

Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Ağustos 2008 • 6 YTL (KDV Dahil)

54

Safsataya ve dogmaya karşı bilimin yanıtı

YARATILIŞÇILIK İLE HESAPLAŞMA

"Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" kitabını değerlendirdiler

Alâeddin Şenel, Prof. Steve Jones, Prof. Dr. Rennan Pekünlü, Prof. Dr. Kayhan Kantarlı, Prof. Dr. Aykut Kence, Prof. Dr. Yaman Örs, Prof. Dr. Şevket Ruacan, Prof. Dr. Metin Özbek, Yard. Doç. Dr. Hasan Aydın, Muazzez İlmiye Çığ, Eğitim Sen Genel Başkanı Zübeyde Kılıç Öztürk, Prof. Dr. Aslıhan Tolun, Prof. Dr. Haluk Eyidoğan, Prof. Dr. Cumhuriyet Ertekin, Prof. Dr. Afşar Timuçin, Üniversite Konseyleri Derneği...

- Auguste Comte kimdir? Pozitivizm nedir?
- Ormanlar, makiler, keçiler ve insanlar
- Sadru'd Din Konevi ve Ekberîyye hareketi

- Jeofizik profesörü Haluk Eyidoğan ile Arzın merkezine seyahat

Bilim ve Gelecek
SAYI: 54 / AGUSTOS 2008

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Nalan Mahsereci

İDARI İŞLER
Volkan Tozan

GRAFİK-TASARIM
Baha Okar

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimvegelecekdergisi-subscribe@yahoo.com.tr
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0506) 601 64 50
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

BURSA TEMSİLCİSİ
Ayten Zıpak Erçel
Tel: (0537) 793 74 82
E-posta: aytenzipak@yahoo.com

DENİZLİ TEMSİLCİLERİ
Fahri Doğançı
E-posta: fahridoganci20@gmail.com
Hüsamettin Bozdağ
Tel: (0258) 263 17 11

İNGİLTERE TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@myynet.com

İTALYA TEMSİLCİSİ
Aslı Kayabal
E-posta: aslikayabal@hotmail.com

YURTIÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 60 YTL / 6 aylık: 30 YTL
(Abonelikte ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDİŞİ ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK
LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ ve
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Volkan Tozan

BASILDIĞI YER
Ege Basım Matbaacılık
Esatpaşa Cad. Ziyapaşa Sok. No: 8, Çamlıca
Üsküdar / İstanbul Tel: (0216) 472 84 01

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım
ISSN: 1304-6756

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Aydökümü

Kampanyamız sürüyor

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan "Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" adlı kitabı bir kampanya biçiminde dağıtacağımızı ve satacağımızı söylemiştik. Böyle bir kampanyayı etkili bir biçimde sürdürebilmek için elimizdeki en önemli araç, doğal olarak yine kendi dergimiz. Bu nedenle elinizdeki sayının kapak dosyasını, ülkemizin değerli bilim insanlarının ve bilim-egitim kurumları yöneticilerinin kitap hakkındaki değerlendirmeleriyle gerçekleştirmek istedik. Tabii soruşturmamızda yönelttiğimiz sorular kitap ile sınırlı değildi. Evrim kuramına ve genel olarak bilime yönelik gerici saldırıya nasıl göğüs gerilebileceği, köklü bir aydınlanma atağının gerekliliği ve bilimcilerin bu konuda nasıl bir rol üstlenebileceği noktalarında da sorular yönelttik. Sonuçta oldukça derinlikli makalelerden ve söyleşilerden oluşan kapsamlı bir dosya oluştu. Başta Alâeddin Şenel'in makalesi ve Prof. Steve Jones söyleşisi olmak üzere çok sayıda bilim insanının görüşlerini ilgliyle okuyacağımızı düşünüyoruz.

Eğitim kurumlarının kapalı olduğu yaz aylarında bulunmamıza rağmen, "Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" adlı kitabımız yoğun ilgi gördü. Dağıtımçılarımızdan aldığımız ilk bilgiler de bu yönde. Öğretim sezonunun başlamasıyla birlikte bu ilginin katlanarak artacağını biliyoruz.

Vatan gazetesi köşe yazarı Mine G. Kırıkkanat kitap hakkındaki değerlendirmelerini köşesine taşıdı. Kitabın tanıtımına yaptığı büyük katkıdan dolayı kendisine teşekkür ediyoruz.

Kitabın elden satışını da örgütlemeye başladık. İzmir Temsilcimiz Levent Gedizlioğlu 30, Denizli Temsilcimiz Fahri Doğançı 20, Bartın Temsilcimiz Barbaros Yaman 10, Ege Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Rennan Pekünlü ve Prof. Dr. Kayhan Kantarlı 10, Hacettepe Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy 30, İTÜ Genetik Bölümü'nden Deniz Şahin 30 adet kitabı büromuzdan alıp elden sattılar ve yeni kitap taleplerinde de bulundular. Kendilerine teşekkür ediyoruz. Kitabı toplu olarak alıp çevrelerinde dağıtmak isteyen okurlarımız ve dostlarımız dergi merkezimize, İdare Müdürümüz Volkan Tozan'a başvurabilirler.

Gelin, bu kitabı mümkün olduğunca geniş tanıtalım, çevremize yayalım ve satalım.

***

Bu sayımızda değerli yerbilimcimiz Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile arzın merkezine bir seyahat gerçekleştirdik. Arkadaşlarımız Güner Or ve Işık Kızıllırmak, Jules Verne'in ünlü eseri "Arzın Merkezine Seyahat"tan uyarlanan ve yeni gösterime giren filmi Sayın Eyidoğan ile birlikte izlediler ve sonrasında bir söyleşi gerçekleştirdiler. Yerbiliminin son bulguları ile bilimkurguyu bir potada eriten bu hoş söyleşi eminiz ilginizi çekecektir.

Yener Orkunoglu'nun "Auguste Comte kimdir? Pozitivizm nedir?" başlıklı hacimli incelemesi; Ömer Tuncer'in "Sadru'd Din Konevi ve Ekberiyeye Hareketi", Prof. Dr. Tuncay Neyişçi'nin "Ormanlar, makiler, keçiler ve insanlar", Ahmet Doğan'ın "Bir eğitim serüvencisi: Makarenko" adlı makaleleri elinizdeki sayının dikkat çeken diğer yazıları.

***

Geçen sayımızda yer alan "CERN deneyleri: Higgs bozonu, geldiysen iki kere tıklat!" adlı çeviri dosyanın hazırlayıcısı Prof. Dr. Rennan Pekünlü idi. Teknik bir aksaklık sonucu adı dergide yer almadı. Düzeltiyor ve kendisinden özür diliyoruz.

Sürekli yazarımız Hasan Birson, rahatsızlığı dolayısıyla bu ay yazısını yazamadı, gelecek aydan itibaren devam edecek.

Dostlukla kalın...

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

15. Ütopya Toplantısı	4
■ ■ PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu Sol'un Baharı	6
■ ■ KAPAK DOSYASI Kapak dosyamızı sunarken Haydi bilimciler ideolojik mücadele alanına!	9
Alâeddin Şenel Sözde "bilimsel" yaratılışçılar ile hesaplaşma	10
Prof. Steve Jones ile söyleşi Köpekbalığı kaplana saldırırsa	14
Soruşturma Dosyası	20
Prof. Dr. Rennan Pekünlü, Prof. Dr. Kayhan Kantarlı, Prof. Dr. Aykut Kence, Prof. Dr. Yaman Örs, Prof. Dr. Şevket Ruacan, Prof. Dr. Metin Özbek, Yard. Doç. Dr. Hasan Aydın, Muazzez İlmiye Çığ, Eğitim Sen Genel Başkanı Zübeyde Kılıç Öztürk, Prof. Dr. Aslıhan Tolun, Prof. Dr. Haluk Eyidoğan, Prof. Dr. Cumhuriyet Ertekin, Prof. Dr. Afşar Timuçin, Üniversite Konseyleri Derneği	
Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile söyleşi Arzın merkezine seyahat	34
Prof. Yener Orkunoglu Auguste Comte kimdir? Pozitivizm nedir?	40
Ömer Tuncer Sadru'd Din Konevi ve Ekberiyeye hareketi	54
Gül Atmaca Bangladeş yüzyılın sonunu görebilecek mi?	59
Ahmet Doğan Bir eğitim serüvensi: Makarenko	62
Prof. Dr. Tuncay Neyişçi Ormanlar, makiler, keçiler ve insanlar	70
Aslı Kayabal İtalya'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı tırmanıyor Süper vali Romanlara karşı	78
■ ■ BİLİM GÜNDEMİ	82
■ ■ BRİÇ / Lütfi Erdoğan	85
■ ■ YAYIN DÜNYASI / Güner Or	86
Erdem Sönmez Feodalite araştırmalarında dönüm noktası: Bloch'un Feodal Toplum'u	86
■ ■ SATRANÇ / İzlem Gözükeleş	92
■ ■ MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Nesin	94
■ ■ BULMACA / Hikmet Uğurlu	96

Alâeddin Şenel yazdı

Sözde "bilimsel" yaratılışçılar ile hesaplaşma

"Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" başlıklı yapıt, yaratılışçılar ile bilimciler arasında verilen ideolojik savaşta bir "hesaplaşma" niteliği taşımakta. Bilimciler, aydınlar, emekçi örgütleri alanı boş bırakılırsa, bilimin, en azından toplum bilimlerinin kaleleri de düşme tehlikesi altında. Dolayısıyla, haydi bilimciler ideolojik savaş alanına!

Prof. Steve Jones ile söyleşi

Köpekbalığı kaplana saldırırsa...

Söyleşi: İrem Afşar

Akıllı tasarım ne kadar akıllı? ABD'deki kökten dinci Hristiyanlarla, Müslümanlar hangi semsiyenin altında birleşiyor? Keşif Enstitüleri insanları neyi keşfetmeye zorluyor? Kim bilim insanı, kim değil? Sergilenen fosillerden ne anlamak gerek? Darwin'in evinde ne oldu?

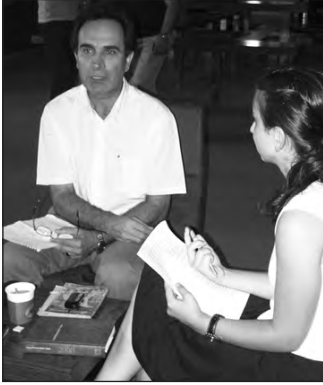
Soruşturma Dosyası

Prof. Dr. Rennan Pekünlü, Prof. Dr. Kayhan Kantarlı, Prof. Dr. Aykut Kence, Prof. Dr. Yaman Örs, Prof. Dr. Şevket Ruacan, Prof. Dr. Metin Özbek, Yard. Doç. Dr. Hasan Aydın, Muazzez İlmiye Çığ, Eğitim Sen Genel Başkanı Zübeyde Kılıç Öztürk, Prof. Dr. Aslıhan Tolun, Prof. Dr. Haluk Eyidoğan, Prof. Dr. Cumhuriyet Ertekin, Prof. Dr. Afşar Timuçin, Üniversite Konseyleri Derneği, ülkemizdeki Aydınlanma mücadelesini ve "Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" kitabını tartıştı.

Jeofizik profesörü Haluk Eyidoğan ile söyleşi

Arzın merkezine seyahat

Söyleşi: Güner Or

Jules Verne'in ünlü yapıtından uyarlanmış "Dünyanın Merkezine Yolculuk" filmini bir yer bilimciyle birlikte izledik. Dünya'nın Merkezini İTÜ Yer Fiziği Profesörü Haluk Eyidoğan ile konuştuk. Yerin merkezine inilebilir mi? Yerkürenin ne kadarını tanıyoruz? Jeolojinin tartışma eksenini değiştiren kuram neydi? Yerbilimlerini konu edinmiş başka bilimkurgular var mı? Yolculuğumuzu sizlerle paylaşmak istedik.

Ömer Tuncer yazdı

Sadru'd Din Konevî ve Ekberiyîye hareketi

1240'lı yılların ortalarında Anadolu'ya gelen Sadru'd Din Konevî, doğru bilgiye ulaşma kuramları geliştirmiş, dahası, doğru bilgiye ulaşmak için "akıl" ve "gözlem / müşahade"nin birlikte kullanılmasını savunmuştur. Bu anlamda Batı'da Rönesans sonrası ortaya çıkan ve Aydınlanma'ya yol açan fikir akımlarının öncülü sayılır. İlk Osmanlılarda devlet danışmanlığı "ulema"ya değil, Ekberiyîye'cilerden oluşan "ilmiyye"ye verilmiştir.

Yener Orkunoğlu'nun incelemesi

Auguste Comte kimdir? Pozitivizm nedir?

Fransız Devrimi sonrası süreç, Avrupa'da bir alt-üst oluşlar, ayaklanmalar, devrimler sürecidir. Devrim sürecinde aktif rol oynayan işçiler, hakları için mücadeleye devam eder. Bu durum, bir anarşi ve düzensizlik olarak algılanır. Olaylara burjuvazinin bakış açısından yaklaşan Auguste Comte böylesi bir toplumsal ortamda düşüncelerini oluşturur. Pozitivizm, Aydınlanmanın eleştirel düşüncelerine ve felsefelerine karşı bir düşünce akımı olarak doğar.

Ahmet Doğan'ın makalesi

Bir eğitim serüvencisi: Makarenko

Makarenko'dan neden bu kadar etkilendim? Eğitimci olduğum için mi? Evet. Baba olduğum için mi? Yine evet. Peki, sosyalist olduğum için mi? Tabii, yine evet. Ama hiçbirisi tek başına yeterli değil. En iyisi, Makarenko'nun öyküsünü aktarmak. Makarenko'nun basit ama son derece devrimci bir ilkesi vardır: "Öğrenmeyecek öğrenci, değişmeyecek insan yoktur".

Prof. Dr. Tuncay Neyişçi yazdı

Ormanlar, makiler, keçiler ve insanlar

Orman, maki, keçi ve insan... Bunların hepsi hem çevrelerindeki diğer etmenlerin hem de kendi aralarındaki ilişki ve etkileşimlerin ortak bir ürünüdür. İnsan keçiyi, makiyi, ormanı; keçi insanı, makiyi ormanı; maki insanı, keçiyi, ormanı; orman insanı, keçiyi, makiyi içerir. Neden birbirlerinin düşmanı gibi gösteriliyorlar? Bu yazı, bir başka açıdan bakmaya davettir.

15. ÜTOPYALAR TOPLANTISI KARABURUN

15. Ütopyalar toplantısını 30 Haziran-6 Temmuz arasında gerçekleştirdik. Toplantıya yaptıkları katkılardan dolayı Karaburun Kaymakamlığı'na Karaburun Belediyesi'ne ve ev sahibimiz Ergin Pansiyon'a çok teşekkür ediyoruz.

Gül Atmaca, "Ortadoğu'da Mistik Devrim Hareketleri"ni anlattı. Melih Baş'ın sunuşu, "Dünyada Gelecekbilimcilik Açısından Eğilimler ve Bunların Türkiye Düzlemi için Anlam Geometrisi" başlığını taşıyordu. Tolga Yarman ise sunuşunu, dünyada ve Türkiye'de "Enerjinin Görünmeyen Yüzü" üzerine yaptı.

Ömer Tuncer'in sunuşu, "Sosyal Sınıflar, Kültürler, Akış Kuramı ve Gelecek", Yener Orkunoğlu'nun sunuşu ise "Ulusçuluk, Demokratik Ulusçuluk ve Türkiye" üzerineydi. Hasan Aydın' "Siyasal İslam'ın Doğuşu, Gelişimi ve Türkiye'deki Yansımaları" başlıklı sunuşu en çok ilgi gören konuşmalardan idi.

Sonia D'hondt Erem rehberliğinde Karaburun'u gezdik.

Karaburun Belediye Başkanı H.Serdar Yasa, Sonia D'hondt Erem ve Karaburun'un dününün canlı tanıkları, İbrahim Sivrikaya, Yıldırım Aytaç, Orhan Yavaşoğlu, Kadir Ayvaz, Yavaş Mehmet, Gözlüklü Ali, Uzun Nusret Amca ve Şerife Abla bizlere Karaburun'u anlattılar.

Bilim ve Gelecek çalışanları görev başında...

Genç arkadaşlar, oturumları ilgiyle izlediler.

Ali Şimşek'in sunuşu "Orta sınıflar" üzerineydi. Deniz Akgün, "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Tıp Ütopyası"nı anlattı. Ahmet Uğur'un sunuşunun başlığı ise "Ekmek ve Uygarlık" idi. Tuncay Neşioğlu bizlere "Keçiler, Makiler ve Ormanlar"ı anlattı.

Levent Gedizlioğlu'nun hazırladığı "Anadolu Evleri" başlıklı müzikli fotoğraf gösterisi ilgi gördü.

Tayfun Görgün, "İşçilerin Gözüyle Türkiye"yi anlattı. Kemal Okuyan, Semih Koray ve Ender Helvacıoğlu ise, Türkiye'nin politik bakımdan bugününü ve geleceğini ele aldılar.

Ömer Özgeç bize eşsiz bir müzik ziyafeti sundu. Bir de "Sanat ve Ütopya" başlıklı sunuş yaptı. Kamil Masaracı'nın karikatür sergisi ve Hale Dere'nin Çin Kültürü'nü anlatan fotoğrafları ilgi gördü.

Sol'un Baharı

"Turuncu devrim" kavramı, emperyalist-kapitalist sistemin dışında kalmış ülkelerin, yeni gelişen küresel sermayenin sömürüsüne ardına kadar açık bir yapıya kavuşturulması hedefiyle yapılan girişimlerin genel adıydı. Görünüştaki sloganları: "demokrasi", "özgürlük", "yenilik", "insan hakları", "sivil toplum", "serbest piyasa", "temiz devlet", "temiz toplum" vb. Halk kitleleri, yoğun medya bombardımanı altında, bu "ulvî" sloganlar çerçevesinde turunculaştırıldılar. Tabii eski sistemin suçları da, bu ideolojik saldırının meşrulaştırılmasında malzeme olarak kullanıldı. Peki, Sol ne yapmalı?

Ender Helvacıoğlu

Turuncu devrim" kavramı 1990'lardan sonra siyaset literatürüne girdi. Doğu Bloğu çöküp Soğuk Savaş bittikten sonra, daha önce bir şekilde emperyalist-kapitalist sistemin dışında kalmış ülkelerin, yeni gelişen küresel sermayenin sömürüsüne ardına kadar açık bir yapıya kavuşturulması hedefiyle yapılan girişimlerin genel adıydı. Küresel sermayenin Yeni Dünya Düzenini tesis etme "devrimleri"-nin rengi turuncuydu. Hatta kavramın içeriği daha da genişletilip, öteden beri sistem içinde olan ülkelerin yapılarının da "yeni durum"a uygun hale getirilmesi girişimleri de bu çerçeve içinde değerlendirilebilir. Yeni bir dünya oluşuyordu ve herkes yerini almalıydı.

Genelde hedef aynı olmakla birlikte her ülkenin "turuncu devrimi" farklıydı: Kanlı veya kansız, aşağıdan yukarı veya yukardan aşağı, köktenci veya "eski"yle uzlaşarak, ani bir darbeyle veya zamana yayarak süreç içinde, bölerek ve parçalayarak veya bütün halinde tutarak hatta birleştirerek, içten veya dıştan... Eski Sovyetler Birliği'ni ve Yugoslavya'yı oluşturan ülkelerde, Doğu Avrupa'da, Ortadoğu coğrafyasında, Asya'da bu tür "devrimler"-in çeşitli varyasyonlarını yaşadık. Bazen "turuncu kitleler" ayaklanıp eski düzeni yıktılar, bazen etnik bölücülük kışkırtılarak ülkeler paramparça edildiler ve tek tek yutuldu, bazen de direkt dış müdahaleler hatta işgallerle rejimler değiştirildiler.

"Turuncu devrimler"in görünüşteki sloganları: "demokrasi", "özgürlük", "yenilik", "insan hakları", "sivil toplum", "serbest piyasa", "temiz devlet", "temiz toplum" vb. idi. Halk kitleleri, yoğun medya bombardımanı altında, bu "ulvî" sloganlar çerçevesinde turunculaştırıldılar. Tabii eski sistemin suçları da, bu ideolojik saldırının zemininin

genişletilmesinde ve söz konusu girişimlerin meşrulaştırılmasında malzeme olarak kullanıldı. Oysa yapılan daha demokratik ve özgür bir toplumun oluşturulması değil, sistemin yeni döneme uygun olarak restore edilmesi, çeşitli odak ve kurumların hizaya sokulması ve tabii bu "yenilenme"ye ayak sürüyen, uyum sağlayamayan veya yeni dönemde ihtiyaç duyulmayan eski sistem güçlerinin tasfiye edilmesi idi.

Medya bombardımanı ile beyinleri maymunlaştırılmış kitleler sadece birer figürandılar, "kendileri için" değildiler. Eskiye "yıkarken" kendilerine verilen rolü oynadılar, yeni "yapılırken" ise doğal olarak sahnenin dışına itildiler. Bugün ne Romanya'da Çavuşesku'yu deviren madenciler iktidardadır, ne de Irak'ta geçmişte Saddam zulmü altında inleyen yoksul Araplar ve Kürtler. Onlar küresel satranç tahtasının sadece küçük birer piyonuydular.

Tabii ki dünya küresel sermaye için dikensiz bir gül bahçesi değildi. Örneğin "turuncu devrim", Çin'de, Tienanmen Meydanı'nda kayaya toslamıştı ve püskürtülmüştü. Kolu kanadı kırılan Rusya, Yeltsin şarlatanına birkaç yıldan fazla dayanmadı ve Putin ile birlikte yeniden toparlandı. "Arka bahçe" Latin Amerika'da hesapta olmayan anti-emperyalist ve halkçı bir süreç gelişti. Kısa sürede düzleneceği düşünülen Irak'ta işgalciler, hâlâ baş edemedikleri ısrarlı bir direnişle karşılaşırlar. Öte yandan belki de mücadelenin en derin ve karmaşık cephelerinden biri ülkemiz Türkiye idi. Dünya siyaset arenasının merkezlerinden biri olan Türkiye.

En geneldeki tablo budur. Ve bu tablo kavranmadan Türkiye'nin son yirmi yıldır geçirdiği siyasal süreçler ve yaşadığı çatışmalar anlaşılamaz.

Birkaç örnek verelim: Kürt sorununu, ılımlı İslam projesini, AKP olayını ve bugün üzerinde gümbürtü koparılan Ergenekon operasyonunu ancak bu çerçevede ele aldığımızda anlamaya başlayabiliriz. Bunlar Türkiye'ye özgü "turuncu devrim"in cepheleridir.

***

Türkiye'de eski sistem güçlüdür ve köklü gelenekleri vardır; öte yandan ülke, hem sokak alışkanlığı da olan çok çeşitli güçleri barındırır, hem de -ne kadar örgütsüz ve dağınık da olsa- ciddi bir emekçi kuvvetine sahiptir. Türkiye'nin turunculaştırılması kolay değildir ve süreç kontrolden çıkabilir. Türkiye'nin "figüranları"nın ne yapacağı pek belli olmaz. Dolayısıyla Türkiye'deki sistemin restore edilmesi, anlık vuruşla değil, adım adım, çatışmalarla pazarlıkların ve uzlaşmaların iç içe geçtiği, çatışmaların tabana pek inmeyip yukarılarda yaşandığı, komplolarla dolu ve zamana yayılan bir çizgi izledi. 20 yıldır böyle gerilimli bir sürecin içindeyiz ve son muharebelerin yaşandığı hâlâ söylenemez.

Örneğin gündemin şu anki birinci maddesi olan Ergenekon operasyonunu, demokrasi güçlerinin darbecilere karşı bir atağı, derin devletin (Gladyo'nun) suçlarının ortaya serilmesi ve hesap sorulması olarak değerlendirmek için, bizzat küresel sermayenin adamı olunmadıysa eğer, oldukça aptal olmak gerekir (ki bazı "solcu"larımız bu akıl tutulmasını yaşıyorlar). Ergenekon operasyonu, sözünü ettiğimiz restorasyon (turunculaştırılma) sürecinin bütün özelliklerini barındırıyor. Bunca gümbürtünün ve manipülasyonun ardında yaşanan aslında bir çatışmadan çok bir uzlaşma ve feda sürecidir. Ergenekon operasyonu hem bir "temizlik" yapıyor, hem de sistemin temel kurumları küreselleşme restorasyonu doğrultusunda uzlaşmaya zorlanıyor. İddianamenin içinde yer alanlarla "derin devlet"imizin 20 yıllık suçları ilgili-ilgisiz bir kesim insana yükleniyor; asıl dışında kalanlarla, ama her an içine alınma tehdidiyle, rehin almaları ve şantajlarla ülkenin temel kurumları hizaya getiriliyor. İddianamenin içi buzağının yüzeydeki kısmı, dışı ise asıl operasyondur. Bu arada kamuoyunda anti-emperyalist tutumlarıyla tanınan bazı kişiliklerin "çorba"ya dahil edilmesiyle, yurtsever kesimlerin de direnci kırılmaya çalışılıyor.

Kısacası Ergenekon operasyonu için her şey söylenebilir; ama söylenemeyecek tek şey herhalde Türkiye'nin Gladyo'dan temizlendiği ve demokrasinin tesis edildiğidir. Tam tersine, bu dört dörtlük bir Gladyo, bir Amerikan operasyonudur.

Bu operasyon, yaşanan çatışmanın sonucunda bir uzlaşmayı yansıtıyor: Şunları şunları feda edelim, şunları şunları "kir"e ortak ederek ülkenin anti-emperyalist güçlerine bir tehdit savuralım, şunları şunları da rehin tutarak bazı kurumları hedefler doğrultusunda uzlaşmaya zorlayalım. İddianamedeki en önemli cümle, bu "örgütlenme"nin TSK ve MIT ile bir ilişkisinin bulunmadığıdır. Feda, tehdit, şantaj, rehin alma ve

kendi zemininde uzlaşmaya zorlama, hepsi bu cümle içinde var.

Kendilerine "genç siviller" ve "ortak akılçılar" adına takan bazıları, fırsat bu fırsat, darbelere karşı demokrasi yürüyüşleri yapıyorlar. Yukardan aşağıya yapılan "turuncu devrim"in aşağıdaki sürüsüdür bunlar. "Darbelere karşıyız" adı altında, asıl darbenin (restorasyonun) tabanını oluşturuyorlar.

Bütün bu yazdıklarımız, restorasyonun diğer bir cephesi, AKP kapatılma davası için de tekrar edilebilir: Feda, tehdit, şantaj ve uzlaşmaya zorlama... AKP kapatılabilir, eğer yerine daha yıpranmamış bir "M"KP seçeneğinin oluşturulabileceği kestiriliyorsa. Kapatılmayabilir, eğer AKP dersini alıp daha da hizaya girebiliyorsa. Sonuç fark etmeyecektir.

Kısacası Türkiye hükümeti, devleti ve sistemi, yüzeyi ve deriniyle restore ediliyor, yenileniyor. Peki, bu Türkiye'ye özgü "turuncu devrim" oyunu nasıl bozulabilir? Asıl mesele bu.

***

Sorunun yanıtı son derece klasik: Örgütlü emekçi! Klasik, ama başka bir çare de yok. "Ulusal devlet ve ulusal ordu" direnir deniyordu. Eğer bir parçasıyla da olsa böyle bir devlet ve ordu kaldıysa direnir, dirensin. Ama tartışma götürmez bir gerçek var: Ülkemizde "ulusal" olan, küreselleştirilemeyen tek bir güç kaldıysa eğer, o da emekçi halkın kendisidir.

Emekçi kitleler kendi çıkarları adına örgütlü değilse, hiç popülizm yapmayalım, renkleri "turuncu"dur. Gücü elinde tutan odakların politikalarının tabanı, sürüsü ve yıkım aracı olurlar. Örgütsüz emekçi sadece "yıkıcı"dır; artık kimin adına yıkarsa... Örgütlü emekçi ise sadece "yıkıcı" değil, aynı zamanda "yapıcı"dır.

Türkiye Solu bu "yapıcı" gücü unuttu. Oysa Sol'un politika yapabilme iradesinin tek kaynağı ve dayanağı örgütlü emekçidir. Bu güç unutulup, kaynak ve dayanak başka yerlerde arandığında, Sol yapıcılık özelliğini de kaybediyor ve bir gereği kalmıyor. Bu durumda Sol ister istemez o başkalarının "aracı", kitleler de o başkalarının sürüsü ve yıkıcısı oluyor. Oysa örgütlü emekçi yoksa, Sol'un kendi ve temsil ettiği sınıf adına politika yapma olanağı da yoktur. Ne kadar örgütlü emekçi o kadar sol politika.

Türkiye'nin yaşadığı restorasyon ve yapısal kriz sürecinin, sol alana ilişkin bir sonucu belirginleşiyor: Klasik Sol bitiyor. Çatışma derinleştikçe (ve yeni uzlaşma belirginleştikçe) bu "bitiş" süreci de hızlanıyor. Bir kesim "Sol" artık net olarak küreselleşmeciliğe ve neoliberalizme dönüşürken, diğer bir kesim de milliyetçiliğe dönüşüyor. İyi de oluyor! Yeni uç verecek gerçek bir sol akım için alan açılıyor. Emekçiye dayanan, kafayı emekçileri örgütlemeye takan, sosyalizmi hedefleyen, anti-emperyalist, yurtsever, köklü bir emekçi aydınlanmasını savunan, devrimci, halkçı bir sol akım.

Bu alan açıldıkça, esas sorun artık, bu boşluğu doldurabilecek yetenek ve esneklikte bir yapılanmanın oluşturulmasıdır. Böyle bir yapılanmanın, bu yapı etrafında bir emekçi gücü yaratabilmenin ve bu güce dayanarak karşı karşıya bulunduğumuz gerici-küreselleşmecî restorasyon sürecine müdahale edebilmenin olanağı artıyor; ihtiyacı büyüyor. Bu olanağı değerlendirebilen, bu ihtiyaca karşılık verebilen bir odak, restorasyon sürecine derece derece ve çeşitli biçimlerde direnen başka güçleri de yörüngesine sokabilir; ittifak ancak böyle yapılabilir.

“Son muharebeler henüz yaşanmadı” derken, bu olanağa vurgu yapıyoruz. Emekçi kitleleri maymunlaştırdılar belki ama, henüz küreselleştiremediler. Zaten küresel sermayenin, emeği küreselleştirmek diye bir derdi yok. Emekçi ister istemez “ulusal”dır, yurtseverdir; gideceği başka bir vatan yok. Yeter ki biz küreselleşmeye lim...

***

Ütopya Toplantısı’nın son oturumu da bitmiş, rahatlamışız. Karaburun’un güzelim sahilinde dostlarla şöyle oturup birkaç kadeh içelim derken, toplantıya Güney’den katılan ve bir sağlık ocağında doktorluk yapan Bahar arkadaşın sesi duyuldu: “Ender, Levent ve Savaş Beyler, bana 7 dakikanızı ayıracaksınız!” 7 gündür buradayız, 7 dakika daha sabredelim diyerek Bahar’ın çevresine toplandık.

“Size gözlemlerimden yola çıkarak yaptığım bazı tespitlerimi aktarmak istiyorum” diyen Bahar, bir kâğıda 3 tane dikdörtgen çizdi. En alta büyükçe, onun üstüne alttakinin yarısı kadar, en üste de küçük bir dikdörtgen. Ve heyecanla anlatmaya başladı:

“Şu en alttaki bölüm toplumun yüzde 60’ı. Bunlar açlık sınırında yaşıyorlar; inanılmaz yoksullar. Doğru dü-rüst işleri yok. Hiçbir güvenceleri bulunmuyor. Bütün dertleri akşam çocuklarına ekmek götürebilmek. Tek eğlenceleri televizyon. Çocukları mafyanın, kendileri tarikatların ağında; çünkü hayatlarını sürdürebilmek için başka çareleri yok. AKP’nin oy depoları. Ben sağlık ocağında her gün bunların onlarcasıyla ilişki halindeyim. İlaç alacak paraları yok, oradan buradan bulup bedava veriyoruz. Hatta eve dönecek yol paraları bile yok; bazen onu da biz veriyoruz. Kentin kenar mahallelerinde yaşıyorlar. Sizin anlattığınız ulvî meselelerle ilgilenecek ne halleri ne vakitleri var. Cumhuriyet mitingleri bu kesime yaklaşamadı bile.”

“Yüzde 60 çok değil mi?” diye sorduk. “Hiç de değil; fazlası var azı yok, giderek de genişliyor bu kesim” diye yanıt verdi Bahar ve devam etti:

“En üstteki kesim ise (Bahar’ın çizimindeki üst küçük dikdörtgen) toplumun taş çatlasa yüzde 5’i; adamları ve yalakalarıyla birlikte. Biz onları görmeyiz bile, helikopterle gidip gelirler. Büyük kentlerle ve yurt dışıyla bağlantılıdır. Kazançları hayal bile edemeyeceğimiz çapta. Büyük çiftliklerde, toplumdan tamamen

soyutlanmış ve iyi korunan malikânelerde, çoğu zaman da büyük kentlerde ve yurt dışında yaşarlar. Sizin ‘büyük burjuvazi’ dediğiniz kesim oluyor.”

“Şimdi” dedi Bahar, “benim en çok önem verdiğim orta dikdörtgene gelelim; yani yüzde 35’lik kesim”. Bahar’a göre kendisi, bizler, bu toplantıya katılanların hemen hepsi bu kesime dahil. Devam ediyor: “Siz bu kesime ‘orta sınıflar’ diyorsunuz. Ama ben bunları ikiye ayırıyorum.” Bahar orta dikdörtgeni ikiye böldü. Üstteki bölüme “yüzde 15”, alttakine “yüzde 20” yazdı. “Ortanın üstü, yüzde 15’lik kesimin, hali vakti nispeten yerinde. Sınıf atlama, yani en üste çıkabilme umudunu hâlâ koruyorlar. Ama bunu çok azı başarabiliyor. Çoğunluğun durumu giderek bozuluyor ve tedirginlikleri artıyor. Ama bu kesim, harekete geçmekten çok dışardan bir kurtarıcı bekliyor. Ortanın altındaki yüzde 20’lik kesimi ise emekçiler ve çalışanlar oluşturuyor. Düzenli iş sahibi işçiler, esnaf, üretici köylüler, memur, doktor, avukat, öğretmen, mühendis gibi meslek sahipleri vb. Bunların sınıf atlama umutları kalmamış, tersine durumları giderek bozuluyor ve işlerini kaybetme, sınıf düşme (en alta dahil olma) tedirginliği içindeler. En hareketli ve bilinçli kesim bunlar. Cumhuriyet mitinglerine de esas olarak bu yüzde 20’lik kesim katıldı. Türkiye’de eğer mevcut gidişata dur demek istiyorsanız, en başta bu yüzde 20’yi örgütlemeniz lazım. İşe buradan başlanmalı.”

“Orta kesimle en alttaki yüzde 60’lık kesimin arası iyi değil galiba” diye soruyoruz. Bahar itiraz ediyor: “Yanlı ş düşünüyorsunuz. Bu dediğiniz ortanın üstü için söylenebilir belki ama benim asıl önem verdiğim ortanın altı olan yüzde 20 için söylenemez. Onlar en alta yakınlar, hatta aralarındaki sınır oldukça bulanık.”

Biz en alttaki yüzde 60 ile ortanın altı yüzde 20 arasındaki köprülerin nasıl kurulabileceğini tartışıyoruz ve soruyoruz. Bahar, “Evraka” diye bağırarak Arşimet gibi “Ben” diyor; “Köprü benim. Benim hayatım, sağlık ocağında, günde 12 saat onlarla geçiyor. Onları tanıyorum, yardım ediyorum, seviyorum; onlar da beni seviyor ve sayıyorlar. Benim dediklerime açıklar. En başta beni örgütleyeceksiniz.”

Bahar arkadaşın 7 dakikalık tahlili bu kadardı. İçinde “burjuvazi”, “proletarya” gibi sözcüklerin geçmediği, günlük deneyimlerinden yola çıkarak yaptığı Türkiye tahlili. Fakat ne kadar berrak değil mi? Bahar’ın yaptığı, en azından, Sol’un esas kafa yorması gereken meselelere bir çağrı değil mi?

Evet, Bahar’lar örgütlenmeli. Kim mi onlar? Fabrika-daki işçi, sağlık ocağında günde 12 saat çalışan doktor, toprağını ekip biçen köylü, bin bir zorluk altında çocuklarımızı eğitmeye çalışan öğretmen, günlük ihtiyaçlarımızı karşılayan küçük esnaf, bütün işlerimizi gören memur vb... Türkiye’nin emekçileri, üreticileri... Türkiye’nin aydınlık yüzü.

Onlar Sol’un Baharı...

Kapak dosyamızı sunarken...

Haydi bilimciler

ideolojik mücadele alanına!

*Bilim etkinliği ile biraz olsun temasa gelmiş herkes hemen fark edecektir ki, Harun Yahya bir şarlatan-
dır. Peki niye ortaya attığı iddialara yanıt vermek için koca bir
kitap çıkardık? Bilim insanları bilim dışılığı, dogmaya, şarlatanlığa karşı iki türlü
tutum alabilirler ve alıyorlar. Birincisi, ciddiye almama, şarlatanın düzeyine inmeme
tutumu. İkincisi ise ciddiye alıp mücadele etme tutumu. Bilim adına ciddiye almak
değil tabii ki, politika ve halk adına ciddiye almak... Soruşturma dosyamızda
bilimciler, gericiğe karşı mücadeleyi ve kitabın rolünü tartışıyorlar.*

Bilim etkinliği ile biraz olsun temasa gelmiş herkes hemen fark edecektir ki, Harun Yahya bir şarlatan-
dır. Peki o zaman niye ortaya attığı iddialara yanıt
vermek için bunca dergi sayfasını harcıyoruz, koca
bir kitap çıkarıyoruz, ülkemizin çok değerli bilim
insanlarından kısıtlı zamanlarını talep ediyoruz?
Çünkü çağımızda şarlatanlar, hele bir de arkala-
rına ciddi bir politik ve maddi güç aldılarsa, etkili
olabiliyorlar. İnsanları kandırabiliyorlar, arkaların-
dan sürükleyebiliyorlar. Çağımız, şarlatanların ça-
ğı. İmaj çağı. Yönlendirme ve kandırma çağı.

Bilim insanları bilim dışılığı, dogmaya, şarlatan-
lığa karşı iki türlü tutum alabilirler ve alıyorlar. Bi-
rincisi, ciddiye almama, şarlatanın düzeyine inmeme
tutumu. Belki bu yolla bilimin saygınlığının koruna-
cağı düşünülüyor. İkincisi ise ciddiye alıp mücadele
etme tutumu. Bilim adına ciddiye almak değil tabii
ki, politika ve halk adına ciddiye almak...

Aslında bu iki farklı tutum, Aydınlanma sorunu-
na ilişkin farklı yaklaşımlardan kaynaklanır. Aydın-
lanma nedir? Bir avuç aydınlanmış insanın toplumu
yönlendirmesi mi, yoksa toplumun aşağıdan yukarı-
ya, köktenci bir tarzda, kendi pratiği içinde bilinçlen-
mesi mi? Bugüne dek esas olarak birinci yol izlendi,
sonuç ortada. Meydan şarlatanlara kaldı, ne yazık
ki... Dahası, şarlatanlar artık iktidar talep ediyorlar,
hem de aşağıdan yukarıya geldiklerini iddia ederek.

Bundan 6-7 sene önce bir "Safsata Anketi" yap-
mıştık. Biyoloji ve Tıp Fakültelerinin son sınıfla-
rında okuyan öğrenciler arasında "Adem ile Hav-
va'dan türediğimize" inananların oranı yüzde 85
idi! Astronomi Fakültelerinin son sınıf öğrencileri
arasında astrolojiye ve UFO'lara inananların oranı
ise yüzde 75'in üzerindeydi. Kadere, muskaya ina-
nanların oranı ise yüzde 90'ları aşıyordu. Bu anketi

mahalle kahvelerinde veya sokak aralarında yapma-
dık; muhatabımız üniversite son sınıf öğrencileri-
di. Hemen hepsinin öğretmenleri ise, çoğu dergi-
mizin de yazarı olan ülkemizin önde gelen değerli
bilim insanlarıydı. Peki, bunca sene ne öğretmiş-
lerdi de oran böyle çıkmaktaydı? Tabii ki, bilimsel
müfredatı takip etmişler, örneğin evrim kuramını
öğretmişlerdi. Öğrenciler de bunları ezberlemiş, sı-
navlarda kâğıda geçirmiş ve sınıfı geçmişlerdi. Ama
işte gerçekte oranlar böyleydi.

Demek ki başka şeyler de yapmak gerek.

Bilim ve Gelecek Kitaplığı bir yapıt yayınladı:
Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği. Okuyaca-
ğınız soruşturma dosyasında, ülkemizin önde ge-
len bilim insanları ve bilim-eğitim kurumları yö-
neticileri bu kitabı değerlendirdiler; gericiğe karşı
dur demek ve süreci tersine çevirip bir Aydınlanma
atağı başlatabilmek için neler yapılması gerektiğini,
bilimcilerin bu mücadeledeki rollerinin ne olabile-
ceğini tartıştılar.

Dosyamıza geniş bir makale ile katılan Alâeddin
Şenel, yazısına "Bu yapıt, yaratılışçılar ile bilimciler
arasında verilen ideolojik savaşımında bir 'hesaplaşma'
niteliği taşımakta. Bu hesaplaşmada ben de varım"
diye başlıyor. Ve "Bilimciler, aydınlar, emekçi örgüt-
leri alanı boş bırakırlarsa, bilimin, en azından top-
lum bilimlerinin kaleleri de düşme tehlikesi altında.

Haydi bilimciler ideolojik savaş alanına!" diye
bitiriyor.

Dileriz, çok olumlu tepkiler almaya başlayan
Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği adlı kita-
bımız, ülkemizin büyük bir ihtiyacı olan bu "he-
saplaşma"da güçlü bir araç olur. Sizi, çoğu kitaba
değerli katkılar da yapmış olan bilimcilerimizin de-
ğerlendirmeleriyle baş başa bırakıyoruz.

Sözde 'bilimsel' yaratılışçılar ile hesaplaşma

"Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" başlıklı yapıt, yaratılışçılar ile bilimciler arasında verilen ideolojik savaşında bir "hesaplaşma" niteliği taşımakta.

Yaratılışçılar bilimin çöplüğünde at oynatma yanlışını yapmış bulunuyorlar. Yenilgileri kaçınılmaz. Ama kendilerine açtıkları cephe boyunca, aynı etkililikle saldırılırsa. Yok, bilimciler, aydınlar, emekçi örgütleri alanı boş bırakırlarsa, bilimin, en azından toplum bilimlerinin kaleleri de düşme tehlikesi altında. Dolayısıyla, haydi bilimciler ideolojik savaş alanına!

Alâeddin Şenel

Bilim ve Gelecek Kitaplığı yayınları arasında *Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği* başlıklı bir yapıt yayınlandı. Yaratılışçılar ile bilimciler arasında verilen ideolojik savaşında bir "hesaplaşma" niteliği taşımakta. Bu hesaplaşmada bende varım.

Müslüman mahallesinde salyangoz ihalesi

Yıllar önce Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti'nin bir yüksek öğretim ve bilim kurumunun girişinin merdivenlerine koca bir kolinin indirildiğini görmüştüm. İçinden çıkardıkları paketleri açan iki genç, girene çıkana birer ikişer kitap dağıtmaya başladı. Anladım, Bilim Araştırma Vakfı yayını ve Harun Yahya imzalı *Evrin Aldatmacası* idi. "Demek ki bilim düşmanlığı, bilim giysisi altında saklanarak, bir bilim kurumunun kalesine kadar gelip dayandı" diye düşünmüştüm. Bugün meclis bahçesine girmiş bulunuyor.

"Tersi olsaydı neler olurdu?" diye düşünmüştüm: Bir cami (kilise ya da sinagog) önünde Cuma namazı (ya da Cumartesi toplantısı, Pazar ayini) çıkışı iki bilimci, tanrının varlığını, düzenini, adaletini irdeleyen bir kitap dağıtmaya başlasalardı. Başlarına, bin beş yüzyıl kadar önce İskenderiye Müzesi ve Kitaplığı bilgini bir bayanın (Hypatia'nın) arabasından indirilip götürüldüğü kilisede başına gelenlere benzer şeyler gelmez miydi?

Neler oluyor dünyada?

Dağıtmak istedikleri kitapta, insanları "bugün Al-

lah için ne yaptın?" diye her gün sorguya çeken bir inancın tektanrısından "ya sen insanlar için ne yaptın" diye hesap sorulabilirdi. Gücü, düzeni, adaleti bir yana, varlığıyla yokluğuyla ilgili tartışmaların bile üç bin yıldır bir sonuca ulaştırılamadığı bir "aşkın özne" insanlara ne vermiş olabilirdi ki? Günümüze bakmak yeter: Tektanrı inancın "yetkin" denilen yaratıcısının, yetkin "tasarımı" ürünü yetkin olması gereken bir dünyada "neler oluyor yarabbi?" Onun yetkin (kâmil) yaratıkları sayılan insanlar doğaya, birbirlerine neler yapabiliyorlar? Onun ya da ona inanan kullarının tapınaklarını, tapınağa sığınanları yer sarsıntısı, tayfun, sel gibi "doğa güçleri" karşısında etkili bir savunma çıkarabildiğini kim söyleyebilir? Tersine, geçmişte olduğu gibi bugün de, tanrı adına düşünenler, tanrı adına konuşanlar, tanrı adına vuruşanlar, tanrının evi sayılan tapınaklarda, tapınak çıkışlarında birbirlerini acımasızca kıymakta. O ise "yapmayın kullarım" deyip onları durduramamakta, onlardan hesap soramamakta. "Hesaplaşma öte dünyada" diyenler çıkacaktır. İyi de bu dünyada hesaplaşmayanlardan ölenler mi öldürenler mi cennetine girecek o bile belirsiz.

"Bilimsel yaratılış" savı, din-bilim uzlaşması kadar saçma

"Bilimsel bilgiler dinsel inançlardan daha az insanın kanına mı girdi?" denecektir. Hayır daha çok insanın yanıtı verilecektir soranlara. Gerçekten, bilimsel silahlar ile iman gücüyle öldürülenlerin belki yüzlerce katı öldürüldü, öldürülmekte.

İyi de öte yandan iman gücüyle sa-
vaşanlar bile yaralanınca niçin tapı-
naklara değil hastanelere götürülü-
yor? Niye “Ali”den değil doktordan
“medet” umuluyor? Demek ki bilim
dinden daha yıkıcı bir gizilgüce sa-
hip olduğu gibi ondan daha yapıcı,
hatta daha “yaratıcı”. Sorun, “bilim
kimlerin elinde yokedici, kimlerin
elinde yaratıcı, varedici teknolojile-
re dönüştürülüyor?” sorusunun ya-
nıtında düğümleniyor. “Din de öyle
değil mi?” Kimilerinin elinde insan-
lığın hayrına, kimilerinde şerrine
hizmet ediyor. Hiç de öyle değil.
Tanrının adını kötüye kullananları
durdurumaması bir yana, tapınmalar,
yakarılar sonucunda insanlığın za-
rarına üreyen tek bir salgın hastalık
mikrobu yok olmuş değildir. İnsan-
da (Down Sendromu, şizofreni gibi)
kalıtsal hastalıklara yol açan tek bir
gen dincilerce değiştirilemedi.

Bir de bilim kampüsüne bakılsın.
İnsan-hayvan genlerinin birleştiril-
mesi (rekombinasyonu) ürünü (in-
sülin gibi) ilaçlarla insanların (bir
zamanlar “tanrının cezası” sayılan)
kalıtsal hastalıkların şerrinden kur-
tarılması yolunda ufuklar şimdiden
açılmış durumda. Öte yandan iki
bakteri, hatta iki çok hücreli genle-
rin karışımı ürünü canlıların vare-
dilmesine “yaratma” denmezse neye
yaratma denebilir ki? Bunun anlamı
canlı türlerinin değişme (evrim) sü-
recinin doğadan laboratuarlara ta-
şınmış olmasıdır. Bilimciler tek ya-
raticının tanrı olduğuna inansalardı,
“tanrı rolü” oynamaya kalkmasalar-
dı çağdaş biyolojinin, tıbbın bu tan-
sıkları gerçekleştirilebilir miydi?

Harun Yahya *Safsatası ve Evrim*
Gerçeği yapıtında bilimciler 430 say-
fa boyunca “yaratılış” savla-
rını bir bir yanıtlamakta.
Sonuçta “bilimsel yaratı-
lış” savlarının bilim ve di-
nin uzlaşabilirliği görüşü
kadar saçma olduğu ortaya
konmakta.

Fosiller savaşı

Bir bilim ve öğretim kuru-
mundan emekli olduktan sonra

genç bir bilimci arkadaşımla görüş-
meye gitmiştim. Üniversite adresine
(sorulmadan) postalanan “Yaratılış
Atlası” yaratığını gösterdi. Konuya
olan ilgimi bildiğinden, “istersen
senin olsun” dedi. Beş yaşlarında-
ki oğlu (“arkadaşım eşek” Dağlar)
atıldı: “verme, ben onun resimleri-
ne bakıyorum”. Dağıtılanların çoğu
kitabın başlığını ve fosil altyazılarını
okuyup fosillere onun gibi “bakmış”
olmalı. O günden bu güne dinciler
ile bilimciler arasında “fosil savaşı-
rı” verilmekte.

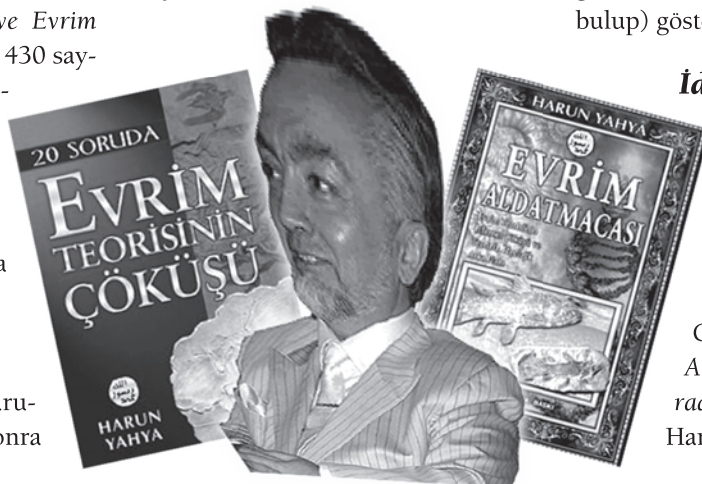
Kardeşim, dinden yana mısın, bilimden yana mısın? Karar ver

“Atlas”ın içinde milyonlarca yıl-
dır evrim geçirmemiş oldukları söy-
lenip “yaratılış”ın kanıtları diye su-
nulan fosillerin büyüleyici resimleri
var. Yaratılış düşüncesinin kaynağı
Tevrat ve *Kuran* kitaplarında adları
geçen (levyatan, eabil kuşları gibi)
hayvanların betimlerine dayanılarak
çizilmiş ya da onların benzerlerinin
fotoğraflarının çekilmiş olmaları ge-
rekmez mi? Değil. Jeologların, doğa
bilimcilerin, paleontologların, evrim
biyologlarının (bilimsel) yapıtların-
dan apartılmış. O zaman onların yo-
rumunu, evrim kuramını doğrulayıp
doğrulamadıklarını, onları araştırıp,
bulup, inceleyip resimleyen bilimci-
lerden sormak gerekmez mi? Böyle
yapılmamış. Resimler alınıp (tarih-
leri dışında) açıklamaları bırakılmış.
Altlarına “500 milyon yıldır evrim
geçirmemiş, demek ki evrim yalanı-
nı, yaratılış gerçeğini kanıtlıyor” gi-
bi yazılar eklenmiş.

Bu yapılırken bir üçkâğıtçılık daha
yapılmış. Evet! Yaratılışlarıyla ilgili
görüşlerde kutsal kitaplardan alın-
tı yapıp yaratılışlarının tarihleriyle
ilgili bilgiler ise atlanmış. O bilgiler
bilimsel kaynaklardan tamamlanmış.
Yaratılışları kadar yaşlarını da dinsel
kaynaklara dayandırsalardı, okuyu-
cuları bir sürpriz ile karşılaşacaktı.
Çünkü gerek (İrlanda başpiskoposu
Ussher gibi) Hristiyan gerek (ona
dayandıkları anlaşılan Taberi gibi)
İslam dinbilginlerinin kaynakların-
da, evren, dünya kadar, bütün bitki-
lerin, hayvanların ve insanın, 6 gün-
lük bir farkla zamanımızdan 6 binyıl
önce (Hristiyan kaynaklarında kesin
olarak MÖ 4004’te; İslam kaynakla-
rında Muhammed’den 6013 yıl önce-
sinde) yaratıldıklarını okuyacaklardı.
Dipnotlarında, bu hesabın Adem’den
İsa’ya *Kitabı Mukaddes* içinde adla-
rı geçen ve yaptıkları anlatılan pey-
gamberlerin yaşlarının titizlikle top-
lanması temeline dayandığı bilgisini
bulacaklardı. Yaratılış dinsel, fosil-
lerin resimlerini ve yaşlarını bilimsel
(evrimci) kaynaklardan alıp yapış-
tırıp “nasıl olsa anlamazlar” diye o-
kuyucuya sunmaya ne denir? Dinsel
kaynaklardaki yaşlarını verselerdi,
hiçbir bilimci “tüm evrim altı güne
ya da altı bin yıla sığmıştır” savında
bulunmadığı için “canlıların, türle-
rin biçimi milyonlarca yıldır değiş-
miyor” savında bulunamayacaklardı.
Böylece fosil kanıtlarıyla birlikte fosil
savaşlarındaki cephe de çökmüş
olacaktı. Fosillerin “yaratılış” yaşları-
nı verseler de vermeseler de bu cephe
çökmüştür. Ama bunu “okuyucuları”
görememiştir. Onlara da (bir yolunu
bulup) göstermek gerek.

İdeolojik savaşta dinin işlevi

“Fosil savaşları”,
“bilimsel yaratılışçı-
lık akımı” din-bilim
ideolojik savaşının
yalnızca birer aracı.
Gerçekten, gerek *Evrime*
Aldatmacası gerek iki Ya-
radılış Atlası gerek gene
Harun Yahya adıyla dağıtı-

lan *Hayalin diğer adı: Madde* içinde Bilim Araştırma Vakfı'nın amacının bilimsel gerçekleri yaymak olmadığı anlaşılmaktadır. "Kafalarındaki keşsin amaç şudur" demek bilim etiğine uymaz. Ama ideolojik savaşında içinde bulundukları cephenin (yüzyıllardır ortaya dökülmüş) amacı ve bu amaç yönünde yapıtlarının nesnel etkisi ve işlevi konusunda pek çok şey söylenebilir.

Bu konuda Althusser'in ideoloji kavramından elverişli bir çözümleme aracı olarak yararlanılabilir: Ideolojinin bir işlevi özne ile gerçeklik arasında "düşsel" ilişkiler kurmaktır. Örneğin bu dünyanın hayal, öte dünyanın gerçek olduğu inancı böyledir. Ideolojinin öteki işlevi toplumsal kimlik yapıştırma. Örneğin "Ey Türk uyan, titre ve kendine dön". Ya da konumuza uygun bir örnekle "sen bir Müslümansın". Kişi buna inandırdı mı sıra onu yönlendirmeye gelir. "Damarlarında Türk kanı dolaşan biri bunu yapmaz". Ya da "bu yapılan dine, Müslümanlığa sığmaz" "Müslüman olan böyle düşünmez şöyle düşünür, bunu yapmaz şunu yapar". Ardı gelir: Kadınlara "Müslümanlık şunu (tesettürü) gerektirir"; erkeklerle "Allah Müslümanlara din yolunda savaş (cihad) görevi yüklemiştir." Sonuçta bazı insanlar bazı insanlar tarafından belli davranışlarda bulunmaya (örneğin belli partilere oy vermeyip bellilerine oy vermeye) koşullandırılmış olurlar. Kitleleştirilip, sınıfsal hatta kişisel çıkarları tersine eylemlere yönlendirilebilirler.

Batı burjuvazisinin geri vitesleri

Böyle (üstelik geçmişin tarımcı zümre toplumu düzeninin bir üst yapısı olarak din ve yaratılış inancı biçimiyle) gerici denebilecek bir ideolojinin çağdaş endüstri toplumunun burjuva düzeninde işi, işlevi ne olabilir? Tarihçesine hızla bir göz atmak yeterli verecek:

Bir yazımda, Avrupa (özellikle Fransız) burjuvazisinin çıkarları alt katmanların

(serflerin, proleterlerin) çıkarlarıyla çakıştığı devrimci yükseliş evresinde dini karşısına almasından, gerici evresindeyse yanına almaya çalışmasından söz etmişim. Gerçekten devrim yönetimlerinin kilise mülklerine el koyup, papazları devrime bağlılık yeminine zorlayıp, kilisenin pazar okullarını kapatıp, bazı kiliselerde "insanlık dini" diye bilim ve yersel (laik) etik eğitimine kalkuğu görülmüştür. Kısacası din eleştirisi, dinsel inançlar eleştirisi serbest bırakılıp desteklenmiştir.

Ancak kapitalizm gelişip devrim sırasında "halk" adı altında toplanan kesimler, burjuvazi yanı sıra köylü, işçi sınıflarına dönüşünce, dinsel eleştiri politikasını bırakmıştır. Dinin, buyruklara boyun eğilmesini kolaylaştırıcı, emekçi sınıfların beklentilerini öte dünyaya erteleyerek devrimci kalkışmalarını uysallaştırıcı işlevini kavramıştır. Bunun üzerine (Napoleon yönetimi sırasında, devrimin bilimlerin öğretildiği yeni okulları yanında kilisenin din okullarının yeniden açılmasına izin verilmesiyle) geri gidiş başlatılmıştır.

Bunda burjuvazinin çıkarları kadar "temsili demokrasi" numarasıyla oligarşik yönetimini demokrasi olarak gösterme çabasının da payı vardır. Kitlelerin inançlarını sömürme yolunda birbiriyle yarışan burjuva partilerinin oy tasalarının da rolü olmuştur. Sonuçta ateistlikten, deistlikten, masonluktan ters geri edişle, dinsel hoşgörü, dinsel inançlara saygı, halkın inançlarını incitenlerin cezalandırılması politikaları birbirini izlemiştir. "Hristiyan Demokrat" partiler siyasal erki ele geçirebilmiştir.

Ülkemizde bilimsel eğitimin arkadan hançerlenmesi, üniversitelere Troya atının sokulması

Cumhuriyet Türkiye'sinde de benzeri gelişmeler (gerilemeler) görülmüştür. Geriye dönüş, bilindiği gibi çok (burjuva) partili düzene geçiş sırasında Arapça ezana dönüşle başlatılmıştır. Mahalle (din) mektepleri hoş görülüp, Kuran hatim kursları açılmıştır. Her semtte bir imam hatip (meslek?) lisesi açılması ise, bilimsel eğitimi arkadan hançerlemiştir.

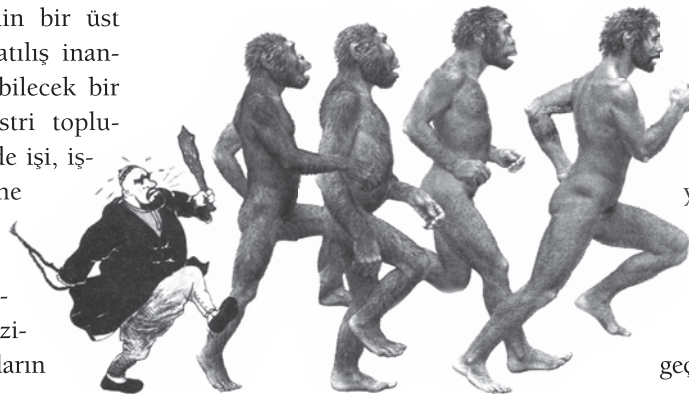
Üniversitelere ilahiyat fakültesinin açılması en yüksek bilimsel eğitim kurumları içine Troya atı yerleştirmekten başka ne anlama gelir? Kapıları dinsel eğitime (yalnız ortaöğretimde ve yükseköğretimde çocuklara, gençlere değil) gazetelerde, radyolarda, televizyonlarda Dr. ve Prof. bilimsel sanlarını kullanarak ardına dek açacak kadrolarla, halk kitlelerinin bir parça bilimsel kültürü de silinip süpürülmüştür.

Tokadı atana sığınma

Endüstri ve bilim çağında dinsel ideolojiyi ideolojik savaş alanına süren burjuvazinin amacını anladık. Ama emekçi kitlelerin bu savaşında, kraldan çok kralcı kesilip kendilerini (onun uyutucu etkisinden de yararlanmak için) sömüren sınıfların yanında yer almaları nasıl açıklanabilir? Şu örnek dinsel yaratılışçı inançların onlar arasında yeniden üretimini sağlayan koşulların kavranmasına yardımcı olabilir:

Bir yandan (4 kişilik) ailesini geçindirmeye, bir yandan fakülteyi bitirmeye çalışan bir genç. Gece yarısına doğru çevirisi başına oturmak üzereyken ağlayarak uyanan çocuğu kucağında. Bir türlü susturamayınca kendini tutamayıp tokatlamaya başlıyor. Çocuğun tokadı yedikçe "baba, baba" diye ağlayarak boynuna sarılışını unutamam, zaman zaman anımsarım.

Geçmişte insanlık, yakın geçmişte ve günümüzde insan-

ların bir bölümü (sömürülen halklar, sınıflar, cinsler) de doğadan, öteki halklardan, öteki sınıflardan, öteki cinsten, öteki dindokilerden silleyi yedikçe dinsel inançlara sığmıyor. Yöneticiler bu gerçeği (yordamlamayla) çok iyi kavramışlar. Çağdışı yaratılışçı inançların bilim, eğitim kurumlarına dek girmesine göz yummaktalar. Buralara bir tek Kürtçe kitabın bile sokulmasını önleyen yönetim için (istese) onları önlemek çocuk oyuncağı. Ama dünyanın jandarmalarının ve onların işbirlikçisi yöneticilerin bilimsel düşünen emekçilere değil, buyruklara boyun eğmeye koşullandırılmış emekçilere, inançları yönünde yaşamalarını vermeye yöneltilebilecek savaşıtlara (askerlere) gereksinimi var. Egemen dinsel inancın yanında (özgürlük adına savunuluyor görünebilecek) birkaç inanç da ellerine değışen koşulla göre (birinden desteklerini çekip ötekine vererek) onları oynatma (manuplasyon) olanağı verecek. “Bilimsel Yaratılışçılık” akımı bu koşulların ürünü.

“Çağdaş, bilimdışı nasıl olsa tutunamaz, söner gider” diye hafife almamalı. Bu kadar desteklenen kuklaların oynatıcılarının da vardır bir bildiği. Gerilerinde “ılımlı İslam” gibi akımlar yaratayım derken ipleri elinden kaçırabilen (“kaçarsa da yok edebilirim” diyen) küresel kapitalin gücü duruyor. Berilerinde, ailede geleneksel kültür kurumlarında ucuza kültürlenip kolaylıkla yönlendirilmeye hazırlanmış kitleler bulunmakta.

Haydi bilimciler ideolojik savaş alanına

Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği derlemesinin giriş yazısında derginin yayın yönetmeni Helvacıoğlu'nun aydınlıkla saptadığı gibi yaratılışçılar bilimin çöplüğünde at oynatma yanlışını yapmış bulunuyorlar. Yenilgileri kaçınılmaz. Ama kendilerine açtıkları cephe boyunca, aynı etkililikle saldırılırsa. Yok, bilimciler, aydınlar, emekçi örgütleri alanı boş bırakılırsa, bilimin, en azından toplum bilimlerinin kaleleri de düşme tehlikesi altında.

Sahte tasarıma karşı gerçek bilim

Mine G. Kırıkkanat

Geceleri, dünyayı gökyüzü aynasından seyredirim ben.

Karanlık, dünyadaki kötülük gibi yaygındır.

Yıldızlar, ne kadar kalabalık olsalar da bir türlü birleşip karanlığı aydınlatacak yoğunluğa ulaşamayan iyilik ışıkları.

Bazen cehaletin sarmalı, bazen yalan furyasıdır göğün karanlık yüzü.

Yıldızlar, kâh bilginin, kâh gerçeğin ışıkları olup bir türlü başa çıkamazlar kara ve dipsiz boşlukla.

Neden gecenin karası hep muazzam ve yıldızlar dağınıktır?

Demistik ya, geceleri dünyanın aynası/aynısıdır gökyüzü: Kötülüğün, cehaletin, yalanın kolayı vardır, alayı vardır, parası vardır, çıkarı vardır güç birliği yapar, satar, satılır, yayılır, kazanır.

Oysa iyilik bilgiye, bilgi gerçeğe, gerçek ışığa dayanır yalnızca ve çok uzun çabalar, alınteri, göz nuru, dürüstlikle kazanılır.

Ve insanlığı ilerleten, sağaltan, yücelten birikime safsatayla değil gerçek, tarafsız bilimle ulaşılır.

Önümde uzun süredir beklediğim, yazılmasını umduğum bir kitap duruyor: “HARUN YAHYA SAFSATASI VE EVRİM GERÇEĞİ” (Bilim ve Gelecek Kitaplığı-5, 2008)

Türk ve yabancı yirmi beş bilim insanının, Evrim Kuramı'na karşı başlatılan organize saldırı, Amerikan yaratılışçılığının dehşetengiz bir cüretle piyasaya sürdüğü uydu-

ruk iddiaları, dayandıkları psikolojik baskı mekanizmasıyla ele alıp tek tek çürüten bu yapıt, gerçekle aydınlanmak isteyen herkesin okuması, başucuna koyması gereken bir kaynak.

Bilim ve Gelecek Dergisi'nin yönetmeni Ender Helvacıoğlu ile aynı adı taşıyan Kitaplığın yayımcısı Nalân Mahsereci'ye, çok sayıda bilim insanı, araştırmacı ve yazarın kolektif çalışmasını, mükemmel bir bilgi kaynağı olarak kitaplaştırdıkları için şahsen teşekkür ederim.

Emme basma Amerikan tulumbasından beslenen Yaratılış safsatasının (bizim) bölge bayiliginde dağıtılan zehirli tasarıma karşı böyle güçlü bir panzehire ihtiyaç vardı.

Yaratılışçıların durağan dediği türleri, bizzat bilim insanların genetik manipülasyonla değiştirdiği çağımızda, belki de tek değişmeyen, hiçbir türün doğal evrime uğramadığı iddiasına kanan mankafadır!

Kimsenin geri gelmediği, dolaşısıyla varlığına tanık bulunmayan öteki dünyaya hazırlanmadan önce, insanların bu dünyaya uyumlu ve doğaya tanık olması daha akıllıca bir tasarım sayılmaz mı?

Evrene korkuyla değil, ilgi, merak ve o muhteşem bütünün bir parçası olarak bakanlara, ilerici düşüncenin temelini oluşturan Evrim Kuramı'nı herkesin anlayabileceği bir dille öğreten bu kitabı haretle öneririm.

Vatan gazetesi
köşe yazarı Mine G.
Kırıkkanat'ın yazısı
25 Temmuz Cuma
günü gazetede
köşesinde yayınlandı.

Sahte tasarıma karşı gerçek bilim

Mine G.
KIRIKKANAT

mine.gokce@wanadoo.fr

Geceleri, dünyayı gökyüzü aynasından seyredirim ben. Karanlık, dünyadaki kötülük gibi yaygındır.

Yıldızlar, ne kadar kalabalık olsalar da bir türlü birleşip karanlığı aydınlatacak yoğunluğa ulaşamayan iyilik ışıkları.

Bazen cehaletin sarmalı, bazen yalan furyasıdır göğün karanlık yüzü.

Yıldızlar, kâh bilginin, kâh gerçeğin ışıkları.

Yaratılışçıların durağan dediği türleri, bizzat bilim insanların genetik manipülasyonla değiştirdiği çağımızda, belki de tek değişmeyen, hiçbir türün doğal evrime uğramadığı iddiasına kanan mankafadır!

Prof. Steve Jones ile söyleşi

Köpekbالیğı kaplana saldırırsa

Akıllı tasarım ne kadar akıllı? ABD'deki kökten dinci Hristiyanlarla, Müslümanlar hangi semsiyenin altında birleşiyor? Keşif Enstitüleri insanları neyi keşfetmeye zorluyor? Kim bilim insanı, kim değil? Sergilenen fosillerden ne anlamak gerek? Darwin'in evinde ne oldu? Bütün bu soruların yanıtını, birikimini sadece akademiye aktarmakla yetinmeyen Prof. Steve Jones'un tecrübe ve keyif dolu rehberliğinde okumaya davetlisiniz.

Söyleşi: İrem Afsar

Uzun zamandır süregelen evrim karşıtı propaganda ve yaratılışçılığa dair asılsız iddialarla karşılaşmak için, artık Ramazan ayını bekleyip Feshane'ye gitmemiz gerekmiyor. Saydam kutular içinde Kaşıkçı Elması gibi sunulan fosilleri görebilmek için, herhangi bir yöne doğru şehir içi yolculuk yapmamız yeterli. Her gün yüzlerce insanın geçme ihtimali olan metro duraklarına veya vapur iskelelerine kurulan fosil sergilerini gezip, yaradana şükredebilir ve bilim insanlarının yüzyıllardır biriktirdiklerini öylece görmezden gelebiliriz. Hem artık el kadar cep kitaplarıyla da yetinmemiz gerekmiyor. Bu konuda yanılmamızı asla ve asla (!) istemeyen kimi çevreler, bizler için dört yenidoğan ağırlığında iki ciltlik kitaplar hazırladılar. Yenilen pehlivan güreşe doymaz misâli, bilimin aksini ispat ettiği iddialara usanmadan tekrar tekrar yer veren kitabı anlamak için yalnızca bir paragraflık Türkçe bilmeye ihtiyacınız var.

Bilime saygı duyan insanlar olarak kayıtsız kalamadığımız bir doza ulaşan bu yaygın propagandaya karşı, *Bilim ve Gelecek* dergisi olarak, mümkün olan her alanda mücadele vermeye çalışıyoruz. Bu amaçla, birbirinden önemli bilim insanlarının yanıtlarını bir araya getirdiğimiz *Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği* adlı kitaba ek olarak, bu sayımızda tekrar çeşitli bilim insanlarının konuyla ilgili perspektiflerine yer vermek istedik. Halen University College London'da öğretim üyeliği yapmakta olan evrimsel biyolojinin en tecrübeli isimlerinden Prof. Steve Jones ile gerçekleştirdiğimiz söyleşi ile, konunun ayrıntılarını, evrim tartışmalarının Avrupa ayağını, okullardaki evrim öğretisini ve bilim in-

sanlarının sorumluluklarını merak edenleri keyifli bir sohbete davet ediyoruz.

Şaşırtan benzerlikler, imrendiren farklılıklar

Daha önce Türkiye'ye akademik ziyarette bulunmuş biri olarak, buradaki yaratılışçı propaganda ve bunun üzerine kurulan evrim tartışmalarından haberdar olduğunuzu varsayıyorum. Bazı önemli noktalarda fikrinizi almaya başlamadan önce biraz Avrupa'daki durumdan söz etmenizi rica edeceğim. Bilimsel mücadelesini hakkıyla vermeye çalıştığınız bu bilim dışı iddiaların Batı'daki yankıları neler? Yoksa Avrupa bu konuyu aştı mı?

Yoo, hayır. Avrupa'da bu konunun tamamen üstesinden gelindiğini hiç düşünmüyorum. Bekleneceği üzere en çok İngiltere'deki durumu biliyorum, ancak, Türkiye'deki konuyla ilgili propaganda ve tartışmaların, bazı açılardan Avrupa'ya da sıçradığını söyleyebilirim. İngiltere'de 30 seneyi aşkın bir süredir üniversitede biyoloji eğitimi veriyorum ve bunun ilk 20 yılı boyunca yaratılışçılığa ait bir soruyla neredeyse hiç karşılaşmadım. Öte yandan, yine aynı dönemlerde sıkça ziyaret ettiğim ABD'de ise bu soruya çok fazla maruz kalıyordum. Hatta bu gibi sorularla uğraştıkları için, oradaki meslektaşlarımın haline gülüyordum bile. Fakat artık durum değişti. Ben de, bu soruların kaynağının çeşitli yansımalarıyla ülkemde karşılaşır oldum. Örneğin, şimdilerde üniversite öğrencilerinin evrim derslerinden muaf olma veya sınavda yer alan evrim konusuyla ilgili soruları cevaplamama hakları söz konusu. Bu kısmın aslında Türk okuyuculara tanıdık

geleceğini düşünüyorum, çünkü bu öğrencilerin büyük çoğunluğunu Müslüman öğrenciler oluşturuyor. Bildiğiniz üzere, bugün İngiltere toplumunda dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Müslümanların oluşturduğu büyük bir kesim var. Bu kesimdeki ebeveynler, üniversiteye giden, özellikle de bilim yapan, çocukları için ilham verici veya istek uyandırıcı rollerde olmayabiliyorlar. Dolayısıyla karşılaştığımız öğrenci profilinde, İslam dinine olan bağlılıklarını ve samimi inançlarını kanıtlamak için evrim olgusunu reddetmeleri gerektiğini düşündükleri açıkça gözlenebilir bir şekilde karşımıza çıkıyor. Böyle düşünen kesimlerin, muhafazakâr sağ görüşle ciddi oranda örtüştükleri de bir gerçek. Bu durum sanırım bazı açılardan Türkiye’de yaşananlarla benzer. Ve daha da ilginç olanı, ABD’deki durumdan da aslında çok farklı değil.

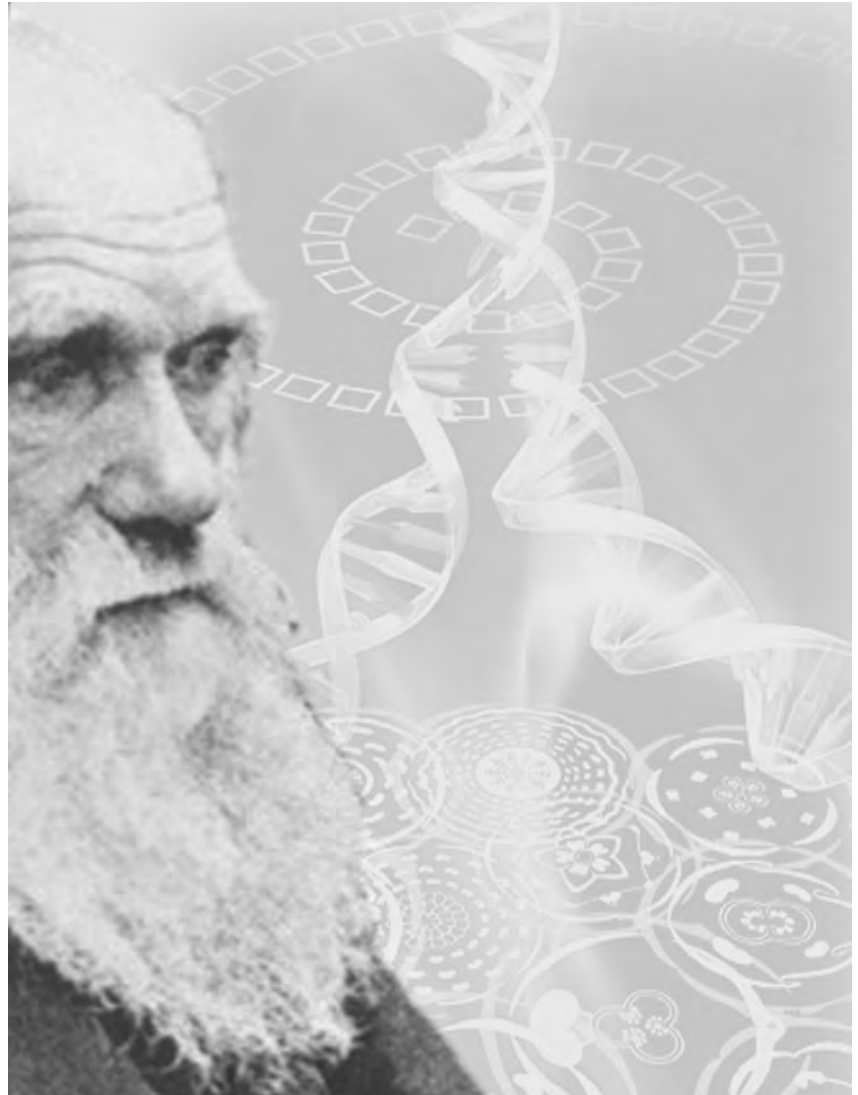
Sözlerinizin bu aşamasında geldiğiniz noktanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bilimsel bir gerçek olan evrim kuramının, bilimsel kimliğinden soyundurulup farklı kültürel altyapılardan ve dinlerden olan bu insanları politik olarak benzer noktalara çekmesi oldukça düşündürücü. Temel yaklaşımlarını pekiştirmek adına, evrim kuramını araç olarak kullanmalarında belirgin farklılıklar yok sanırım...

Evet, çok fazla fark görmek mümkün değil. ABD’ye gittiğinizde karşılaştığınız durum, kökten dinci olan Hristiyanların çok büyük bir kısmının yaratılışçı oldukları ve aynı zamanda Cumhuriyetçi Parti’ye oy verdikleri. Basit bir orantı gibi algılanabilir, ancak en derinine baktığınızda zihniyet orada belirgin bir şekilde varlığını sürdürüyor. Konuyu İngiltere perspektifinden ele aldığımızda iki şeyin ilginç olduğunu düşünüyorum. Birincisi, durumun “bulaşıcılığı”. Burada bu kelimeyi kullanmak, sanırım her anlamıyla uygun düşüyor. Zaten kendisi hastalıklı olan düşünce, bugün İngiltere’de çoğu okul-çağı çocuğuna bulaşmış durumda. Evrim kuramı,

gençlere hâlen üzerinde tartışılan bir konu biçiminde sunuluyor ve buna inanmaları bekleniyor. İçinde bulundukları gelişim döneminin de etkisiyle, aslında gençler azınlıkta olan görüşü benimsemeye daha fazla eğilimli oluyorlar. Elbette, bu noktada bir sorun görmüyorum, hatta yaygın olanı sorgulamaları sağlıklı bile olabilir. Asıl büyük sorun, gençlerin böyle bir seçime maruz bırakılamayacağı gerçeği, çünkü evrim kuramıyla ilgili bilim dünyasında böyle bir tartışma yok. Bu tamamen yanlışlık üzerine kurulu bir sav. Kuram, bilim dünyasında olan bizler için asla ve asla bir çelişki değil!

Diğer ilginç ayrıntı ise, üniversite çağına gelmiş ve üstüne üstlük biyolojide devam etmek isteyen öğrencilerde de evrim kuramının çelişmesine ilişkin inanışın devam etmesi. Dinsel inançlarını yadırgamıyorum,

ancak bir eğitmen ve biyolog olarak, onlara evrim gerçeğinden uzak durmak istiyorlarsa bilim yapmamaları gerektiğini hatırlatıyorum basitçe. Sonuçta, inanç açısından kendilerini zorladığını düşünüyorlarsa, biyolojide devam etmek zorunda değiller; yapabilecekleri başka bir sürü meslek var. Çoğu zaman, evrim kuramının gerçekliğini kabul etmeyi neden İslâm karşıtı bulduklarını soruyorum. Aldığım cevap hep aynı: “Kuran’da yazıyor”. Oysa bunun doğru olmadığını biliyoruz. Öncelikle, Kuran içeriği bakımından insanın kökeniyle ilgili konulara İncil’e kıyasla çok daha az yer veriyor. Sizler daha iyi bilirsiniz elbet, ancak yanlış hatırlıyorsam buna ilişkin olarak sadece, neredeyse herkes tarafından kabul gören, Allah’ın Adem’i bir avuç topraktan yarattığı ifadesi var. Bu insanların görüşlerini açık-

lamak için kullandıkları savları daha derinine sorguladığınız zaman ise, ABD'deki sağcı ve köktendinci Hristiyanların savlarının tamamen aynıları olduğunu görüyorsunuz. Bunu öğrencilerime söylediğimde, inanılmaz şaşırıyorlar. Ancak bu bir gerçek! Özetle, buradaki problem Türkiye veya diğer İslam ülkelerinde olduğu dozda yaşanmıyor, fakat belli oranda politik nitelik kazandığı söylenebilir.

Bak şu 'konuşan'lara

Peki, bilim çevrelerindeki akademisyenler açısından durum nasıl? Evrim kuramına karşıt bilim insanları görmek mümkün mü?

Kesinlikle hayır. Aslında, dünya üzerindeki hiçbir bilim çevresinde yaratılışçı bilim insanlarına rastlamak mümkün değil. Daha doğru ifade etmek gerekirse, kendilerine bilim insanı diyen yaratılışçılar, aslen bilim insanı değiller. Hatta biyolojik bilimlerle ilgileri yok bile. Bu gerçekten çılgınlık... İnsanların yaratılışçıların hikâyelerine gerçekten inandığına inanmıyorum ben.

Burada sözünüzü kesmek istiyorum. Yaratılışçı görüşü savunan birinin, ideal olarak bilim insanı kabul edilemeyeceğini mi kastediyorsunuz, yoksa yaratılışçı propaganda içindeki insanların gerçekten bilimsel geçmişleri olmadığından mı söz ediyorsunuz?

İkincisini kastediyorum. Zaten biliyorsunuz, isimleri "Keşif Enstitüsü" ve kendilerine bilim insanı demeleri tercihten ileri geliyor. Aslına bakacak olursanız, her hangi biri

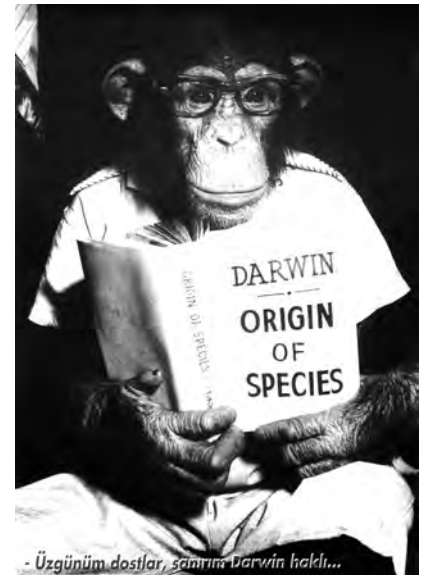
bile, meselâ cildinize peeling yapan bayan da kendine bilim insanı diyebilir. Benim bununla bir problemim yok. Ancak akıllı tasarım savunucuları, bu konuda hiçbir eğitimleri ve birikimleri olmadan, sanki varmışçasına, kendilerine yakıştırdıkları unvan üzerinden "bilgi" verdiklerini iddia ediyorlar. Aralarında Duane Gish ve Michael Behe adında iki biyokimyacı var. Bunlardan, Behe bilim insanı olmaya en yakın olan, çünkü halen ya da geçmişte akademik pozisyona sahip bir tek o var. Duymuşsunuzdur; Behe "Darwin'in Kara Kutusu" isimli bir kitap yazdı. Kitaba baktığınızda, ne kadar saçma olduğunu basitçe görebiliyorsunuz. Tekrar tekrar şöyle diyor: "Şu organa -ya da reaksiyona, ya da organizmaya- bakın. Ne kadar da karmaşık değil mi? Böylesine bir yapı ancak tasarlanmış olabilir." Verdiği her örneğin aksini bilimsel olarak kanıtlamak mümkün, ama o örnek vermeye devam ediyor. Aynı şekilde, tekrar tekrar... Ortaya gerçekten akıl dışı bir saçmalık çıkıyor sadece! Yani, söyleyebileceğim Behe'nin var olan tek biyolog olduğu. Kaldı ki, kendisi de akıl dışı konuştuğunun farkında, çünkü meselâ dünyanın 6000 yaşında olup olmadığı konusuna hiç girmiyor bile. Bu insanların hepsi ciddi bir şekilde saçmalıyor.

'Biliyorum', ne yapmalıyım?

Her ne kadar akıl dışı yaklaşımları olsa da, propagandalarının büyüklüğü ve bilim dışı insanları manipüle ediş şekilleri, sizce bilim insanları

na sorumluluk yüklemiyor mu? Yaratılışçıların ortaya attığı iddiaları önemsemeyen ve bunlara yanıt vermeye tenezzül etmeyen bilim insanlarıyla Türkiye'de sıkça karşılaşırız. Bir bilim insanı, öğrencilerinden daha fazlasını, toplumu da aydınlatmakla görevli değil mi?

Her bilim insanının aynı önemi vermesini bilmiyorum bekleyebilir miyiz? Bilim insanları, gelişmelerden çılgına dönmüş bu çağda, bilim yapmakla meşgul. Ancak kendimden örnek vermek gerekirse, akademik kitleden daha fazlasına ulaşmayı, tabii ki, önemli buluyorum. Biliyorsunuz, çok sayıda popüler bilim kitabı yazdım. Her zaman söylediğim gibi, yakmadan önce satın aldıkları sürece (!) dünyadaki bütün yaratılışçıların kitaplarının binlercesini yakmaları umurumda bile değil. Öte yandan, temel felsefem gereği meslektaşlarıma durmadan söylediğim üzere, "Eğer bir başkasıyla paylaşmayacaksan, bilim yapmanın hiçbir anlamı olamaz". Tarihte böyle örneklerle rastlamak mümkün. Örneğin, Pierre De Fermat'ın 17. yüzyıla ait notlarında, üslû sayılarla ilgili inanılmaz nitelikte matematiksel ispatları var, ama bunları kimseye söylememiş! Aslına bakarsanız, Türkiyeli bilim insanlarını bilemiyorum ama İngiliz ve Amerikan bilim insanları, meslektaşlarına yaptıkları bilimin ne kadar muhteşem olduğunu göstermek konusun-

- Üzgünüm dostlar, şaşırm Darwin haklı...

da “takıntılılar”. Bunu da genellikle *Nature*, *Science* veya *PNAS* gibi dergilerdeki makaleleri üzerinden yapıyorlar. Ve ben de hep aynı şeyi söylüyorum, “Sizi yayın çılgını bilim insanları, gerçekten insanlara bir şey mi söylemek istiyorsunuz? Öyleyse bir adım daha öteye gidip yaptıklarınızı topluma anlatmaya ne dersiniz?” Onlar da hep yeterli zamanları olmadığını söylüyor ve bunun doğru olmadığını hepimiz biliyoruz.

Ben de her zaman, dünya nüfusunun sadece küçük bir yüzdesine ulaşan makalelerin ne ölçüde mesleki tatmin sağladığını anlayamamışsındır...

Elbette çok küçük bir kesim, ancak ben o kadar da karamsar değilim. Bence kaliteli İngiliz gazeteleri, ki sayıları çok az, iyi iş beceriyorlar. BBC ve Radio bunlara örnek verilebilir. Esasen, ben insanların ihtiyaç duydukları oranda bilimsel bilgiye ulaşabildiklerini düşünüyorum. Bilime olan ilgileri de tatmin edici. Söyleşimizin konusu olan tartışma da zaten bunu göstermiyor mu? Düşünsenize, toplumdaki insanlar bitkilerin, hayvanların ve insanların nereden geldiğiyle neden bu kadar ilgileniyor ki? İlgilendikleri şeyin yanıtının bilimin içinde yer aldığını biliyoruz. Öyleyse, neden bilimin yanıtını vermeyelim. Neden konunun cahillerinin onlara söylemesine aldırmaıyıp, birikimli insanlar olarak susalım ki? Ben bunu gerçekten anlayamıyorum.

Bir de madalyonun öteki yüzü var. Gözlemediğim üzere, yaratılışçı iddialara açıklık getirmeye çalışayan kimi bilim insanları, bunu inanç-inançsızlık düzleminde ele almakta sakınca görmüyor. Tartışmalarını bilim-din karşıtlığı üzerinden yürütüyorlar. Siz bunu doğru buluyor musunuz?

Ben, bunu problemli buluyorum. Sıkça kullanılan bir metafor vardır: Bilim ile din arasındaki kavga, kaplan ile köpekbalığı arasındakiine benzer. Bu hayvanların ikisi de kendi yaşam ortamlarında oldukça güçlüdür, fakat biri diğerrinin alanı-

na girmeye kalktığında kaybetmeye mahkûmdur. Tarih boyunca birçok kez olduğu gibi, bazen köpekbalığı karaya çıkarak kaplana saldırıma-ya çalışır ve her seferinde kaybeder. Çünkü karada yaşayamaz. Zaman zaman ise, kaplan yüzmeye heveslenip suya dalar ve köpekbalığına saldırıma-ya kalkar. Ve bu gerçekten ahmakça gözüktür. Evrimle ilgili olarak dinsel yaklaşımların kullanılmasına tamamen karşıyım. Ben hiç inançlı biri değilim, ancak asla ve asla şöyle bir şey söylemeyi hayal etmem: “Ben bir bilim insanıyım ve tanrının var olmadığını ispatlayabilirim.” Çünkü ispatlayamam. Bu bilimsel bir soru değil ki! Benim tek dileğim, kendilerine katulmasam da, dini inancı olan kimselerin, bu inançlarını dinin sınırları içinde yaşamaları ve bu işlemlerle hiç ilgisi olmayan bilimin sınırlarına sokmaya çalışmamalarıdır.

‘Evrım teorisi öğretmeden biyolojiyi öğretmeye çalışmak, dilbilgisini öğretmeden Fransızca öğretmeye benzer’

Bununla ilgili bir başka detaya geçsek... Akıllı tasarım ve yaratılışçı görüşler İngiltere’deki okulların müfredatında yer alıyor mu?

Bunun ilginç bir fenomen olduğunu söyleyebilirim. Hem evet, hem hayır... Elbette ki, durum ABD’de olduğu gibi değil. ABD’dekilerin meselesi, gerçekte akıllı tasarımı öğretmek değil. Onların tek önemsedığı *İncil*’i öğretmek. Okullarda din eğitimi verilmesi ise, Amerikan anayasasındaki hükümlere karşı. Biliyorsunuz, yaratılışçıların kama stratejisi (wedge strategy) denen bir uygulama planları var. Bunun ilk adımı,

okullarda evrim versus yaratılış tartışması olduğunda, “Belki de bunu dinî ve laik kesimler olarak tartışabiliriz” önerisi getirmek. Anayasa buna tamamen karşı çıktığı için, bu insanlar mahkemeye her gittiklerinde kaybettiler. Bu davaların hepsinde, yaratılışçılar okulda din eğitimi vermekten dolayı suçlu bulundular. Bizde ise, böyle katı bir yasal ayırım yok. Türkiye’deki durumu bilemiyorum. İngiltere’de, birçok diğer şeyde olduğu gibi, bu konu da darmadağın, kimse umursamıyor. Dolayısıyla, bazı okullar oldukça dinî iken, bazıları hiç değil. Birkaç sene önce, başlangıçta yaratılışçı yaklaşımları öğretmek isteyen okullar açıldı. Bilim insanlarının tepkisi üzerine bu okullar, aynen ABD’de yapıldığı gibi, konunun her iki yönünü de tartışmaya başladılar. Evrim-yaratılış karşıtlığı üzerinden. Bilim çevreleri buna da, “burada geçerli bir bilimsel tartışma konusu yok” diyerek karşı çıkınca, okullar bu iddiaları kabul etmedi. Ardından okulları denetleyen devlete ait müfettişler devreye girdi ve nihayetinde kullandıkları dile daha çok dikkat eder oldular. Ama okullar hâlâ orada, “eğitim” vermeye devam ediyor. Yaratılışçı çizgide birçok öğretmenin varlığının devam ettiğini biliyorum, daha geçenlerde İngiltere’deki tüm biyoloji öğretmenlerine hazırladıkları CD’leri gönderdiler.

Geçmişte denetlenmiş olsalar da, orada öğretilenlerin gün gün takip edilmesi mümkün değil ama...

Elbette öyle. Ama ne diyebilirim ki? Bazı insanlar yaratılış öğretmek konusunda çok hevesliler. Genç beyinlere coğrafya öğretmenin heycanı düşünülebilir. “Dünya düz

mü?” diye sormak gibi. Hemen, “hayır, değil” diyeceklerdir. Ardından, “Peki neden düz olmadığını düşünüyorsunuz? Üzerinde yürüyoruz, gayet düz görünmüyor mu?” diye sorabilirsiniz. Sonra da ispatlarıyla bunu anlatabilirsiniz. Bunda bir sorun yok. Aynı şekilde, birinin “Dünya 6000 yıl yaşında mı?” diye bana sormasında da bir sakınca yok. Dünyanın neden o kadar genç olmadığını sorgulamak ve jeolojik bilgilerle açıklamak mümkün. Bazı insanlar buna tahammül edemese de, böyle sorulara yanıt oluşturmada ben bir problem görmüyorum. Kaldı ki bilim, zaten iddia ettiğini açıklayabilmelidir. Diğer yandan, yaratılışçılarla ilgili esas problem, bilimsel gerçeklere sırt çevirmele-ri. Meselâ dünyanın yaşıyla ilgili iddialarında da... Karbon zamanlamasını, atılan atom bombalarından dolayı, yanlış buluyorlar. Bu kadar saçma bir şey olabilir mi? Fakat durmadan saçma demekle de olmuyor. Çünkü çok sıkıcı bir hal alıyor.

Peki, yaratılan propagandalarla tartışmalı hale sokulmaya çalışılan evrim konusunu okullarda öğretirken belli bir yöntem izlenmeli mi? Siz nasıl bir metot üzerinden öğretmeyi uygun buluyorsunuz?

Ben bu konuyu, kimyayı nasıl öğretiyorsanız öyle öğretin derim.

Evrim, insanı bunaltacak kadar fazla kanıt olan bilimsel bir olgu! Aslına bakarsanız ben, evrimden söz etmeden biyoloji öğretebilmenin nasıl mümkün olabileceğini bilmiyorum. Bugün biyologların hepsi, her gün ürettikleri işlerde zaten evrimin getirilerini kullanmak zorundalar. Yapılan bütün araştırmaları homeobox genlerini, hayvan davranışlarını veya bitki ve hayvan türlerinin coğrafi dağılımlarını göz ardı ederek nasıl gerçekleştirebilirsiniz? Bütün bunlar evrim teorisinde yerini bulan gerçekler! Hep söylerim, “evrim teorisi öğretmeden biyolojiyi öğretmeye çalışmak, dilbilgisini öğretmeden Fransızca öğretmeye benzer.” Bu mümkün mü? Dilbilgisinin bir dilin temel yapısı olduğu gibi, evrim de biyolojinin temel yapısını oluşturur. Hücre biyolojisinden, deney hayvanını keserek incelemeye kadar, biyolojinin her anında zaten evrim öğretmelisiniz ve aslında öğretiyorsunuz. Öyleyse, bu konuyu öğretmek neden farklı bir yöntem gerektirsin ki?

Darwin'in evinde ne oldu?

Verdiğiniz tüm bu bilgilerden Avrupa'da, ya da özelde İngiltere'de, Türkiye'dekine benzer bir tartışma ortamının olmadığını anlıyoruz. Çok daha az oranda yaşandığını anladığım yaratılışçı propaganda genelde

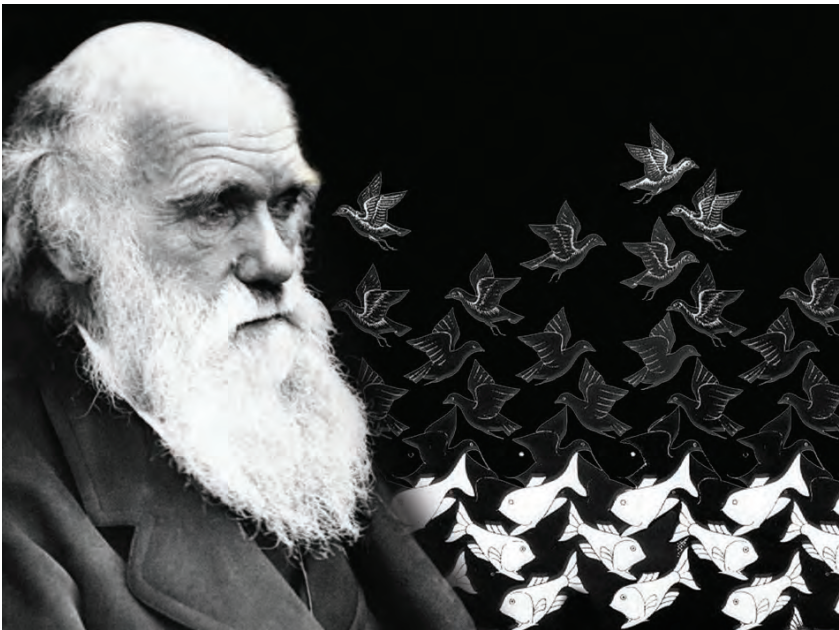
hangi kesimler tarafından üstleniliyor?

Çok belirgin baskın bir grup yok. Aslında, geçenlerde Harun Yahya'nın temsilcilerinden biri olarak Oktar Babuna buradaydı. Tanıyorsunuzdur, pek akliselim olduğu söylenemez. Minnesota'daki Mayo Clinic'te tedavi kaydı bulunmasına rağmen, kanserden dua ederek kurtulduğunu iddia eden bir insan. Birkaç ay önce olması lazım. Kampüsün her yerinde, üzerinde “Darwin Teorisi Çürütüldü” yazan kocaman işaretler vardı. Daha da ironik olan, konuşmanın Darwin'in adını taşıyan salonda yapılması. Bilmeyenler için söyleyeyim, Darwin'in evi University College London'un kampüsünde korunmuş durumda. Üzerindeki levhada “Darwin burada yaşadı” diye yazar. Bu evin zemin katında da Darwin'in isminin verildiği bir öğrenci salonu var. Düzenledikleri toplantıyı burada yaptılar, inanabiliyor musunuz? Yani, böyle şeyler oluyor. Ama bunlar marjinal. Burada ki durumun dozunun Türkiye'deki ve hatta ABD'deki gibi olmadığının altını çizmek gerek.

Öğretmenim, dinozorlar nerede?

Harun Yahya'nın Avrupa'da yaygın olarak bilindiğini söyleyebilir miyiz? En azından bilim çevrelerinde... Biliyorsunuz, dünyanın bütün dillerine çevirdikleri koca koca yaratılış atlaslarını, gıda yardımıymışcasına dünyanın her yerine bedava ya gönderiyorlar. Üstelik kitapların baskı kalitesi ve maliyeti de ayrı bir merak konusu.

Evet, inanılır gibi değil. Sadece benim olduğum bölüme 6-7 kopyasını gönderdiler. Bütün bunları nasıl bir mali destekle yaptıklarını bilemiyorum. Ancak, ortaya çıkan bilimsellikten düşmanca uzaklaşmış kötü kitaplar. Ama hep söylediğim ve inandığım üzere, bu insanlar en nihayetinde kendi savundukları şeye, bilime olduğundan daha fazla zarar veriyorlar. Bilim gerçeklere, bu insanların söyledikleriyse yalan-

lara dayanıyor. Dinî inancı kuvvetli olanlara ben hep aynı şeyi anlatırım. Düşünsenize, 10 yaşındasınız ve yaratılışçı çizgide bir okula gidiyorsunuz. İnançlı öğretmeniniz size dünyanın yaşının 6000 yıl olduğunu ve dinozorlarla insanların aynı zamanda yaşadığını söylüyor. İnanıyorsunuz, çünkü 10 yaşındasınız. Büyüdünüz ve 16 yaşına geldiniz. Fen ve biyoloji okurken, bu iddiaların ne kadar asılsız olduğunu, ispatlarıyla öğrendiniz. Bu durumda, böyle konularda yalan söylemiş olduğunu anladığınız öğretmeninizin, dinle ilgili diğer söylediklerine nasıl inanacaksınız? Dedğim gibi, aslında kendi ideolojilerine daha çok zarar veriyorlar.

Türkiye’de yaratılışçı propagandanın güçlü araçlarından birinin de, çok sayıdaki insanın geçiş noktası olan yerlere kurulan fosil sergileri olduğunu duymuşsunuzdur. İngiltere’de bu tip faaliyetlere rastlamak mümkün mü?

Evet diyemeyeceğim. Hatırladığım, ülkenin batısında, Bristol’de “Biblical Zoo” denen bir İncil müzesi olduğu. Sanırım kapatıldı. Açıkken de yılda en fazla 500 kişinin ziyaret ettiği bir yerdi. ABD’deki Keşif Enstitüsü de, sonradan iflasa sürüklenen, büyük bir yaratılışçı sergi düzenlemişti. Bu tip aktiviteleri çok büyük kitleler takip etmiyor kanımca.

Sergiledikleri fosillere gelirse. Bunları nereden buluyorlar?

Sipariş üzerine sahte fosiller yapıyorlar. Böyle firmalar var. Aralarında büyük oranda gerçek fosil de bulunuyordur. Ancak bu bir şey ifade etmez ki. Örneğin, tümüne detaylıca göz atmamış olsam da, Harun Yahya’nın baskı harikası şeklinde oluşturulmuş atlasında gördüğüm çoğu fosilin gerçek olduğunu söyleyebilirim. Buradaki sorun, argümanın kuruluş biçimi. Eski zamandan kalma yusufçuk böceği fosili resminin yanına modern olanı koyup, aralarında hiç fark yok diye yazıyorlar. Ancak bunun yanında, her ne kadar “eserlerinde”

yer vermeyi tercih etmeseler de, büyük değişiklikler geçirmiş çok sayıda böcek de var. Konuyu bu şekilde ele almak, evrim kuramıyla ilgili hiçbir şeyi çürütecek nitelikte değildir. Ayrıca, bu dogmatik bakış açısıyla soyu tükenen çok sayıda canlı formunu nasıl açıklayacağız? Aslında bu, yaratılışçılarla ilgili tuhaf yanlardan biri, soyların tükenmesi durumuna hiç değinmemeleri. Thomas Jefferson, evrimle ilgili kendisini şüpheye düşüren noktanın canlı formlarının zaman içindeki değişimi değil, bu formların ortadan kaybolmalarıyla ilgili olduğunu belirtti. Yeryüzünde daha önce yaşamış ancak bugün var olmayan canlılar vardı. Tanrı mükemmel bir tasarıyla canlılığı başlattığına göre, öyleyse bu canlılar nereye gitmişti? 18. yüzyılda Jefferson, ABD’nin batısındaki dağlara keşif grupları bile göndermişti. Canlı dinozorlar, büyük memeliler bulmayı hedefleyen bu gruplar, elbette elleri boş döndüler. Yaratılışçılar bunu unutmuşa benziyor. Daha doğru bir ifadeyle, bunu açıklayamayacaklarının farkındalar bence.

Fosillerin bilimsel materyal olduğu göz önüne alındığında, bunların sahtelerinin kullanımına karşı bir yasal düzenlemenin varlığından söz edilebilir mi?

Sanmıyorum. Sonuçta sahte olan şeyleri gerçekmişcesine sunmanın belli yasal kısıtlamaları elbette var. Ancak fosiller konusunda bu nasıl işleyebilir bilemiyorum. Ayrıca, biliyorsunuz ki, günümüzde insanlar ifade özgürlüğü kapsamını kendi koşullarına uydurup, maalesef özgürlük sınırlarını aşan söylem ve davranışlarda bulunabiliyor. Dolayısıyla, sahte fosillere karşı hukukî bir süreç işlenebileceğini düşünmüyorum. Ancak, tekrarlıyorum, sorun fosillerin sahte veya gerçek olması değil, fosiller üzerine kurulmaya çalışılan bilim dışı iddialardır.

Duyduk duymadık demeyin; bilimin safsataya yanıtı var!

“Bilim ve Gelecek” Dergisi ekibi

olarak, Türkiye’deki bu yaygın propagandaya karşı bilimsel mücadele vermek konusunda elimizden geleni yapıyoruz. Bu konuyla ilgili aydınlatıcı bilgilere dergimizde her ay yer vermeye çalıştığımız gibi, yaratılışçı iddialara önemli bilimsel yanıtlar içeren bir de kitap çıkardık. Son olarak, yayınladığımız kitapla ilgili neler söylemek istersiniz?

Kitabımızın içeriğine dair gönderdiğiniz yazıdan da fark ettiğim üzere, yaptıklarımızı son derece değerli buluyorum. Bu çabaların kusursuzluğunu bir an bile olsun inkâr etmek istemem. Ancak, bu gibi çabalarla ilgili genel bir problem söz konusu. En basit ifadesiyle, kendin çal, kendin oyna vaziyeti ortaya çıkıyor. Böyle yazıları, dergileri, kitapları çoğunlukla halihazırda belirli bir bilimsel eğilimi olan ve büyük ihtimalle zaten evrim teorisini akılcı bulan kişiler okuyor. Çoğu dinde ortak olan ve söylemekten hoşlandığım bir söz var. “Gerçek, sizi özgürleştirecektir.” İnançlıysanız, buna inanmanız gerekir. Evrim kuramı bilimsel bir konudur ve bilimdeki gerçekler fikirlere değil kanıtlara dayanır. Öyleyse, neye inanmanız gerektiğine karar vermelisiniz. Bilimin sunduğu kanıtlara mı, yoksa insan türünün bilgi birikiminin yalnızca küçük bir bölümüyle yetinen insanların düşüncelerine mi?

Aldatmacanın evrimsizliği!

Evrım, sadece dirimbilimin değil, tüm doğa bilimleri ve toplum bilimleri benimsediği bir araştırma programıdır. Her şey evrim geçiriyor; ancak subjektif idealizm aldatmacasının evrimsizliği sürüyor. "Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" adlı yapıt, konunun uzmanlarının bilimsel açıklamalarını ve bilim karşıtı saldırılara karşı nasıl yanıt verileceğini gösteren bilimsel bir yol gösterici. Herkese iyi okumalar diliyorum.

Prof. Dr. E. Rennan Pekünlü

Ege Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü

Evrım, tüm doğa bilimleri ve toplum bilimleri benimsediği bir araştırma programıdır; diğer bir deyişle "paradigma"dır. Evrim kavramını yalnızca dirimbilim (biyoloji) bağlamının bir kavramı olarak algılamak doğru değildir. Evrim, dirimbilimde canlı özdeğin (maddenin) dönüşümünü (transmütasyon) ve bu dönüşüme neden olan etmenlerin 'ne'liğini anlatır.

Evrım hipotezi gökbilimde de kullanılır. Yıldızlar kimyasal evrim sürecinde T Tauri denen türlerden cüce veya dev denen türlere, oradan beyaz cüce, nötron yıldızı veya karadeliklere dönüşür. Tıpkı çenesiz balıkların çenelilere, onların tetrapodlara onların kara sürüngenlerine dönüştüğü gibi. Yıldızların evrimleri sırasında hidrojen helyuma, helyum berilyuma, berilyum lityuma ve hafif elementler giderek daha ağır elementlere dönüşür. Bu paradigmayı yakalamakta evrenbilimci geri mi kalır? Uzayın ve uzay içindeki özdeğerkenin (enerjinin) lepton çağından ısıtım çağına oradan maddenin baskın olduğu çağa ve giderek gökadalara ortaya çıktığı çağlara nasıl dönüşerek ulaştığını kozmolojik evrim anlatır. Toplumbilimde evrim hipotezi, sınıf savaşımının üretim araçları ve üretim güçlerini değiştirerek, ilkel komünal toplumdan köleci topluma oradan feodalizme, kapitalizme ve sosyalizme nasıl dönüştüğünü anlatır. Bu bilimsel çalışma alanları birbirlerini hem yöntem hem de veri açısından beslerler. Bütünsellik pekişir.

Bilimin değişik dalları arasındaki yöntem ve düşünce alışverişine örnek olarak kısaca şunu gösterebiliriz: Dirimbilimin John Ray, Gilbert White ve Carolus Linnaeus öncülüğünde başlayan tür sınıflaması daha sonra gökbilime sıçramış, yıldız evrimi kuramının sağlıklı olarak oluşturulabilmesi için Harvard sınıflaması, Yerkes sınıflaması yapılmıştır. Yine balıklardan sürüngenlere oradan kuşlara geçişe ilişkin fosil bilgiler, yıldızlardaki kimyasal

evrime esin kaynağı oluşturmıştır. Bizim de hidrojenimiz helyuma, helyumumuz berilyuma, vb. dönüşür. Bilimsel yöntemin yanlışlanabilirlik ilkesi (falsifiability) tıpkı dirimbilimin doğal seçim ilkesi (natural selection) gibi çalışır. Bu ilke, kuramsal çerçevenin gözlem ve deneylerle sürekli olarak sınanmasını gerektirir. Kuramsal çerçeve birçok şeyi açıklayabilmenin yanı sıra yeni olguların varlığını da öngörebilmelidir. Bu açıklama ve öngörebilme özelliklerini taşıyan kuramın ayrıntıları gözlem ve deneyler karşısında sınanırken gözlem ve deney olanaklarının daha da yetkinleştirilmesini dayatır. Bu ayrıntılar üzerinde yapılan yeni gözlem ve deneyler "ata" kuramın bağrından daha gelişkin bir hipotezin yükselmesini sağlar. Yeni bir çevrim başlar: bu hipotez daha yetkin aygıtlarla gözlem ve deneye alınır, gözlemlerle tutarlılığı araştırılır. Bu işleyiş, Darwin'in "yararlılık yasası"na uygun bir gelişme çizgisidir. Darwin'in, toplumbilim ve etik bağlamında oluşturduğu yararlılık yasasına göre, "Çağlar boyunca yararlılığı görülen eğilimler kazanılacaktır; kazanılmış tüm özellikler yararlı eğilimler taşır". Bu yasayı insanın bilimsel uğraşlarına uyarlarsak şunu söyleyebiliriz. İnsanlık çağlar boyunca birbirine nedensellik zinciriyle bağli olan bunca bilgileri "laf olsun" diye üretmedi! Biriken bu bilgiler onun yaşam savaşımındaki en büyük silahıdır. Yararlılık yasası işlerliktedir. Bilimsel çalışmalarda gözlem ve/veya deney yetmez! Gözlemlerle başlayan bilimsel çalışmalarımıza metafizik inançlar bilinçli veya bilinçsiz olarak karışıyor. Ancak yararlılık yasası kötü metafiziği ayıklamada çok geç kalmıyor. Bu yolla oluşturulan kültür dokusunun alt birimleri birbirinden bağımsız değildir. Kapitalist toplumun enflasyonist çağı evrenbilime uzayın "enflasyonist genişleme" kavramını; yine, denge durumundan uzak, kararsız, kaos içindeki kapitalist toplumlar "kaos paradigması"nı kazandırmışlardır.

Subjektif idealizmin canlandırılma çabaları

Evrım Aldatmacası başlığıyla yayınlanmış ve halka edersiz olarak dağıtılmış olan kitapçığın yazarı, yalnızca dirimbilimdeki evrim kuramını “bilimsel açıdan çökertirken” tüm kültür dokumuzu çökerttiğinin ayırında değil galiba! Aslında saldırı altında olan şey “Darwinci evrim kuramı” değil, özdekçiliktir (materyalizmdir)! Evet, yazar dış dünyanın varlığını yadsıyor; özdeği yadsıyor ve subjektif idealizmin canlandırılmasına çalışıyor. Dinsel konulardaki araştırmasını usuyla değil inancıyla yürütüyor, yani fideizm yapıyor. Fideizm son yenilgisini ondokuzuncu yüzyılın sonuyla yirminci yüzyılın başlarında almıştı. O dönemdeki objektif ve subjektif idealistlerin savları günümüzdekilerle şaşırtıcı bir benzerlik

gösteriyor! Bu tartışmalara materyalistler açısından katkıda bulunan Vladimir Ilich Lenin, *Materialism and Empirio-criticism* adlı eserinde şunları söylüyor: “Duyularımızla algıladığımız nesnel gerçekliği bir kez yadsıdın mı, kuşkuculuğa (agnosticism) ve öznelciliğe (subjektivizm) kayacağından, fideizme karşı kullanacağın tüm silahlarını yitirirsin; bu da fideizmin istediği şeydir”. Aynı eserinde Lenin uyarıyor: Parmağını kaptırdın mı önce kolun sonra tüm benliğin gider. “Duyuları” nesnel dış dünyanın bir görüntüsü olarak değil de özel bir “öge” olarak aldığında, diğer bir deyişle, materyalizmden ödün verdiğinde, benliğini fideizme kaptırırsın. Sonra duyular hiç kimsenin duyuları olur; us hiç kimsenin usu, ruh hiç kimsenin ruhu, istenç hiç kimsenin istenci olur!

Aldatmacanın evrimsizliği

1908’den 2008’e tam 100 yıl geçmiş; subjektif idealistler hâlâ Lenin’in tanımladığı yerdeler! Harun Yahya’ya göre, “İdealist algılamayı tanrı yarattı; özdekçi algılamayı da tanrı yarattı”. Tanrının bir yarattığı yine tanrının bir başka yarattığına saldırıya geçiyor. Bu ne biçim mantuktur?!

Her şey evrim geçiriyor; ancak subjektif idealizm aldatmacasının evrimsizliği sürüyor. Süren bir başka şey de, Darwin’in açtığı patikanın otobana çevirilme çabalarıdır.

Bilim ve Gelecek dergisinin yayımladığı *Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği* adlı kitap genel okuyucunun birçok sorusuna yanıt verecek nitelikte bir yapıt. Konunun uzmanlarının bilimsel açıklamalarını ve bilim karşıtı saldırılara karşı nasıl yanıt verileceğini gösteren bilimsel bir yol gösterici. Herkese iyi okumalar diliyorum.

Harun Yahya safsatasını üniversiteye sokanlara bilimin yanıtı

Prof. Dr. Kayhan Kantarlı

Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi

Ege Üniversitesi öğretim üyeleri “Yaratılış” inancının sözde kanıtlarından oluşan Harun Yahya Safsatası’nın Kampüs Kültür Merkezi’nde sergilenmesine kimlerin ve hangi amaçla izin verdikleri konusunda aylardır rektörlükçe açıklama yapılmasını bekliyor.

Geçtiğimiz Mayıs ayında düzenlenen 29. E.Ü. Kültür, Sanat ve Spor Şenliği’nde birçok etkinliğin yapıldığı Kampüs Kültür Merkezi’nde açılan bilim karşıtı bu sergiyi, bazı öğretim üyeleri tesadüfen fark ettiler. Söz konusu öğretim üyeleri, başında herhangi bir yetkili bulunmayan ve Kampüs Kültür Merkezi personeline emanet edilmiş olan sergideki evrim karşıtı propaganda malzemelerini kamerayla görüntüleyip tepkilerini üniversite yönetimine iletiler. Bunun üzerine üniversite personeli tarafından depoya kaldırılan sergi, daha sonra gelen sergi yetkilisi tarafından bir araca yüklenerek kampüsten apar topar kaçırıldı.

Olayı ortaya çıkaran öğretim üyelerinin görevi yalnızca, tesadüfen fark ettikleri bilim düşmanı bu serginin derhal kapatılmasını sağlamakla sınırlı olamazdı. Bu nedenle de Evrim Kuramı karşıtı bir dogmatizm sergisinin üniversitede açılmasına izin veren sorumluların bulun-

Harun Yahyacıların hazırladığı evrim ve bilim karşıtı Fosil Sergisi, Temmuz ayı içinde Ege Üniversitesi Kampus Kültür Merkezi’nde de açıldı. Ege Üniversitesi’nin öğretim üyeleri (başta Fen Fakültesi Fizik Bölümü’nden Prof. Dr. Kayhan Kantarlı) sergiye tepki göstererek kaldırılmasını sağladılar. Öğretim üyeleri, önde gelen bir bilim kurumunda böyle bilim karşıtı bir serginin açılmasına yol açan sorumluları kınadılar ve EÜ Rektörü’nü istifaya davet ettiler.

masını talep ederek rektörlüğü olayla ilgili bir açıklama yapmaya davet ettiler. Fakat ne yazık ki yöneticiler susuyor ve en küçük bir açıklama yapmama kararıyla sürdürüyorlar. Böylesi bir kararlılığın anlamı, Harun Yahya Safsataları’nı üniversitede sergileyerek bilime yapılan bu saldırının sorumluluğunu da üstlenmek demektir. Bu durumda bilimin onlara vereceği bir yanıt, söyleyeceği bir şeyler olmalıydı. *Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği* kitabı tam zamanında yetişti. Kitap, bilim savaşçıların, bilime saldıranlara ve onu savunmakta aciz kalanlara verdikleri son derece anlamlı bir yanıt olmuştur. Kitabı okuyunca Evrim Kuramı’nın aklın eseri muhteşem bir bilimsel devrim olduğunu daha iyi anladım. Emeği geçenlere teşekkürler.

Evrimi neden savunmalıyız?

Bilimin özgürce yapılabilmesi laik bir ortamla mümkündür. Dinsel dogmalarla iç içe geçmiş bir bilim ise mümkün değildir. Evrime karşı yapılan eleştiriler dinsel kaygılara, dogmalara dayandığı için bilimsel gelişmenin önünde bir engeldir. Peki, bilim, özellikle evrim kuramı konusunda araştırmalar özgürce yapılamaz ise ne kaybederiz? Yeni teknolojiler üretemeyiz ve her zaman başka ülkelere bağımlı kalırız. Evrim kuramı toplumun gönenci ve geleceği ile ilgilidir.

Prof. Dr. Aykut Kence

ODTÜ Biyoloji Bölümü

Genelde bilim eğitimi almamış kişilerin “insan maymundan gelmiş” şeklinde algıladığı evrim kuramı bir takım dinci hoca ya da dinci vakıflar tarafından yoğun bir biçimde eleştirilmektedir. Öyle ki halkımızdaki bu algıyı güçlendirmek üzere kim tarafından ve niye sağlandığı bilinmeyen, tahminlerin ötesinde bir mali kaynakla bilim eğitimi hedef alınmıştır.

Özellikle ABD ve Türkiye’de gözlenen bu bilime karşı saldırıların önemli ölçüde başarı kaydettiğini bilimsel araştırmalar ortaya koymaktadır. Türkiye ve ABD halkları dünyada evrimi kabul etmede en geri sıralarda yer alan ülkelerdir (Miller vd, 2006).

Bilime karşı bu saldırıların en önemli yolu bilimin yerine sözde bilimi geçirmektir. Sözde bilim, bilim olmadığı halde bilime öykünerek birçok insanı aldatmaktadır. Çünkü insanlara, düşünmeye fazla gereksinim duymadıkları kolaycı bilim dışı bir takım safsataları yutturmaya çalışmaktadır. Astroloji, UFO’lar, ruh çağırma gibi birçok örneği olan sözde bilim, “bilimsel yaratılışçılık” ya da “akıllı tasarım” şeklinde evrime karşı, evrimin seçeneği olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlara siz maymundan gelmediniz diyerek çoğu insanın duymak istediği, yüz yıllardır insanlığın kabul ettiği düşünce kalıplarına uygun yanıtlar vermektedir.

İşin daha da vahimi, genç öğretmenlerimizin, uzun süre hizmet vermiş öğretmenlere göre daha büyük bir oranı, evrimi dinsel inançları ile çeliştiği için kabul etmemektedir (Sobel vd, 2006). Bu da gösteriyor ki ülkemizde bilim ve fen eğitimi giderek laik temellerinden uzaklaşmakta ve dinsel bir kimlik kazanmaktadır. Okullarda, doğa olaylarının bilimsel açıklamaları yerine sözde bilimsel açıklamaların sunulması çok tehlikelidir. Bunun başarılı olması durumunda, öğrenciler okuldan sözde bilimsel inançlar aşıl原因arak çıkacaklar ve sonraki kuşaklara da bu çarpık bilim dışı görüşlerini aktaracaklardır (Wynn ve Wiggins, 2005).

T.C. Milli Eğitim Bakanı da 2006 yılında çıktığı bir televizyon programında, Darwinizm’le ateizmin bire bir örtüştüğünü, akıllı tasarımın ise halkın büyük bir çoğunluğunun görüşüyle örtüştüğünü söyleyip, hiçbir şekilde fen ve biyoloji eğitimi almamış bir kişinin görüşlerine dayanarak okullarımızda yaratılışçılığı ve akıllı tasarım eğitimi savunabilmiştir. Sınıflarında evrimden söz ettikleri için öğretmenlerin çeşitli zamanlarda disiplin soruşturmasına uğramaları da Milli Eğitim Bakanlığı’nın bu konudaki eğilimini belgelemektedir. Türkiye dünyada biyoloji ve fen derslerinde evrimin yanında yaratılışçılığın da resmi olarak öğretildiği tek laik ülkedir. Bu durum, uzun vadeli bir toplumu dönüştürme projesinin varlığını göstermektedir.

Hedef, büyük bir itaatle kendisine söylenenleri kabul eden, sormayan sorgulamayan bireylerden oluşan bir toplumdur. Böyle bir toplum, küreselleşen dünyada kimin işine gelir? Bu sorunun yanıtı, evrime karşı yürütülen kampanyada harcanan inanılmaz paranın kaynağına işaret edebilir.

Bilimin özgürce yapılabilmesi laik bir ortamla mümkündür. Dinsel dogmalarla iç içe geçmiş bir bilim ise mümkün değildir. Evrime karşı yapılan eleştiriler dinsel kaygılara, dogmalara dayandığı için bilimsel gelişmenin önünde bir engeldir. Peki, bilim, özellikle evrim kuramı konusunda araştırmalar özgürce yapılamaz ise ne kaybederiz? Yeni teknolojiler üretemeyiz ve her zaman başka ülkelere bağımlı kalırız. Evrim kuramı konusundaki araştırmalar sadece bilim insanlarının akademik tatmin duygularına yanıt vermek için değildir. Evrim kuramı insanların günlük yaşamında pek çok uygulama bulmuştur (Giray, 1999). Evrim kuramı insan toplumunun gönenci ve geleceği ile ilgilidir. Evrimsel ilkeler tarımda, tıpta, bilişimde, ekonomide, psikolojide ve daha pek çok alanda uygulama alanları bulmuş ve bu alanlarda yeni teknolojiler üretilmesine neden ol-

muştur. Tarımda, zararlı böceklerle savaşım evrim ilkeleri göz önünde tutulmazsa başarılı olamaz. Hayvan ve bitkilerde ıslah çalışmaları da büyük ölçüde evrime dayanır. Eczacılıkta, evrimsel ilkeler yeni ilaçlar üretmede kullanılmaktadır. Genetik mühendislik uygulamaları için evrimsel bakış açısı son derece önemlidir. Tıpta hastalıkların tedavisi ve salgın hastalıkların önlenmesi evrimsel ilkeler ile başarı kazanır. Örneğin, bakterilerde gelişen antibiyotik direncinin yönetimi, kanser tedavisinde birleşik kemoterapi ve kemoterapiye direncin azaltılması evrimsel tıbbın uygulanması ile mümkün olabilmektedir (Giray, 2007). Çözülmesi çok zor birçok problem, günümüzde evrimsel algoritmalar kullanılarak çözülebilmektedir. Evrim kuramının önünü bir takım safsatalar ile tıkayarak çağdaş uygarlık düzeyini yakalamamız mümkün değildir.

Wynn ve Wiggins'in (2005) sözleri ile bitirecek olursak: Kamu o-kullarındaki öğretmenler, doğa olaylarını anlayışları konusunda bir dinin ilkelerine dayanmak yönünde hükümetin getirdiği taleplere asla bağlı olmamalıdır. Bu şekildeki talepler, sadece din ve devlet işlerinin ayrılması ilkesini ihlal etmekle kalmaz, aynı zamanda bir ülkenin teknolojik ve ekonomik gelişmesi için esas olan bilimsel gelişmeyi ciddi biçimde engeller.

KAYNAKLAR

- 1) Giray, T. 1999. Yaşam ve Evrim. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi 381:98-102.
- 2) Giray, T. 2007. Evrim Mühendisliği. Biyoloji Eğitiminde Evrim (Bozcuk, A. N., Özmen, M., Çıplak, B. Editörler) İnönü Üniversitesi, Malatya.
- 3) Miller, J. D., Scott, E., Okamoto, S. 2006. Public Acceptance of Evolution. Science. 313 (5788): 765-766.
- 4) Somel, N., Somel, M., Tan, M., Kence, A. 2006 Türkiye'de Evrim Kuramı Öğretimi Üzerine Tartışma ve Öğretmenler. CBT20(1018):20-21
- 5) Wynn, C. M., Wiggins, A. W. 2005. Yanlış Yönde Kuantum Sığamalar. Çev. Aykut Kence, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

Bilim, inanç, dindarlık, dincilik

Prof. Dr. Yaman Örs

Bilimsel düşünceye karşı olan çevrelere yönelik olarak evrim bağlamında hazırlanmış, disiplinler arası *Evrin Gerçeği* kitabının, kapsamlı, felsefi ve akademik açıdan dayanakları sağlam bir yapıt niteliğinde olduğunu düşünüyorum. Ben burada çok kısa olarak, konunun bilimsel, felsefi, siyasal vb. yönleri bir yana, "evrim" kavramının ortaya çıkardığı çatışmanın yöntemsel ve ruhbilimsel kaynağına yönelmek istiyorum.

Bilim etkinliği ile insandaki inanç eğilimi, insan denen varlığın birbiriyle sürekli karşı karşıya gelmiş ve çatışmış, hiçbir zaman da bağdaşmayacak, bağdaştırılamayacak ve temelden karşıt iki yönü olarak görülebilir.

Bilim nedir? Buradaki bağlamımızda çok öz olarak belirtmek gerekirse, bir yanda gözlem, düşünme, araştırma, ussal açıklamanın vb. öğelerin bulunduğu, öte yanda yanlışlanma ve geçerliğini yitirme aracılığıyla sürekli değişimin yaşandığı bir etkinlik. Bir inanç ya da inanç dizgesi olarak din ise, mantıksal ve gerçekliğe yönelik bir temeli, dolayısıyla ussal bir dayanağı bulunmayan bir savlar bütünü; bu savların ne doğrulanabildiği ne de yanlışlanabildiği, ilke olarak değişmeye kapalı kesin bir kabullenmenin ve sorgulamadan benimsemenin söz konusu olduğu bir dogmadır. Buna göre ve çok açık olarak, akademik, felsefi ve yöntemsel açıdan, bu iki etkinlik hiçbir zaman birlikte ya da özdeş bir kümenin içinde düşünülemez.

Ancak insan, kendisinin ilkece uzlaşmaz bu iki yönünü, demek oluyor ki ussal-mantıksal olanla usdışı, mantıkdışı yönlerini, kişiliğinde bir arada tutabilen, bu tür ciddi çelişkileri de kaldırabilen bir varlıktır. Tarihte ve şimdi, hiç de az olmayan sayıdaki örneğini gördüğümüz gibi, inanan ya da dindar bilim insanı (ve felsefeci) bulunmaktadır. Burada bütün sorun, bilim (ve felsefe) etkinliğini yürütürken onu inancından ayrı tutabilmek becerisini gösterebilmekte yatmaktadır. Yine burada ve çok önemli olarak, kişisel ya da bireysel düzeyde laiklik ilkesinin gündemde olduğu çok açıktır.

Ama tüm yaşamına ancak, onu bir sorgulama süzgecinden geçirmeden, inançla anlam verebilen, bu eğilimini başkalarında da görmek, onu onlara kabul ettirmek isteyen dinciler açısından durum çok değişiktir. Vurgulamak gerekir ki böyle bir eğilim, hiçbir zaman ve hiçbir biçimde bilimle, bilimsel düşünce, anlayış ve yaklaşımla bağdaşmaz, bağdaşamaz. Kişi olarak da dinci, gerçekte bilime ve kuşkusuz laiklik ilkesine, diyebiliriz ki benliğinin tüm derinliğinden karşıdır.

Konunun çarpıcı ve ilginç, öte yandan çok önemli olan bir başka yönü, evrim bağlamında (ya da başka bilimsel bağlamlarda) bilime savaş açan dincinin, bu savaşı yürütürken, sürekli karşı çıktığı bilim etkinliğinin ürünleri olarak bilimsel verilerden, bilimin bulgularından, terimlerinden, kullandığı araçlardan yararlanmasıdır. Kuşkusuz, genelde olduğu gibi bu bağlamda da, "çelişki" kavramının onun için bir anlam taşıması söz konusu değildir. Yine de, bu pek tuhaf çelişki durumu, "postmodern" çağımızın önde gelen niteliklerinden biri olsa gerektir.

Harun Yahya olayı ve uluslararası bağlantıları

Evrin kuramını eleştirmek için kullanılan belge ve bilgilerin köktendinci Evangelist Hristiyan kuruluşu olan Institute of Creation Research tarafından ileri sürülen görüşlerle tümüyle uyuşması nasıl açıklanabilir? Belki de olayın en acındırıcı yönü, köktendinci Hristiyan kuruluşların görüşlerini yayabilmek için kendisini Müslüman sayan bir yerel maşayı kullanmalarıdır.

Prof. Dr. Şevket Ruacan

Türkiye Bilimler Akademisi Üyesi. Hacettepe Üniv. Onkoloji Enst. Müdürü

Science dergisinde Ağustos 2006'da ilginç bir makale yayınlandı. Michigan State Üniversitesi'nden John D. Miller ve arkadaşları bir anket çalışmasıyla gelişmiş ve gelişmekte olan 32 ülkede insanların "evrin" konusundaki görüşlerini sorgulamaktaydılar. Sonuç, ne yazık ki, "hayatta en hakiki mürşit ilimdir" idealiyle yirminci yüzyılda insanlık ailesine katılan bir ülke için hiç de umut verici değildi. Türkiye bu değerlendirmede 32 ülke arasında son sırada yer almaktaydı. Türkiye'de ankete katılanların sadece yüzde 30'dan azı evrimin doğru olduğunu düşündüklerini ifade etmekteydiler. Bu oran, bazıları koyu Hristiyan çoğunluğa sahip Kuzey Avrupa ülkeleri ve Japonya'da bile yüzde 70'lerin üzerindeydi. İlginç olmak üzere Türkiye'nin hemen üzerinde çağdaş bilime birçok alanda öncülük eden Amerika Birleşik Devletleri yer almaktaydı. Köktendinci Protestan ideolojinin egemenliğine girmiş görünen bu ülkede, son 20 yılda evrimi kuşkuyla karşılayanların oranının yüzde 7'den yüzde 20'ye yükselmiş olması da bir ilginç bir gözlemdir.

1980'lerden sonra ABD'deki tutucu Protestan gruplar egemenliklerini yeryüzünün kritik bölgelerine yaymak amacıyla ekonomi, globalleşme, din, bilim gibi farklı silahları kullanmaya başladılar. Bilim geleneği güçlü olmayan ülkelerde dinsel ve

(yalancı)-bilimsel motifleri birlikte kullanmak uygun bir strateji gibi görünebilir. Asırlar boyunca dinsel kesimlerin saldırılarına uğrayan evrim teorisi de böyle bir savaşta ideal bir ilk saldırı hedefi olmalıdır. Ancak operasyon, önce Türkiye'ye oradan da diğer gelişmekte olan ülkelere yayılmak için uygun bir yerel maşa gerektirmektedir. Böylece kampanyanın arkasındaki gerçek güç ortaya çıkmayacak, yerel dinsel inançlar devreye sokulacak ve buradan da dünyanın benzer bölgelerine aynı ideoloji yayılacaktır.

Şimdi bu senaryoyu Harun Yahya fenomenine uygulayalım: Önce toplumunda normal işlevler kuramayan, her nasılsa dinsel bir mevkiye ulaşmış, insanlar üzerinde ikna gücü yüksek bir havari bulursunuz. Onun örgütlenmesi ve yalancı-bilimsel bir kimliğe kavuşması için finansal ve ideolojik destek sağlarsınız. Hareketin politik güç kazanması, karşıtlarını yıldırma için hukukun boşluklarını kullanmasını öğütlersiniz.

Tabii ki en basit bilimsel bir kültürle karşılaşmış bir kişi bu olaydaki trajikomik açmazları kolayca çözebilecektir. Minimal bir bilim ve hatta yabancı dil eğitimi olmayan bir kişinin tarih, paleontoloji, genetik, embriyoloji, moleküler biyoloji, antropoloji, karşılaştırmalı anatomi gibi onlarca farklı konuda resimler, grafikler, tablolarla destekli yayınları nasıl oluşturduğu sorgulanmalıdır.

Eğer bu bilimsel çöpler başka kişilerin de belgesel ve düşünsel destekleri ile hazırlanmışlarsa, bilimin en temel usullerinden biri olarak, onların emeklerine atıf veya kaynak göstermemek ayıp değil midir? Hangi bilimsel yayında bilim insanı adını değiştirerek yer alır? Bilim tarihinde bunun bir örneği bulunabilir mi? Böyle önemli iddialarda bulunan bir kişinin buluşlarını bilimsel dergilerde yayınlaması veya konferans, kongre gibi toplantılarda sunup, soruları yanıtlaması gerekmez mi? Evrim kuramını eleştirmek için kullanılan belge ve bilgilerin köktendinci Evangelist Hristiyan kuruluşu olan Institute of Creation Research tarafından ileri sürülen görüşlerle tümüyle uyuşması nasıl açıklanabilir? Belki de tüm olayın en acındırıcı yönü, köktendinci Hristiyan kuruluşların görüşlerini yayabilmek için kendisini Müslüman sayan bir yerel maşayı kullanmayı yeğlemeleridir.

Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği adlı kitap, bu ilkel uluslararası senaryoyla ülkemiz bilimine yapılan saldırının en yetkin bilim insanlarımızca yanıtlanmasının ürünüdür. Harun Yahya komplosu ilk kez bu derecede ayrıntılı ve kesin bir dille defedilmektedir. Bilimle ilgilenen herkesin bu kitabı okuması, arkasındaki gerçekleri anlaması ve gelecekte de benzer saldırılara karşı hazırlıklı olmasını diliyorum.

Muazzez İlmiye Çığ ile söyleşi 'Bilimcilerin tutum alması çok önemli'

Bilim "yok"u veya "var"ı kanıtlıyorsa bilimdir. Evrimi kanıtlayan pek çok şey var. Fosiller olsun, genler olsun... Yalnız bilimle kanıtlanan şeylere tabii ki varım ama bilimle kanıtlanmayan, ezbere konuşulan şeylerin hiçbirini kabul etmiyorum. Kitabı da bu bakımdan beğendim.

Harun Yahya *Safsatası ve Evrim Gerçeği* kitabı hakkındaki fikirlerini sorduğumuz Muazzez İlmiye Çığ, safsatalara karşı duyduğu tepkiyi dile getirdi. Evrim teorisinin ortaya atıldığı ilk günden bu yana tartışmalara neden olduğunu belirterek karşı olunması gerekenin inançlar değil, din ve bilimi yan yana getirme çabası olduğunu ifade etti. Çığ, Harun Yahya'nın iddialarının bilim insanlarınca kanıtlarıyla birlikte yanıtlanmasını, toplu bir cevap sunmak açısından gerekli bir girişim olarak görüyor ve destekliyor. Söyleşiyi arkadaşımız Işıl Kızılırmak gerçekleştirdi.

'Din ve bilim yan yana gelemmez'

*"Harun Yahya *Safsatası ve Evrim Gerçeği*" kitabını inceleme fırsatı buldunuz mu, neler düşünüyorsunuz kitap hakkında?"*

Henüz detaylı bir inceleme yapmadım. Ama böyle bir kitabın yayınlanması çok güzel. Harun Yahya'nın yayınladığı muazzam ciltli kitapların karşısında böyle bir kitabın yapılması gerekiyordu. Çeşitli bilim adamları fikirlerini ortaya koymuşlar. Zaten bilim budur; bilim "yok"u veya "var"ı kanıtlıyorsa bilimdir. Evrimi kanıtlayan pek çok şey var. Fosiller olsun, genler olsun... Yalnız bilimle kanıtlanan şeylere tabii ki varım ama bilimle kanıtlanmayan, ezbere konuşulan şeylerin hiçbirini kabul etmiyorum. Kitabı da bu bakımdan beğendim. Cevapların kanıtlarıyla ve bilim insanlarınca sunulmuş olması önemli. Bunlara karşı muhakkak bir şeyler ya-

pılması gerekiyordu; bu açıdan önemli bir girişim olduğunu düşünüyorum. Kitap bu meseleyi merak edenler için çok güzel şekilde hazırlanmış.

Bilimin karşısında yer alan bu safsatalara karşı neler yapılabilir?"

Ben bu safsatalara çok kızıyorum. Lüzumsuz şeylerle insanların kafalarını karıştırmaya hakları yok. Amerika'da da böyle şeyler var, orada daha ziyade dine dayanan şekilde sürdürülüyor. Bunlar tespit edilmemiş, bilimsel olarak kanıtlanmamış şeyler. Dinsel bilgiyle bakılıyor oysa din ve bilim asla yan yana gelemmez. Din hayal gücüyle ilişkili, düşünme yok. Düşünme olmayınca bilgi işe yaramıyor, o bilgiyi kabul etmek mümkün değil. İnsanların inançları olabilir buna karşı değilim ancak din ve bilimin karıştırılmasına karşıyım. İnanç ayrı bir mesele, inanabilirsin ancak bunu kanıtızsız şekilde iddia edersen, bilimden uzak olarak kanıtlamaya çalışırsan kabul edilemez. Kanıt gösterilebilirse bilim olur.

Kitap Harun Yahya'nın iddialarına birebir yanıtlar ürettiğinden bir kat daha etkili galiba...

Tabii, her şeye kanıt gösterilmiş, bu açıdan bilim yönünü kuvvetli buluyorum. Kanıt olmayan şey bilimsel değildir. Başında da söyledim benim evrim konusunda fazla uğraşım, çalışmam yok, kafa da yormadım. Bu konuda çalışan bilim adamlarına bıraktım konuyu. Kitabın bu alanda çalışan bilim insanlarınca hazırlanmış olmasının çok güzel bir teşebbüs olduğunu düşünüyorum. Kitabı elime aldıktan sonra *Bilim ve Gelecek* dergisine telefon ettim ve "Güzel

bir teşebbüs ancak kitabı satabilecek misiniz?" diye sordum. Çünkü diğer tarafta muazzam ciltlerle basılan, bedava dağıtılan bir kitap var. Bir arkadaşımda gördüm, nereden aldığını sordum. Almadığını, kitabın ona gönderildiğini söyledi; şaşırdım. İnceledim, resimlerle, şekillerle göz alıcı hale getirilmiş. Ayrıca bu para nereden bulunuyor? Nasıl yapılıyor? Kim yapıyor? Bu sorular da çok önemli. Bedavaya dağıtılıyor hem de öyle bir kitap. Biz kitaplarımızı o şekilde bastırıyoruz.

'Kişi aklını kullanırsa...'

Evrin kuramına ilişkin tartışmalar hakkında ne düşünüyorsunuz?"

Evrin oldu mu, olmadı mı? Diyelim ki evrim olmadı, Adem ve Havva'dan doğduk, onlardan geldik... İsteyen buna inanır istemeyen inanmaz ama kişi aklını kullanırsa bunun bu şekilde olmadığı anlaşılır. Eğer Adem ve Havva'dan geldiysek zenciler neden var? Son günlerde tartışılan konulardan biri de Adem ve Havva'nın zenci olduğu. Eğer onlar zenciydiyse ve biz beyazsak evrim olmuştur. Onlar beyazdıysa ve bugün zenciler varsa yine evrim olmuştur. Sarışın ya da esmer olundu. Bu evrimdir işte.

Bilim insanı kanıtlanabilir verilere dayanmak zorundadır, dine dayanarak yorum yapamaz. Bütün dünyada tartışılıyor bunlar. Evrim zaten ilk teori ortaya atıldığından beri tartışılıyor aslında. Din ve bilim eksenli olarak. Devam etti ve dinciler meseleyi bu şekilde sürdürdükçe edecektir. Onlar biz böyle öğrendik ama bilim de yeri budur derlerse son bulur.

'Gericiiler ülkeyi teslim alamayacaklar'

Öğrenciler üzerinde ideolojik tahakküm oluşturulmak isteniyor. Ders kitapları da bilimsel olmayan bir içerikte hazırlanıyor. Eğitim Sen buna asla izin vermeyecektir. Ülkeyi bu şekilde teslim alamayacaklarının bilinmesini isteriz. "Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" kitabını gerici uygulamalara ve yaratılış dogmasına karşı mücadelemizi güçlendiren bir araç olarak değerlendiriyoruz.

Zübeyde Kılıç Öztürk ile söyleşi

Eğitim Sen Genel Başkanı

Eğitim Sen, ülkemiz eğitimcilerinin meslek örgütü. Bağlı bulunduğu konfederasyonun (KESK) en etkili sendikalarından biri. Eğitim Sen'in yeni seçilen genel başkanı Zübeyde Kılıç Öztürk ile, evrim kuramına yönelik saldırılara karşı mücadelenin önemi, sendikalarının bu noktadaki rolü ve *Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği* kitabını nasıl değerlendirdiği üzerine bir söyleşi yaptık.

'Amaçları kaderci insanlar yaratmak'

Yaratılış dogmasının sanki bilimsel bir kuramı gibi Evrim Kuramı ile birlikte eğitim müfredatına konulması söz konusu. Bu tür bilim dışı düşünceler ve girişimler eğitim dünyasında nasıl etkili olabildi? Bu noktaya nasıl gelindi? Eğitim Sen bu konuyu gündeme taşımayı ve bir mücadele geliştirmeyi düşünüyor mu?

Bu noktaya gelinmesinde Türkiye'de eğitim sisteminin Türk-İslam sentezci bir içerikle şekillendirilmesinin doğrudan etkisi var. Örneğin bu durumu din derslerinin zorunlu hale getirilmesi ile ilişkilendirmek mümkün. Özellikle 12 Eylül'den sonra eğitim sistemini kuşatan bilim dışı uygulamaların etkileri son yıllarda belirgin bir artış gösterdi. Buna hükümetlerin bugüne kadar doğrudan ya da dolaylı şekillerde bilim

karşıtı düşünce ve girişimlere göz yummasını, hatta AKP döneminde olduğu gibi, kimi zaman açıkça destek vermesini ekleyebiliriz.

AKP Hükümeti övünerek bahsettiği yeni müfredatta dinsel/mistik birey anlayışına özellikle önem veriliyor. Öyle ki, "her birey, yaratılıştan mükemmeldir" ifadesi ile "yaratılış teorisi" ve "akıllı tasarım" bir şekilde programa eklenmiş durumda. Bu bilim dışı düşüncelerin tek derdi bilime saldırmak. Din adına bilime saldıranların gerçek amacı, bilimsel düşünceden yoksun bırakmaları insanların dinsel inançlarını sömürmek. Düşünmeyen, sorgulamayan, körü körüne itaat eden, bu dünyadaki yanlışlıkları, eşitsizlikleri ve haksızlıkları "kader" olarak gören insanlar yaratmak istiyorlar.

Eğitim Sen olarak her türlü bilim dışı, bilim karşıtı düşünce ve uygulamalar karşısındaki duruşumuz kamuoyu tarafından biliniyor. *Yaratılış Atlası* okullara ilk dağıtıldığında Türkiye çapında gerek şubelerimiz, gerekse genel merkez düzeyinde tepkimizi gösterdik. Bu konu üzerinden yürütülen tartışmalara bilimin bugüne kadar oluşturduğu birikimler ve değerler üzerinden katılmaya çalışıyoruz. Ama bu konuda kamuoyundan ve bilim çevrelerinden yeterince destek gördüğümüzü ne yazık ki söyleyemiyorum.

'Yaratılış bilimin konusu değil'

Bazı eğitimciler "demokrasi" adına, Evrim Kuramı ile Yaratılış'ın bir arada okutulabileceğini, seçimin öğrenciye bırakılacağını düşünüyorlar. Sizin bu konudaki görüşünüz nedir?

"Yaratılış" bilimsel bir teori değil, dinsel bir inançtır. Bu inancı evrim kuramının karşısına çıkaranlar, insanlığın bilimsel birikimine katkıda bulunmayı amaçlamıyor, aksine bu birikime cepheden saldırıyorlar. Onlar, doğa olaylarının, doğa dışı bir güç tarafından düzenlendiğini kanıtlamayı hedefliyorlar. Oysa bilim, doğa dışı bir gücün varlık ya da yokluğuyla ilgilenmez. Bu, bilimin bir konusu değildir. Dolayısıyla "demokrasi" adına "ikisini de okusunlar" diyerek kendilerini haklı çıkaramazlar.

Yeni müfredatta Newton eleştirisi üzerine tartışmalar yürüten AKP'ye göre seçenekler sadece "siyah-beyaz" değil. "Gri" tonlar da vardı ve bu tonların görülmesi gerekiyor. AKP kuantum fiziğine göre hiçbir şeyin kesin olmadığını, o halde eğitimde pozitif aklın değil, olasılıkçılığın baz alınması gerektiği iddia ediyor. Bu şekilde "yaratılış teorisi"nin de en az "evrim teorisi" kadar ciddiye alınacak bir kuram olduğu iddia ediliyor ama asıl niyetin evrim kuramı yerine "yaratılış teorisini" geçirmek olduğu ortada. Bu anlamda

neresinden baksanız bu konuda tam bir komedi yaşanıyor.

‘Eğitimciler de bilinçlendirilmeli’

Genel olarak eğitimciler, özel olarak da Eğitim Sen üyeleri arasında bilimsel düşünce alışkanlığı ne kadar içselleştirilmiş durumda? Örneğin Evrim Kuramı-Yaratılış tartışmasında eğilimlerin hangi oranlarda olduğuna dair gözlemlerinizi var mı? Eğitimcilerin de bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?

Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, Eğitim Sen üyeleri Türkiye’de eğitimin bilimsel, demokratik ve gerçek anlamda laik bir içerikte verilmesi için, bilimin her türlü hurafe, safсата ve müdahaleden uzak, özgürce tartışılmasına inanmaktadır. Eğitim Sen üyeleri, her türden ırkçı, gerici ve bilim dışı düşünce ve girişimlerin karşısında olduğu gibi, söz konusu düşünce ve girişimlere karşı bulundukları bütün alanlarda mücadele etmektedirler. Ancak bu, evrim kuramı konusunda genel olarak eğitimcilerin tam anlamıyla bilinçli olduğu anlamına gelmiyor. “Yaratılış teorisini” savunan çok sayıda eğitimcinin olması, pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da eğitim emekçileri arasında bir bölünme olduğunu gösteriyor. Bu anlamda eğitimcilerin ciddi bir bilinçlenmeye ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Bu konuda gerek sendikamıza, gerekse üniversitelerimize ve bilim insanlarımıza büyük sorumluluklar düşüyor.

‘İsrarla bilimi savunacağız’

Harun Yahya grubu (Adnan Hocacılar) bilim kisvesi altında ve “Yaratılış Atlasları”, “Fosil Sergisi” adı altında eğitim kurumlarında etkinlik göstermeye çalışıyorlar. Bu noktada bazı eğitimcilerden de destek buluyorlar. Eğitim Sen bu tür kampanyalara karşı mücadelede nasıl bir rol oynayabilir?

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabında yer bulan abdest suyunun alyuvar sayısını arttırdığı tezi, geçmişte nereden ve nasıl temin edildi-

ği açıklanamayan ve Türkiye’nin değişik kentlerinde ve üniversitelerinde açılan fosil sergileri, Milli Eğitim Bakanlığı’nın eğitimde gerici içeriği güçlendirme gayretleri, aslında bilimin yerine şarlatanlığın, safsatanın egemen kılınması çabasından başka bir şey değil. Esas düşündürücü olan nokta, bu etkinliklerin bizzat Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlar tarafından organize edilmesi ya da desteklenmesi. Bu tür girişimlere destek veren kesimler, sizlerin de bildiği gibi, AKP hükümeti çizgisinde sendikacılık yapan ve eğitimde bilimden çok dini referansları dikkate alanlar.

Eğitim Sen bu tür kampanyalara karşı hem hukuksal, hem de örgütsel girişimlerle karşı durmaya, ısrarla bilimi ve bilimsel gerçekleri savunmaya çalışan bir sendikadır. Geçmişte bu tür girişimlerin pek çoğu Eğitim Sen üyelerinin çabalarıyla kamuoyunun gündemine girmiştir. Çok sayıda üyemiz derste evrim kuramını savunduğu için soruşturma geçirmiş, hatta sürgün bile edilebilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın konuya ne kadar “bilimsel” yaklaştığını, evrim kuramını savunduğu için hakarete uğrayan, soruşturma ve sürgüne maruz kalan üyelerimizin yaşadıkları mağduriyetler üzerinden görmek mümkündür.

Eğitim Sen olarak bu konuda daha geniş, daha bütünsel çalışmalar yapmak, meydanı bilim düşmanı düşüncelere bırakmamak gerektiğini inanıyoruz.

Kitap, mücadelemizi güçlendiren bir araç

Türkiye’nin önde gelen bilim insanlarının katkılarıyla oluşturulan “Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği” adlı kitap hakkındaki değerlendirmeleriniz neler? Bu kitap, söz konusu mücadelede, bilinçlendirme çabasında ve genel olarak bilimin toplumsallaştırılması mücadelesinde ne gibi roller oynayabilir?

Son birkaç yılda Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği kitabı gibi, evrim konusunu işleyen birkaç kitap yayınlandı ve bu kitaplar başta öğretmenler olmak üzere geniş sa-

yılabilecek bir okur kitlesine ulaştı. Bunun en önemli nedeni olarak, son yıllarda eğitimde “yaratılış teorisi” üzerine yapılan tartışmaları görmek mümkün. Bugün gerek Türkiye’de gerekse dünyanın pek çok yerinde gericiğin hedef tahtasında olan evrim kuramını bilimsel bir bakışla savunan, yaratılışçı iddialara bilimsel yanıtları gayet net ve doyurucu bir şekilde veren kitaplardan birisi de, ülkemizin değerli bilim insanlarının çalışmalarını birlikte sunan Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği kitabı. Kitap, özellikle geçtiğimiz yıl okullarda yaygın olarak dağıtılan ve baştan aşağı safsatalarla dolu olan Yaratılış Atlasları’ndaki iddialara bilim insanlarının verdikleri somut yanıtlar açısından son derece doyurucu. Bu nedenle Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği kitabını aynı zamanda yaratılış dogmasına karşı mücadelemizi güçlendiren bir araç olarak değerlendiriyoruz.

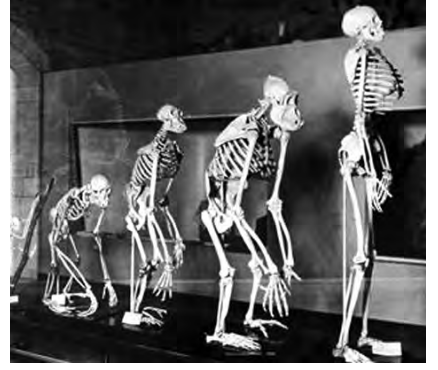
Hem uluslararası hem de ülke içindeki gerici güç odaklarından beslenen, AKP hükümeti ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından desteklenen yaratılışçılar karşısında mücadele edecek olan kesimlerin başında bilimi kendisine kılavuz edinmiş öğretmenlerimiz ve bilim insanlarımız geliyor. Bu anlamda sizin de belirttiğiniz gibi, safсата karşısında bilimi savunma mücadelesinde, başta öğrencilerimiz olmak üzere, tüm toplumun doğru bilinçlendirilmesi ve bilim ile safсата arasındaki ayrımın somut olarak ortaya konulması için sayıları ne yazık ki sınırlı olan bu tür yayınların yaygın ve kitlesel olarak okutulması, tartıştırılması ve tüm platformlarda kulanılması gerekiyor.

Öğrenciler üzerinde ideolojik tahakküm oluşturulmak isteniyor. Ders kitapları da bilimsel olmayan bir içerikte hazırlanıyor. Bu gerici uygulamaların okullarda hayata geçirilmesi için çaba sarf edenler, bugünkü siyasi iktidarların militanları gibi çalışıyorlar. Eğitim Sen buna asla izin vermeyecektir. Ülkeyi bu şekilde teslim alamayacaklarının bilmesini isteriz.

İnsanın biyo-kültürel evrimi

Bugün insanın evrimini tartışmıyoruz; artık bir olgu olarak kabul edilen bu biyo-kültürel evrim sürecinin ayrıntılarına girerek zincirin eksik olan halkalarını bulmaya ve jeokronolojik, moleküler biyolojik ve paleontolojik araştırmaların bize sunduğu bilgiler ışığında bu halkaları yerli yerine oturtmaya çalışıyoruz. İnsanın yeryüzündeki öyküsü zamana yayılan uzun bir süreçtir; bu olgu da ancak "evrim" sözcüğüyle tanımlanabilir.

Prof. Dr. Metin Özbek

Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü

Mutasyon, varyasyon ve doğal seleksiyon artık tartışılmaz bir olgu olarak kabul edilen evrim mekanizmasının temelini oluşturan üç yapı taşı sayılmaktadır. Diğer tüm canlılar için geçerli olan bu işleyiş mekanizması insan ailesinin (*Hominidae*) yeryüzündeki evrim tarihini izlerken de dikkate alınmaktadır. Moleküler biyoloji ve paleontolojinin bize kazandırdığı bilgiler sayesinde insanın öyküsünü kesintisiz bir süreç halinde günümüze kadar getirebilmekteyiz. Jeokronoloji alanında kaydedilen gelişmeler ise ailemizin evrim tarihindeki kilometre taşlarını doğru yerlere oturtmamıza olanak vermiştir; zira jeokronolojik eşel dikkate alınmadan yapılan yorumlar evrimsel sürecimizin bir kaosa dönüşmesine yol açabilirdi.

İnsanın evrim tarihinde son derece önemli iki olay vardır; bunlardan ilki hareket sistemimizle ilgili olup bipedalizm (iki ayak üzerinde durma ve düzenli adımlar atarak yürüme), diğeri ise beyin korteksinde kaydedilen insana özgü benzersiz evrimdir. Yaklaşık 7 milyon yıl öncesinden itibaren kendisine en yakın *pongidae* (şempanze) ailesinden farklı bir evrim çizgisine girerek yollarını ayıran hominidae ailesinin bazı cinslerinde (örneğin *Australopithecus*) karşımıza çıkan bu yeni hareket tarzı onlara evrimsel açıdan son derece anlamlı bir selektif avantaj sağladı. Öyle anlaşıyor ki aşağı yukarı 4,5 milyon yıl ön-

cesinde ailemizin bazı türleri bu yeni hareket sistemine çok iyi uyum sağlamışlardı.

Bipedalizm, homo cinsinin ilk örneklerinin tarih sahnesinde görülmemesinden aşağı yukarı 2,5 milyon yıl öncesine rastlar. Ancak bu aşamada beyin bir şempanzeninkinden biraz daha iridir (yaklaşık 475-500 cm³). Özellikle beyin korteksinin frontal bölgesinde (prefrontal korteks) biz insana özgü tipik gelişmeyi göremiyoruz. Ailemizin evrimsel süreci henüz biyolojik düzeyde işlemektedir. Ailemizin bu ilk ayakta duran ve iki ayağıyla uzun mesafeleri yorulmadan yürüyebilen temsilcilerinde beyin bizimkine oranla (modern insanda ortalama beyin hacmi 1350 cm³ tür) çok küçüktü. Hominidae ailesinin ilk önemli kazanımı sayılan iki ayak üzerinde durma ve yürüme özelliği aslında giderek birtakım değişimleri de tetiklemiş oldu. Bunlardan en önemlisi beyin korteksinde yol açtığı ve insan denilen cinsin de bir bakıma tarih sahnesine çıkışında belirleyici rol oynayan evrimsel oluşumdur.

Evrimsel mekanizmanın canlı üzerinde her organı aynı derecede değiştirmede, bir başka deyişle evrim hızının aynı olmadığı paleontolojik verilerle açıkça ortaya konmuştur. Örneğin insan ailesinin başlangıçtaki akrabalarında (kaba ve narin yapıları *Australopithecus*lar) dişler genel hatlarıyla insanınkilere çok benzer.

Oysa beyin korteksi ilk insan olarak kabul edilen *Homo habilis-rudolfensis* çizgisindeki atalarımızinkinden çok farklıdır. İnsanlaşma sürecinin kilit noktası o halde beyinde prefrontal korteks, temporal ve parietal bölgelerde zamanla kendini gösteren ve canlılar dünyasında bizi benzersiz kılan nöropsikolojik değişimde gizlidir. Bu evrimsel mekanizma da bizim bedenimizle değil de beynimizle evrimleştiğimizi akla getirir. Yaklaşık 2 milyon yıl öncesinden itibaren bizim de dahil olduğumuz insan cinsinin (*Homo*) ilk örnekleri aşağı yukarı 750-800 cm³ lük bir beyin hacmi ile karşımıza çıkmaktadır. Bu bir devrim değil, en az 2,5 milyon yıl gibi uzun bir evrimsel sürecin ortaya koyduğu olgudur. Böylece, ailemizin daha önceki örneklerini simgeleyen biyolojik evrim sürecine yeni bir boyut daha eklenmiş bulunmaktadır. Bu yeni sürecin adı kültürdür.

Böylece aşağı yukarı 2 milyon yıldan bu yana kültürel mutasyon, kültürel varyasyon ve kültürel seleksiyon gibi unsurlardan oluşan yeni bir sürecin biyolojik evrimle ayrılmaz birlikteliği başlamış oldu. Ailemizin yeryüzündeki öyküsü içerisinde yer alan bu ikinci perde insanın biyo-kültürel evrim tarihi olarak adlandırılır. *Homo habilis-rudolfensis* türleri bu yeni kültürel sürece damgasını vuran atalarımızdı. Bir taraftan beyindeki lateralizasyon, diğer taraftan frontal (alın), parietal ve temporal (beyin korteksi-

nin şakak bölgesi) loblarda meydana gelen insan cinsine özgü gelişme zihinsel potansiyelimizi zenginleştirirken konuşma dili olarak tanımlayabileceğimiz bir yeteneğimizin de ortaya çıkmasında (beyin korteksimizin sol tarafında temporal ve parietal loblar içinde broca ve wernicke merkezleri) önemli rol oynadı. Artık ailemizin ilk örneklerinde görmeye alıştığımız iri ve çıkıntılı yüze eşlik eden küçük beyin (aşağı yukarı 500 cm³) yerini giderek küçük bir yüz ve iri bir beyne (bugünkü insanda ortalama 1350 cm³) bırakacaktır. Hiç kuşkusuz bu değişimin lokomotif kültürel süreç olmuştur.

Aslında insanlaşma süreci 6-7 milyon yıl içerisinde yayılan benzersiz ve heyecan verici bir evrimsel öyküdür. Bu öykü üçüncü zamanın miyosen sonlarında Afrika'da başladı; yaklaşık 1,8 milyon yıl öncesinden itibaren Asya ve Avrupa'da hız kesmeden devam etti. İnsan ailesinin evriminde hiçbir kesinti olmadı, sayısız formlar aşağı yukarı 7 milyon yıl öncesinden itibaren (*orrorin tugenensis*, *sahalentropus çadensis*, *ardipithecus* ve *australopithecus*) hominidae ailesinin başlangıç kulvarında yer aldı. Bunları *homo habilis-rudolfensis* olarak adlandırılan insan cinsinin ilk temsilcileri izledi. *Homo erectus*, *homo ergaster*, *homo antecessor*, *homo heidelbergensis* ve *homo neandertalensis*'le birlikte çeşitlendi ve nihayet aşağı yukarı 200 bin yıl öncesinden itibaren de *homo sapiens* adı verilen bizim de içinde yer aldığımız bir tür tarih sahnesinde yerini aldı. Bu arada neandertal gibi kimi insan türleri yok oldu.

Bugün insanın evrimini tartışıyoruz; artık bir olgu olarak kabul edilen bu biyo-kültürel evrim sürecinin ayrıntılarına girerek zincirin eksik olan halkalarını bulmaya ve jeokronolojik, moleküler biyolojik ve paleontolojik araştırmaların bize sunduğu bilgiler ışığında bu halkaları yerli yerine oturtmaya çalışıyoruz. Görüldüğü gibi insanın yeryüzündeki öyküsü zamana yayılan uzun bir süreçtir; bu olgu da ancak "evrim" sözcüğüyle tanımlanabilir.

Evrin karşıtlarının köklü eleştiriye tabi tutulduğu ilk Türkçe yapıt:

'Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği'

Bu yapıt, hem postmodern düşüncenin nelere mal olduğunu hem de dinsel düşüncede nasıl boy verdiğini göstermesi açısından oldukça önemli. Yapıt, felsefeci ve bilim insanlarını bir araya getirerek, evrime karşı girilen karalama kampanyasına, bilimsel ve felsefi argümanlarla yanıt vermeye çalışıyor.

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın

OMÜ Eğitim Fakültesi

Son dönemlerde, neo-liberalizmin üst yapısına gönderme yapan postmodern düşünceden destek alınarak, bilim-din ilişkisinin yeniden tartışmalı/çatışmalı bir bağlama taşındığına tanık olmaktayız. Özellikle postmodernizmin ontolojik gerçekliği Platon'un gölgeler dünyasına çevirmesi ve epistemolojik açıdan yer yer aşırı kuşkuculuğu (septisizm) yer yer tekbencililiği (solipsizm) yer yer de bilinemezliği (agnostisizm) ön plana çıkarması, aydınlanmanın utkusuyla kabuğuna çekilen dinsel-teolojik argümanların yeşermesi için önemli bir ortam hazırlamış gibi gözüküyor.

Çünkü sisli ortam, ya da postmodern savla söylersek, doğru ve yanlışın sözlüklerden çıkarılmaya çalışıldığı, kuramların eş-ölçülemezliğinin savunulduğu, göreceliğin kasıtlı olarak öznellikle, mutlaklığın da nesnellikle karıştırıldığı ortamlar, doğrulanma ve yanlışlanma olasılığı olmayan metafizik-teolojik argümanların filizlenmesi için olanak sunuyor. Öyle ya, her şey öznelse, nesnel olan bir hakikat yoksa ya da varsa bile bilemiyorsak, kuramlar eş-ölçülemezse, bilim, din, felsefe, sanat, teoloji, büyü vb. aynı statüde demektir.

Böylesi bir düşünceden beslenen Harun Yahya adıyla kaleme alınan evrim karşıtı yapıtlar, postmodern düşüncenin dinsel çevrelerde nasıl kullanıldığının ilginç örneklerini sunmaktadır. Bu açıdan, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nda yayımlanan *Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği* adlı yapıt, hem postmodern düşüncenin nelere mal olduğunu hem de dinsel düşüncede nasıl boy verdiğini göstermesi açısından oldukça önemli.

Kitabın önemi bununla da bitmemektedir. Yapıt, bilimin olmazsa olmazını gündeme getiren önemli bir işbirliği ürünü olduğu kadar, bilimin yine olmazsa olmazı olan eleştirel bakışın da önemli bir tanığı konumunda. Tüm bunlara ek olarak felsefeci ve bilim insanlarını bir araya getirerek, evrime karşı girilen karalama kampanyasına, bilimsel ve felsefi argümanlarla yanıt vermeye çalışıyor. Türkiye'de hep evrime eleştiri yöneltten yapıtlar kaleme alınırdı, hatta bedava dağıtılırdı; bu açıdan yapıtın, evrim karşıtlarının eleştirildiği, yaratılışçılığın, bilinçli tasarımcılığın köklü olarak eleştiriye tabi tutulduğu ilk yapıt olma niteliği kazandığını da kaydetmek gerekir. Yapıt ciddi, kolektif, bilimsel bir emeğin ürünü; umudum yapıtın oldukça fazla sayıda okuyucuyla buluşması ve Türk aydınlanma mücadelesinde seçkin bir yere oturmasıdır.

Bilim ile din birbirine karıştırılmamalı

Evrin kuramı biyolojinin temelini teşkil eder. Yaradılış ise, ancak din dersinde öğretilir; bilimle ilgisi yoktur. Mevcut durum öğrencinin bilim eğitimi engellemektedir. Üstelik din ile bilimi birbirine karıştırmak gibi vahim bir durum yaratılmıştır. Kitabınız Harun Yahya türü yayınların ne kadar bilimden yoksun olduğunu gözler önüne sermektedir.

Prof. Dr. Aslı Tolun

TÜBA üyesi, Boğaziçi Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği'ni ilgiyle okudum. Büyük bir sermaye desteği ile gerçekleştirilen, bilim karşıtı Harun Yahya yayınlarına bilimsel yanıt içeren bu kitabınızı dilerim tüm gençler okur. Ne de olsa Harun Yahya kitapları iyi temel fen eğitimi almamış çok sayıda kişiyi etkilemektedir. Kitabınız o yayınların ne kadar bilimden yoksun olduğunu gözler önüne sermektedir.

Evrime destekleyen milyonlarca keşif ve gözlem olmasına karşın, evrime karşı henüz hiçbir kanıt bulunmamıştır. Hristiyanlıkla çeliştiği için evrime saldırılmaktadır. Bu tür yayınların çoğu "Hristiyan Bilimci" topluluğu tarafından üretilen uydurmacaya dayanmaktadır. İslam dini evrime karşı değildir. Evrim kuramı İran'da okullarla rahatça öğretilmektedir. Durum böyle iken, neden ülkemizde evrim karşıtı yayınlar çoktur? Eğitim sistemi neden Hristiyanlık öğretileri doğrultusundadır? Milli Eğitim Bakanlığı'nın tutumunu anlamak da

mümkün değildir. Biyoloji kitaplarında evrim karşıtlığı bulunmaktadır. Evrim için "Darwin görüşü" denilmekte, "yaratılış görüşü" ile eşdeğer tutulmaktadır. Oysa evrim kuramı biyolojinin temelini teşkil eder. Yaradılış ise, ancak din dersinde öğretilir; bilimle ilgisi yoktur. Din derslerinde evrim kuramı öğretiliyor mu? Mevcut durum öğrencinin bilim eğitimi engellemektedir. Üstelik din ile bilimi birbirine karıştırmak gibi fevkalade vahim ve sakıncalı bir durum yaratılmıştır. Ayrıca, durum Avrupa Parlamentosu'nun kararlarına aykırıdır. Bu konuda ülkemizin de ismi verilerek 2007 yılında karar alınmış, aykırı tutumda ısrar eden devletlerin üyelikten çıkarılabileceği bildirilmiştir. Böyle bir durumun da ülkemizin zararına olacağı kesindir.

Bilim toplumların ilerlemesini sağlar. Bilimi içselleştirmiş toplumlar doğayı anlayabilir, hastalıkları, gıda konularını, çevre sorunlarını anlayabilir ve onlara çözüm üretebilir. Teknoloji geliştirebilir. Kaynaklarını verimli kullanabilir. Bilim dışlanınca, teknoloji ithal edilse bile, sorunlarla başedilemez. Uluslararası araştırmaların sonuçlarına göre, maalesef ülkemizde verilen eğitim çok kalitesizdir ve bilim dışlanmaktadır.

'Bilimsel' gözükerek bilime saldırı

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan

İTÜ Maden Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü

Yaşamımız dört boyutta sürekli hareket halinde geçiyor. Evrim karşıtları da dahil evrende, samanyolunda, güneş sisteminde ve kıtaların kaydığı yeryüzünde sürekli yer değiştiriyoruz. Hiçbir şey durmuyor ve her an başka bir yerdeyiz. Mekân ve zaman değişiyor, her şey değişiyor. Hatta iktidara talip olanlar bile artık "ben değiştim" diyorlar! Değişim olgusu görsel ve üstel artmaya başlayan bilgi akışı nedeniyle her köşeye ulaşıyor. Bilgi, bilim ve teknolojik gelişmeler ve bunların ürünlerinin ulaşamadığı yer kalmıyor. Ulaşan görsel olgulardaki paradoksal durumlar sorgulama ve

dolayısıyla aydınlanma gereksinmesini artırıyor. İşte sorun burada başlıyor. Farklı dinlerde olmalarına rağmen ortak çıkar paydaşı evrim karşıtları bu sürecin farkında. Onların artık geleneksel yaklaşım ve araçlarıyla yanıtlayamadığı bu gözlem ve olguları bilimin kendi araçlarıyla "bilimsel gözükerek" yapma sürecini başlatıyorlar. Her türlü olanağı kullanıyorlar: internet, sergi, alımlı ve bedava kitaplar. Atak ve cesurlar. Parasal kaynak sıkıntıları yok. Artık "yaratıldı" demek yerine "akıllı tasarlandı" söylemini kullanıyorlar. Okul ve üniversite müfredatlarına girmeye çalışıyorlar. Çünkü onlar ve onları kullananlar evrim geçiren türlerin evrimleşemeyenleri, bilim ve teknoloji üretenlerin üretemeyenleri daha kolay yönetilebileceğini biliyorlar.

Çok mütevazı koşullarda ve birçok zorluğa göğüs gererek çalışan *Bilim ve Gelecek* ekibine yanlarına çok değerli bilim insanlarını ve uzmanları alarak yayınladıkları ve safsatalara yanıt niteliindeki bu kitap için tebrik ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Evrım ve Yaratılış

Prof. Dr. Cumhur Ertekin

TÜBA Şeref Üyesi

Evrım kuramı ile yaratılış inancı arasındaki tüm dünyayı saran anlaşmazlık Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı eserinden bu yana devam etmektedir. Bu anlaşmazlık dünyaya egemen olan bağnaz güçlerle bilim adamları arasında süregelen bir diyalogdur. Bundan 2000-2500 yıl önce tek tanrılı dinler ve kutsal kitapları o dönemlerdeki toplumsal kargaşayı düzeltmek, insanları motive etmek, düzenli ve tek inanca bağlı toplumlar yaratmak için ortaya çıkmışlardır. Birkaç yüzyıl içinde tek tanrılı dinler giderek batı ve orta doğuda sosyal yapıyı kontrol eden, egemen kurumlar olarak zamanın iktidarlarını dolaylı veya dolaysız olarak etkilemişlerdir. O yüzyıllar içinde bilimsel bilgi üretimi henüz ortaya çıkmış değildir. Bazı sporadik gelişmelerden söz edilebilirse de bilimsel bilgi üretiminin belirgin hız kazanması 18-19. yüzyıllarda başlar. Geriye dönüp baktığımızda tek tanrılı toplumlar ve kutsal kitaplarda bilimsel bilgiye dayanan, bunun varlığını anımsatan herhangi bir kavrama rastlamak hemen hemen olanaksızdır. Zaten bundan 2000 yıl önce erişkin bir bireyin dünyanın yuvarlak olduğunu, güneş sistemi içinde yer aldığını, insanların örneğin havada uçabileceklerini akıl etmesi değil düşlemesi bile söz konusu değildir. O zamanların inançlarına bağlı olarak da tüm dinler yaratılış efsanesini birbirlerinden türetmişlerdir.

İnsan aklının rasyonel bir şekilde düşünce ve bilgi üretimine başlaması ise yeniçağa rastlamaktadır. Bilimsel bilgi üretiminin son 2-3 yüzyıldır katlanarak çıkış gibi büyümesi ile birlikte evrim kuramı da geliştirilmiştir.

Şimdi yaratılış inancı neden adeta özendirilerek yeneden bilimin karşısına çıkarılmaya çalışılmaktadır?

Birincisi, monoteist dinlerin ve toplumların aslında tutucu bir yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Din ve iktidar kurumları iktidarlarını korumak isterler. Ancak, özellikle çok demokratik ve özgür gibi görünen batı toplumları bilime ve bilim adamlarına artık doğrudan karşı çıkmazlar. Çünkü bilimin toplumun ilerlemesi için çok önemli olduğu gerçeğini kabul etmişlerdir. Bunun yerine yaratılış inancını bilimsel bilginin tekniğinden de yararlanarak daha kabul edilebilir kılmak için adeta süslemeyi tercih etmektedirler.

İkinci olarak her ne kadar Ortodoks Marksist toplumların artık yıkıldığı varsayılabilirse de emperyalizmin devam ettiği aşıkardır. Yine dünyaya egemen olanların hem kendi toplumları hem de diğer güçsüz toplumlara karşı kültürel emperyalizmi de kullandıkları açıkça görülmektedir. Bu durumda yaratılış inancı yine hangi tek tanrılı din olursa olsun daha fazla kullanılacak bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü rasyonel, çağdaş, akılcı ve sorgulayan eğitim sistemleri içinde yetişmemiş toplumlara dogmatik yaklaşımlar daha sempatik ve daha yakın görünmektedir.

Böylece güçlü emperyalist devletler ile onlarla işbirliği içinde olan diğer ülkelerde din ve dogmaların gölgesi altında yaratılış inancı değişik bir şekilde bilimsel düşünce-nin karşısına çıkarılmaktadır. Ama sonunda bilimsel ilerleme ile evrim teorisi bu anlaşmazlığı çözecektir.

ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin 2008 Bildirisi

Tek bilimsel açıklama Evrim

ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin (National Academy of Sciences-NAS) 1985 yılında ilk baskısını ve 1999 yılında da ikinci baskısını yayımladığı "Bilim ve Yaratılışçılık: Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi'nin Görüşü" adlı 48 sayfalık bildirisinde, evrimin bilim dünyası tarafından reddedilmiş bir kuram olduğunu iddia eden kesimlere karşı kesin bir yanıt verilmişti. Bildiri Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından 2002 yılında Türkçe'ye çevrilerek basıldı. ABD Ulusal Bilimler Akademisi 2008 yılında da "Bilim, Evrim, ve Yaratılış-

çılık" adlı 88 sayfalık yeni bir bildiri yayımladı. 1999 baskısının gözden geçirilmesi ve yeni bulguların eklenmesiyle oluşturulan bildiri, dünya üzerindeki çeşitliliği sağladığı kabul edilen tek bilimsel açıklamanın evrim olduğunu vurguluyor.

Bildiri temelde 3 ana bölümden oluşuyor; "Evrım ve Bilimin Doğası", "Biyolojik Evrim için Kanıtlar" ve "Yaratılışçı Görüş Açılırları". Birinci bölümde, evrim, bilimin doğası ve bilim ile din arasındaki farklar anlatılıyor. İkinci bölümde, evrimi destekleyen astronomi, paleontoloji, karşılaştırmalı anatomi,

moleküler biyoloji, genetik ve antropoloji gibi birçok farklı alandan kanıtlar detaylı bir şekilde inceleniyor. Üçüncü bölümde ise akıllı dizaynın da dahil olduğu çeşitli yaratılışçı bakış açıları inceleniyor ve bu fikirlerin okullarda bilim/fen müfredatına neden alınmaması gerektiğinin bilimsel ve yasal nedenleri veriliyor.

Bildiride evrim geniş bir şekilde açıklanıyor. Bilim aleminin büyük çoğunluğunun evrimi modern biyolojinin temeli olarak kabul etmesinin nedenleri belirtiliyor.

Bilim ve Gelecek'in önümüzdeki sayılarında söz konusu bildiri daha geniş olarak okurlara aktarılacak.

Deniz Şahin

İTÜ, Moleküler Biyoloji ve Genetik Blm. Ar. Gör.

Evrimi savunmak, bilimi savunmaktır

Bilim yapabilmek için bilimi savunmak gerekir. Bugün bilimi savunmanın en önemli köşe taşlarından biri evrimi savunmaktır. Üniversite Konseyleri Derneği evrim kuramının öğretiminin orta ve yüksek öğretimde yaygınlaşmasını destekleyerek eğitim ve bilimdeki gericileşmeyle mücadele etmektedir ve bunu en önemli görevleri arasında saymaktadır.

Üniversite Konseyleri Derneği

Bilimsel düşüncenin temel düşünce biçimi haline gelmediği bir ülkede, bilimsel üretim de eksik ve zayıf kalacaktır. 12 Eylül sonrasında ama özellikle AKP iktidarı sırasında, toplumda bilimsel düşüncenin giderek gözden düşürüldüğü, yöneticilerin açıklamalarına, medyaya ve kültürel ürünlere bir göz atmakla kolaylıkla anlaşılabilir. Bu durum bilimin önünde bir engel olarak görülmelidir. Çünkü sorunların çözümünde bilime başvurulmaması, bilimin gelişmesini yavaşlatmaktadır.” Üniversite Konseyleri Derneği’nin son genel kurul raporunda yer alan bu sözler, bilim politikası konusundaki görüşümüzü de açıklamaktadır: Bilim yapabilmek için bilimi savunmak gerekir... Bugün bilimi savunmanın en önemli köşe taşlarından biri evrimi savunmaktır.

Evrim düşüncesinin bilimsel bir temele oturtulmasında çok önemli bir yere sahip olan Charles Dar-

win’in *Türlerin Kökeni* adlı eserinin yayınlandığı 1859 yılından bu yana neredeyse 150 yıl geçti. Darwin tarafından ortaya atılan, ardından yıllar boyunca bilim insanları tarafından yapılan gözlemleri açıklamakta kullanılan evrim kuramı geçen 150 yıl içinde tıptan tarıma çeşitli alanlarda bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önünü açmıştır. Tüm bunlara karşın ülkemizde hâlâ evrim kuramının tartışılması, daha önümüzde çok yol olduğunu göstermektedir.

Evrim kuramı Türkiye’deki gazetelerde de sıklıkla konu olmaktadır. Geçtiğimiz günlerde İzmir’de Atatürk Anadolu Lisesi’nden bir grup öğrencinin evrim kuramı üzerine hazırlamış olduğu çalışmanın “sakıncalı” bulunarak okul gazetesinde yayınlanmaması gibi olaylar ülkemizde yıllardır yaşanmaktadır. AKP hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte gerici düşüncelerin önü daha da açılmış, evrim kuramının öğretilmesini engelleyecek adımlar a-

tlmış, milli eğitimde kadrolaşma had safhaya varmıştır. 2005 yılında Ankara’da, derste öğrencilerine Darwin’i ve evrim kuramını anlatan bir öğretmen hakkında soruşturma açılmış, öğrencilerin beyinlerinde tahribat yarattığı yollu iddialar ortaya atılmıştır. Müfredatta evrim kuramına ilişkin vurgular azaltılmış, okullarda fen bilgisi ve biyoloji derslerinde bilim dışı görüşlerin öğretilmesi amaçlanmıştır. 2005- 2006 eğitim-öğretim yılı başında derslerde okutulmak üzere hazırlanan fen bilgisi kitabında evrim kuramına ilişkin paragraflar çıkartılmış ve evrim kuramına karşı olan bilim dışı görüşler tek yanlı bir biçimde işlenmiştir.

Evrim kuramının gerici iktidarların hedef tahtasına yerleşmesi sadece Türkiye ile sınırlı değildir. ABD yönetimi ile sıkı ilişkileri olan köktendinci Hristiyan cemaatler birçok eyalette evrim kuramının müfredattan çıkarılması ve evrim karşıtı gö-

Aydınlatıcı güç

Afşar Timuçin

Evensel sömürü düzeninden yana olanlar hiçbir şey değişmesin, her şey olduğu gibi kalsın isterler. Onlara sorarsanız tarih bir masaldır ve bizler artık kanlı olaylardan kurulmuş bu masalın sonuna gelmişizdir. Kendileri buna inanmasalar da insanları buna inandırmak isterler. Gelişim varsa umut da vardır, umut değişimdir ve değişimdedir. Umut kötüdür, çünkü değişim kötüdür. Umudu dağıtmanın yollarından başlıcası bu değişmezlik yalanını dünyada geçerli kılmaktır. Değiş-

meyen ya da evrimlenmeyen bir evrende olan’dan olasıya gidecek yolların tümü yanılsama olacaktır. Oysa evrime inanmamak için mağara adamı olmak gerekir. Evrimi hiçbir yerde göremiyorsak insan bilincinin gelişiminde de mi göremiyoruz? Onu göremeyenler de var. Öyle olmasa adam “dipnot filozofu” sıfatıyla çıkıp “Bütün felsefe Platon felsefesine düşülmüş bir dipnotudur” der miydi? Bugün bu çokbilmiş dipnotçuların elinde dipnotuna dönüştürülmek istense de, felsefe bir gün gene eski heyecanını yakalayacaktır. *Bilim ve Gelecek* dergisi en yetkili bilim adamlarının ağzından evrim gerçeğinin açıklamasını yapan *Evrim Gerçeği* adlı çok önemli bir kitap çıkardı. Bu kitabın bu konuda aydınlatıcı güç oluşturduğuna inanıyorum.

rüşlerin öğretilmesi doğrultusunda faaliyetler yürütmektedir. Bu cemaatlerin evrim karşıtı söylemleri, Türkiye’de evrim karşıtı hareketlerin de temel argümanlarını oluşturmuştur. MEB’in 1985 yılında, ortaöğretim müfredatına bilim dışı görüşlerin eklenmesi gerektiğini savunan raporunda da sık sık ICR (Institute of Creation Research - Yaratılış Araştırma Enstitüsü) yöneticilerinin görüşlerine başvurulmuş, onların görüşleri doğrultusunda evrim kuramının yanına bilimsel olmayan görüşler eklenmiştir. Sonraki yıllarda özellikle biyoloji kitaplarında bu bilim dışı görüşlere ayrılan yer artırılırken, evrim kuramı ise bilimsel alandaki etkisinden bağımsız olarak muğlak ve önemsiz bir görüş olarak ele alınmıştır.

Üniversite Konseyleri Derneği bilimsel düşünceyi savunma kararlılığıyla evrim kuramının öğretiminin orta ve yüksek öğretimde yaygınlaşmasını destekleyerek eğitim ve bilimdeki gericileşmeyle mücadele etmek-

tedir ve bunu en önemli görevleri arasında saymaktadır. Bu kapsamda:

- 2006 yılında derneğimiz aracılığıyla 700 akademisyen, “Geleceğimizi ortaçağ karanlığına bırakmayacağız” diyerek Mersin’de evrim kuramını anlattıkları için sürgün edilen öğretmenlerle dayanışmada bulunmuştur.

- 27 Mayıs 2006 tarihinde “Evrime, Bilim ve Eğitim” başlıklı bir sempozyum düzenlenmiştir. Sempozyum bildirileri *Evrime, Bilim ve Eğitim* isimli kitapta toplanarak yayınlanmıştır ve ayrıca “Geleceğimizi ortaçağ karanlığına bırakmayacağız” isimli kampanyaya dair güncel bilgileri paylaşan “Evrime savun! Bilimden yana ol!” başlıklı bir broşür basılmıştır.

- Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı’na fen bilgisi müfredatından bilim dışı görüşlerin çıkarılması yönünde bir dilekçe verilmiştir. MEB’e verilen dilekçenin ardından 60 günlük sürenin dolmasıyla Üniversite Konseyleri Derneği kararın iptali için Ankara’da

İdari Mahkeme’ye dava açmıştır.

- Evrim Çalışkanları grubu kuru olarak, evrim konusunu Türkiye’de popülerleştirmek amacıyla, Berkeley’deki California Üniversitesi’nin evrimle ilgili internet sitesinin Türkçeye çevrilmesi projesi tamamlanmıştır (<http://evrimianlamak.org>).

- Bilimsel düşünceye dönük gerici saldırılar artarak sürmekteyken, evrim kuramının önemini bilim insanları tarafından yeniden vurgulanması ve bu düşüncelerin eğitim kurumlarına ve topluma ulaştırılması amacıyla, Türlerin Kökeni’nin yayınlanmasının 150. yılı olan 2009 yılının Mayıs ayında, evrim ve eğitim konulu bir sempozyum düzenleyeceğiz. Bu sempozyumda evrim kuramı, evrim eğitimi ve evrimin çeşitli bilimsel disiplinlerdeki uygulamaları gibi başlıklar da dahil olmak üzere pek çok açıdan ele alınacaktır.

Üniversite Konseyleri Derneği açısından evrimi savunmak, kendi varlık nedenini savunmaktır.

‘Evrime Anlamak Web Sitesi’ yayında

Geçen 150 yılda yaşanan bilimsel gelişmeler gösteriyor ki, evrim kuramı olmaksızın, yaşamın tarihini ve bugününü anlamak olanaksız. Bugün, dünyanın dört bir tarafında, bilim insanları, evrim kuramını daha da geliştiren çalışmalar yapıyor. Fosil araştırmaları, genetik incelemeler, laboratuvar deneyleri... Tüm bunlar, canlılığın milyonlarca yıllık serüveninin eksiksiz anlaşılması için yeni bulgular, bu bulgular ışığında ortaya atılmış yeni hipotezler ve yeni hipotezlerin doğrulanması yoluyla, daha da gelişkin bir evrim kuramı anlamına geliyor. Bugün, bilim insanları evrim kuramının doğruluğu ya da yanlışlığı üzerine tartışmıyor. Bilim insanları artık, evrimin, canlı hayatını nereye taşıyacağı sorusuna cevap bulmaya çalışıyor. Tıptan tarıma, insanlığın dertlerine çare olan pek çok yeniliğin arkasında, canlıların zaman içinde nasıl evrildiğinin bilgisi, yani evrim kuramı bulunmaktadır. Tüm bunlar gösteriyor ki, evrimin, hayatımızdaki yeri gün geçtikçe daha da genişliyor.

Ancak özellikle son yirmi yıldır Türkiye’de evrim kuramı, tamamen siyasi amaçlarla, ilk ve orta öğrenimde biyoloji derslerinin en zayıf işlenen konusu haline gelmiştir. Bu durum, hem yaşam bilimleri alanındaki araştırmaların, hem de genel olarak halkın bilimsel gelişmelere aşinalığının artması açısından ciddi bir engeldir. Bu açığın giderilmesi ve Türkiye’de evrim eğitimi

konusunda temel bir bilgi kaynağının oluşması amacıyla 2006 yılı sonlarına doğru Evrim Çalışkanları grubu oluşturuldu. İlk adım olarak, Kaliforniya Üniversitesi Antropoloji Bölümü tarafından hazırlanan “Evrime Anlamak” isimli web sitesinin Türkçeye kazandırılması için bir çalışma başlatıldı. Çalışmaya, çok kısa bir süre içinde Türkiye’den ve dünyanın çeşitli ülkelerinden çok sayıda araştırmacı dahil oldu. Yaklaşık bir senelik bir çalışmanın ardından, asıl adı “Understanding Evolution” olan web sitesi, “Evrime Anlamak” adıyla Türkçeye yayınlanabilir hale geldi.

21 Temmuz tarihinden itibaren Evrim Anlamak web sitesinin ilk bölümü olan “Evrime Giriş” bölümü erişime açılıyor. Çok yakın bir zamanda da sitenin geri kalan tüm bölümleri erişilebilir hale gelecek.

Bu çalışmanın Türkiye’nin bilimsel gelişimine ve aydınlanma yolundaki ilerleyişine mütevazı bir katkı yapmasını ümit ediyoruz. Geleceğimizin, dogmalardan arınmış, daha aydınlık düşünen beyinlerle inşa edileceğini, bu konuda yalnız olmadığımızı biliyoruz.

Web sitesinin daha çok insanla buluşması sitenin daha yaygın duyurusu ile mümkün olacaktır. Bilimsel düşünceden yana olan her bireyi, Evrim Anlamak sitesinin tanıtımına katkı yapmaya çağırıyoruz.

Evrime Çalışkanları

Jeofizikçi Haluk Eyidoğan ile Arzın merkezine seyahat

Jules Verne'in ünlü yapıtından uyarlanmış "Dünyanın Merkezine Yolculuk" filmini bir yerbilimciyle birlikte izledik. Dünya'nın Merkezini İTÜ Yer Fiziği Anabilim Dalı Profesörü Haluk Eyidoğan ile konuştuk. Yerin merkezine inilebilir mi? Yerkürenin ne kadarını tanıyoruz? Jeolojinin tartışma eksenini değiştiren kuram neydi? Yerbilimlerini konu edinmiş başka bilimkurgular var mı? Yolculuğumuzu sizlerle paylaşmak istedik.

Söyleşi: Güner Or
Fotoğraflar: Işıl Kızılırmak

Temmuz ayının ilk günlerinden önce Scartaris gölgesinin uzandığı Yocul de Sneffels kraterinden aşağıya in, cesur yolcu, dünyanın merkezine varmış olursun. Ben bunu yaptım." (Arne Saknussemm)

Temmuz ayının son günleri... Rezidansların gölgesinin uzandığı Kanyon'dan içeri girdik, Dünya'nın Merkezine Yolculuk'u seyretmiş olduk. Biz bunu yaptık. Dünya'nın merkezini İTÜ Yer Fiziği Anabilim Dalı Profesörü Haluk Eyidoğan ile konuştuk; dar vakitte kafamıza takılan sorulara yanıt aradık: Yerin merkezine inilebilir mi? Yerkürenin ne kadarını tanıyoruz? Jeolojinin tartışma eksenini değiştiren kuram neydi? Yerbilimlerini konu e-

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile söyleşirken.

dinmiş başka bilimkurgular var mı? Bilimsel bir bilimkurgu neyi araştırmalı? Dünyada keşfedilmeyen yerler var mı? Sinema, bilimkurgu, yerbilimleri, Jules Verne derken zamanın nasıl geçtiğini anlamadık.

Jules Verne'in 180. yaşı kutlanmaya devam edilirken, İthaki Yayınları Jules

Verne kitaplarını yeni çevirisiyle basıyorken, Dünyanın Merkezine Yolculuk filmi yeni gösterime girmişken, Dünyanın merkezini konuşacak bundan daha iyi bir zaman olamazdı. Değerli vaktini ayırıp bizimle birlikte filmi izlediği; sinema, bilimkurgu, yerbilimleri ve Jules Verne üzerine bilimsel merak dolu keyifli sohbeti için Prof. Dr. Haluk Eyidoğan'a teşekkür ediyoruz.

Bilimkurguda bilimsellik

Bir jeofizikçi olarak filmi nasıl buldunuz? Film seyrederken müdahale ettiğiniz zamanlar oldu.

Yerin derinliklerini ve yerkürenin fizliğini ayırtırlı olarak bilenler için inandırıcılığı oldukça az ama iyi vakit geçirmek için güzel bir film. Vaktin nasıl geçtiğini anlamıyorsunuz; bir çeşit fantezi ya da macera tadında. Şahsen bilimkurgu konuları içerisinde böyle bir konuya dair bir filmi seyretmek isterim. Film teknolojisi bakımından da güzel. Çocukluğumdan beri severim bilimkurgu filmlerini ancak bir yerfizikçisi olarak konunun içinde olmam nedeniyle inandırıcı gelmiyor. Filmdeki birçok şeyin izahı yok bilimsel açıdan. Bazı yerlerinde "bu kadar da olmaz" dedim; sınırları çok zorlamışlar. Yine de, bilimkurgu sevenler için tercih edilebilir bir film.

Filmde kitaba nazaran daha çok fantastik öğe vardı; o yüzden bize şu an inandırıcı gelmiyor olabilir.

Sizin de ifade ettiğiniz gibi fantastik öğelerle bugün bilim dünyasınca benimsenmiş, kabul edilmiş

ve ortaya konmuş bilimsel bulguların çok fazla çatışmaması lazım. Temel bilimlerle ilgili eğitim gören, belli temel bilgilerle donanmış lise ve üniversite öğrencilerine çok saçma gelebilir. Bu filmde fantastik öğelerin çok ağır basmış olduğunu ve yer fiziğinde bugünkü bilinenlerin aşırı zorlandığını görüyorum. Bugünkü jeofizik bilimine göre yerin merkezinde sıcaklığın 4000°C olduğunu, basıncın yerin merkezinde 3,5 milyon atmosfere, yoğunluğun ise 10-12 gr/cm³e ulaştığını biliyoruz, fakat bu bulgularımız doğrudan yapılmış saptamalara ait değil. Bugünkü mekanik sondaj teknolojisiyle yerin maksimum 15 km. derinliğinden alınan malzemelerin bilgisine ulaşabiliyoruz. Halbuki yerin yarıçapı 6373 km. ve yerküre birçok katmandan oluşmuş. Sıcaklık önce hızla sonra yavaş yavaş artarak yerin merkezinde 4000 °C'ye ulaşıyor. Öyle sıcak bir ortamda yerin merkezine mağaralar koydu bu film; yerin merkezinde atmosfer oluşuyor, insanlar nefes alacak oksijen buldular, yaşayacak su buldular... vs. Böyle bir ortam yok yerin içinde. Görsel şölen olarak bilimkurgu kabul edilebilir belki, ama şu andaki jeofizik bulgularımızla, yerbilimlerdeki bulgularımızla uyumlayan, kuramlarla çelişen, fantastik öğelerin çok ağır bastığı bir film.

Bilimkurguyla aranız nasıl?

Özellikle lisede ve üniversitede öğrenciyken uzay konulu bilimkurgu filmlerine hayrandım. Bizim çocukluğumuz *Uzay Yolu* (Star Trek) ile geçti. *Uzay Yolu* filmi o zamanlar Türkiye'de televizyonda yeni ve tek kanalda. *Uzay Yolu*'nun hemen hemen hiçbir bölümünü kaçırmazdım. Çocukluğumda ve gençliğimde bilimkurgu seyretmek, özellikle filmlerine gitmek çok hoşuma giderdi. Hâlâ da öyledir; fırsat buldukça televizyonda da bilimkurgu filmlerini izlerim çünkü bilimkurgu beni başka bir yerlere götürüyor. Her ne kadar fizik, matematik, kimya ya da jeoloji gibi temel bilimlerle ilgili bilgilerle donanmış olsak da bu bilgi

ve düşüncelerimizin sınırlarını zorlayan bilimkurgu söylemleri ve yapımları ayrı bir zevk veriyor. Belki birçok bilim insanı bilimkurgu yazarlarından, bilimkurgu filmlerinden ve bilimkurgu romanlarından hoşlanıyor. Kesin bir şey söyleyemem bu konuda başkasının adına, ama şahsen bilimle uğraşan biri olarak bilimkurgu filmlerine hayranım. Öyle bir koleksiyon merakım olmadı, ama koleksiyon yapmak istesem bu filmlerin ve romanların koleksiyonunu yapmak isterdim. En azından çocuklarımıza ve torunlarımıza bunları seyretme ve okuma imkânı yarattık. Çocukların ya da gençlerin anlama düzeylerine bağlı olarak bilimkurgu romanları yapımları ya da programlarıyla haşır neşir olması onların bazı şeyleri merak edip, temel bilimlere merak salma eğilimini geliştirmelerini sağlayabilir.

Bilimkurguyla "fütüroloji" dediğimiz, gelecekbilimi arasında bağlar da kurulabiliyor. Bugün, diyelim ki bundan yirmi sene evvelki bilimkurgu yazarlarının öngördüğü ya da tahmin ettiği bazı şeylerin çok daha ilerisinde teknoloji ürünlerini görebiliyoruz. Demek ki bilimkurgu yapmanın "fütüroloji" dediğimiz gelecek bilimine de katkıları oluyor.

Sevdiğiniz ya da takip ettiğiniz bilimkurgu yazarları var mı özel olarak?

Stanley Kubrick'in bilimkurgu filmlerinden bir kaçını seyretmiştim. 2001 *Uzay Yolculuğu* Kubrick'in çok etkilendiğim bir bilimkurgu filmiydi, lise öğrencisiydim. Bilimkurgu yazarlarından da Asimov var... Bilimkurgu yazarı olmak için özel-

70'li yıllarda ülkemizde yayınlanan TV dizisi "Uzay Yolu"

likle fizik, matematik, kimya gibi temel bilimlerle ilgili kuramları biraz sindirmek, anlamış olmak ve biraz felsefe bilmek gerekli. Bence temel bilimlere ilgisi olmayan bir insanın bilimkurgu yazması oldukça zor.

Levha tektoniği kuramı

Yerbilimleriyle ilgili başka bilimkurgular da var mı? Bugün jeolojiden esinlenen ve bilimsel bir bilimkurgu yazacak olan bir kişi hangi konu üzerinde yoğunlaşmalı daha çok?

Örneğin Atlantis. Bu filmin sonunda verilen sinyal, siz de algıladınız, bundan sonra ele alınacak konunun muhtemelen Atlantis olacağı yönünde. Kayıp kıta da bir bilimkurgu konusudur. Bunu gerçekçi bir senaryo haline getirebilmenin

Arne Saknussemm'in yolculuğu başlatan Runik el yazması

yolu ise kayıp şehir Atlantis'i konu alan bir filmin bilim dünyasınca kabul edilen levha tektoniği kuramının çok fazla dışına çıkmadan yapılmasıdır. Dolayısıyla Atlantis'le ilgili kuramın inandırıcı olması için bugün bilinen levha tektoniği kuramından, uzay teknolojilerinden ve deniz tabanı araştırma teknolojilerinden yararlanmak gerekir. Bugün yer fiziği için yerkürenin yapısıyla ilgili bilinenleri aşırı zorlayan ve bazen kabul edilmesi imkânsız olan senaryolarla üretilmiş bir *Arzın Merkezine Yolculuk* seyrettik. O noktaya gelmemesi için yerbilimlerinin kabul edilmiş bilimsel konularını biraz daha kullanmakta yarar var. Aslında ne kadar bilimsel görünümlü olursa, filmin o kadar çok seyirci bulacağını düşünüyorum.

Özellikle 1900'lü yıllardan sonra levha tektoniği kuramı gündeme geldi. Kıtaların hareket ettiğini, bazı kıtaların öteki kıtaların altına battığını, bazı kıtaların birbirini kırarak birbirinden ayrıldığını, bazı kıtaların açıldığını yani ayrıldığını, bazı kıtaların birbirine çarparak dağları oluşturduğunu ortaya koyan levha tektoniği kuramı kinematik bir kuramdır.

Levha tektoniği kuramını biraz daha açıkla mısınız?

Levha tektoniği kuramının ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında Alfred Wegener tarafından ortaya atıldığı söylenir ancak modern levha

tektoniği kuramı 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sismolojik ve jeofizik bulgular, özellikle okyanus tabanına ilişkin jeofizik verilerin gündeme gelmesiyle ve deprebilimdeki (sismoloji) çok hızlı ilerlemelerle kabul edilmeye başlanmış ve bu kuramın kabulü hızla yaygınlaşmıştır. Günümüzde özellikle yeryüzündeki bütün jeolojik olayları açıklamak için kullanılan kuram yerbilim dünyasında genel kabul gören levha tektoniği kuramıdır. Bu kurama göre, yerin mevcut yapısından kaynaklanan manto içindeki konveksiyon akımları yeryüzündeki kabuk dediğimiz litosferi parçalıyor ve onları hareket ettiriyor. Bir düzineye yakın hareket eden levha parçası bugünkü kıtaları oluşturuyor. Bu bir düzineye yakın levha birbirlerine göre çeşitli yönlerde birbirine çarpma yönünde, birbirlerinin altına girme yönünde, birbirine yanıl hareket yaparak ya da birbirlerinden ayrılarak oluşturdukları çeşitli hareketlere bağlı olarak büyük derin okyanus çukurları, dağlar, büyük faylar oluşuyor. Bugün yeryüzündeki gözlediğimiz tüm volkanik faaliyetleri, depremleri, çukurları, yarıkları ve dağları açıklayan kuram levha tektoniği kuramıdır.

Yerkürenin yapısı ve dünyanın merkezi

19. yüzyılın en garip yolculuğunu başlatan neden, el yazması bir not!

Jeolog Lidenbrock ve yeğeni Axel; on altıncı yüzyılda yaşamış ünlü İzlandalı kimyacı Arne Saknussemm'in bir notunu buluyor; el yazması Runik bir not. Ve bunu çözmeye çalışıyorlar, bu notun izinden gidiyorlar... Eğer sizin elinize böyle bir not geçseydi ne yapardınız?

Bugünkü bilgilerimle inandırıcı gelmezdi bana. Özellikle filmin son bölümünde çok hızlı bir şekilde, üstelik bir gayzerle yerin kaç bin metre derinliğinden yukarı çıktılar, bilmiyorum. İnsanın fiziksel yapısıyla uyumlu değil, çok fazla zorlanmış insanın yapısı. İnsanın o kadar derinliklere gitmesi ve oralarda soluyacak hava bulması oldukça zor biliyorsunuz; 10 m.-15 m. derinlikteki kuyulara düşen insanlar ya da kuyu kazan bazı işçiler havasızlıktan ölüyorlar. Ama bizim kahramanlarımız o kadar derinliklerde sorunsuz soluyabiliyor. Bu nedenle izahı yok.

Peki insanın ulaştığı en uç nokta kaç km derinliktedir?

Özel denizaltılarda basınç en büyük problem biliyorsunuz, tam bilmiyorum ama birkaç km. derinliğindeki okyanus tabanına insanlı batiskablarla inebiliyorlar. Okyanusların en derin yeri onların dalma batma zonuna yakın olan yerlerdir. Mariana Çukuru'nun 11 km. civarında bir okyanus tabanı derinliği vardır. Oralara şu anda insanlı dalış yapmak mümkün değil ama günümüzde robotlarla, gelişmiş mevcut kameralarla en derin çukurlara dalış yapmak mümkün. Hatta her yıl duyarız robot kameralarla ve alınan örneklerle yeni keşifler yapılıyor. 10 km.'ye kadar ulaşan okyanus çukurlarında yeni canlı türleri bulunabiliyor.

Yerin merkezine inerken Axel yani filmde Sean'a, en genç oyuncuya denk düşen karakterin kafasını kurcalayan "ateş sorunu" üzerine ne diyebiliriz?

Yerin dış kısmı olan yerkabuğunun kalınlığı okyanuslarda ve karalarda değişiyor: Kıtalarda ve karada maksimum 60-70 km., denizlerde ise 10 km. Bunun hemen altında

Prof. Trevor ve yeğeni Sean şifrenin izinde.

litosfer dediğimiz taşküre var, üzerinde okyanussal kabuğun bulunduğu taşkürenin maksimum kalınlığı 100 km. ve bu derinlikte sıcaklık 1300°C. Sıcaklık artıyor ve yerin merkezine doğru 4000°C'ye ulaşıyor. Böyle bir ortamda o sıcaklığı yok sayıp siz yerin merkezine doğru çok rahat, büyük bir çukurdan -kaç metre derinliği olduğu da söylenmiyor, yerin yarıçapı 6373 km., yerin yüzeyinden 6373 km.- aşağı düşüyorsunuz. Ve sonra oradan su sizi tutarak aşağı indiriyor yani oldukça kafa kaşıyarak izledim.

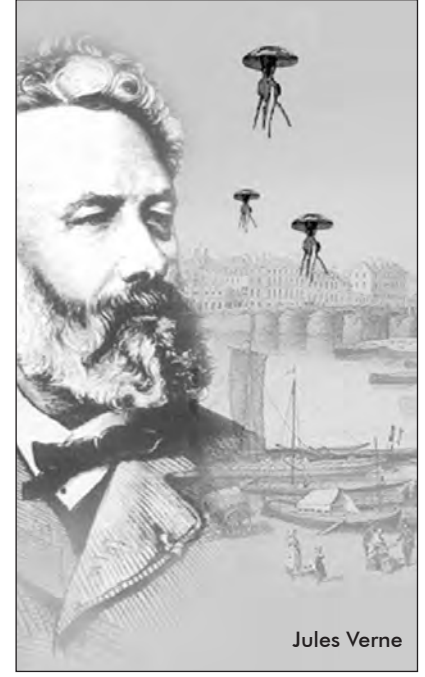
Jules Verne kitapta döneminin bir takım bilimsel tartışmalarına yer veriyor: Fourier'e gelinceye kadar merkeze inildikçe ısının sürekli olarak düşeceği sanılıyor Poisson ve bazı bilginler, dünyanın iç kısmında yüz bin derecelik bir ısının bulunması halinde yer kabuğunun buna dayanamayacağını patlayacağını iddia ediyor. Bugün dünyanın iç yapısını ne kadar biliyoruz?

Yerin ısısı yeryüzüne yakın mesafelerde 30 m.'de 1°C artıyor; her 100 metrede 3°C civarında. Fakat sıcaklık yerin sığ kısımlarında çok hızlı artarken, birkaç bin km. sonra bu artış yavaşlıyor. Mesela ilk bin km.'de sıcaklık artışı gerçekten çok hızlı oluyor. Her 30 m.'de 1°C artıyor, 1000 km. ye kadar böyle hızlı bir artış var, sonra bu yavaşlıyor; 1000 km.'de 3000°C, 2000 km.'de 3500 °C civarında, 3000 km.'den sonra 3700 °C , 5000-6000 km.'de 4000°C civarında, yani yerin merkezine doğru sıcaklık devamlı aynı hızla artmıyor. Belli bir derinliğe kadar hızla artıyor, ondan sonra yavaşlıyor. Ve maksimum 4000°C yerin merkezinin sıcaklığı. Fakat bu sıcaklık bile çok büyük bir sıcaklık, birçok metal maden o sıcaklıklarda eriyor yerin katmanlarında, örneğin yerin merkezindeki 3,5 milyon atmosfer gibi muazzam bir basınca birçok şey dayanamaz ama 4000°C'de ve muazzam bir basınçta bazı mineraller oluşuyor. Yerin çekirdeğinde, yüzde 80-85 oranında katı demir, onun üstünde dış çekirdekte yüzde 8-20 oranında erimiş demir bulunuyor. Çekirdek, erimiş demirden oluşan dış çekirdek ve demirden oluşan iç çekirdekten oluşuyor. Dış çekirdeğin üstündeki manto tabakası 2900 km.'de çekirdekle sınır yapıyor. Ve mantonun üstünde yerkabuğuna doğru gidiyor. 6370 km.'lik yarıçaplı muazzam ve katmanlı bir küre söz konusu. Sıcaklık ve basıncın çok yüksek olduğu bu şartlar altında malzeme çok yoğun, mesela buradaki katı demirin yoğunluğu 12 gr/cm³; basınç altında bir şekilde değişime uğramış ve yeryüzünde gördüğümüzden çok daha farklı yüksek basınç ve sıcaklıkta bir demir oluşumu var.

Bugün tüm bu kürenin yapısını özellikle deprembilimin araçlarıyla üç boyutlu olarak ayrıntılı bir şekilde inceleme şansına sahibiz. Deprem sismik dalgalarını ve nükleer patlatma sismik dalgalarını kullanarak yerin üç boyutlu tomografik yapısını çıkarabiliyoruz artık. Yerbilimi dünyası bu konu üzerinde çok ayrıntılı çalışmalar yapıyor. Çok sayıda deprem ve çok sayıda deprem istasyonunun kayıtlarını bir araya getirerek, yerin üç boyutlu sismik yapısını çıkarıyoruz. Yerin katmanlarını, bunların fiziksel yapısıyla ilgili bilgileri, sismik dalga hızlarına bakarak ortaya koyabiliyoruz. Ayrıca jeofizikğin yerçekimi tekniğini; gravite tekniğini ve yer manyetik alan tekniğini kullanarak hem yeryüzü üzerindeki ölçümlerle, hem uzaydan uydular aracılığıyla yapılan ölçümler dünyanın ve atmosferin yapısını çok ayrıntılı olarak ortaya koyuyor. Yerbilimciler daha ayrıntılı bulgulara ve doğru bulgulara erişmeye ve çalışmaya devam edecek, birçok yerbilimci de çalışıyor zaten.

Yerkürenin her yerinde ölçüm yapmak mümkün mü?

Günümüzde jeofizik ölçülerini, jeofizikğin ve hatta artık uzay araçlarında kullanılan gözlem cihazlarından yararlanarak atmosferde, yeryüzünde, karada ve denizaltında yapabiliyoruz. Bununla ilgili çok değişik jeofizik cihazlar var, dolayısıyla ölçü yapamadığımız bir ortam yok. Bazı çalışmalar var ama bu ölçüm cihazlarını yerin derinliklerine indirmiyoruz . Bugüne kadar yerkabuğu içine mekanik sondajla açılmış en fazla derinlik 15 km. civarında çünkü mekanik sınırları zorlanıyor. Delerek aşağıdan malzeme örneği almak ve bunu laboratuarda incelemek çok zor. Doğrudan değil dolaylı olarak sismik dalgalarla, gravite alanıyla, manyetik alan ölçümleriyle inceleme yapabiliyoruz.

Jules Verne

Dünyanın iç yapısının keşfi ne zaman başlıyor?

19. yüzyılın sonunda yeni yeni deprem kayıt cihazları yapılmaya başlandı. 20. yüzyılın başına kadar pusulaya bakarak yerin manyetik alanının varlığından haberdardık. Pusulanın icadına kadar gider yer manyetik alanının keşfi, ancak bilimsel bir izahı yoktu. Yerin iç yapısının anlaşılması özellikle jeofizik cihazların icadıyla ve deprem kayıtlarının incelenmesiyle başlar diyebiliriz. Yere uyguladığımız jeofizik metotları dörde ayırıyoruz: Yerin elektrik elektromanyetik alanının ölçümü, yerin manyetik alanının ölçümü, yerin gravite alanının ölçümü ve yerin sismik olaylarının yani depremlerin ve patlamaların ölçümü. Bunlar aynı zamanda dört jeofizik yöntemi belirliyor. Sismik yöntemler, sismolojik

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan.

yöntemler, gravite yöntemi, manyetik ve elektrik elektromanyetik yöntemi. Bu yöntemlerle yerin yapısını öğrenmeye 19. yüzyılın sonlarında başladık.

Bir de Jules Verne romanlarında sıklıkla işlenen pusuladaki sapma meselesi var. Kişiler pusula eşliğinde ilerliyorlardır ancak ya yanlış bir yola girmişlerdir ya da hesaplarının dışında bir çıkışta bulurlar kendilerini. Örneğin filmdeki karakterler bu sapmanın farkındalar. Yerin içinde pusuladaki sapmanın nedeni nedir? Yerin merkezinde yolumuzu nasıl bulacağız?

Yerin manyetik alanının içinde çok kabaca bir mıknatıs varmış gibi kabul edip izah edebiliriz sapmayı ama yerin içindeki bu mıknatısın nasıl oluştuğunu uzun yıllar yerbilimciler, gökbilimciler ve fizikçiler tartıştılar. Neden yerin manyetik alanı var, bunu ne oluşturabilir? Ölçümler yerin manyetik alanı olduğunu gösteriyor zaten, pusulayı icat edenler de bunun farkına varmışlar; asılı duran bir çivinin ya da suyun üzerinde duran bir metalin yer manyetik alanına göre biçim aldığını bulmuşlar. Asıl sorun: Yer manyetik alanı nasıl oluşuyor? İçinden mi oluşuyor? Dışarıdan mı oluşuyor? Bilim dünyasında çok uzun süren bir tartışmanın sonunda yerin içinde bir elektromotor oluştuğu anlaşıldı. Yerin sıvı çekirdeği ve katı çekirdeğinin oluşturduğu bir elektromotor

kuvveti hareketi nedeniyle yerin bir manyetik alanı oluşuyor. Bugün hâlâ tartışılan bir mekanizmadır ama biz bunu öğrencilerimize yerbilimi ve jeofizik kitaplarında dinamo kuramı olarak öğretiyoruz. Yerin içinde yerin farklı katmanlarından ve farklı fiziksel özelliklerinden farklı şekilde hareket eden çekirdekle manto hareketlerinden dolayı bir dinamo sistemi oluşuyor. Biliyorsunuz dinamo elektrik üretir. Elektrik üretilen yerde elektromanyetik alan ve burada da manyetik alan oluşur. Bu elektromanyetik alanın manyetik bileşeni yer manyetik alanını oluşturuyor ve bizim yeryüzünde pozitif dediğimiz kutup, aşağıda negatif. Eğer yerin merkezinde elektromotor kuvveti varsa orada herhangi bir yön ölçmeniz mümkün değil; kaotik bir ortam. Yerin merkezinde sizin o klasik pusulayla yön bulmanız pek mümkün değil, filmde bir ara pusula çok hızlı her tarafa doğru dönmeğe başlıyor; o bir kaotik ortam, bir yön yok orada.

Filmde bunu ihmal etmişler.

Evet, mesela kutuplara giderse-niz pusula yatay durmaz, pusula ekvator da yatay durur, kutba doğru gittikçe pusula döner ve kutuplarda dik durmak zorunda, çünkü yer manyetik alanının yönü o şekilde. Şöyle göstereyim bu yerküreyseniz, bu da ekseniyse (Ve Haluk Bey çizerek anlatmaya başlar)...

Yerbilimi tartışmalarının eksenini değiştiren kuram

Yerin yapısının yüzde on ikisinin bilindiği iddia ediliyor 19. yüzyılda. Bu yapının keşfi konusunda jeolojinin en büyük atılımı neydi?

Yerin iç yapısı, fiziksel yapısı jeofizik ölçüler yapılmaya başladıktan sonra ortaya çıktı. 19. yüzyılda jeoloji yer kabuğunun yapısını ve yerin oluşum süreçlerini yeryüzünün yapısına bakarak; dağlarına, ovalarına, nehirlerine, okyanuslarına bakarak, bunları haritalayarak, yeryüzü şekillerini coğrafyacılarla yorumlayarak ve yerin yüzeyinde yapılan sondajlarla aydınlatıyor.

Wegener'in kıtaların kaybına dair kuramı levha tektoniğinin başlangıcıdır. Wegener Atlantik'in iki tarafındaki kıtaların üzerindeki birbirinden uzak olan Güney ve Kuzey Amerika kıtaları ile Afrika kıtasının üzerindeki "flora ve fauna" yani hayvan ve bitki örtüsündeki benzerliğinden hareketle bunların bir zamanlar beraber olduğunu, yeryüzü şekillerinin, kıtaların pozisyonlarının zamanla değişip ayrıldığını ortaya koyan hipotezi geliştirdiği için levha tektoniğinin başlangıcını Alfred Wegener'e bağlayabiliriz. Bu kuram o sıralarda çok geniş kabul görmüyordu ve çok fazla tartışılmıyordu, çünkü elde bu bulguların dışında jeofizik ölçüler, depremle ilgili bulgular, ayrıntılı deniz tabanı jeolojisi ve jeofiziği ölçüleri yoktu. 2. Dünya Savaşı sırasında ölçüm cihazlarının, özellikle denizaltının bulunması yer manyetik alan ölçümleri, savunma sanayinin harp sırasında kendi ihtiyacı için ortaya koyduğu birtakım teknolojik gelişmeler oldu. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında bazı fizikçilerin ve matematikçilerin yaptığı sismografların aldığı deprem kayıtları da ortaya çıkmaya başladı. 2. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında denizlerde yapılan ayrıntılı yer manyetik alanı ölçümleri ve

1864 basımı Dünyanın Merkezine Seyahat kitabını resimleyen Édouard Riou'nun bir illüstrasyonu.

gelişen sismograf sistemiyle birlikte sismografların ortaya koyduğu kayıtlarla ilgili yeni değerlendirmeler çıktı. Yeryüzü jeolojisinin daha önceki gibi büzüşme, şişme, yükselme, alçalma türü kuramlardan ziyade Wegener'in ifade etmeye çalıştığı gibi ancak levha tektoniği kuramıyla açıklanabildiği; denizlerde ve karalarda yapılan deprem ölçümlerinin ve jeofizik ölçümlerin, deniz jeolojisi ve jeofiziği ölçümlerinin ancak levha tektoniği kuramıyla açıklanabileceği ortaya çıktığında bilim insanları çok hızlı ve yaygın bir şekilde bu alanda çalışmaya başladı. 1950'den sonra 20 sene içinde bir patlama halinde yaygınlaşan levha tektoniği kuramı 1970-1980'lerde birçok yerbilimci tarafından bugün dünyanın yeryüzünde gözlenen birçok jeolojik olayı ve dünyanın içindeki hareketlerini de açıklayan bir kuram olarak kabul görüyordu. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra uzay çalışmalarının da başlamasıyla birlikte yalnız yeryüzünde değil uzaydan yapılan gözlemlerle birlikte yerin manyetik alanıyla ve yerin çekim alanıyla ilgili bulgular elde edildi. Bugün yeryüzündeki tüm jeolojik olayları, tektonik olayları, depremlerin oluşum mekanizmalarını levha tektoniği kuramıyla açıklar noktadayız. Bu konudaki çalışmalar hâlâ devam ediyor.

Fosilbilimin gelişmesine nasıl katkıda bulunmuş olabilir levha tektoniği kuramı?

Fosilbilim jeologların sondajlarla ya da yeryüzünde kazılarla erişebildiği tüm hayvan ve bitki kalıntılarını inceleyen, onları sınıflayan ve onların evrim sürecinden hareketle dolayısıyla yerin evrimini de ortaya koymaya çalışan jeolojinin en eski bilim dallarından biri. Bugün de etkin ve ayrıntılı araştırmaların yapıldığı önemli bilim dalı. Paleontoloji Darwin'in evrim kuramında faydalandığı en büyük araçlarından bir tanesi.

Yer'in evrimini izlemek...

1859'da "Türlerin Kökeni"nin ya-

Prof. Trevor, yeğeni Sean ve rehberleri Hannah dev mantar ormanının arasında.

yınlanmış olduğunu görüyoruz örneğin, "Arzın Merkezine Seyahat" in yazıldığı tarih 1860.

Jules Verne büyük ihtimal o dönemin yerbilimi bulgularından haberdar, ilgileniyor, okuyor ve buradan kendine göre bazı varsayımlarla senaryolar oluşturuyor. Bu onun aslında uzaybilimine ve yerbilimine merakının da ürünü ki böyle kitaplar ortaya çıkarıyor. *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* gibi çocukluk dönemimizde iştahla okuduğumuz kitapları ortaya koymuş oldu. Ama sonra çok sayıda bilimkurgu yazarı, bilimin geliştirdiği tüm araçları ondan daha ileri düzeyde kullanarak, bilimsel çalışmaları takip eden ve senaryolar üreten bilimkurgu yazarları çıktı. Onlar yere daha sağlam basıyorlardı çünkü temel bilimlerin ve uygulamalı bilimlerin ortaya koyduğu sonuçları, uzak görüş yeteneklerini ve zekâlarını kullanarak bir fütürolog gibi gelecekbilimin temellerini atacak şekilde çalışmalar yaptılar. Onlardan esinlenen bilim insanları olmuştur belki. Cep telefonlarının bugünkü noktaya gelmesinin Uzay Yolu'ndaki görsel öğelerle de ilgili olabileceğini düşünüyorum.

Denizlerde hangi derinlikte fosillerle karşılaşabiliriz?

Denizlerde ancak mevcut çamurun içinde sondaj yaparak çok eski fosillere erişmek mümkün. Ocean Drilling Project (Okyanus Delme Projesi) adında uzun süredir devam

eden birçok ülkenin desteklediği bir konsorsiyum vardır. Özel donanımlı gemilerle her sene çeşitli okyanusların çeşitli bölgelerinde denizaltı araştırmaları, sondajlar yapılır ve okyanus tabanından çamur örnekleri alınır; orada her şeye bakılır, fosillere, minerallere, varsa canlı örneklerle. Deniz jeolojisi ve jeofiziği dediğimiz bilim dalı çerçevesinde her sene okyanuslarda özel araştırmalar yapılır. Böylece yerin oluşumu ve geçirdiği evrim incelenir.

Evrim deyince yalnız canlıların yani hayvanların ve bitkilerin evrimi gibi algılamayalım; canlılar gibi yer de bir evrim süreci içerisinde, her şey değişirken yer de evrimleşiyor. 4,5 milyar yaşında bir yerküre üzerinde yaşıyoruz. Bizim İTÜ Maden Fakültesi'nde 3,5 milyar yaşında kayalar var. Yerbilimlerinde bunların nasıl oluştuğuna dair araştırmalar yapılıyor. Yerküre bu kadar eski ama araştırılacak daha çok şey var.

Jeoloji artık dünya dışındaki gezegenlerin yapısını araştırıyor değil mi?

Uzayda da bizi bekleyen araştırılacak çok konu var. Bilim insanları artık Mars'tan malzeme örnekleri alıp inceleme noktasına geldiler. Gelecekte güneş sistemindeki gezegenleri inceleyeceğiz; o da yetmeyecek, -bizim görmemiz mümkün değil- bizim çocuklarımızın çocukları, torunlarımızın torunları belki güneş sisteminin dışına çıkıp başka gezegenleri inceleme fırsatı bulacaklar.

Auguste Comte kimdir?

Pozitivizm nedir?

Fransız Devrimi sonrası süreç, Avrupa’da bir alt-üst oluşlar, ayaklanmalar, devrimler sürecidir. Devrim sürecinde aktif rol oynayan işçiler, hakları için mücadeleye devam eder. Bu durum o dönemde, bir anarşi ve düzensizlik olarak algılanır. Olaylara burjuvazinin bakış açısından yaklaşan Auguste Comte böylesi bir toplumsal ortamda düşüncelerini oluşturur. Pozitivizm, Aydınlanmanın eleştirel düşün felsefelerine karşı bir düşünce akımı olarak doğdu. Kendi düzenini korumak isteyen burjuva sistemi, “bilim” kılıfına bürünerek gerçekliği ve toplumu sorgulayan eleştirel düşüncelere karşı ideolojik savaşım başlattı. Aristokrasiye karşı mücadelede olumlu bir rol oynayan pozitivizm, daha sonra toplumsal gerçekliği eleştiren felsefelere karşı bir saldırı olarak şekillendi.

Yener Orkunoğlu

Marksizm’e karşı yöneltilmiş eleştirilerden biri, Marksizm’in kendisini pozitivizmden kurtaramadığı şeklindedir. Pozitivizm gerek 19. yüzyılın gerekse 20. yüzyılın en etkili felsefi sistemlerinden birisi olmuştur. Dolayısıyla Marksizm ile pozitivizm arasındaki farklı yanları özel olarak da Comte pozitivizmi ile Marx’ın düşünceleri arasındaki farkı ortaya çıkarmak önem kazanmaktadır.

II. Enternasyonalin evrimci ve pozitivist anlayışı Marksizm’e karşı böylesi bir eleştiri için zemin oluşturmuştur. Burada Marx ve Marksizm’i birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü Marx’ın görüşleri ile yaygın Marksizm’in görüşleri arasında farklılıklar var.

Marx’ın görüşleri ile pozitivizmin görüşleri arasındaki farklılıkları görmek için pozitivizme kısa bir göz atmak gerekir. Önce pozitivizmin kurucularından biri olan Auguste Comte’un yaşamına göz atalım.

Auguste Comte’un yaşamı

Pozitivizmin epistemolojik öncüsü Hume’dur (1711-1776). Ama pozitivizmin ve sosyolojinin kurucusu Auguste Comte’dur. 1798 yılında doğan Auguste Comte, çocukluğunu I. Napolyon, döneminde, gençliğini de restorasyon döneminde geçi-

rir. 1817 yılında Saint-Simon’un sekreteri olarak çalışmaya başlar. Aydınlanma filozoflarının “özgürlük” “eşitlik” vaatlerinin yerine gelmediğini gören Saint-Simon hayal kırıklığı yaşar. Çünkü Saint-Simon toplumda yeni bir sınıflaşmanın yaşandığını görüyordu. Gerçi devrim, feodal ayrıcalıkları ve hiyerarşiyi yok etmişti. Ama şimdi toplum çalışanlar ve asalaklar olarak yeniden ikiye bölünmüş, eski feodal ayrıcalıkların yerine başka ayrıcalıklar (servet farklılığı vb.) gündeme gelmişti. Devrim öncesi, tüm ayrıcalıklara karşı olduğunu söyleyen sınıf, devrimden sonra yeni sınıf ayrıcalıklarını koruyordu. Bu nedenle Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan burjuva toplumu, sosyal sorunları da birlikte getirmiştir.

Bu durumu gözleyen Saint-Simon (1) burjuva toplumunun us dışı ve adaletsiz olduğunu söyler. “Benim girişiminin doğrudan hedefi, el gücünden başka varlık aracı olmayan sınıfın kaderini mümkün olduğu kadar düzeltmektir” (2) diyerek, işçi sınıfının kaderini düzeltmeye yönelik toplumsal reformlar düşünür.

Saint-Simon ile Comte arasında bir kopuş yaşanır. Bu kopuşun nedenleri konusunda literatürde farklı görüşler var. Kimine göre, Saint-Simon, Comte ile beraber yazdıkları yazıyı kendi adına

yayınladığı için kopuş yaşanmıştır. Kopuşu, kişisel nedenlere dayanırmanın inandırıcılığı yoktur. Kopuşun nedeni, siyasal görüş farklılıklarıdır. Hayal kırıklığına uğrayan Saint-Simon, düzene karşıdır ve proletaryanın sınıf kaderini düzeltmek için proletaryaya seslenir. Restorasyon döneminin düşüncüsü olan Comte ise, burjuva düzeni koruyacak bir politikadan yanadır. Comte, Saint-Simon'u "dolaysız bir kitleye daha canlı bir kıskırtma" yapmakla suçlar. Comte'a göre, Saint-Simon, "doktrinleri tamamlanmadan kurumları değiştirmek" peşinde koşarak pratik önermelere atılmıştır.

Comte, Simon'a hiçbir şey borçlu olmadığını söyler. Hatta eski hocasını, "yoldan çıkmış hokkabaz", "zincirinden boşalmış şarlatan" olarak suçlar. Saint-Simon ile beraber olduğu dönemde yazdığı yazılarına mesafeli davranır.

18. yüzyılda bugünkü anlamı ile bir sosyoloji yoktur. Çünkü "sivil toplum"un ortaya çıkması burjuva devriminden sonra belirginleşir. Sosyoloji sözcüğü ilk kez Comte tarafından kullanılır. Saint-Simon'dan ayrıldıktan sonra, onun düşüncelerine başka bir içerik verir. Comte, sanayicilerin yeni toplumun efendisi olması gerektiğini ileri sürer. Başka görüşlerin etkisinde kalmamak için, Vico, Kant, Hegel ve Herder gibi düşünürlerin kitaplarını okumaktan kaçındığını yazar (3).

Comte, ünlü düşünür John Stuart Mill ile de dostça ilişkiler içindeydi. Yaşamının son yıllarında *Pozitif Felsefe* adlı eserinde dile getirdiği görüşlerden uzaklaşır. Dine yönelir, "İnsanlık Dini" yaratmaya çalışır. "İnsan ilişkilerinin ilahi bir Tanrı tarafından yönetildiğini" ileri süren Katolik din adamı Bossuet'i "büyük Bossuet" olarak över (4). Dinle uzlaşma yollarını arar, toplumsal düzenin oturabilmesi için dine sığınır. Comte'a göre "toplum biliminden", "toplumsal düzene" geçmek için, kilise örgütleri, şölenler, kutsama ayinleri göreve çağrılmalıdır. Ona göre dinsel pozitivizm olmadan,

yalnızca pozitif siyaset ahlaka bağlanamaz. Dolayısıyla, pozitivizmin siyasal anlayışı, dinsel pozitivizm olmadan gerçekleşemez. Comte'un düşüncesinin özü şematik olarak şöyle ifade edilebilir: "İlke olarak dinsel kaynaklı sevgi, temel olarak düzen ve amaç olarak da ilerleme".

Dinle uzlaşmayı aradığından dolayı Mill, Comte ile arasına ayrılık koyar (5). "Özellikle de ahlaki ve entelektüel yetkinin Katolik Kilisesini model alan bir 'Tinsel Güç'e verilmesi yoluyla uzlaşmanın yeniden sağlanabileceğine yönelik tahminleri" (6) nedeniyle 1846 yılında Comte ile John Stuart Mill arasında kopuş yaşanır.

Comte'un felsefesi, Fransız Devrimi sonrası yaşanan sürece derin bir analiz getirmekten uzaktır. Ama toplumsal evrim görüşleriyle Spencer ve Durkheim üzerinde etkili olmuştur. Comte, bir dönem akıl hastalığına yakalanır. 1827 yılında intihara teşebbüs eder. Bir genelev kadını ile evlendikten sonra ruhsal durumu daha dengeli olarak çalışmalarını sürdürür.

Comte, gençliğinde I. Napolyon'un 1814 yılında sürgündeki Elbe adasından dönüşünü kutlar. 1851 Aralığında ise, Comte I. Napolyon'un yeğeni olan Louis Bonapart'ın (III. Napolyon) devlet darbesine alkış tutar. Parlamentonun kaldırılmasına itirazı yoktur. Hatta Napolyon'un darbesini "parlamen-

tonun hay huyundan" kurtaran güçlü bir eylem olarak savunur. 1857 yılında yaşama veda eder.

Pozitivizmin toplumsal arka planı

Hiçbir felsefe, döneminin düşünsel atmosferinden ve toplumsal koşullarından bağımsız ele alınıp incelenemez. Bu gerçek Comte'un felsefesi için de geçerlidir. Bu nedenle Comte dönemindeki toplumsal ve düşünsel atmosfere de göz atmak gerekir. Comte'un görüşleri, Fransız Devrimi sonrası yaşanan ekonomik, toplumsal, siyasi ve ahlaki sorunların içinde değerlendirilmelidir. 17. ve 18. yüzyıl doğa bilimleri alanında önemli keşif ve buluşların yaşandığı bir dönemdi. Doğa bilimlerindeki gelişmeler, insanın doğa konusundaki bilgisini genişletiyor, doğada belirli yasaların hüküm sürdüğünü ortaya koyuyordu. Doğa bilimlerinde elde edilen bilgiler Kilisenin doğa konusundaki görüşlerini etkisiz kılıyordu. Çünkü doğa bilimleri, doğadaki olguları dış bir güce gerek duymadan açıklayabiliyordu. Bilimsel gelişmeler, tanrı merkezli düşüncelerden kurtulmak için önemli bir birikim sağlamıştı. Doğa bilimlerindeki gelişmenin sonucu olarak, toplum ve insan ön plana çıkarken, tanrı merkezli düşünce geri plana itilir. Dolayısıyla, tanrı, din ve ahlak anlayışında önemli değişimler yaşanır. Bunun sonucu olarak, toplum-

Comte, Saint Simon'un sekreteri olarak çalışmaya başlamıştı. Daha sonra yolları ayrıldı. Saint-Simon, düzene karşıdır ve proletaryaya seslenir. Restorasyon döneminin düşüncüsü olan Comte ise, burjuva düzeni koruyacak bir politikadan yanadır. (Solda Saint Simon, sağda Comte)

sal ve politik alanda da insanı ön planda tutan arayışlar başlar. İnsanın ilahiyatçı düşüncelerden kurtularak, kendi özgür iradesine uygun toplumsal ve politik biçimler araması sonuç verir.

Doğa bilimlerindeki gelişmeler şu soruyu gündeme getirir: Acaba, doğadaki yasalara benzer şekilde, toplumda da belirli yasalar var mıdır? İnsanı ön planda tutan bir toplum ve politik biçim nasıl olabilir? Bu tip sorular, sonuçta Aydınlanma felsefesini doğurdu. 18. yüzyıl devrimler çağıdır. Aydınlanma felsefesinin sonucu olarak, “özgürlük”, “eşitlik” ve “kardeşlik” sloganları altında 1789 yılında Fransız Devrimi gerçekleşir.

Fransız Devrimi sonrası süreç, Avrupa’da bir alt-üst oluşlar, ayaklanmalar, devrimler sürecidir. Devrim sürecinde aktif rol oynayan işçiler, hakları için mücadeleye devam eder. Huzursuz olan işçilerin mücadelesi, düzeni sarsar. Bu durum o dönemde, bir **anarşi** ve **düzensizlik** olarak algılanır. Olaylara burjuva düzeninin bakış açısından yaklaşan Auguste Comte böylesi bir toplumsal ortamda düşüncelerini oluşturur.

Comte’un felsefi görüşleri bir tarafta doğa bilimlerindeki gelişmelerin ışığında, öte yanda devrimci huzursuzluk ve karışıklık döneminde şekillendi. Comte, devrimlere, devrimci dönüşümlere karşıdır. Ama eski feodal monarşinin restore edilmesine da karşıdır. Devrim ya da restorasyon ikileminin dışında üçüncü bir yol arar

Comte ve onun zamanındaki düşünürlerin karşılaştığı bir sorun vardır: Modern toplumda ahlaki ve düşünsel bir anarşi ve karmaşa vardır. Bu karmaşa farklı fikirlerin doğmasına neden olur.

Fransız Devrimi sonrası süreçte sürekli bir anarşi ortamı yaşanmaktadır. Comte’a göre bunun ikili nedeni vardır: Bir kere devrimin hedefi tam olarak açık değildir. Amaçsızlık, sürekli bir anarşik duruma neden olmaktadır. İkincisi, devrimci süreci sonlandıracak bir düşünce

Comte’un yakın arkadaşı John Stuart Mill. Ömrünün sonuna doğru dine yaklaşan Comte ile Mill’in arası bozulur.

tarzı yoktur. O halde devrime son verecek, düzeni koruyacak ve sağlamlaştıracak yeni bir düşünsel güce ihtiyaç vardır. O düşünce de pozitif felsefedir.

Comte’a göre, muhafazakârlar, düzeni korumak isterken ilerlemeye karşıdır. Negatif felsefeden etkilenen düşünceler de ilerlemeden yana iken düzene karşıdır. Oysa burjuva toplumunda yaşanan anarşiye karşı bir cevap bulunabilir. Comte’a göre, burjuva düzenini rahatsız eden düşüncelerden kurtulmadan, burjuva düzeni korunamaz. Comte, “restorasyon konseptlerine, reçetelerine başvurmadan, modern burjuva düzeni sürdürmek” için nelerin gerekli olduğunu araştırır, burjuva toplumundaki anarşi sorununa kendisi açısından bir cevap verir: **Düzen ve İlerlemeyi uzlaştırmak**. Bir başka deyişle, devrime son vermek, ama devrimin kazanımlarına sahip çıkmak (7). Comte’un düzen-ilerleme konusundaki görüşü toplumsal yaşamda statik-dinamik ilişkisi içinde incelendiğinde şu açığa çıkar: Comte, toplumdaki ilerlemeden söz eder, ama onun için esas olan düzendir, toplumun statığıdır. Comte, düzen sınırları içinde ilerlemeden yanadır. Bir başka deyişle, ilerleme düzene bağlıdır, ilerlemenin yönü düzen tarafından belirlenir. Comte, devrime ve devrimci döneme son vermek is-

ter. Comte’un “ilerleme” konusundaki görüşü devrimi reddederek **reformları** savunan sosyal demokrasiye zemin hazırlamıştır.

Düzen ve İlerleme konusundaki görüşlerini geliştiren Comte, 1830-1842 yılları arasında pozitif felsefe ve politika üzerine eserlerini yayınlar.

“Düzen ile ilgili fikirler, teolojik ve militarist sistemden ödünç alınmıştır, esasında Katolik ve feodal duruma ilişkindir. İlerleme fikirleri ise sürekli olarak, Protestanlık-tan doğan ve geçen yüzyılda olgun bir gelişime ulaşan negatif felsefeden üretilmiştir. Toplumdaki tek tek sınıflar, birbirine zıt olan bu eğilimlerden birine bağlanmakta ve var olanı korumak ya da ilerlemeye eğilim göstermektedirler. Geriye yönelik okul, eski politik sistemin yeniden kurulmasını isterken, eleştirel okul, hâlâ var olan kötülükleri, bu eski sistemin tamamıyla ortadan kaldırılmadığına dayandırmakta ve düzenleyici her gücün bütünüyle baskı altına alınmasını önermektedir.” (8)

Burjuva toplumundaki anarşik duruma son vermek için, ilkin bunun nedenini belirlemek gerekir. Comte’a göre, anarşik ortamın nedeni ise eleştirel ve negatif felsefedir. Eleştirel ve negatif felsefe, olgulardan değil, varsayımlardan hareket eder. Oysa Comte’a göre olguları temel alan bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Olguları temel alan bir felsefe egemen olduğu zaman, eleştirel ve negatif felsefenin yol açtığı düşünsel anarşi sona erer. Bunun için toplumun olguları temel alan bir eğitimden geçirilmesi gerekir.

Comte’a göre eski düşünce akımları gerçeklik karşısında negatif bir tutum sergilerler. “Gerçeklikte, ister teolojik ister metafizik olsun, eski öğretilerin mutlak doğası, bu öğretileri, zorunlu olarak, her şey karşısında negatif bir duruş almaya zorlamıştır.” (9) Negatif felsefe, gerçek olguları ve dolayısıyla pozitif olguları temel alan bilimi baskı altına almıştır. Pozitif felsefe ve bilimin

gelişebilmesi için, negatif felsefeye son vermek gerekir. Çünkü bu negatif felsefe pozitif olgular karşısında güçsüzdür.

Comte'a göre, "yarım yüzyıldan beri tüm Avrupalı Batı'da ve özellikle Fransa'da gelişen toplumsal krizden biricik çıkış yolu" (10) olarak pozitif bir felsefeye ihtiyaç vardır. **Toplumsal krizden çıkmaya yardım edecek tek felsefe pozitif felsefedir.**

Comte'a göre, son beş yüzyıl içinde teolojik felsefe bir çözülme süreci içindedir. Öte yandan teolojik felsefeye dayanan politik sistem de bir çözülme sürecine girmiştir. Bu ikili (felsefi ve politik) negatif süreç sonunda, düşünsel alanda bazı değişiklikler olmuştur. Bir tarafta, teolojinin kaleleri olan üniversiteler, teolojinin ve papazların rakibi haline gelmiştir. Öte tarafta, dünyasal hukukla ilgilenen bir hukukçular zümresi ve korparasyonları vb. doğmuştur. Bu değişikliklerin sonucu olarak düşünsel alandaki devrimci faaliyetler rahiplerin tekelinden çıkmış ve o dönemin düşünürlerinin (edebiyatçı vb.) eline geçmiştir.

Comte, Fransız Devrimini "Büyük Son Kriz" olarak adlandırır. Ona göre büyük son krizin başlamasının nedeni, yeni düzenin ihtiyaçları ile eski feodal düzen arasındaki uyumsuzluktur. Comte'a göre, eski sistem, felsefi ve politik bir krize

girmiştir. Bu krizden Fransız Devrimi doğmuştur. Ama Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan sosyal düzeni ayakta tutacak yeni bir felsefi ve politik bakış açısı henüz tam oluşmamıştır. Eski rejimi restore etme çabaları devam edebilmektedir. Bu nedenle de, "yetersiz bir felsefe sonucu -ki yeni pozitif felsefe bu dönüşümün düşünsel temelini verebilir- gerçek dönüşüm esas olarak mümkün olamamaktadır." (11)

Comte'a göre, Fransa'da gerçekleşen Restorasyon (1814-1830) tesağu değildir. Böylesi bir restorasyon kaçınılmazdı. Çünkü Aydınlanma sonrası ortaya çıkan felsefeler, negatif ve eleştirel felsefelerdi. Aydınlanma felsefesinde ifadesini bulan "eleştiri" ve "eleştirici düşünce" ise Comte'a göre eski metafizik düşüncenin etkisinde kalmıştı. Negatif felsefeler, eleştirici özelliklerinden dolayı yapıcı ve düzenleyici özelliklerden yoksundur. Comte'a göre Fransız Devrimi sonrası yaşanan restorasyon iki şeyi gözler önüne sermiştir. Bir tarafta, eski rejimin felsefi ve politik görüşleri çözülmüştür. Yeni toplumsal düzenin ihtiyaçlarına karşılık veremez. Öte tarafta, yeni düzeni koruyan ve ilerleten pozitif bir felsefe ve politika henüz oluşmamıştır (12). Fransız Devrimi sonrası, hâlâ eleştirici ve negatif felsefi düşünceler gündemdedir,

pozitif yeni bir düşünce oluşturmak zordur. Oysa düzenin ihtiyaçlarını karşılayacak pozitif bir felsefe gereklidir. Bu pozitif felsefe ise, daha önceki eleştirel ve negatif felsefelerle hesaplaşmak zorundadır.

Comte'a göre, Fransız Devrimi sonrası yaşanan restorasyon deneyimi bir yandan herkesin gözleri önünde böylesi bir felsefenin (negatif felsefenin y.o) örgütsel güçsüzlüğünü ispatlamıştır. Öte yandan, **düzen ve ilerleme** gibi modern uygarlığın iki temel koşulunu gözler önüne sermiştir (13). Yeni oluşan toplumsal yapının iki önemli ihtiyacı vardır. Yapıcı olmak, yani düzeni kurmak, ama geriye dönüşü de imkansız kılmak için ilerlemek.

Comte, biyoloji biliminin etkisiyle toplumu organik bir canlı olarak değerlendirir. Toplumda da doğada olduğu gibi uymamız gereken yasalar olduğunu ileri sürer. Comte'un ulaşmış olduğu sonuç, var olan düzene eleştirel yaklaşmayı ve negatif felsefelerle karşı bir savaşı gerektiriyordu. Bu nedenle Auguste Comte kendi görüşlerini **pozitif felsefe** olarak adlandırır.

Neden Comte felsefesini pozitif felsefe olarak adlandırdı? Neden negatif felsefeye karşı savaş açtı?

Bu sorulara yanıt vermek için, Comte'un görüşünü kısaca özetlememiz gerekir. Çünkü Comte'un

Fransız Devriminin radikalliğini sürdürmek isteyen emekçilerin mücadelesi iktidarı ele alan burjuvazi tarafından "anarşi" ve "düzensizlik" olarak görülür. Comte, düzenini korumak isteyen burjuvazinin düşünürü olmuştur.

görüşleri konusunda yaygın bir yanlış anlayış var. Comte'dan sonra gelen ardılları Comte'un gerçek görüşlerini çarpıttılar. Ardıllarına göre Comte, doğa bilimi alanındaki yöntemleri insan toplumuna uygulamak istedi. Iring Fetscher, Comte konusunda bu yaygın anlayışın doğru olmadığını ortaya koydu. Pozitivizmin neden muhafazakâr bir düşünce olduğu konusunda aşağıda Herbert Marcuse'un düşüncesini aktaracağız.

Pozitivizm nedir?

Pozitivizm nedir? Pozitivizmi doğuran koşullar nelerdir? Pozitivizm neyi savunmaktadır? Bu sorulara yanıt vermeye çalışacağız. Ama önce günlük dilde kullanılan "pozitif" sözcüğü ile bilim ve felsefe alanında kullanılan "pozitif" sözcüğünün birbirinden farklı anlamları olduğuna dikkat çekelim. Tıpkı materyalist ve idealist sözcüklerinin günlük dildeki anlamı ile felsefe dilindeki anlamlarının farklı olması gibi.

Pozitif sözcüğü günlük dilde genellikle iyimser anlamında kullanılır. Pozitif düşünmek, iyimser olmayı dile getirir. Oysa bilim ve felsefede başka bir anlama gelir. Pozitif sözcüğü, en geniş anlamıyla gerçek olguları temel alan, metafizik ve teolojik olmayan demektir.

Auguste Comte, **pozitif** sözcüğünün çeşitli anlamları olduğunu belirtir ve pozitif sözcüğünün 5 anlamını açıklar (14).

1) Pozitif sözcüğü, **verili** (var olan) gerçekliği, var olmayan gerçeklikten ayırmak için kullanılır. Olguları (görünüştü) temel alır. Olguların arka planını, nedenini sorgulamaz.

2) Pozitif sözcüğü, **faydalı** demektir, yani faydasız olanın tersidir.

3) Comte'a göre pozitif sözcüğünün 3. anlamı, **mutlaklık** ve **şüphecilik** ikilemi karşısındaki konumumuzu belirler. Dolayısıyla pozitivizmin üçüncü anlamı, pozitivizmi dogmatizmden ve şüphecilikten ayırır. Comte'a göre dogmatizm kesin ve **mutlak** bilgiyi savunurken, şüphecilik bilgilerimize güvenileme-

Napolyon dönemi, iktidara geçen burjuvazinin içerdeki devrimi sona erdirdiği dönemdir. Din, sıradan insanları sessiz tutmak için mükemmel bir alettir demektir Napolyon.

yeceğini ileri sürer.

4) Comte'a göre pozitivizmin 4. anlamı çoğu zaman 3. anlamı ile karıştırılır. Bu da bilgilerimizin emin bir şekilde **belirlenme**, güvenilir bilgi ile **güvenilmez** bilgiyi birbirinden ayırma sorunudur. Ona göre, pozitif olguları temel alan felsefe, daha önceki felsefelerin yanlışlığından sıyrılmıştır. Pozitif felsefenin böyle bir sorunu yoktur.

5) Comte'a göre pozitif sözcüğünün 5. anlamı, **negatif** (olumsuz, kötü) olanın **zıttı** olan **olumlu** anlamında kullanılır.

Pozitivizmin bu beş anlamını açıkladıktan sonra Comte, kendi felsefesi konusunda şunları yazar: "Yeni felsefi düşüncenin biricik esashi niteliğini (ki bu niteliği pozitif sözcüğüne yansımıyor) oluşturan şey, her yerde **göreceli** olanı **mutlak** olanın yerine geçirme eğilimidir." (15)

Comte, felsefesinin var olan düzeni değiştirmeye değil, korumaya yönelik olduğunu açıkça ilan eder: "Pozitif felsefe, yapısı itibarıyla, yıkmaya değil, organize etmeye yöne-

lik" (16) bir felsefedir. Dolayısıyla toplumsal açıdan **olumlu**, bilimsel olarak **belirlenebilen/ispatlanabilen** ve **verili** olguları temel alan ve bu olguları **düzenlemeye** çalışan felsefeye **pozitivizm** denir. Bir başka deyişle pozitivizm, kendini deney ve gözlemimizle algılanabilen gerçeklik ile sınırlandırmaya çalışan felsefenin kod adıdır. Pozitivizm, pozitif olguları temel alan pozitif bilimlerden etkilenir.

Comte'un pozitivizmine eleştirilerimizi yöneltmeden önce onun görüşlerini incelemek gerekir. Comte'un görüşleri iki temel başlık altında incelenebilir. 1) İnsanlığın düşünsel evrimi. 2) Bilimler konusunda ansiklopedik yasa (bilimlerin hiyerarşik yapılması).

Comte, insanlık tarihini düşünsel dönemlere ayırır. Aslında bu görüşleri Saint-Simon'dan almıştır. Ama Saint-Simon'dan söz etmez. Söz ettiği bir mektubunda ise, onu tanıdığına pişman olduğunu söyler.

Saint-Simon, Fransız Devrimi'nin yeni bir çığır açtığını ve yeni bir toplumsal düzen getirdiğini belirtir. Ona göre, devrimin yarattığı burjuva toplumu insanlık tarihinde özel bir öneme sahiptir. Modern burjuva toplumunun iki temel karakteristik özelliği vardır: Birincisi, modern burjuva toplumunda üretim ve ekonomik ilişkiler gelişmektedir ki bu durum ifadesini sanayileşmede bulmakta; ikincisi, üretim ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi eski sovyut ve skolastik felsefeden, **toplumsal teorilere** geçişi sağlamaktadır. Bu toplumsal teoriler yeni bir bilimin (Ekonomi Politigin) doğmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, sosyoloji, ekonomik politik ve sosyalizm aynı zamanda doğmuşlardır. "Sosyal" sözcüğü sosyalizmin öncülüdür. Sosyalist düşüncenin doğmasına yol açan şey, sosyal sorunlardır. Sosyoloji sosyalizme açılan bilim olarak doğmuştur.

Saint-Simon'a göre bu toplumsal teoriler, soyut ve skolastik yöntemlerden uzak durarak, gözleme, deneye dayanmalı, var olan olgula-

rı incelemelidir. Toplumun, olgulara dayanarak analiz edilmesi esasen ileri bir adımı teşkil ediyordu. Bu nedenle, bilimsel bir tarih ve toplum anlayışını savunan ilk düşünürlerden biridir Saint-Simon. Metafizik ve teolojiden temizlenmiş bir tarih ve toplum anlayışı geliştirir. Onun düşüncesinin özü, öncelikle toplumu ve tarihi anlama çabasıdır. Hem tarih hem de sosyoloji, aynı konuyu, yani toplumu inceler. Tarih, geçmiş toplumu incelerken, sosyoloji, güncel toplumu inceler. Dolayısıyla tarih ve sosyolojiyi birbirinden ayırmak doğru bir yöntem değildir.

Saint-Simon, tarihsel gelişmeyi zincirleme bir süreç olarak değerlendirir. Geçmişin bugünü doğurduğunu, bugünün de geleceğe gebe olduğu görüşünü ileri sürer. Bu konuda şöyle yazar: “Olan ve olacak olan her şey zincirleme bir dizedir, öyle ki, bu zincirin ilki geçmişi, sonuncusu ise geleceği oluşturur.” (17) Bugünün yarına gebe olduğu görüşü, bugün sıradan bir görüş gibi görünür. Ama onun zamanında bu görüş son derece devrimci bir görüştü. Çünkü o zamanın tarihçileri, yalnız geçmişte kralların nasıl hükmettikleri ile ilgilenirlerdi. Tarihçiler, ya kralların biyografisi ile ya da devletlerin savaşlarıyla ilgilenirlerdi. Hiçbir tarihçi, geleceğin nasıl olması ve olabileceği üzerine kafa yorarak, krallara yol göstermezdi.

Ne var ki, gözleme ve olgulara dayanmayı öneren bu anlayış özellikle 1848 devrimlerinden sonra yerini düzen savunucusu bir pozitivizm anlayışına bırakır.

Comte, esas olarak “ilerlemiş halkların” düşünce tarihini inceler. Kendini “beyaz ırk”ın ve Avrupa uluslarının düşünsel tarihi ile sınırlar. Bu konuda şöyle yazar: “Yalnızca ilerlemiş halkların gelişimini dikkate alacağım. Araştırmalar bu nedenle insanlığın seçilmiş veya önde giden gidenlerinin incelenmesi ile sınırlı olmalı. Onlar (araştırmalar y.o.) beyaz ırkın büyük bir bölümünü veya Avrupa uluslarını içermeli.” (18)

Düşünce tarihindeki üç aşama

Comte’un önemli katkılarından biri şöyle ifade edilebilir: O, toplum ve tarih arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Tarih ve toplum birlikte ele alınmasını gündeme getirir. Alex Callinicos’un deyişiyle, “Marx’tan önce ..bilimsel parçalanma sürecine direnmeye çalışan ve toplum kuramı ile tarihsel araştırmaları birleşik bir entelektüel proje olarak korumak isteyen esas kişi Comte idi.” (19)

Turgot ve Condorcet’un iyimser tarih anlayışından etkilenerek, tarihi çeşitli evrelere böler Comte. “Condorcet gibi o da tarihsel değişimin temel nedeninin ‘insan tininin genel ve zorunlu ilerlemesi’nde yattığını düşünür: üç evre yasası bu nedenle ‘toplumsal gelişim biliminin’ temeli oluşturur.” (20)

Auguste Comte’un portresi.

Comte’a göre Avrupa’da hem toplumların, hem de bireylerin düşünsel tarihi üç aşamadan geçmiştir.

- 1) Teolojik aşama
- 2) Metafizik aşama
- 3) Pozitivist aşama

Tarihsel gelişim alanında bir yasa keşfettiğini söyleyen Comte şunları ekler: “Bu yasa şu anlama gelir: Bilgimizin her alanı sırasıyla üç teorik aşamadan geçer, yani teolojik veya sanal durum, metafizik veya soyut durum, bilimsel veya pozitif durum. Bir başka deyişle, insan düşüncesi, tüm araştırmalarında, felsefe yaparken, sırasıyla farklı hatta birbirine zıt yöntemleri kullanır.” (21)

Comte bu aşamaları kısaca şöyle değerlendirir: “İlk aşama geçici ve hazırlayıcı bir aşama olarak algılanmalı. İkinci aşama ise birinci aşamayı çözen, üçüncü aşamaya yavaş yavaş zemin hazırlayan bir geçiş aşaması iken, üçüncü aşamanın özelliği her açıdan insan aklının kesin egemenliğinden oluşmaktadır.” (22)

1) Teolojik aşama:

Comte’a göre insanlar teolojik aşamada, **neden** sorularını yöneltmişlerdir kendilerine. Varlık nedir? Varlığımızın nedeni nedir? İlk neden nedir? Yaşamımın son amacı nedir? Böylesi cevaplanamayacak sorular sormuşlardır. Bir başka deyişle insanlar yanlış bir şekilde **mutlak bilgi** peşinde koşmuşlardır (23). Comte’a göre teolojik düşüncenin niteliklerini iyi kavrayabilmek için, sadece teolojik düşüncenin son evresi olan tek-tanrıcılık dönemini kavramak yetmez. Teolojinin bütün evrelerini anlamak gerekir. Teolojik aşama kendi içinde üç döneme ayrılır: A) Fetişizm, B) Çok tanrıcılık, C) Tek tanrıcılık. Comte’a göre, teolojik aşama fetişizm ile başlamıştır, sonra çok tanrıcılıkla devam etmiştir, en sonunda tek tanrı fikrine varmıştır. Fetişizm dönemi, doğanın ve doğadaki nesnelerin canlı kabul edildiği dönemdir. Animizm olarak da adlandırılan bu dönemin diğer bir özelliği gökyüzünün kutsallaştırılmasıdır. Comte’a göre bu dönemde insanlar, **fantezilerine** ve içgüdülerine dayanarak doğa olaylarını anlamaya çalışırlar. Çok-tanrıcılık döneminde ise fantezi ve içgüdülerin yerini, **hayal gücü** (Einbildungskraft) alır. Tek-tanrılı dönemde ise, hayal gücünü sınırlayarak, doğal olaylar arasındaki belirli bir ilişki olduğuna dair **değişmez yasalar** görüşü gelişmeye başlar (24).

Comte bu evreleri açıklarken, yalnızca teolojik düşüncelerdeki değişime dikkat çekiyor Ama ne oldu ki, fetişizm evresinden çok tanrıcılık evresine geçildi? Veya neden çok tanrılı bir dönemden tek tanrılı döneme geçildi. Comte, idealist filozoflar gibi tarihi yalnızca düşün-

Comte'un Paris'teki bir heykeli

ce tarihinin evreleri açısından ele alır. Ama bir evreden diğerine geçişi mümkün kılan toplumsal koşulları incelemeyiz. Marx, politik ve dinsel değişimleri, toplumdaki ekonomik koşullar ve üretim tarzı gibi olgulara dayandırırken, Comte ilk veri olarak dini alır. Politik değişimleri de dine indirgeyerek açıklar. Örneğin şöyle yazar: “Gerçekte politika için rasyonel temeli sağlayan şey teolojik düşünce biçimleridir.” (25) Comte’a göre temel olan şey, üretim vb değil, düşüncedir. Dolayısıyla tarihi dönemler düşünce biçimlerine göre ayrılır.

2) Metafizik aşama:

Comte’a göre metafizik aşama, bağımsız özelliği olan bir süreç değil, teolojik ve pozitif aşamanın kesiştiği bir dönemdir. Bir başka deyişle metafizik aşama, teolojik dönem ile pozitif (bilimsel) dönem arasındaki bir geçiş dönemidir. Teolojik düşüncelerin yenilgiye uğradığı, pozitif düşüncenin yavaş yavaş zafer kazandığı bir geçiş sürecidir. Comte’a göre metafizik felsefe, “farkında olmadan saf teolojik aşamadan açık pozitif aşamaya doğru” ilerlemekte olan bir “ara felsefe”dir (26). Comte’a göre ara felsefe olan metafizik felsefe, pozitif felsefeden ziyade, teolojik felsefelerden daha yakındır. Dolayısıyla “metafizik, gerçekte... sınırları alınmış teolojidir.” (27) Böylece metafizik, dışları çekilmiş bir teoloji oluyor.

Metafizik aşamada, soyut fikirler, teolojik dönemdeki fantezi ve hayal gücünün yerine geçer. Gerçi metafizik dönemin felsefeleri de, mutlak bilgi peşinde koşmuşlardır, ama önerdikleri çözümler farklı olmuştur. Doğa bilimi henüz tam gelişmediği için, metafizik aşamada filozoflar, doğa olaylarının arkasındaki ilk nedeni ararken, **töz, varlık** vb. soyut kavramlara başvurmuşlardır.

“Gerçekte metafizik de (tıpkı) teoloji gibi, her şeyden önce, varlığın içsel doğasını, tüm şeylerin kaynağını, belirlemeyi ve tüm fenomenlerin özsel yaratım biçimlerini açıklamaya çalışır; fakat burada [açıklamada] doğa üstü iradi güçleri kullanacağına, onların yerine gittikçe daha fazla özsellikleri veya bireysel soyutlamaları geçirir.” (28)

Metafizik aşamada, varlık ve özellikleriyle ilgilenmek Comte’a göre **Ontoloji** denilen bir felsefeyi ortaya çıkarmıştır. Tanrı kavramının yerine, varlık, öz ve töz gibi soyut kavramlar geçer. Metafizik aşama, doğanın (varlığın) özünü, ya teolojik açıdan ya bilimsel açıdan ele almaya zemin hazırlar. Metafizik aşamada, varlıkların özünü inceleme çabası, hayal gücünün yerine geçer. Akıl, önem kazanmaya başlar. Ama bu akıl, spekülasyon akıldır. Argümanlar, spekülasyon akla dayanır. Dolayısıyla, metafizik felsefe, sonsuz spekülasyon tartışmalarının yaşandığı bir dönemdir. Gerçi yer yer gözlemler de gündeme gelir, ama metafizik aşamada, gözlemler spekülasyon aklın argümanlarına göre değerlendirilir. Spekülasyon akılsal argümanlar, gözleme ve deneye dayanan ispatlara nazaran daha ağır basar.

Metafizik hem bir “ara felsefe” olması, hem de varlığı konu edinmesi nedeniyle, metafizik felsefe **iki- li ve çelişkili** bir karaktere sahiptir (29). “Çelişkili karakterine uygun olarak metafizik veya ontolojik düşünce tarzı kaçınılmaz olan bir alternatifle karşı karşıya gelir; ya teolojik aşamayı restore etme gibi boşuna bir çabaya girecek, ya da teolojinin baskı egemenliğinden kurtulmak için, saf negatif bir tutum almaya ça-

balayacaktır.” (30)

Comte’a göre, metafizik aşama, hem teolojik düşüncelerin hem de bilimsel düşüncelerin yan yana yürüdüğü bir süreçtir. Metafizik, birbirine zıt olan iki düşünce biçimini bir sistem içinde bir araya getirmeye çalışır. Ama belirli bilimlerin belirli bir seviyeye ulaşması sonucu, teoloji ve bilim artık uzlaştırılmaz bir hale gelir. Metafizik düşünce, bilimsel düşünceyi bastırır. Metafizik ile bilim arasında çatışma başlar.

Comte’a göre ilk çatışma astronomi bilimi ile teoloji arasında ortaya çıkmıştır. Bu alanda Kepler ve Galile’ye çok şey borçluyuz (31). Teolojik ve metafizik dönemler, Comte’a göre ön aşamalardır ve pozitif aşamaya zemin hazırlamışlardır.

3) Pozitif aşama:

Comte’a göre pozitif aşama en son aşamadır. Teolojik ve metafizik dönem kapanmıştır. İnsanlık tarihindeki düşünsel evrim artık sona ermiştir. Çünkü pozitivist aşamada, bilim artık kesin bir egemenlik kurmuştur. Bu aşamanın en belirgin özelliği, hayal gücünün ve spekülasyon aklın yerine gözlemin egemen olmasıdır. Evreni açıklamaya çalışan hayal gücü ve spekülasyon akl, eski düşünsel egemenliğini yitirmeye başlar. Gözleme dayanan bilgi önem kazanmaya başlar ve egemen olur. Pozitif felsefe, tüm çabalarını, artık yavaş yavaş tüm alanlarda gelişmeye başlayan **gözlemlere** yöneltir. Comte’a göre pozitif aşamada insan artık **ontolojiden** vazgeçer. Şeylerin özünü araştırmayı ve mutlak bilgi peşinde koşmayı bırakır. Onun yerine **gözlem** ve **aklı** kullanarak benzerlik ve nedensellik ilkelerine göre görünüşleri düzenlemeye ve anlamaya çalışır. Olgular ve görünüşler eğer sonunda tek bir ilkeye dayandırılarak açıklanırsa, en son pozitif aşamaya ulaşmış oluruz.

Positivist dönemde artık ilk ve son neden soruları geride kalır. “Son neden öğretisinin yerine, **varoluş koşullarının** ilkesi geçer.” (32) Comte, pozitivist aşamadaki düşünce biçiminin, düşünsel devrime

denk düştüğünü ifade eder: Düşün-
cemizin son aşamasını karakterize
eden devrim özünde şuna dayanır:
Her tarafta ulaşılması mümkün ol-
mayan esas nedenleri belirleme ça-
basının yerine, yasaların (yani göz-
lemlenen fenomenler arasındaki
değişmez ve sabit olan ilişkilerin)
araştırılması (33).

Comte, pozitif aşamadaki bilgi-
lerin mutlak olamayacağını far-
kındadır. Ona göre pozitivist aş-
amadaki bilgiler görelidir. Bilimsel
ilerlemeler, bizim ihtiyaçlarımıza
cevap verecek ölçüde, ideal olan
sınıra yaklaşmalıdır. Öte yandan
Comte'un gözleme dayanarak bilgi
edinme konusunu yanlış yorumla-
yan düşünce biçimleri (Amprizm)
de vardır. Ampirizm, öngörü ola-
nağını reddeder. Comte, ampirizme
karşı olduğunu ilan eder (34). Com-
te'a göre pozitivist felsefenin son a-
macı, **rasyonel bir öngörü olanağı**
yaratmaktır, bilgi bize öngörü sağ-
lar. Öngörü için bilgiye ihtiyacımız
var. Öte yandan eylem için de belir-
li bir öngörü gereklidir. Şöyle yazar:
"Gerçek pozitivist felsefe her şeyden
önce, öngörmeyi bilmeye; bir şeyin
ne olduğunu araştırmaya; buradan
da ....olması gerekeni açığa çıkarma-
ya dayanır." (35) Tabii olması gere-
ken doğa yasalarının dönüştürüle-
mez olduğu temel ilkesine dayanır.
Comte'a göre, öngörmek için bilgi-
ye, eylem için ise öngörüye gerek
vardır (36). İlk görüşlerin, ger-
çek veri olduğunu kabul etmek ge-
reker. İkinci olarak bu olguları belir-
li yasalara göre düzenlemek gerekir.
Üçüncü olarak da olguları düzenle-
yen bu yasalar yardımıyla gelecek
olguları öngörmek mümkündür.

Comte göre, pozitif aşamada bi-
limler doğrudan doğruya olgulardan
hareket etmeli, onların arkasındaki
nedenlerle uğraşmamalıdır. Bilim-
ler doğanın özünü ve gerçekliğin
ya da özlerin nedenlerini bilemez-
ler. Bilimler sadece olaylar arasın-
daki yasaları ve değişmez bağlantıları
araştırmalıdır. Bilimsel incelemeler
görüngülerin (fenomen) çözümlen-
mesi ile sınırlı olmalıdır.

Comte ve ansiklopedik yasa

Comte, pozitif felsefenin etki-
sinin çeşitli bilim alanlarına adım
adım yayıldığını ve yayılması ge-
rektiğini savunmuştur. Comte'un
ilginç görüşlerinden biri, bilimler
konusunda ileri sürdüğü ansiklo-
pedik yasa anlayışıdır. Bu anlayışa
göre, bilimlerin hiyerarşik bir yapı-
lanması vardır. Comte'a göre, bilim-
lerin amacı bilgiye ulaşmaktır. Ama
bu herhangi bir bilgi değil, olguların
arkasındaki yasaları bulmaktır. Oysa
çeşitli bilimlerin kullandıkları yön-
temler birbirinden farklıdır.

Comte'a göre en kompleks bilim-
ler daha az kompleks olan bilimleri
ve onların yöntemlerini şart koşar.
Comte'a göre matematik biliminin
kullandığı yöntem **mantık**tır. Ast-
ronomi bilimi ise gezegenleri ve yıl-
dızları teleskopla inceler. Dolayı-
sıyla astronomi bilimi, esas olarak
gözlem yöntemini kullanır. Geo-
metri ve Mekanik de astronomi gibi
gözlem yöntemini kullanır. Fizik bi-
limi ise **deney** yöntemini benimser.
Kimya bilimi esas olarak elementler
ve elementler arasındaki bağlantılar-
la ilgilenir. Dolayısıyla Kimya bilimi,
elementleri **sınıflandırma** yöntemini
kullanır. Biyoloji bilimi ise, **analoji**
(karşılaştırma) yöntemini kullanır.
Comte'a göre en karmaşık bilim, sos-
yolojidir. Sosyoloji **tarihsel** yöntem-
e dayanır ve öteki bütün yöntemleri i-
çerir. Sosyoloji, bilim sıralamasında
hiyerarşinin tepesinde yer alır. Bilim-
lerin kullandıkları yöntemlere göre hi-
yerarşik sıralaması şöyle oluyor.

Sosyoloji:	Gözlem-Deney- Sınıflandırma,- Analoji-Tarihsel yöntem
Biyoloji:	Gözlem-Deney- Sınıflandırma,- Analoji
Kimya:	Gözlem-Deney- Sınıflandırma
Fizik:	Gözlem-Deney
Astronomi:	Gözlem
Soyut Matematik:	Mantık

Comte'a göre sosyoloji, biyolo-
jinin, matematiğin ve benzerleri-
nin yöntemlerini de kullanmalıdır.
Comte, insanlığı, toplumsal orga-
nizma olarak değerlendirir. Bu, ge-
nel olarak düzen ve harmoni olu-
şturmaya eğilimli bir organizmadır.
Dolayısıyla sosyoloji karmaşık olan
tarihsel yöntemi kullanmak duru-
mundadır.

Psikoloji bilimine yer vermez
Comte. O, psikolojiyi bilim olarak
görmedi ve psikolojiyi bilimin dışı-
na attı. Çünkü psikoloji bilimi, bire-
ye dayandığından, bilimdeki genel
yasalara ulaşmaktan yoksundur.

Peki, Comte tarihsel yöntem de-
nince neyi anlar?

Burjuva toplumunu korumaya yönelik düşünce olarak pozitivism

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl
başında İngiltere'de muhafazakâr-
lığa dönüş eğilimleri ve Malthus,
Burke gibi gerici ve muhafazakâr
düşünürler ortaya çıkmaya başlar.
Burke, Avrupa muhafazakârlarının
gerçek atası olarak bilinir. Daha ön-
ceki Locke, Hume ve Smith gibi dü-
şünürler, var olanın değişebilir ve
değişmesi gerektiğini savunurlardı
(37). Onlarda var olanın olumlan-
ması ve değiştirilemeyeceği düşün-
cesi yoktu. Ama Maltus, toplumsal
sorunlara yönelik eleştirileri etkisiz
kılma amacıyla, sorunların toplu-
mun yapısından değil, insanın dav-
ranışlarından kaynaklandığını ileri
sürüyordu. Onun gerici "nüfus teo-
risi" bizzat bilimsel-teknik gelişme
tarafından çürütüldü.

Fransa'da da 18. yüzyılda burju-
va felsefesi, özgürlükçü ve aydınlan-
macıydı. Aydınlanma düşünürü, ta-
rihsel ilerleme görüşünden hareket
ederek, insanın ve toplumun geliş-
ebileceğini, daha iyi olabileceğini ile-
ri sürüyordu.

Ne var ki, feodalizmi yıkarak dev-
rimini tamamlamış olan burjuva-
zi, 19 yüzyılın başlarından itibaren
Voltaire'ci özgür düşünceli felsefe-
yi inkar etmeye başlar. I. Napolyon
dönemi, iktidara geçen burjuvazinin

içerdeki devrimi sona erdirdiği dönemdir. Din, sıradan insanları sessiz tutmak için mükemmel bir alettir demektedir Napolyon.

1815 Waterloo savaşı yenilgisi Napolyon'un kaderini belirler. Napolyon'un yenilgisi, tarihsel bir dönemin sona erdiğinin ifadesidir. Yeni bir politik dönem başlar: Restorasyon dönemi. Bu dönemde çeşitli düşünce ekolleri de filizlenir. Hem toplumu sorgulayan ütopyik sosyalist düşünceler, hem burjuva düzeni ile uzlaşmayı arayan düşünceler, hem de Fransız Devriminin "kökten kötü" olduğunu söyleyerek eski dönemi özleyenler ortaya çıkar.

Eski düzeni özleyen bir kesimin eğilimi, "romantik anti-kapitalizm"-de ifadesini bulur. Michael Löwy'nin deyimiyle bu kesim, "kapitalizm öncesi değerler adına kapitalizme karşı çıkar." Maistre gibi, Fransız devrimini lanetleyerek, devrimin "kökten kötü" ve "felaket" olduğunu ileri süren gericiler de ortaya çıkar.

1848 devrimlerinden sonra, burjuva felsefesi özgürlük düşüncesi ni terk eder. Burjuvazi tüm çabasını, mevcut düzeni ayakta tutmaya yöneltir. Özgürlük felsefesi, yerini, düzeni emniyet altına alacak düşüncelerin savunulmasına bırakır. Bunun sonucu olarak, felsefe toplumsal sorunların eleştirisinden kopar. Görüldüğü gibi burjuva felsefesinin geçirdiği değişimleri, burjuva toplu-

munun ihtiyaçlarından ayrı olarak incelemek mümkün değildir.

Pozitivizm, Aydınlanmanın eleştirel düşüncelerine ve felsefelerine karşı bir düşünce akımı olarak doğdu. Pozitivizmin toplumsal temeli konusunda şu söylenebilir: İktidara yerleşmiş burjuvazinin artık eleştirel düşünceye ihtiyacı yoktu. I. Napolyon, kendine yönelen eleştirileri etkisiz hale getirmek için, eleştiri yönelteneri "ideolog" olarak küçümser. Napolyon, ideolog sözcüğüne, boş konuşan, geveze anlamında olumsuz bir anlam yükler.

Kendi düzenini korumak isteyen burjuva sistemi, "bilim" kılığına bürünerek gerçekliği ve toplumu sorgulayan eleştirel düşüncelere karşı ideolojik savaşım başlatır. Pozitivizm, toplumsal gerçekliği eleştiren felsefelere karşı bir saldırı olarak ortaya çıkmıştır.

İki cephede ideolojik savaş

Burjuva düşünürleri iki cephede ideolojik savaş yürüttüler: Cephe-lerden biri Fransa, diğeri ise Almanya idi. Bu iki cephe sanki ideolojik savaşım konusunda iş-bölümü yapmış gibidir.

Fransız cephesindeki ideolojik savaş araçlarından biri Comte'un pozitivizmidir. Comte'un felsefesi giderek burjuva toplumunu meşru gösteren toplum bilimine dönüşür.

Comte'a göre eleştirel akıl ve felsefe, insanın ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunmaz. Eleştirinin yarattığı anarşiden, huzur ve mutluluk çıkmaz. Bu nedenle "devrimci ruh"-un önüne set çekilmeli; insan kendi iradesini, doğal yasalara tabi olan organik topluma uydurmalıdır.

Comte'a göre, Ortaçağ toplumunda ideal olan bir yan vardı. Katolik kilisesinin hiyerarşik yönetimi altında ideal bir toplumsal organizasyon kurulmuştu. Ama böylesi bir toplumsal organizasyonun dayandığı düşünsel temeller zayıftır. Çünkü din ve dinin koruyucusu olan güçlerin çağın eleştirel ve bilimsel düşüncelerine karşı direnmeleri mümkün değildir. Comte'a göre ilkin yeni bir düşünüş ve bakış açısı gereklidir. Toplumsal alandaki yeni düşünüş modern bilimin kazanımlarını benimsemelidir. Dolayısıyla Comte, modern bilimi temel alan yeni düşünceyi toplumsal-politik alana genişletmek ister. Comte'a göre pozitif olguları temel alan sosyoloji, "düşünsel otorite" haline gelecektir. Sanayiciler ise dünyevi otorite haline gelecektir. Comte'a göre, düşünsel ve dünyevi otorite arasındaki birlik, armonik bir toplumsal düzeni garanti altına alır. Düşünsel otorite, bilimsel temeller üzerinde toplumdaki düşünce biçimlerini ve gelenekleri şekillendirirken, dünyevi otorite de, ekonomik-politik alana yön verecektir.

Burjuva düzeninin rayına oturabilmesi için, pozitif düşüncenin egemen kılınması gerekir. Ama pozitif düşüncenin egemen kılınabilmesi için, mevcut koşulları sorgulayarak anarşik bir durum yaratan negatif felsefeye karşı savaşım gereklidir. Aksi takdirde yeni düzen oturtulamaz.

Sosyoloji, toplumun eleştirisinden vazgeçen bir toplum bilimidir. Bir başka deyişle sosyoloji, var olan toplumu meşru göstermeye çalışan ve eleştirel felsefeyi terk eden toplum biliminin kod adıdır. Dolayısıyla burjuva sosyolojisi, toplumu sabit ve değişmez olgulardan oluşan

Napolyon'un yenilgisi, tarihsel bir dönemin sona erdiğinin ifadesidir. Yeni bir politik dönem başlar: Restorasyon dönemi.

kompleks yapılar bütünü olarak görür. Bunun sonucu olarak da sosyolojinin görevi, toplumu eleştirmek-değiştirmek değil, toplumu organize etmektir.

Auguste Comte, doğa bilimini esas alarak bir sosyoloji oluşturmaya çalışır. Doğa bilimi olarak biyolojiyi örnek alır. Fransa'da pozitivism var olan toplumu **organik** olarak incelemeye girer. Toplumu organik olarak incelemeye başladığınız zaman, araştırmanın ve incelemenin ağırlık noktası doğal olarak değişir. Toplum **armonik bir bütünlük** olarak algılanır.

Bunun sonucu olarak, araştırma yöntemi ve araştırılacak konular da değişime uğrar. Artık toplumun **hareket** yasaları değil, sadece toplumun **yapısı** incelenir. Böylesi bir metodolojik yaklaşımın sonucu, varolan organik toplumun yalnızca **unsurları** ve unsurlarının **fonksiyonları** incelenir. Bu yaklaşım, bir toplumdan nitelik olarak **farklı** bir topluma geçişin incelenmesini askıya alır. Böylesi bir yöntem, doğal olarak değişim olgusunu farklı değerlendirecektir. Değişim, organik toplumsal yapının **sınırları içindeki** değişim olarak ele alınır.

Pozitivism, topluma doğaya yaklaşıp gibi yaklaşıp. Bu şu demektir: Nasıl ki, doğanın yasaları değiştirilemezse, toplumun yasaları da değiştirilemez. Toplumu değiştirilemez olarak gören pozitivism (38), esasen bir kötümserlik ve umutsuzluk yayar. Demek ki, kötümserlik, umutsuzluk ve irrasyonalizm, pozitivism'in ikiz kardeşleridir.

Başka deyişle pozitivism, umutsuzluk için zemin hazırlar. "Hayatın bir anlamı yoktur", "hayat yaşamaya değer mi?" veya "en iyi felsefe intihar felsefesidir" diyen Albert Camus'nun, Fransız modern pozitivism'inin öteki yüzünü yansıtmaları rastlantı değildir.

Almanya cephesinde ise pozitivist saldırı başka bir biçime bürünür. Bu cephe, Hegel'in negatif felsefesine karşı Stahl ve Schelling saldırısına geçer. Özellikle iki eğilim belirgin o-

Ünlü Alman filozof Hegel. Hegel'in diyalektiği, gerçekliği sorgulamada aklın gücüne vurgu yapıyordu. Bu nedenle pozitivistlerin saldırısıyla karşılaştı.

lur: Birincisi, verili devleti kutsama; ikincisi, verili koşulları sorgulayan ve eleştiren Hegel felsefesinin **diyalektiğine** saldırı. Başka bir deyişle, verili olgulara eleştirel yaklaşan "akla" ve "bilince" karşı durmak.

Eleştirel eğilimleri nedeniyle Hegel'in felsefesi negatif felsefe olarak görülüyordu. Hegel'in negatif felsefesi (diyalektiği) var olan koşulları sorgulayan ve onu aşmaya çalışan devrimci bir öze sahipti. Hegel felsefesi, düşünceyi varlığın karşısına çıkararak, varlığın akli olup olmadığını sorguluyordu. Hegel'in diyalektiği, gerçekliği sorgulamada aklın gücüne vurgu yapıyordu. Akli (akılcı) olmayan gerçekliği eleştiriye tabi tutuyordu. Yani Hegel'in negatif felsefesinde gerçekliğin akli olup olmadığı inceleme konusu oluyor, bir başka deyişle, gerçeklik ve varlık, eleştirel aklın ölçütlerine göre değerlendiriliyordu.

Oysa iktidarını sağlamlaştıran burjuvazi, kendi kurduğu sistemin "akılcı" sistem olduğunu ileri sürmüştür. Negatif felsefe ise, burjuvazinin varlığını sorgulamaya kapı aralayan bir felsefe olduğundan dolayı kabul edilemezdi. Olguları değil de eleştirel akli temel aldığı için negatif felsefenin gerçekliği kavrayamayacağı ileri sürülüyordu. Bu yüzden Hegel'in diyalektiğine karşı mücadele gerekliydi. Schelling, Al-

man devleti tarafından Hegel felsefesinin "kökünü kazımak" için üniversitede göreve çağrılır. Burjuvazi, Hegel'e "ölü köpek" muamelesi yapmaya başlar.

Bilgi teorisi açısından pozitivism

Pozitivism'in iki cepheye saldırısını vurguladık. Peki ama pozitivism'in sinsiliği ve tehlikesi nereden kaynaklanır?

1) Pozitivism, olgulardan hareket edilmesini savunur. Dikkatini pozitif olgulara yönlendirir. Ama olgular arasında da seçim yapar. İşine gelen olumlu olguları kullanır. Dolayısıyla olguları da tek boyutlu olarak ele alır.

2) Pozitivism, olguların akılcı olup olmadığını sorgulamaz. Dolayısıyla pozitivism irrasyonel toplumsal oluşuma itiraz etmez. Verili olana rıza gösterir. Sömürüye, yoksulluğa karşı esaslı itirazı yoktur.

3) Pozitivism, negatif felsefeye karşı olduğundan, olguları **tarihsel** olarak ele almaz. Anti-tarihsel bir yaklaşıma sahiptir.

4) Pozitivism, eleştirel akla karşı savaş açmıştır. Pozitivism, eleştirel aklın sorgulayıcı ve eleştirel gücünü bir kenara bırakır. Akılcı, verili gerçeklikleri kabul etmeye zorlar. Eleştirel akli, yaşamın dışına atar. Kısacası, pozitivism, varolan olgulara olumlu yaklaşmayı öğretir. Olguları yücelterek, eleştirel bilincimizi zayıflatır. Eleştirel aklın otoritesinin yerine olguların otoritesini geçirir. Olgulara vurgu yapması bu nedenledir.

5) Pozitivism, olguların, aklın mahkemesine göre değerlendirilmesini reddeder. Dolayısıyla daha akılcı olguların ortaya çıkmasına set çeker.

6) Pozitivism, gerçekliği sorgulayan eleştirel felsefe ve eleştirel akla karşı tutum alır. Bu nedenle her türlü irrasyonel ve dinsel ideolojilere zemin hazırlar. Pozitivism ve irrasyonalizm arasında dönem dönem kutsal ittifaklar kurulur.

Bilgi teorisi açısından olguculuk

şunu ileri sürer: İnsan bilgisinin kaynağı gözlemlenebilir ve deneyle algılanılabilir olgulardır. Olguculuk, olgulardan gelen nihai sebepleri aramaya girişmez. Sadece doğrudan gözleme açık olan olgular arasındaki sabit ilişkileri incelemekle sınırlar kendisini.

Cengiz Gündoğdu, olguculuğu güzel ifade ediyor: “Olgusal bilinç, olguları oluşturan ilişkileri irdelemez. Olguyu bütün ilişkilerinden koparır... olguyu doğrulayıcı nitelikte açıklar. (...) Olgusal bilinç, varolanı eleştirmez. Varolanı doğru... meşru gösterici kuramlar uydurur. Sözelimi, dinin birleştirici bir öge olduğu söylendi. Başta Şerif Mardin bu konuda kuramlar uydurdu. Bu bir olgu. Ama dinin birleştiriciliği din ögesinden gelmez. İnsanlar orada burada ayrı ayrı yaşıyorlardı da, bu insanları din birleştirmede. Tam tersine, topluluk durumunda yaşayan insanlar bir din yarattı. Olgusal bilinç bundan yola çıkmaz. Çünkü olgusal bilinç, olguyu mutlaklaştırır. Olgusal bilinçte tarih kavramı yoktur. Olgu bir kez oluşur... sonra hiç bozulmadan... hiç değişmeden devam eder. Olgusal bilinç, işte bu mutlaklı kuramlaştırır.” (39)

Kapitalizmin toplumsal piramidini betimleyen ünlü bir çizim.

Burada yeri gelmişken şunu belirtelim: Olguları temel alması açısından pozitivizm, teoloji ve dinsel ideolojilere karşı devrimci bir rol oynamıştır. Ama öte yandan pozitivizm, eleştirel aklı ve rasyonalizmi dışladığı için, irrasyonel ve dinsel düşüncelere de zemin hazırlar. Pozitivizmin içsel mantığından türeyen bir olgu var: Pozitivizm, devrim ve toplumsal dönüşümlere zemin hazırladığı gerekçesiyle eleştirel düşünceye karşı tavrı alır. Eleştirel düşünceye tavrı almak, irrasyonel düşüncelerle barışmak ve uyusmak demektir. Oysa tarih şunu göstermiştir ki, irrasyonel düşünceler otoriter ve totaliter rejimlerin zeminini oluşturur. Pozitivizmin, totaliter ve otoriter sisteme itirazı yoktur. Olguları bu kadar yücelten bir anlayış, olgulara itiraz etmeyen her şeyle ittifak kurabilir.

Hegel'in ölümünden sonra gelişmeye başlayan Pozitivizm, Hegel'in negatif felsefesine karşı olarak pozitif felsefeyi savunur. Pozitivist düşünce güncel yaşamda öylesine etkindir ki, olgulara eleştirel bakanlar, kötümser olarak kınanırlar.

Verili gerçekliklere teslim olmamızı isteyen pozitivizm çeşitli tarihsel dönemlerde farklı biçimlere bürünmüştür. Birinci dönem pozitivizmi (19. yüzyıl pozitivizmi) ifadesini Comte-Spencer felsefesinde buldu. Bu dönemde Comte'un Sosyolojisi ve Spencer'in evrimciliği burjuva toplumunu savunmaya yönelik ideolojiler olarak ortaya çıktılar.

Comte'a yönelik eleştiriler

Comte, Aydınlanma filozoflarının eleştirel felsefesine karşı bir mücade-

le yürütmüştür, ama onların “barışçıl gelişme” görüşlerinden kendini kurtaramamıştır. Comte da, pozitif dönemin bilime dayandığını ileri sürerek, savaşlar döneminin arkada kaldığını, artık barışçıl bir çağa girdiğimizi ileri sürüyordu. Ona göre pozitif dönemde (burjuva toplumunda) artık savaşlar olmayacaktı. Oysa burjuva toplumunun yarattığı çelişkilerin sonucu olarak ortaya çıkan I. ve II. Emperyalist paylaşım savaşlarında milyonlarca insan öldü. Dolayısıyla yaşamın kendisi Comte'un barışçıl gelişim hayallerini tarihin çöplüğün fırlattı. Bizzat burjuva dönemdeki bilimin kendisi Comte'un görüşlerini çürüttü. Burjuva sınıf çıkarlarından bağımsız olduğunu ileri süren felsefeler ancak masallar üretebilirler. Ama yaşam, insanları bu masallardan kurtarır.

Comte'un üç aşamalı tarih anlayışının yanlış olduğu ortaya çıktı. Comte tarihi üç aşamaya ayırırken, bu üç aşamaya denk düşen toplumsal-politik biçimleri de belirtir. Ona göre, teolojik aşamadaki toplum savaşçı toplumdur. Bir askeri zümre toplumu yönetir. Metafizik aşamada tarım toplumu egemendir ve metafizik aşamada, toplum askeri bakımdan savunma halindedir. Pozitivist aşamada toplum, sanayi ve bilim zümresi toplumu yönetir. Bu toplumun özelliği ise barışçı bir toplumdur.

Comte'un üç aşama teorisine yönelik çeşitli eleştiriler yapıldı. İlk eleştiriyi yapanlar, Gaetano Mosca ve Max Scheler oldu. Mosca, Comte'un görüşlerinin yaşam tarafından çürütüldüğünü ileri sürer. Ve örnek verir: Pozitivizm döneminin (sanayi döneminin) barışçıl bir dönem olduğu görüşü, iki dünya savaşı tarafından çürütülmüştür.

Scheler ise Comte'a şu eleştirileri yöneltir: Teoloji, Metafizik ve Pozitif bilimin ele aldığı konular birbirinden farklıdır. Pozitivist bilim gerçekliğin objektif durumuna cevap arar. Gerçekliğe egemen olur. Oysa teoloji ve metafizik düşünce

gerçekliğe egemen olmanın değil, gerçekliğe teslim olmanın ürünüdür. Teoloji kutsal olan ve tanrısal olanla ilgilenir. Metafizik ise, varlığın özü ve anlamı gibi sorularla ilgilenir. Ayrıca bu üç düşünce arka arkaya gelen aşamalı bir şey değil, aynı anda yan yana ortaya çıkabilen düşünce biçimleridir.

Bir başka yazar Comte'un pozitif felsefesinin "insan aklına ve insanın hayal gücüne sınır getirdiğini, aklı ve hayal gücünü, gözlemlenebilen olgulara boyun eğdirdiğini" (40) di-
leterir.

"Muhafazakârlık" adlı yazısında Rober Nisbet şunları yazıyor: "Muhafazakâr üslup ya da yöntem, ampirik ve tarihsel olup, olgusal olarak görülebilen ve betimlenebilen şeylerin gözlemlenmesine adanmıştır kendisini. Soyut anlamda insan değil, 'doğal' insan değil, tarihsel somutlukta insan, Fransız ya da İngiliz, köylü ya da soylu, kilise mensubu, işadamaı, asker ya da devlet adamı olan insan: Muhafazakârların inceleme, risale, deneme ve felsefi yapıtlarının nesnesi budur. Muhafazakârların bakış açısına göre, tarihin, zamanın ve mekânın kendisine verdiği kimlikten soyulmuş olarak düşünülen soyut insana Aydınlanma'nın verdiği önem tamamıyla yansıtır." (41) Aydınlanmanın düşüncelerine reaksiyon olarak ortaya çıkan muhafazakârlığa göre, Fransız Devrim dönemindeki Jakoben Terör, mülkiyetin, gelenegın, özgürlüğün zorla ortadan kaldırılmasıdır.

Aydınlanma düşünürleri, var olan gerçekliği akılcı ilkelere ve aklın ölçütlerine göre değiştirmek istiyorlardı. İnsanın toplum ve doğa üzerindeki rasyonel (usçu) egemenliğini temellendirmeyi amaçlıyorlardı. Bir başka deyişle, "aklın egemen olduğu bir dünya" kurmayı tasarlıyorlardı. Gerçeklik, aklın sınavından geçmeli, aklın ilkelerine tabii olmalıydı. Mevcut gerçekliği korumayı amaçlayan pozitivizm, gerçeğin 'akılcı ilkelere göre' değiştirilmesine karşıdır. Daha akılcı bir toplumun hayal edilmesini ve düşünülmesini olanaksız kılmak

Burjuva sosyolojisi, toplumu sabit ve değişmez olgulardan oluşan kompleks yapılar bütünü olarak görür. Bunun sonucu olarak da sosyolojinin görevi, toplumu eleştirmek-değiştirmek değil, toplumu organize etmektir (Georges Seurat'ın bir tablosu).

için, aklımızı olguların sınırlarına hapsedmeye çalışır.

Pozitivizmin muhafazakâr bir düşünceye dönüştüğünü ortaya koyanlardan biri de, Frankfurt Okulu düşünürlerinden Herber Marcuse'dur. Marcuse, *Vernunft und Revolution* (Akıl ve Devrim) adlı eserinde pozitivizmin, bir dönem devrimci ve mücadeleci olduğunu, ama daha sonra muhafazakâr bir düşünce haline geldiğini vurgular: "Modern felsefenin başlangıcında ve daha sonraki on sekizinci yüzyılda pozitivizm mücadeleci ve devrimci idi. Olgulara dayanması bir zamanlar eski rejimin ideolojik destekçisi olan dinsel ve metafizik kavramların sınırlarını aşıyordu." (42) Marcuse'e göre aydınlanma dönemi pozitivistlerinin eleştirileri, esas olarak toplumsal ve politik alana yönelikti. Aydınlanmacılar, eski feodal toplum ve devletin, akla aykırı olduğunu vurguluyorlardı. Aydınlanmacılara göre, akıl gerçekliğe egemen olabilir, insan da eski yaşam biçimlerini ortadan kaldırarak yeni yaşam biçimini gündeme getirebilecek yetenektedir.

Oysa burjuvazi iktidara geçtikten sonra, burjuva toplumundaki olguların akla aykırılığını gündeme getiren eleştirici ve sorgulayıcı felsefeye tavır aldı. Dolayısıyla Comte'un pozitif felsefesi bir aksiyon olarak doğdu. Comte'un pozitivizminin ama-

cını şöyle açıklar Marcuse: "Pozitif felsefe Fransız ve Alman Aydınlanmasında eleştirel ve yıkıcı eğilimlere karşı bilinçli bir reaksiyon olarak doğdu. ... Eleştirel eğilimleri nedeniyle Hegel Felsefesi **negatif felsefe** olarak adlandırıldı." (43)

Daha önceleri, aydınlanmacıların toplum teorileri, ekonomik, toplumsal ve politik alandaki engelleri gündemine alırdı. Oysa Comte ile durum değişmeye başlar: "Comte, negatif felsefe ile ilişki içinde olan toplum teorisini, negatif felsefeden kopararak, toplum teorisini pozitivizm alanına eklemelendirir. Aynı zamanda toplum teorisinin temeli olan ekonomi politikası terk eder.. Ekonomi politiktan ayrılmış kendine yeterli bir bilim oluşturur: Sosyoloji." (44)

Marcuse, Comte'un ekonomi politiktan yalıtılmış sosyolojisinin, toplumsal eleştiriden ve eleştirel felsefeden uzak olduğunu sergiler. Comte'un sosyolojisinin, burjuva toplumu korumaya çalışan muhafazakar bir sosyoloji olduğunu gösterir.

Karl Marx, Engels'e yazdığı bir mektupta Comte'un görüşlerini incelediğini belirtir. Çünkü İngiltere ve Fransa'da Comte'un ismi etrafında çok sesler duyulmaya başlar. Marx, matematik ve fizik gibi alanların detayında Comte'un Hegel'e

üstün olduğunu, ama bütün olarak ele alındığında Hegel'in Comte'den çok büyük olduğunu belirtir. Marx, Comte ve pozitivistin tutucu ve burjuva sistemini savunan bir görüş olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü Comte ve okulu, "Sermayecilerin ebedi bir gereklilik olduğunu" (45) ispat etmeye çalışmıştı (46). ("Auguste Comte ile okulu, sermaye beyleri için yaptıkları gibi, aynı şekilde feodal beylerin de ebedi bir zorunluluk olduğunu gösterilebilirlerdi.")

Marx ve Comte

Comte ile Marx arasında belirli benzerlikler vardır. Her ikisi, de yöntemsel olarak, bireyin değil, toplumun incelenmesine öncelik tanırırlar. Ama Marx, toplumu üretim güçleri ve üretim ilişkileri açısından incelerken, Comte düşüncelere göre inceler.

Marx, sosyal dönüşümleri, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki çelişki ile izah ederken, Comte, sosyal dönüşümleri, ırk, iklim ve politik faaliyet gibi faktörlere dayandırmaya çalışır (47). Fakat Comte'a göre politik faaliyet toplumsal ilerleme ile uyum halinde olduğu zaman etkilidir. Toplumsal gelişme ile uyum içinde olmayan politik faaliye-

tin dönüştürme gücü yoktur. Comte, düzen içinde gelişmeyi savunan bir düşünür olarak sosyalizme karşı çıkmıştır. Özel mülkiyetin kaldırılmasını savunan ütopyik sosyalistlere karşı şunları yazar: "Mülkiyet ve hatta aileye vb. karşı olan alt-üst edici devrimci ütopyalar, ki bugün bu ütopyaların itibar kazanmakta olduğunu görüyoruz, ...özgürleşmiş kafalar tarafından yaratılmadı veya ele alınmadı." (48)

Comte, sınıf farklılıklarına dikkat çeker. Fakat sınıf çıkarları birbirine zıt olan iki toplumsal gruptan ziyade, toplumda farklı rolleri ve fonksiyonları olan iki sınıf görür. Marx işçi sınıfının sömürüldüğü gerçeğine ve sınıf sömürüsü olgusuna dayanan bir sınıf bilincinin oluşması gerektiğine dikkat çekmek isterken, Comte sömürüyü dikkate almadan proleterler arasındaki bir dayanışmanın olmasından söz eder. Marx eşitsiz sosyo-ekonomik koşulların ortadan kaldırılmasını savunurken, Comte sosyo-ekonomik eşitsizliğin kaldırılmasını hayal bile edemez. O, olaylara ahlaki açıdan yaklaşır.

Pozitivistin, Marx'ın düşünce-sinden farklı olarak, dinsel bir boyutu vardır. Pozitivism, dinle ve teoloji ile uyusabilir. Oysa Marx'ın teorisi, dine ihtiyaç duyan bir toplumu eleştirir.

Marx'a göre burjuva toplumu, sosyal-ekonomik yapısı gereği, hümanist olmayan bir toplumdur. Bu toplumdan bizi ancak proletarya kurtarabilir. Marx, proletaryanın sadece kendisini değil, burjuvaziyi de kurtaracağını belirtir.

Comte burjuva toplumunda iki sınıfın olduğu gerçeğini reddetmez: "Yeni çağda (49) insanın dış dünya üzerinde gerçek etkinliğinin örgütlenmeye başladığından beri, bu

etkinlik, sayı bakımından birbirinden oldukça farklı olan, ama aynı şekilde vazgeçilmez olan sınıfların sürekli ortak çalışmasını gerektirmektedir: Bir tarafta daimi olarak az sayıda olan, para ve kredi dahil olmak üzere çeşitli maddi araçlara sahip olan ve bu yüzden olası tüm sonuçlar için de asıl sorumluluğu üstüne alarak, bütün iş sürecini yöneten esaslı girişimciler; öte yanda doğrudan bir işi yürütenler, ki bunlar, periyodik bir ücretle yaşarlar ve işçilerin muazzam çoğunluğunu oluştururlar.." (50)

Comte, burjuva uygarlığının proletaryayı dışladığının farkındadır: "Yeni çağda büyük krizlerin başladığından bu yana, halk, politik alandaki asıl mücadelelere yalnızca basit bir yardımcı birlik olarak müdahale etti, şüphesiz bununla durumunda belirli bazı düzelmeleri hedefliyordu, fakat [bu müdahaleler halkın] kendine özgü görüş ve amaçlarını oluşturmuyordu. Bütün öteki mücadeleler öz olarak çeşitli yüksek sınıfların tekelindeydi, çünkü onlar her şeyden önce sahip oldukları iktidar gücüne dayanıyorlardı. Fakat halk, uzun dönem direkt olarak böylesi çatışkılara ilgi göstermedi, çünkü bizim uygarlığımızın özü, proletaryanın asıl politik iktidardan herhangi bir şekilde pay almasını ümit etmeyi veya arzu etmeyi, açık bir şekilde engellemektedir." (51)

Comte, özel mülkiyete dayanan burjuva düzeninin yerine başka bir toplum düzeninin geçebileceğini düşünemez. Dolayısıyla proletaryanın maddi yoksulluğunu ortadan kaldırarak değil, proletaryayı manevi olarak donatarak burjuva düzenini çekilebilir kılmak ister. Ona göre burjuva sınıfı, içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum gereği çıkarlarına düşkündür, egoisttir ve düşünsel ve ahlaki olarak toplumu insancıl kılacak temelden yoksundur. Burjuva sınıfı, "Zenginliği ve toplumsal konumu itibarıyla geleneksel endişelerine tutuklu kalmıştır." Dolayısıyla burjuvazinin konumu "hiçbir zaman gerçek bir

Karl Marx eşitsiz sosyo-ekonomik koşulların ortadan kaldırılmasını savunurken, Comte olaylara ahlaki açıdan yaklaşır.

düşünsel ve ahlaki huzura müsaa-
de etmez” (52). O halde bu işi yal-
nızca proletarya üstlenebilir. Çünkü
proletarya, öteki yüksek sınıflar gi-
bi aç gözlü ve çıkarıcı hesaplarla ilgi-
lenmez. Bencil ve egoist görüşlerden
uzaktır. Ama Comte, “sınıf ayrılık-
larının ortadan kaldırılmasını savu-
nan ve gittikçe güçlenen eğilimlere
ve teorilere” (53) de karşıdır

Proletarya, maddi şeylere değil,
manevi şeylere önem veren bir eği-
timden geçmelidir (54). Bu işi ise
pozitif felsefe başarabilir Dolayısıyla
bu felsefe proletarya arasında teorik
olarak yaygınlaşmalıdır. Comte’un
düşünceleri incelendiğinde muha-
fazakâr bir düşünür olduğu açığa
çıkılmaktadır. Bu konuda I. Fetscher
şunu yazıyor: “Burada da Comte po-
zitivizmin derin muhafazakar karak-
teri ortaya çıkmaktadır: Mevcut top-
lumsal düzen ..kalmalı.” (55)

Çünkü Comte hangi politik bi-
çim olursa olsun, burjuva toplum-
sal düzenin devam etmesinden ya-
nadır. Comte, Fransız Devriminden
önce halkın politik mücadelede ö-
nemli rol oynamadığını düşünür.
Ama sosyal konumu gereği prole-
taryanın politik mücadeleye atıla-
cağını sezmiştir. Bu nedenle pro-
letaryanın politik mücadelesini
düzen sınırları içinde yürütmesi ge-
rektiğini belirtir.

Comte’a göre politik ve ekono-
mik iktidar burjuvazinin elinde ol-
malıdır. Proletarya politik güç ol-
mak için uğraşmamalı, toplumda
manevi bir güç olmalıdır. “Halkın
politik iktidara direkt sahip olma
karşısında şu anda ilgisiz olması ve
ilgisiz kalması gerekiyorsa da, asla
ahlaki iktidara sürekli ortak olma-
dan vazgeçemez.” (56)

**Burjuvaziye iktidar, proletarya-
ya ahlak! İşte Comte’un tüm düşün-
cesi bu sözlerde yansır.**

Politik değil, ama ahlaki iktidar i-
çin, halkın düşünsel olarak yeniden
şekillenmesi gerekir. İşte pozitif fel-
sefe bu işi üstlenecektir. Dolayısıyla
pozitif felsefenin en önemli görevle-
rinden biri işçiler için **sosyal prog-
ram** hazırlamaktır (57).

DİPNOTLAR

- 1) Saint-Simon hakkında daha geniş bilgi için bkz: İlk Toplum Bilimcisi ve İlk Sosyalist: Saint-Simon, Yener Orkunoglu, *Bilim ve Gelecek*, Temmuz 2008, Sayı: 53.
- 2) Saint Simon, *Ausgewählte Texte* (Seçilmiş Yazılar) s.181.
- 3) Comte, *Rede über den Geist des Positivismus*, s. XXXVIII (Fetscher’in Önsözü).
- 4) Bkz. Alex Callinicos, *Toplum Kuramı*, s.117-118.
- 5) Jürgen Kempski, *Einführung für Auguste Comte Die positive Philosophie im Auszug*, s.XVI.
- 6) bkz. Alex Callinicos, *Toplum Kuramı*, s.109.
- 7) Iring Fetscher’in Comte’un ‘Rede über den Geist des Positivismus’ adlı kitabına yazdığı önsöz, s.XXI.
- 8) Auguste Comte, *Soziologie, Die positive Philosophie im Auszug*, s. 38.
- 9) Auguste Comte, *Rede*, s.91.
- 10) Auguste Comte *Rede*, s.105.
- 11) Auguste Comte *Rede*, s.107.
- 12) Auguste Comte *Rede*, s.107.
- 13) Auguste Comte *Rede*, s.107.
- 14) Auguste Comte, *Rede über den Geist des Positivismus*, s.83-89.
- 15) Auguste Comte, *Rede*, s.91.
- 16) Auguste Comte, *Rede*, s.87.
- 17) Saint-Simon, age. s.112.
- 18) Auguste Comte, *Soziologie, Die positive Philosophie im Auszug*, s.167.
- 19) Alex Callinicos, *Toplum Kuramı*, s.106.
- 20) Alex Callinicos, age. s.108.
- 21) Auguste Comte, *Soziologie, Die positive Philosophie im Auszug*, s.2.
- 22) Auguste Comte, *Rede über den Geist des Positivismus*, s.5.
- 23) Auguste Comte, *Soziologie, Die positive Philosophie im Auszug*, s.2.
- 24) Auguste Comte, *Rede*, s.9.
- 25) Auguste Comte, *Rede*, s.79.
- 26) Auguste Comte, *Rede*, s.17.
- 27) Auguste Comte, *Rede*, s.21.
- 28) Auguste Comte, *Rede*, s.19.
- 29) Auguste Comte, *Rede*, s.19.
- 30) Auguste Comte, *Rede*, s.23.
- 31) Auguste Comte, *Rede*, s.99.
- 32) Auguste Comte, *Rede*, s.81.

- 33) Auguste Comte, *Rede*, s.27.
- 34) Auguste Comte, *Rede*, s.33.
- 35) Auguste Comte, *Rede*, s.35.
- 36) Burada yer gelmişken, toplumsal olaylarda her türlü öngörü olanağını reddeden reformizmin filozofu olan Karl Popper’in tarih felsefesinin, esas olarak Marksizme karşı yönelik bir felsefe olduğunu belirtelim.
- 37) Friedric Jones, *Geschichte der Soziologie I*, (Sosyolojinin Tarihi I), s.113-119.
- 38) Herbert Marcuse, *Vernunft und Revolution, Hegel und die Entstehung der Gesellschaftstheorie* (Akıl ve Devrim, Hegel ve Toplum Teorisinin Oluşumu). s.302.
- 39) Cengiz Gündoğdu, *Soru*, s.10-11.
- 40) Friedric Jones, *Geschichte der Soziologie II*, (Sosyolojinin Tarihi II), s.95-115.
- 41) Rober Nisbet, *Muhafazakârlık. Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, s.93-129.
- 42) Herbert Marcuse, *Vernunft und Revolution, Hegel und die Entstehung der Gesellschaftstheorie* (Akıl ve Devrim, Hegel ve Toplum Teorisinin Oluşumu). s.299.
- 43) Herbert Marcuse, age. s.284.
- 44) Herbert Marcuse, age. s.298.
- 45) Iring Fetscher, Marx’ın alıntısının bu şekilde alınmasına itiraz edenler var.
- 46) Karl Marx, *Kapital 1*, s.360, dipnot 26.
- 47) Kempski, *Einführung für Auguste Comte Die positive Philosophie im Auszug*, s.XXII.
- 48) Auguste Comte, *Rede...*, s.137.
- 49) Yeni Çağ kavramı ile Comte; Fransız Devrimi (1789) sonrası dönemi kastediyor.
- 50) Auguste Comte, *Rede...*, s.181.
- 51) Auguste Comte, *Rede...*, s.187-188.
- 52) Auguste Comte, *Rede...*, s.188.
- 53) Auguste Comte, *Rede...*, s.185.
- 54) Auguste Comte, *Rede...*, s.185.
- 55) Iring Fetscher, Comte, *Rede*. s.241 dipnot 15.
- 56) Auguste Comte, *Rede...*, s.187-188.
- 57) Auguste Comte, *Rede...*, s.191.

KAYNAKÇA

- 1) Alex Callinicos, *Toplum Kuramı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- 2) Auguste Comte, *Rede über den Geist des Positivismus* (Discours sur l’Esprit Positif), Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1956.
- 3) Auguste Comte, *Soziologie, Die positive Philosophie im Auszug*, Alfred Körner Verlag, Stuttgart, 1974.
- 4) *Bilim ve Düşünce*, Kitap Dizisi 4, Neopozitivizm Eleştirisi, İstanbul, 2007.
- 5) Cengiz Gündoğdu, *Soru*, İnsanlar Yayınları, İstanbul, 1. Basım 1998.
- 6) Friedric Jones, *Geschichte der Soziologie I*, (Sosyolojinin Tarihi I), Rowolt, Hamburg, 1974.
- 7) Friedric Jones, *Geschichte der Soziologie II*, (Sosyolojinin Tarihi II), Rowolt, Hamburg, 1973.
- 8) F. Engels, *Anti-Dühring*, İnter Yayınları, Ankara, 2000.
- 9) Tom Bottomore/Rober Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.
- 10) Herber Marcuse, *Vernunft und Revolution*, Luchterhand, Darmstadt, 4. Auflage 1979.

Anadolu'nun bilinmeyen bilim çağı ve Osmanlı'nın kuruluşundaki rolü

Sadru'd Din Konevî ve Ekberîyye hareketi

1240'lı yılların ortalarında Anadolu'ya gelen Sadru'd Din Konevî, doğru bilgiye ulaşma kuramları geliştirmiş, dahası, doğru bilgiye ulaşmak için "akıl" ve "gözlem / müşahade"nin birlikte kullanılmasını savunmuştur. Bu anlamda Batı'da Rönesans sonrası ortaya çıkan ve Aydınlanma'ya yol açan fikir akımlarının öncülü sayılır. Konevî'yi devam ettiren bilimcilere Ekberîyye denmiştir. İlk Osmanlılarda devlet danışmanlığı "ulema"ya (din adamlarına) değil, Ekberîyyeci'lerden oluşan "ilmiyye"ye verilmiştir.

İnsanlık tarihi, buzdağları gibi, görünen, araştırılmış bölümünün altında çok daha büyük bilinmeyenler, araştırılmamış, araştırılamamış temel taşlarından oluşur. Yıllar geçtikçe bilim, bilinmeyenleri örten örtüleri sabırla ayıklar, su yüzüne çıkarır. Türkiye'deki kültür değişmesi sonucu, Arap abecesinin

bırakılması, Arapça ve Farsça'nın yaygınlığının yitirilmesi ile, eski eser kitaplıklarında bulunan pek çok bilgi, ancak özel araştırmacıların çabasıyla gün yüzüne çıkmayı bekler olmuştur. Anadolu'da 13. yüzyıl düşüncesinin evrensel kültür tarihindeki yeri ve Osmanlı'nın kuruluşunu sağlaması, erdemli bilim insanlarının çaba-

Ömer Tuncer

larıyla, birkaç on yıldır, yeni yeni ortaya çıkmaktadır. Osmanlı boyunca ya da günümüzde, tarihi çarpıtmak, olanları unutturmak isteyenler varsa, yazılar, kitaplar, belgeler yok edilmeye çalışılıyor, bilim insanlarının çalışması daha büyük sabır ve emek gerektirmektedir...

Hallac ve "birey kültürü"ne ilk harç

12. yüzyıl sonlarında Asya'dan akınlar yapan Moğolların önünden kaçan bilgi insanlarının Batı'ya, Anadolu'ya geldiklerini görüyoruz. Çoğunun kökeninin Horasan'da olması, kimilerinin de Horasan'da başlayan eğitim üzerine yeni çalışmalar yapması Anadolu'ya geldiklerinde "Horasanîler" olarak anılmalarına neden olur.

Horasanîler, büyük çoğunlukla, düşünceleri yüzünden yaşamından olmuş Hüseyin bin Mansur el Hallac'ın (Hallac-ı Mansur oğlu Hüseyin) düşüncelerini geliştirirler. Hallac, 26 Mart 922'de, Bağdat'da, parçalanarak idam edilmiştir.

Hallac'ın düşünceleriyle insanlık, "kul" kültüründen "birey" kültürüne geçişinin ilk adımını atmıştır.

O güne değin evrende var olan tek "birey" Al-

lah'tır. Geri kalan her şey Allah'ın kuludur.

Doğal, kültürel ve toplumsal gelişme içinde doğan yeni gereksemeler, insanı, "birey"leşmeye zorlamaktadır... Oysa "birey" olmanın tek yolu vardır: Allah'la birleşmek, aynılaşmak!..

İşte bu kültürel gerekseme, gelecekte Osmanlı'nın kuruluşunu da, Avrupa *Renaissance*'ini de, Fransız Devrimini de, Anadolu Kemalist Devrimini de oluşturacak kültür yapılanmasının, "birey kültürü"-nün ilk düşünsel adımını ortaya çıkarır:

"Ey kavmim, Allah beni benden alnca ve beni benden yok edince, sonradan olan varlığımın nitelikleri darmadağın oldu. Sultan olan Allah geçmişten geleceğe sonsuzluğuyla ortaya çıkınca, benim, sonradan ortaya çıkan varlığım, hiç var olmamış gibi oldu. Oysa geçmişten geleceğe sonsuzluk her zaman vardı. Sonra benim benliğim onun benliğinde yok oldu. Benim (bireysel) varlığım, onun (evrensel) varlığına karıştı. Ve toplumsallığım onun tanrısal varlığında darmadağın oldu. Sonra etrafıma bakındım, (evrende) ondan başka hiç bir şey göremedim!.. Ve ondan başka hiçbir şey duyamadım!.. Ve ondan başka hiçbir şey anlatamadım!.. Ve dedim ki: 'Enel Hüve (ben O'yum)'. (...) O'nun sevgisi üzre ben Hakk'ım. Oysa O, Hakk olmaya kendisi sahiptir. (...) Ve benim sınırlarım, onun varlığı üzre çizilmiştir." (1)

Hallac'ın vasiyetinde bulunan, öldürülmeden önce söylediği (yazdığı?) bu sözler, insanlık tarihinde "kul"luktan sonra gelen yeni yapılanmanın temeline konulan ilk harç olmuştur. Ardından gelenler, Fârâbi, İbn Sina, Ömer Hayyam, Hasan Sabbah, kendi alanlarında aynı yolu izlemiş, "birey kültürü"nün oluşması ve gelişmesini sağlamışlardır.

13. yüzyıl Anadolu Devrimi ve düşünsel önderleri

Öte yandan "birey"i temel alan düşünsel yapı, karşıtlarını da oluş-

turur ve Selçuklu Nizamiye medreselerinde hocalık yapan Hüccet-ül-İslam İmam Gazali ve ardıllarının "kul" kültürünü coşkuyla savunan, "özgür birey" düşüncesine karşı duran ve bunun kuramını yapan düşüncesinin ortaya çıkmasına da neden olur.

Arada Ahmed Yesevi (12. yüzyıl ortalari) gibi iki yolu uzlaştırma çabalarını da görüyoruz.

Ardından, düşünceleri yüzünden öldürülmüş olan Şihabü'd Din Sühreverdi el Maktûl (1115-1191) ile Anadolu'ya getirilen ve belirginleşen karşıtlık, 13. yüzyılda her alanda kendini gösterir. Özellikle siyasal yapı, toplumsal örgütlenme, bütünüyle bu çatışmanın alanı durumuna gelir.

13. yüzyıl başlarında, Anadolu'da kültürel yapı değişikliğine önderlik etmiş ilk bilge, Ahi Evren, Şeyh Nasirü'd Din Mahmud bin Ahmed el Hoyî (Hace Nasirü'd Din ya da bildiğimiz adıyla Nasrettin Hoca (2)) olmuştur. Kayseri'de üretici esnafı örgütlemiş, geleceğin dünyasında "burjuva" denilecek "birey" temelli yapının kültürel, siyasal ve toplumsal temellerini atmıştır.

Aynı yıllarda Baba İlyas-ı Horasanî, Amasya'da Çat köyünde kurduğu tekkesinde Anadolu Türkmenlerini örgütlemektedir.

Hallac'ın idama götürülüşünü tasvir eden bir çizim.

1230'lu yılların sonlarında Ahî ve Babaîleri destekleyen Anadolu Selçuklu Sultanı Alaü'd Din Keykubat'ı öldürerek yerine geçen oğlu II Gıyasü'd Din Keyhüsrev'in, kendisine karşı suikast düzenledikleri savıyla Ahî ve Babaî ileri gelenlerini tutuklaması ile Anadolu Türkmenlerinin Selçuklu'ya çoluk-çocuk başkaldırarak, Baba İlyas'ı kurtarmak üzere Amasya'ya doğru yola düştüğünü görüyoruz (3).

Selçukluların telaşa kapılıp Baba İlyas'ı idam etmesiyle gazaba gelen Anadolu Türkmenleri, toplana toplana, Sultan kenti Konya'ya yürümeye başlar. Selçuklular iyice telaşa kapılır, ordu, Hristiyan askerlerin de desteğiyle bu kalabalığı Kırşehir'in Malya ovasında karşılar. Ve Anadolu tarihinin iki büyük Türkmen kırımından birincisi yaşanır (ikincisi, Sultan Selim'in Çaldıran'a giderken yaptığı kırımdır).

Kısa bir süre sonra, Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Selçuklu ordusunu Köseadağ'da yener ve bütün Anadolu'yu işgal eder. Tek direniş, Kayserili ahilerden gelir. Sultanlarının yenilgisine karşın, o güne değin bir kentin kendi insanların işgale karşı, kendi başlarına yaptığı ilk direniştir (4)

Kayseri savunması, sosyolojik olarak tarihin ilk "vatan savunması" olarak nitelendirilebilir.

Konya'da, İmam Gazali'nin yolundan giden Mevlânâ Celâlî'd Din Rûmî, Anadolu'yu işgal etmiş olan Moğolları ve onların atadığı Selçuklu Sultanlarını desteklemektedir.

13. yüzyıl Anadolu devrimini oluşturan düşünsel alt yapıyı kuran ikinci bilge, Baba İlyas halifesi Hace Bektaş'tır. Babaî kırımında kardeşi

Menteş'i yitirmiştir. Sulucakarahöyük'te (bugünkü Hacıbektaş) tekkesini kurmuş, Babailiğin dünya görüşünü geliştirerek sürdürmüştür. Ahmed Yesevi'den aldığı "dört kapı" kuramını tersine çevirmiş, kendi düşünceleriyle yoğurmuş, geliştirmiştir.

Buna göre, insan, dört ana aşamadan (kapıdan) geçerek olgunlaşır, hayvanlıktan insanlığa geçer:

- 1) "Şeriat Kapısı"nda yel insanları, "abidler (kul, insanı)";
- 2) "Tarikat Kapısı"nda ateş insanları "zahidler (korku insanı)";
- 3) "Marifet Kapısı"nda su insanları "arifler (bilge)";
- 4) "Hakikat Kapısı"nda toprak insanları "muhipler (dost)".

Böylece Hacı Bektaş, Makalat'ında kuldan bireye geçişin, kulları eğitip insanlaştıranın yolunu çizer (5).

Konevi ve Aydınlanma'nın ilk ışıkları

1240'lı yılların ortalarında Anadolu'ya üçüncü bilge, Sadru'd Din Konevi gelir. Muhyi'd Din ibn ül Arabî'nin üvey oğlu ve öğrencisidir. Şeyh ül Ekber (Büyük Şeyh) denen Arabî'nin ölümü üzerine kitaplarını alarak Konya'ya gelmiştir. Günümüzde gelen 168 kitap Konya Yusufoğlu kütüphanesinde (son yıllarda kitaplardan 70 kadarı yazık ki çalınmıştır).

Muhyi'd Din ibn ül Arabî, Hüseyin bin Mansur el Hallac'ın

Ahi Evren'in olduğu düşünülen başlık (fotoğraf: Ö. Tuncer).

vahdet-i vücud (varlığın birliği) düşüncesini irdeleyen bir tasavvuf insanıdır. Sadru'd Din Konevi de aynı yolu sürdürmüştür. Ancak Anadolu'ya geldikten sonra Hacı Bektaş ve özellikle Ahi Evren Şeyh Nasiru'd Din Mahmud'la olan yazışmaları (El Mürâselât) ve ilişkileri sonucunda düşüncelerinin daha maddesel, daha dünyevî bir biçim aldığı görülüyor (Sadru'd Din Konevi'nin ibnül Arabî'den gelen sezgiciliğine karşı, Ahi Evren Fahiru'd Din Razi'nin öğrencisidir ve aklıyecidir).

Buna bağlı olarak Sadru'd Din Konevi, doğru bilgiye ulaşma kuramları geliştirmiş, dahası, doğru bilgiye ulaşmak için "akıl" ve "gözlem / müşahade"nin birlikte kullanılmasını savunmuştur. Konevi'de "müşahade" kavramı, aynı zamanda "iç gözlem", "saptama (tesbit)" anlamını içerse de, kutsal kitaplardaki "tanrı bilgisi" ve ondan çıkarım (dedüksiyon / tümdengelim) yoluyla edinilme hakkı verilen bilgi dışında, bireyin kendi başına oluşturabileceği kişisel bilginin de olanaklı olabileceğini ortaya koyması ile kültür tarihi içinde, tanrı bilgisine

bağlı olmayan yepyeni bir bilgi türünün baş-

langıcını belirlemektedir.

Avrupa Renaissance'nın ardından ortaya çıkacak olan "Akılcılık / Rationalism (Descartes, Spinoza)" "Deneycilik / Ampirizm (John Locke, David Hume, George Berkeley)" gibi, benzer tartışmalarla, bireyin "deney ve gözlem"lerinden kalkarak tümevarım (indüksiyon) yolunu yeni bilgi edinmede kullanmaya başlayabilmesi için 17. yüzyıl (Konevi'den sonra yaklaşık dört yüzyıl); hele iki bilgi kaynağının birlikte kullanılması gerektiği düşüncesi için Immanuel Kant'ı, yani 18.yüzyılın ikinci yarısını beklemesi gerekecektir.

Verilmiş, durağan dinsel bilgi (dogma) karşısında, içsel olsun, dışsal olsun "müşahade / gözlem" ve "deney"i yeni bilgi edinmek için dizgesel (sistematik) olarak kullanılmaya başlanması, kültür tarihinde "Aydınlanma" olarak adlandırılır ve insanlığın bilim çağına başladığını belirler (6).

"Müşahade", kesinliği de "içsel" olan ve bireye göre değişiklik göstermesinde herhangi bir sakınca bulunmayan kişiye özel, gizli, dolayısıyla da özgür bilgiyi anlatır. Bu durum, tasavvufta Marifet Kapısı'nda "arif/bilge"likle arınmış (su insanı), Hakikat Kapısı'nda, eksikliğinin bilincine varmış ve "muhip/dost"luğa ulaşmış yetkin insanın (toprak insanı) görelî ama özgür bilgisini anlatır (7).

"Şayet gönül gözü, marifet nuru ile bakılacak olursa, bu hususlar akıl ölçülerinden daha iyi aydınlanır. Fakat bu konuda daha fazla bir şey yazıp söyleyemem. Çünkü bunun açıklanması tehlikeli bir durum ve büyük bir makamdır. Gayb cihetinden: 'Rablerin Rabbi bunu açıklamış mı da, sana ne oluyor açıklamaya kalkıyorsun?' dendi." (s: 144)

(...)

"Nice ilim cevherleri var ki, onu ortaya saçarsam, bana sen putpe-restsin diyeceklerdir. Müslümanlar kanımın dökülmesini mübah sayacak ve en kötü şeyleri reva göre-

Ahi Evren heykeli – Kırşehir (fotoğraf: Ö. Tuncer).

ceklerdir. Cahiller görüp de fitne çıkarmasınlar diye ilmimin incilerini gizliyorum. (s:161)

(Ahî Evren, Hacı Nasirü'd Din Mahmud) (8)

Gizlilik olarak ortaya çıkan “bi-reysel özgürlük”ün gerekliliği, 15. yüzyılda yaşamış bir başka mutasavvıfın, Said Emre’nin dizelerinde de görebiliyoruz:

“Said sen sırrını cahile dime

Ne bilür sözünü dağdağı hayvan” (9)

Sadru’d Din Konevi, öğrencisi olan pek çok bilim insanıyla birlikte, bu tartışmaları içeren düşünce akımına, Muhyi’d Din ibn ül Arabî’ye verilen lakaba (Şeyh ül Ekber) uygun olarak “Ekberîyye” demiştir. “Ekberîyye” adına, tasavvufun, görünür (zahiri) bilgilerin altına asıl derin (batın) anlamları bulma becerisiyle (ilmi batın) bakarsak, çağrışımlarının, gerçekten çok daha derinlere uzanmakta olduğunu görebiliriz.

Sadru’d Din Konevi’nin 1275’deki ölümünden sonra, öğrencileri Ekberîyye hareketini sürdürmüştür.

İlk Osmanlılarda danışmanlar “ulema”dan değil, “ilmiyye”den

13. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl başlarında, Babailerin, Ahîlerin, Hacı Bektaş düşüncesinin ve Ekberîyye’den gelen bilim insanların, Ahîyân-ı Rûm, Bacîyân-ı Rûm, Gazîyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm adlarıyla örgütlenerek ve Müslüman-Hristiyan ayrımı gözetmeksizin el ele kurdukları Osmanlı devleti, ne Anadolu’da, Selçuklu ve Bizans’ta, ne de tarihte başka bir aristokrat devlette (sultanlıklarda, krallıklarda, imparatorluklarda) görülmemiş bir şeyi yapar, devlet danışmanlığını dini gurupların (ulema) eline bırakmaz, akılcı ve gözlemci bilim insanlarına (ilmiyye) verir.

Oysa bilindiği gibi aristokrat toplumlarında “iktidar” tanrının kendisi, kan bağı olan birisi, ya da tanrı ve-killeri tarafından kullanılır; sultanlar, krallar, çarlar taç giyme vb tö-

Baba İlyas halifesi Hacı Bektaş
(ceylan derisi üzerine yapılan resim).

renlerle, tanrı adına, din adamları tarafından görevlendirilirdi. Bunun sonucu olarak da din adamları (ulema) aristokrat toplumlarında son derece etkin ve baskın bir danışmanlık görevi üstlenmiş olurdu.

Orhan Gazi, İznik’i aldıktan hemen sonra (1231), bugün yeri hâlâ saptanamamış ilk Osmanlı medresesi olan İznik Medresesi’ni kurar ve Ekberîyye hareketinden gelen bilim insanlarına verir.

Bunlar, Sadru’d Din Konevi’nin öğrencileri ve onların yetiştirdikleridir: Davud el-Kayserî, Müeyyedî’d Din Cendi, Yar Ali Şirazi, Fahrü’d Din-i Iraki, Kutbu’d Din-i Şirazî, Fenarî ailesi, Alaü’d Din Esved (Kara Hoca), Tacü’d Din-i Kürdî bunlardandır.

“Davud el-Kayserî 1258 veya 1261 yılları civarında Kayseri’de doğdu.

“Din ilimlerinde hem de dünya ilimlerinde büyük şöhret oldu. Konya, Aksaray ve Bursa’ya

gitti. Yazdığı *Matla’u hususî’ l Kelim filmaani Fususî’ l Hikem* adlı eseriy-le Orhan Gazi’ye kadar ulaştı. Davud el-Kayserî *Nihayet-ül Beyan fi drayetiz zaman* adlı eserini de bitirdikten sonra şöhreti Anadolu sınırlarının dışına taşmaya başladı. Bunun üzerine 1336 yılında Orhan Gazi kendisini İznik’e çağırdı. Günlük 30 akçe maaşla burada kurduğu Osmanlıların ilk medresesine Başmüderres tayin edildi. 15 yıl süreyle çalıştığı bu medresesinin sistemini kurdu. Böylece Osmanlılarda medrese eğitiminin temeli fiziki olarak Orhan Gazi, ilmi olarak da Davud el-Kayserî tarafından atılmış oldu.

“Davud el-Kayserî’nin Osmanlı medrese eğitim sistemine verdiği disiplin asırlarca devam etti. Dünya çapında binlerce ilim adamı, sanatkar ve edebiyatçı yetişti.

“Onun ancak son asırda çözölen astrofizik ilminde çok dikkate değer görüşler ortaya koyduğu bilinmektedir. (Tabiatın enerjiden meydana geldiği) görüşünü savunan ilk kişi odur. (Kainata Küll Unsur, suya beyaz atom, varlıklara sabit öz) diyen Davud el-Kayserî hayatın sevgi üzerine kurulduğu ve insanın insanı sevmesiyle Allah’ı sevip ona ulaşabileceğini savunur.

“Davud el-Kayserî 1350 yılında vefat etti. Kendisi İznik’e defnedildi.” (10)

Kayıtlar, İznik’te, yaklaşık otuz

Konevi’nin öğrencilerinden Davud-u Kayserî’nin mezarı - İznik (fotoğraf: Ö. Tuncer).

Süleyman Paşa Medresesi'nin onarılmadan önceki hali (1946 Yalman arşivi).

yıllık Orhan Gazi döneminde, iki medrese daha kurulduğunu göstermektedir. Bunlardan biri yine yeri tam olarak saptanamamış olan Hayrû'd Din Paşa medresesi ile bugün ayakta duran ve onarılıp Çiniciler çarşısı olarak kullanılmakta olan Süleyman Paşa medresesidir.

İznik, böylece Osmanlı'nın bilim ve kültür merkezi olur, Yıldırım Bayezid zamanına değin Osmanlı Devleti'nin bilimsel danışmanlığını yapan "ilmiyye"nin bulunduğu, yaşadığı kent haline gelir.

Ekberîyye'ci bilim insanlarını araştıralım

1. Murat'tan başlayarak yavaş yavaş kulluk düzeninin yeniden tırmanmaya başlaması, Yıldırım Bayezid'in, ilmiyye sınıfının etkisini azaltarak yeniden ulemaya önem vermesi, Selçuklu-Bizans aristokrasisinin yeniden egemen oluşunu göstermektedir (11).

Bundan sonra bilimci Ekberîyye akımı, aristokrat karşı-devrim süreci içinde yavaş yavaş önemini

yitirecektir. Yalnızca, aristokrasiyi Osmanlı iktidarına taşıyan ve kendine artık açıktan "sultan" dedirten, kendisi için ilk Osmanlı sarayını yaptıran Fatih Sultan Mehmed'in, İznik

medreselerinde yaşamakta olan Ekberîyye'ye özel bir önem verdiği, bu nedenle de Fatih döneminde Ekberîyye'nin kısa, parlak bir dönem daha yaşadığı anlaşıyor.

Fatih, Sadru'd Din Konevî'nin felsefesinin ana kitabı olan *Müftah ül Cem ül Gayb*'ı on ayrı bilim insanına şerh ettirir. Farsça'ya tercüme ettirir. Şerhleri ve tercümeyi yapanlar İznikli Ekberîyye'ci bilim insanları, Kutbu'd Din-i İznikî, Molla Ahmed İlahî'dir.

Yazık ki bugün hâlâ, doğru bilgiye ulaşmak için "akıl" ve "gözlem / müşahade"nin birlikte kullanılması savunulan Ekberîyye'ci bilim insanlarının hemen hiçbirinin kitapları gün yüzüne çıkmamış, doğru dürüst incelenmemiştir.

İşte bu yüzden, özellikle İznik ve Bursa medreselerinde, insanlığın kapısını geleceğin dünyasına açmak için neler yapıldığının, insanlığın birikimine neler katıldığının ayrıntısını bilemiyoruz. Bilim insanlarına, felsefecilere düşen, pek çoğu Bursa

ve İstanbul Eski Eserler kütüphanelerinde bulunması olası olan, Ekberîyye akımının, özellikle bilim ve bilgiye ulaşma konusundaki kitaplarının, bir an önce kültür tarihindeki benzerleriyle karşılıklı olarak incelenmesi, çevrilmesi ve insanlık tarihindeki doğru yerini alması olmalıdır.

DİPNOTLAR

- 1) Hallac-ı Mansur, *Tavasin - Enel hakk*, Yaba Yayınları, İst 2002, s:68,69.
- 2) Bkz: Ömer Tuncer, "Hacı Nasirü'd Din'in bir kültür tarihsel varlık olarak doğumu" Karikatür Festivali "Karikatür ve Mizah" konulu Bildiriler Kitabı. <http://omer-tuncer.blogspot.com/2007/12/hace-nasirud-din-kimdir.html>
- 3) Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer isyanı*, Dergâh Yayınları, Genişletilmiş İkinci Baskı, İst. Şub.1996.
- 4) Prof. Dr. Mikâil Bayram, "Selçuklu Döneminde Kalenderi-Ahi Çatışması", *Bilim ve Gelecek Dergisi*, Sayı:17, Temmuz 2005, s:36. Kayseri Savunması'nda, Moğollarla birlikte Türkmen Ahilere karşı savaşan Kalenderilerin başında sonradan Konya'ya giderek Mevlânâ'nın şeyhi olacak Şems-i Tebrizî de bulunmaktadır.
- 5) Bkz: Ömer Tuncer, "İnanç mı Kuram mı: Dört Kapı", *Bilim ve Gelecek Dergisi*, Şubat 2007 Sayı: 36. s.46. <http://omer-tuncer.blogspot.com/2007/11/hace-bektata-4-kap-kuram.html>
- 6) Ömer Tuncer, "Sosyal Sınıflar, kültürler, akış kuramı ve gelecek üzerine...", *Bilim ve Gelecek Dergisi*, Sayı 45, Kasım 2007. <http://omer-tuncer.blogspot.com/2007/11/sosyal-snflar-kltrler-ak-kuram-ve.html>
- 7) Ömer Tuncer, "İnanç mı Kuram mı: Dört Kapı", *Bilim ve Gelecek Dergisi*, Şubat 2007 tarihli 36. sayısı, s.46. <http://omer-tuncer.blogspot.com/2007/11/hace-bektata-4-kap-kuram.html>
- 8) Prof. Dr. Mikâil Bayram, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahî Evren)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını 165., Birinci Basım Ankara 1995 / <http://omer-tuncer.blogspot.com/2007/12/yaziyor.html>
- 9) Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, Remzi Kitabevi, İst.1961 / S:283.
- 10) Vikipedi'den geniş biçimde yararlanarak http://tr.wikipedia.org/wiki/Davud_el-Kayseri
- 11) Ömer Tuncer, "Anadolu'da Yeniden Doğuş: Kuruluşta Kurtuluş", *Bilim ve Gelecek dergisi* Sayı: 24 (Şubat 2006), s.33-45. <http://omer-tuncer.blogspot.com/2007/11/anadoluda-yeniden-dou.html>

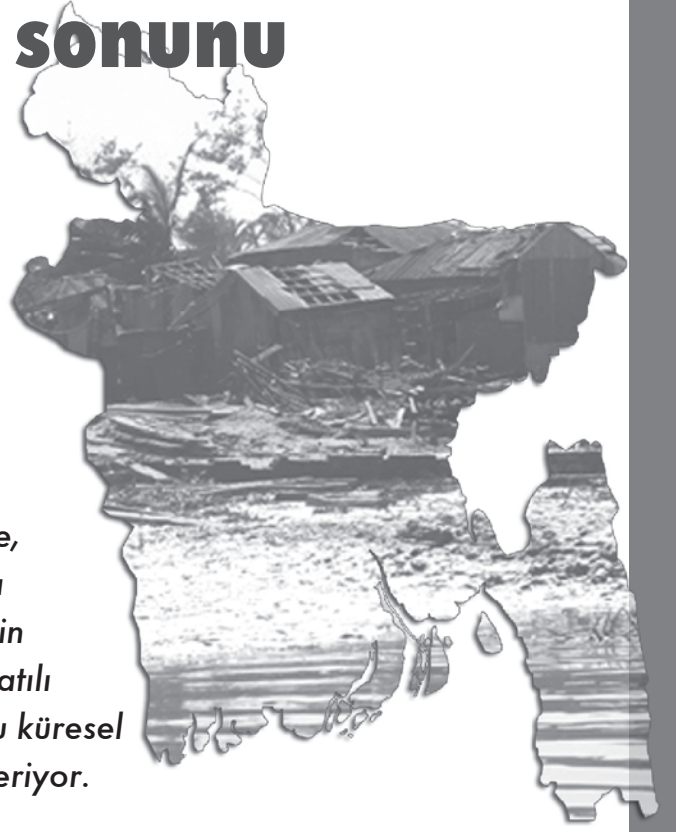

Orhan Gazi döneminde İznik'te kurulan Süleyman Paşa Medresesi onarıldıktan sonra çiniciler çarşısı olarak kullanılıyor (dıştan ve içten görünümü) (fotoğraflar: Ö. Tuncer).

Bangladeş yüzyılın sonunu görebilecek mi?

Küresel ısınmanın sonuçlarından birisi buzulların erimesi ve buna bağlı olarak deniz seviyesinin yükselmesi. Bilim insanlarının okyanus tarafından yutulacak ülkeler arasında saydığı Bangladeş'in toprağı yavaş yavaş suya gömülüyor. Ana gıda kaynağı pirinç olan ülkede, tarlaların tuzlanması sonucunda gıda sıkıntısı da büyüyor. Muhafız İngiliz gazeteci Johann Hari'nin Bangladeş'e yaptığı geziden sonra yazdıkları Batılı ülkelerin/Kuzeyin büyük oranda sorumlu olduğu küresel ısınmanın Doğuyu/Güneyi nasıl vurduğunu gösteriyor.

Derleyen: Gül Atmaca

Nisan ayında haber ajanslarına düşen bir haberde, Bangladeş'teki yoksulların liman kenti Çittagong yakınlarındaki bir çöplüğe atılan bozuk pirince hücum ettiği yazıyordu. Yetkililer, bozuk gıdanın talarını engellemek için askerleri görevlendirmişti. Haberdeki ayrıntılardan biri de ülkede pirinç fiyatlarının geçen yıldan bu yana yüzde 100 arttığıydı. Bilim insanları, küresel ısınma sonucunda buzulların erimesiyle deniz seviyesinin yükseleceği uyarısında bulunmuşlardı. Bunun için uzun bir süre geçmesi gerekmedi. Okyanus, Bangladeş'in topraklarını yavaş yavaş yutmaya başladı. Ülkedeki pirinç tarlaları ve tatlı sular hızla tuzlanmakta. İngiliz ga-

Himalayalar'ın eriyen buzulları yüzünden nehirler taşıyor, okyanusun yükselmesi yüzünden de tuzlanıyor.

zeteci Johann Hari temel tarım ürünü pirinç olan 150 milyon nüfuslu ülkede neler olduğunu kendi gözleriyle görmek için geçtiğimiz Nisan ayında buraya bir ziyarette bulunmuş. Gezi sonrası *Independent* gazetesi için kaleme aldığı 20 Haziran 2008 tarihli yazı gerçekten de çarpıcı bilgiler içeriyor.

Dünya ısındıkça, deniz Bangladeş'i yutuyor

Genç gazeteci, ilk olarak bir motosikletin arkasında üçradaki Munşigonj köyüne gidiyor. On yıl önce ölmeye başlayan köyde, ağaçların rengi yeşilden garip bir kahverengi-sarı tona dönmüş ve sonra çürümeye başlamışlar. Pirinçlerin büyümesi durmuş, balıklar nehir yüzüne vurmuş. Hayvanlardan sonra da çocuklar ölmeye başlamış.

Munşigonj'dan geçen ve bir zamanlar tatlı ve temiz olan su da zamanla tuzlanmış. Köyün sakinlerinden Arita Rani, "Aniden tuzlandığı ve bizi hasta ettiği için nehirden su içemiyoruz. Bu yüzden çocuklarıma kuyudan su vermek zorundaydım. Yaptığım doğru değildi biliyorum, insanlar çamaşırlarını burada yıkıyorlar, su kirli. Bu yüzden hepimiz dizanteriye yakalandık" diye konuşuyor. Arita, 7 yaşındaki bir oğlunu bu hastalıktan kaybetmiş, üç yaşındaki diğer oğlu ise hasta. Şiş karnı ve zayıf bedeniyle yaşam mücadelesi veriyor. Arita soruyor: "Niye böyle oldu?"

Hari, Arita'nın sorusuna şu yanıtı veriyor: "Bunlar bizim yüzümüzden oluyor. Her uçuş, her hamburger, kömürle çalışan her santral bizi bu noktaya getiriyor..."

Bangladeş, erimekte olan Himalaya Dağları ve Bengal Körfezi'nin yükselen denizi arasına sıkışmış, alçak, düz ve toprağı çamurdan bir coğrafya. Dünya ısındıkça, deniz Bangladeş'i yutuyor ve haritadan siliyor. Bazı çiftçiler pirinç ekimine son verip karides işine girmişler. Fakat bu iş de ancak belli sayıda insana geçim kaynağı olabiliyor.

Uluslararası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) raporuna göre Bangladeş, 2050 yılı geldiğinde toprağının yüzde 17'sini, gıda üretiminin yüzde 30'unu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya. Bu, ABD'de Kaliforniya ve New York'un suya gömülmesi ve Orta-Batı'nın tuzlanıp çoraklaşmasına eş değer. Söz konusu rapora Londra'daki ofisinde göz atan Hari, IPCC'nin tahmin ettiği oranların genellikle eksik kaldığını da hatırlatmadan edemiyor...

Buna rağmen, söz konusu oranların doğru çıkmaması umuduyla araştırmasını derinleştiren Hari, birçok iklim bilimcinin IPCC'nin tahminlerini fazlasıyla iyimser bulduğunu görüyor. NASA'nın Goddard Uzay Çalışmaları Enstitüsü Müdürü James Hansen (tahminleri birçok kişinin-

kinden daha doğru çıkıyor) Grönland'daki buzulun uydudan da görülebilen eriyişinin, deniz seviyesinde bu yüzyıl içinde 25 metrelik yükselmeye neden olacağını, bunun da okyanusun Bangladeş'i tamamen yutacağı anlamına geldiğini belirtiyor.

Bangladeş'in adeta damarları sayılan 232 nehir ülke toprağını suluyor ve başka yerde rastlanmayacak bir verim sağlıyordu. Ancak bugün Himalayalar'ın eriyen buzulları yüzünden nehirler taşıyor, okyanusun yükselmesi yüzünden de tuzlanıyor.

İklimsel soykırım

IPCC'nin önde gelen üyelerinden Bangladeşli Dr. Atik Rahman da, doğru tahminleri nedeniyle Birleşmiş Milletler'den ödül almış birisi. Çalışmaları, Oxford ve Harvard'da ders kitaplarına girmiş. Rahman, küresel ısınmanın etkilerini şöyle sıralıyor: "Deniz seviyesi yükseliyor, bu yüzden karayı yutuyor (Ülkenin en büyük adası Bhola son on yıl içinde toprağının yarısını kaybetti). Nehirler giderek genişleyip her iki yanındaki toprağı yutuyor (Erozyon yüzde 40 civarında). Kasırgalar daha şiddetli hale geliyor (2007 bu anlamda en kötü yıl olarak hatırlanıyor). Tuzlu su toprağı çoraklaştırıyor. Özellikle son 20 yıl içinde bu iyiden iyiye arttı..." Yaşananları geçmişte "iklimsel soykırım"

olarak adlandıran Dr. Rahman'a göre en kötü senaryo şu: Grönland buzulu kırılırsa Bangladeş'in (başkent Dakka da dahil) yüzde 70 ya da 80'i suya gömülecek Yani dünyanın kuzeyinde yaşanan olay güneyini etkileyecek. En çok Batı dünyasının katkıda bulunduğu küresel ısınma, doğuyu vuracak.

Gazeteci Hari yazısında, Bangladeş'in başkenti Dakka'da daha yüksek katlı evler yapma telaşını gözlemlerken, 150 milyonluk nüfusun oldukça dar bir alana sıkıştığından söz ediyor. Hari, Bangladeş'teki gezisini harita üzerinde rasgele seçtiği Moheşhali ile sürdürüyor. Ada sakinlerinden Resul Kerim Çovdri'ye deniz seviyesinin yükselip yükselmediğini sorduğunda aldığı yanıt çarpıcı: "Son 30 yıl içinde adanın üçte ikisi sular altında kaldı. Evimi terk etmek zorunda kaldım. Deniz toprağı yuttu." Sohbet ilerledikçe adadaki birçok insanın evlerini, topraklarını ve aile üyelerini kaybettikleri anlaşılıyor. Bu arada, toprak azaldıkça geriye kalan için savaşan çeteler çıkmış ortaya. Son derece acımasız olan çeteler arası savaşta, çapraz açılan ateşte bir kadın vurulmuş kısa süre önce.

Bir başka ada sakini Abdül Zabar (Tam yaşını bilmiyor, tahminen 80 yaşında), "Deniz adayı 1960'larda yutmaya başladı ve 1991 yılından itibaren bu daha da hızlanmaya başladı. Toprağı kaybettim, hiçbir şey yetiştiremiyorum... Suudi Arabistan'da çalışan oğlumun gönderdiği parayla yaşıyorum..." Deniz, yaşlı adamın evinin tam önünde bitiyor. Daha da yaklaşırsa "ne yapacaksınız?" diye sorulunca "Gidecek hiçbir yerimiz yok" diye yanıt veriyor. Adada 20 yıl önce 30 bin insan yaşarken şimdi sadece 18 bin kişi kalmış.

Bangladeş'in güneyini geçtiğimiz Kasım ayında vuran Sidr Kasırgası 3 binden fazla insanın yaşamına mal olmuştu. Bangladeş'te her zaman kasırga olur ancak küresel ısınma yüzünden daha da şiddetli hale geliyorlar. Dakka'da iklimbilimci Ahsen

"Son 30 yıl içinde adanın üçte ikisi sular altında kaldı. Evimi terk etmek zorunda kaldım. Deniz toprağı yuttu."

Uddin Ahmed, kasırganın ısıyı yakıt gibi kullandığını söylüyor. Bengal Körfezi'nde deniz seviyesindeki sıcaklık son 40 yıldır sürekli artıyor. Dolayısıyla kasırgaların şiddeti de artıyor.

Bangladeşli Nuh

Hari, Bangladeş gezisi sırasında mimar Abdül Hasanat Muhammed Rezvan'ı arayıp buluyor. Beş yıl öncesine kadar zenginler için binalar yapan Rezvan, "Düşündüm de, ülkem suya gömülürken yapmak istediğim bu mu? Her halükârda suya gömülecek binalar yapmak mı?"

Hayatını, okul ve hastane yapımına adamaya karar veren Rezvan şöyle sürdürüyor: "Ancak bunların da suya gömüleceğini fark ettim. Umutsuzdum. Sonradan tekneler yapmak geldi aklıma..."

Halka "Büyük Tufan" geldiğinde gemilere/tekneler binmeleri çağrısında bulunan Rezvan, "Bangladeş'in Nuh"u haline gelmiş. Rezvan, yüzen okul ve hastaneler inşa etmek üzere bir hayır kurumu kurmuş. Hari, bu teknelerden ilkinde elektrikli, kanalizasyonu ve idari birimi olmayan Singra'da rastlamış. Teknede tıbbi malzeme, ilaçlar, Shakespeare'den iklimbilime değişik kitaplar, hatta internet bağlantısı bile varmış.

Isman Cihad

Peki, Bangladeş suya gömülürken ülkenin zihnine neler oluyor? Pennsylvania Devlet Üniversitesi'nden Philip Jenkins, "İklimsel değişim ve dinci şiddet arasındaki nedensellik az rastlanır bir durum değil... Hatta bunun nasıl cereyan ettiğini gösteren tarihi bir olay var: Küçük Buzul Çağı..." diye konuşmuş.

9. ve 13. yüzyıllar arasında kuzey yarımkürede doğal küresel ısınma yaşanmış. Hasatların süresi uzamış, dolayısıyla daha fazla ürün ve daha fazla boş vakit elde edilmiş. Üniversiteler ve sanat canlanmaya başlamış. Ancak 13. yüzyılın sonunda Küçük Buzul Çağı başlamış. Ürün azalmış, okyanusta buzullar oluşmuş, ticaret yolları zarar görmüş. İnsanlar aç kalmaya başlamışlar. İklimsel değişikliklerle birlikte, hoşgörü de azalmaya başlamış. İnsanlar, "açlık ve şiddet ikliminin" sorumlularını aramaya başlamışlar. Kilise cadı avını başlatmış, Yahudiler İngiltere'den sürülmüşler.

Peki, Bangladeş'te yükselen denizle birlikte Cihad da yükselecek mi? Ülkede nüfusun yüzde 95'i Müslüman olsa da, din en azından her bölgede o kadar etkin değil. Arap dünyasında her cümlede Allah kelimesi geçerken, Bangladeş'te öyle değil. Halk hâlâ Hindu azizlere dua

ediyor, az da olsa Budist fikirleri koruyor.

Gazeteci Ebu Suf-

yan, 1980'li yılların sonunda Afganistan'da Sovyet birliklerine karşı savaşan bir grup mücahidin İslam devrimi yapmak üzere Bangladeş'e geldiğini söylüyor. Bu mücahitler, ülkenin kuzeyinde silahlı isyan çıkarmaya ve eski Başbakanı öldürmeye çalışmışlar ancak başarılı olamamışlar. İslami köktendinciliğin bugüne kadar Bangladeş'te başarısızlığa uğramasının bir başka nedeni, onu geçmişte bağımsızlık için kanlı bir mücadele verdikleri Pakistan ile özdeşleştirmeleri. Ancak Sufyan, bu savaşı öğrenmeden yetişen yeni İslamcı bir neslin oluştuğunu hatırlatmadan edemiyor.

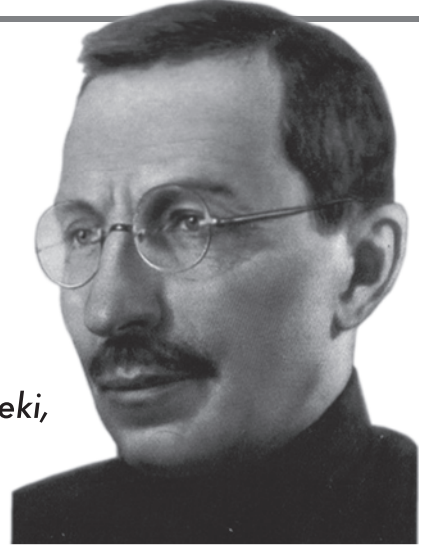
Bunlar arasında, Usame Bin Laden için "Büyük Adam", "İslam için savaşıyor" diyenler var. Bu arada, dünyadaki en köktendinci camiler gibi başkent Dakka'nın kuzey batısındaki El-Emin Camisi de Suudi parasıyla yapılmış. Hari'nin caminin içine girip gezme talebine ise olumsuz yanıt verilmiş.

Hari yazısını bitirirken, ülkedeki asker destekli diktatörlüğün uzun vadeli kararlar alma yeteneğine sahip olmadığını, Alman tarzı barajların işe yaramayacağını ve çamur üzerine büyük çaplı inşaatlar yapmanın çok güç olduğunu söylüyor. Hari'ye göre bilim insanlarının öngörülerini doğru çıkarsa, Bangladeş için o günün gazeteleri şu başlığı atacaklar: "1971'de kanla kuruldu, 2071'de suda yok oldu."

Bangladeş'te her zaman kasırğa olur ancak küresel ısınma yüzünden daha da şiddetli hale geliyorlar.

Bir eğitim serüvencisi Makarenko

Makarenko'dan neden bu kadar etkilenmişim? Eğitimci olduğum için mi? Evet. Baba olduğum için mi? Yine evet. Peki, sosyalist olduğum için mi? Tabii, yine evet. Ama hiçbirisi tek başına yeterli değil. En iyisi, Makarenko'nun öyküsünü aktarmak. Hırsız, gaspçı ve fahişe çocuklardan üst düzey Sovyet yurttaşları yaratmanın; yaşı 18'den küçük olan oğlan ve kızlarla, kültür, sanat ve öğretim çalışmalarını hiç aksatmadan, ileri teknoloji gerektiren iki fabrika kurmanın yolunu bulmuştur Makarenko. Basit ama son derece devrimci bir ilkesi vardır: "Öğrenmeyecek öğrenci, değişmeyecek insan yoktur".

Ahmet Doğan

Matematik Öğretmeni

Birinci raslantı

Yıl 1985. 1968–1969 öğretim döneminde 17 yaşım-da başladığım ilkokul öğretmenliğine yeniden döndüğüm ilk yıllar. Bu arada branş eğitimimi tamamlayarak matematik öğretmenliği yapıyorum. Geçen yılların bir kısmı köylerde öğretmenlikle, bir kısmı eğitimle ve bir kısmı da mesleğimden uzak kalarak geçmiş. Öğretmenlikten uzak kaldığım daha doğrusu uzak bırakıldığım yılların hüznünü hâlâ taşıyım. Bir okulun önünden geçerken veya sokakta yürüyen bir öğrenci gördüğümde duyduğum iç sızısını öğretmenler iyi bilir. Çocuğa sarılmak yüreğine bas-tırmak istersin. İflah olmaz hasretini dindirmek için.

Çünkü seni yetiştiren öğretmenlerin öyle yetiştirmiştir. Öyle yetiştirilmişsindir ki, sanki ülkenin ve dünyanın tüm çocukları sana zimmetlidir. Öğrenciler senin varlık nedenindir. Yaptığın iş, dünyanın en önemli işidir: İyi öğretmen olmak, iyi in-

san yetiştirmek ve dünyanın kaderini değiştirmekle yükümlüsün. Yükümlülüğünü tavsatmaya hakkın yoktur. Dünyada barışı, özgürlükleri sen sağlayacaksın. Emegın değerini ortaya çıkaracak olan sensin. Hakkı, adaleti sağlamak, çevreyi korumak... Senin boynunun borcu.

Önünde örneklerin de var. Hasan Ali Yücel'ler, Tonguç'lar, Fakir Baykurt'lar, Mahmut Makal, Dur-sun Akçam'lar ve daha niceleri...

Hüzünlü yıllar geçmiş öğrencilere kavuşmuşsun. Dediğim gibi yıl 1985. Yukarıda sıraladığım önder öğretmenlerden başka bir öğretmenim daha var. Nicelerden biri. Fark şu ki ben ona daha yakınım, ona dokunabiliyorum. Felsefe öğretmeni Halis Keleş. Eniştem, daha ötesi arkadaşım, dostum, ağabeyim.

Her fırsatta yaptığım gibi ziyaretindeyim. Yine her buluşmamızda olduğu gibi elimizde birer bardak rakı kitaplık odasındayız. Kitabın güzel koku-

Makarenko'nun Türkçe'de de yayımlanan kitapları.

su sinmiş odaya. Raflar dolu. Raflara sığmayan kitaplar masanın üzerinde, yerlerde üst üste yığılı.

“Yeni kitaplıklar yaptırmak gerekiyor” diyor. Ve konuşuyoruz. Kitaplardan, yaptıklarımızdan. Daha çok da benim yaptıklarımın. Adeta rapor veriyorum O, yeni aldığı kitapları tanıtıyor ve raftan iki ciltlik kitap çekip bana veriyor. “Bunu okumalısın” diyor. Ama o kitabı tanıtıyor. Kitabın ismi: *Yaşam Yolu*. Yazarı: **Makarenko**.

Döndüğümde ilk işim *Yaşam Yolu*’nu okumaya başlamak. Başlayayım diye başladığım ve bırakmadığım kitap. İçinde beni buluyorum. Arkadaşlarımı, öğretmenlerimi, anemi babamı ve öğrencilerimi. Sovyetler Birliği nere, Türkiye nere demeden. Ayşe’ler Vanda, Ali’ler Igor oluyor. Meslek yaşamımda yaptıklarımın örneklerini görüyor mutlu oluyorum. Kendime olan güvenim artıyor. Umarsız kaldığım durumların umarını buluyorum ve kızıyorum beceriksizliğime. Ve birçok arkadaşına salık veriyorum kitabı. Okutuyorum dostlarıma.

Sonuç biraz acımasız ve belki de abartılı; “bu kitabı okumayan iyi bir öğretmen olamaz” çarpılmışlığı...

İkinci raslantı

Yıl 2003. Kitapçı raflarını dolaşyorum. Bir kitap: *Eğitim Üzerine*. Yazarı Vasili Suhomlinski. Yazar Rus. Hemen Makarenko’yu çağırıyor bende. Çok da kolay oluyor çağrışım. Çünkü Makarenko ve *Yaşam Yolu* eğitim gündemimden hiç düşmedi. *Eğitim Üzerine* kitabını alıp karıştırıyorum, tanıtım yazısını okuyorum. Suhomlinski’nin yaşadığı yıllar 1918-1970. Yazar Makarenko’nun bulunduğu ama ardıllarından olabilecek tarihlerde yaşamış.

Makarenko’nun Sovyet eğitim sistemine olan etkisini merak ediyordum. Bunu Suhomlinski’de bulabilirdim. Aldım, okudum ve yanıltmadığımı anladım.

Suhomlinski de Makarenko gibi sosyalist ve o da emekçi kökenli. O da Makarenko gibi 17 yaşın-

da ve doğduğu köyde öğretmenliğe başlıyor, 1941-1945 arasında Sovyetler Birliği’ni savunmak üzere savaşa katılıyor, yaralanıyor ve ölümüne (1970) dek göğsünde Nazi şarapneliyle yaşıyor. Yine bu savaşta esir alınan karısı ve üç yaşındaki çocuğu Nazilerce öldürülüyor. Suhomlinski’de de Makarenko gibi engin ve dingin bir çocuk sevgisi buldum. Çocuk sevgisi tüm sevgilerin odağıdır ve eğitimcinin ilk “olmazsa olmazıdır.” Bu tür eğitimciler ise çocukların “eğitimci baba”larıdır. Tıpkı köy enstitülü öğrencilerin “Tonguç Babası” gibi.

Eğitim Üzerine kitabının beşinci bölümünün başlığı “Kolektif” ve devamı:

“Anton Makarenko’nun eseri kadar sevdiğim ve saydığım uygulamalı eğitim örneği yoktur. 32 yıldır okullarda çalışıyorum ve bunca yıldır onun öğretmen ve eğitici olarak çalışmalarından çıkardığı kuramsal so-

Anton Semyonoviç Makarenko 1888’de Ukrayna’da doğdu. Babası demiryolu işletmelerinde işçiydi.

nuçları incelemekteyim. Onun amaçsız konuşmayı ve sözcük satıcılığını reddetmesi, öğretim kuramının kesinliği kadar beni etkiledi. Ona gerçek dirençli insanlığından, yurttaşlarına olan sonsuz bağlılığından ötürü derin bir saygı duyuyorum. Yeni Sovyet okulları kurulurken o zor yıllarda yüzlerce çocuğu kurtarma yöntemini de saygıyla karşıyorum. Onun faaliyetleri Sovyet öğretim kuramının gerçekten insani olduğunu göstermiştir.

Bence o yalnızca erişilmesi zor bir örnek değil, fakat aynı zamanda insan haklarını elde etme mücadelesinde bir arkadaş, bir yardımcıydı ve dostluğumuz Aurora savaş gemisinde ilk atışlar başladığından bu yana, elli yıldan daha fazla bir zamandan beri sürmektedir.

“Makarenko’nun kitaplarında çok gereksinme duyduğu doğru rehberlik ilkelerini aradım. Tüm alçak gönüllü öğretmenlik deneyimim bu araştırmaların ürünüdür. Eğer, yıllardır bu doğru ilkelerin yanında, belki artık eleştiriden uzak görünmeyen Makarenko’nun sistemindeki fikirlerle karşılaştıysam, bu, her şeyden önce, öğretimin diyalektikliğidir.

“Okul çocukları arasındaki ruhu geliştirmek, her şeyden önce, sınıfların içerisinde ilk kolektifi oluşturmayı ve tek tek öğrencilerle sınıf kolektifi arasında olumlu ilişkiler geliştirmeyi içerir.”

Gerek Suhomlinski gerekse Makarenko Sovyet eğitiminin temelini atan iki önemli eğitimci. Ayrıca dünya eğitim çevrelerini de önemli ölçüde etkilemişler. Suhomlinski’nin de söylediği gibi eğitim anlayışları büyük ölçüde benzer ve tamamlayıcıdır. Fark şu ki, Makarenko’nun eşsiz deneylerinden yola çıkarak ürettiği kuramlar ilkti ve yerleşik eğitim anlayışlarıyla çelişiyordu. Bu nedendir ki, Makarenko’nun payına yerleşik ve statik eğitim anlayışlarıyla mücadele de düşmüştür. İnsanlık tarihinin en ileri biçimi olan sosyalist toplumda bile yerleşik olanla yeni olanın diyalektik çelişkisi Sovyet eğitiminin itici gücü olmuş, süreç Makarenko’nun devrimci tutumundan yana işlemiştir. Hatta uzun süren çelişik anlayışlar savaşımında, Suhomlinski ile Makarenko’nun eğitim anlayışlarının çeliştiği bile söylenmiştir. Oysa *Eğitim Üzerine* adlı yapıtta yazarın Makarenko ile ilgili değerlendirmeleri açıktır. Doğru rehberlik ilkelerini onun deneylerinde arar. Yani onun kolektif eğitim mimarisinde...

Üçüncü rastlantı

Yıl 2008. Yani içinde bulunduğu

1920'lerde evsiz Rus çocukları. İçlerinde yankesici, hırsız, gaspçı, fahişe... her suç türünden çocuk. Makarenko, Gorki Okulu'nda bu çocukları başı dik birer Sovyet yurttaşına dönüştürdü.

muz yıl. Sanırım Şubat ayı. Yeğenim Bahar ziyaretime geldi. Bahar ziraat mühendisi ve Halis Keleş'in kızı. Sohbetinde sordum “neler okuyorsun” diye. Yanıtı, “dayıcığım en son okuduğum, Makarenko'nun *Kulelerde Bayraklar* kitabı” biçiminde oldu. Biraz sıkılarak “Baharcığım bilmiyorum Makarenko'nun o kitabını, nedir konusu?” dediğimde, hissettirmemeye çalıştığı bir ayıplamayla, “Yaşam Yolu'na benziyor. Bu kitabı roman olarak yazmış. Yine çok çarpıcı eğitim deneyleri var.” yanıtını verdi ve okumam için döndükten sonra bana gönderdi.

Kulelerde Bayraklar'ı zaman zaman gözüm yaşlı, zaman zaman gergin, zaman zaman sevinç ve umut dolu yani insan olmanın tüm duygu girdaplarını döne döne bir çırpıda okudum. Atladığıma hayıflanarak. Çünkü okuduğum kitap 1998 yılında basılmıştı ve 10 yıldır kitapçı raflarındaydı.

Makarenko'dan neden etkilendim?

Neden Makarenko'nun bu yapıtlarından bu kadar etkilendiğimi düşündüm.

Eğitimci olduğum için mi etkilenmişim? Sorunun yanıtı: “Evet” idi ama yeterli değildi.

Evet, idi çünkü ben eğitimciydim. Gerek Payel Yayınları'ndan basılan iki ciltlik *Yaşam Yolu*, gerekse Evrensel Basım Yayın'dan basılan *Kulelerde Bayraklar* eğitim deneyinin romanlaştırılmış biçimleriydi. Hatta biraz anı biraz tarih. Ana birer eğitim yapıtı.

Okurken çok çok gerilere gittim. Ortaklar İlköğretmen Okulu (Köy Enstitüsü devamıydı) yıllarına. Okuma alışkanlığı kazanmamız için hafta sonları bizi evine çağırıp kitap okutan Zülfikar Ortaç'ı, çatal bıçak kullanmayı öğretilim di-

ye evine götürüp çocuklarıyla birlikte kahvaltı yaptıran Nurettin Ergen'i, bizi çok sevdiğini bildiğim ama derisi savaştığımız için bütünlemeye bırakıp üç ay geç öğretmen olmama neden olan ve en ufak bir kırgınlık beslemediğim, resim-iş dersi öğretmeni Haşmet Yavuz'u, her türlü şımarıklığımızı hoş gören tüm diğer öğretmenlerimizi anımsadım. Ve de Köy Enstitüsü döneminden bize miras kalan, adını bilmediğimiz, üzerimize titreyen, korktuğumuz, demir atölyesi sorumlusu “dede”yi, kütüphanedeki binlerce kitabı ezbere bilen kütüphane memuru “Şecaattin Gada” ağabeyi, tırtıkladığımız kuru üzümlere göz yuman ama kızmayı da elden bırakmayan ambar memuru “.....” ağabeyi, çiçekleri okşayarak yetiştiren yaşlı “bahçıvan amca”yı... anımsadım.

Ardından ilk öğretmenlik yıllarım. Çalıştığım Kürt köyündeki Türkçe bilmeyen öğrencilerimi. Cebindeki mendili çıkarıp küçüklerin burnunu silen büyük çocuklarımı, saçını okşamam için yanıma sokulan öğrencilerimi, misafirliğe gittiğimde rahat oturmam için sırtıma yastık koyan yetmiş yaşındaki Cebirail amca'yı, hasta olduğumda üç gün evinde bana bakan ve uyumadan başımda bekleyen Senem nineyi, okulun ihtiyaçları için işini gücünü bırakıp koşuşturan anne ve babaları anımsadım.

Gerek *Yaşam Yolu*, gerekse *Kulelerde Bayraklar* eğitim yaşamımdan ciddi kesitler içeriyordu. Ama kitapların etkisi bunlarla sınırlı değildi.

Baba olduğum için mi etkilendim? Sorunun yanıtı yine “evet”

idi. Ama yine yeterli değildi.

Evet, idi çünkü ben babaydım. Dayıydım, amcaydım, ağabeydim. Ve de çocuktum, kardeşim. Bunları da buldum bu iki kitapta ve hemen ardından okuduğum Makarenko'nun Sorun Yayınları'ndan basılan *Ana Babaların Kitabı* ile *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi* kitaplarında.

Yine çok önceki yıllarıma döndüm eğitim ustası Makarenko'yla. Ta çocukluk yıllarıma... Önce kavga edip biraz sonra barıştığım çocukluk arkadaşlarıma, evcilik oyunuyla cinsel kimlik aradığımız yıllara, biraz daha büyüdüğümüzde cinsel kimliği çevremizden öğrendiğimiz yıllara ve ardından aşkın sevginin dinginliğine yani doğanın sağaltımına.

Bana iş yaptırmak için zorbalık yapmaktan kaçınıp hasta numarası yapan annemi anımsadım. Sert davranıldığı, azarladığı için yüzümü astığımda gönlümü almak için benimle boğuşan babamı, bayramlarda iyi şiir okumam için ortaya koyulan sandalyeye çıkartılıp evde şiir okutan ve alkışlayan ailemi, tatillerde yolumu dört gözle bekleyen ve arkadaşlarına benim varlığımla hava atan erkek kardeşimi, beni seven ve sevgisini sakınmayan ablalarımı anımsadım. Bir de büyüklerimin sevgisini ni şeytanca kullanan kendimi.

Sonrasında ilk gençlik yıllarım. Annemin “benim oğlum kız gibidir” öğünmeleri ve benim tepkim. Bana ilgi gösteren ama benim utangaçlıktan umursamaz görüldüğüm, yüreğimin yağını eriten kızları anımsadım. Adım adım kendime güven duymamı sağlayan, sokak kimliğimi, okul kimliğimi, giderek yurttaş kimliğimi anımsadım. Ve evin erkeği sayıldığımda evlenecek olan ablamın erkek arkadaşını tanıtip düşüncemi aldığı günleri anımsadım. Ziyaretlerine gittiğimde bir hafta yerine iki haftadan önce beni göndermeyen yeğenlerimi anımsadım. Kısaca Makarenko'yla tüm yaşamımın muhasebesini yapıyordum. Ve bilinçaltına itilmiş birçok anım canlanıyordu. Doğrusu ve yanlışıyla kendimi değerlendiriyordum. Çünkü

kitapların dili çok yalın, anlatım keza. Korkmadan kendini ve yaşamını masaya yatırıyorsun. Gülümseyerek.

Sonra babalık dönemimi anımsıyorum. Büyük oğlumun doğumundan önceki dönemi anımsadım. Çalıştığım inşaattaki arkadaşların, inşaat profillerinden yaptığı büyükçe karyolayı, bebeğimizi ilk karyolaya koyarken eşime söylediğim “bu ne zaman bu yatağı dolduracak?” soruma karşılık, çoğu zaman benden daha objektif olan eşimin “farkında bile olmayız” yanıtını, küçük oğlumun daha minicikken “sen kötü babasın” şeytani sorgulamasını, onların büyümesi, hastalıkları, şımarıklıkları, bizleri kullanmaları, mutlulukları ve öğrencilik yıllarını anımsadım. Başarıları, zorlukları, aşklarını anımsadım. Bir de henüz küfretmenin ne olduğunu bilmeyen küçük oğlumun evde küfrettiğinde, büyüklerden birinin “sokak çocukları küfreder, ayıp!” demesi üzerine az sonra dışarı çıkıp arkadaşını “sokak çocuğu arkadaşım, gel oynayalım” diye çağırmasının komikliğini anımsadım.

Son olarak da, **sosyalist olduğum için mi etkilendim?** sorusunu sordum kendime. Yanıt yine “evet” idi, ama tek başına yetersizdi.

Tarihi kitaplar ve anı kitapları çok sevilir. Çünkü tarih diyalektik öze sahiptir ve sürekli bir değişim sürecidir. Anı kitapları da öyle. Okurken dünü, bugünü, yarını birlikte düşünür, süreç içinde yaşamını değerlendirirsin. Kendime sosyalistim demem ne zaman başladı anımsamıyorum. İddialı ve yüce bir san. Makarenko beni bu sorgulamaya da götürdü.

Çocukluğumdaki aç gözlülüğümü anımsadım. İstasyon şefi olan babama dayanarak makasçının oğlu olan arkadaşımı küçümselediğimi anımsadım, ardından varsıl çevrelerle ilişki kurduğumda varsıllığın gölgesinde ezildiğimi. Paranın mülkiyetin gücüyle hakkın, adaletin nasıl gasp edildiğini anımsadım ama buna direnenleri de. Sokakta kavgaya girenleri görüp aralarına dalan ve “utanmıyorsunuz eşek kadar adamlar kavgaya

etmeye” diyen annemi anımsadım. Zorbalığa, emek gaspına karşı mücadele eden halk kahramanlarını anımsadım. Dadaloğlu’nu, Pir Sultan’ı, Bedrettin’i. Ve ardından Mustafa Kemal’i, Lenin’i, Marx’ı, Mao Zedung’u.

Sonra beni insanı, doğayı, yurdu seven insan olarak yetiştiren öğretmenlerimi, sosyalist olmama sağlayan arkadaşlarımı, yakınlarımı, okuduğum kitapları. Sabırla, inançla direnmenin gücünü ve erdemi anımsadım. Ve de en son olarak sosyalist olmama hep muhalif olan, karşı çıkan babamın ölümünden bir yıl önce, yine bir tartışmamız sırasında tam da kıstırdığımı sandığım anda hiç görmediğim biçimde ağlayarak ve bağırarak “Ben aptal mıyım? Neyin doğru neyin yanlış, kimin namuslu kimin namussuz olduğunu bilmiyor muyum? Senin arkadaşlarını tanı mıyım? Ama sen oğlunun ölüm haberini bekleyerek yaşamının ne olduğunu biliyor musun?” dediğinde, görme aczine düşen babama yaptığım büyük hak-sızlığı anımsadım.

Elbette yukarıda sıraladığım örneklerle sınırlı değil Makarenko Efanesi. Okumak, haz almak ve ders almak için hem eğitimci, hem anne-baba, hem de sosyalist olmak gerekmiyor. Sadece bir eğitimci, sadece anne-baba veya sadece sosyalist olan için bile büyük derslerle dolu. Hatta daha da ötesi farklı ideolojik yapıya sahip her insan için bile çok önemli derslerle dolu.

Büyük Sovyet yazarı Maksim Gorki.

Makarenko’nun yaşam çizgisi

Anton Semyonoviç Makarenko 1888’de Ukrayna’da doğdu. Babası demiryolu işletmelerinde işçiydi.

1905 yılında yani 17 yaşında ilkokul öğretmenini oldu ve babasının çalıştığı demiryolu işletmesine bağlı bir okula, kısa bir süre sonra da daha büyük olan aynı yerdeki Kriyukov Demiryolu Okulu’na atandı.

1905 yılları Birinci Rus Devrimi yıllarıdır. Dünya görüşü bu yıllarda şekillendi. Şöyle der Makarenko: “Tarih anlayışımızı Bolşevik eğitim ve devrimci olaylar ortamı içinde edindik...” Makarenko Gorki’ye hayrandır, onun için de şunu söyler: “Gorki bize tarihi hissetmeyi öğretti. İçimizde öfke, coşku, daha da fazla iyimserlik ve ‘bırakın fırtına bütün gücüyle patlasın’ sözlerinin altında yatan o büyük sevinç uyandırdı.”

Bu yıllar devrimin yükseliş yıllarıdır. Demiryolu işçileri devrim halindedir. İşçi toplantıları okulda yapılır. Makarenko emekçi kitlelerle hızla kaynaşır. Daha sonra eğitime devam eder.

1914’te Poltava Öğretmenler Enstitüsü’ne girer ve 1916’da başarıyla bitirir.

Ekim Devrimi olduğunda Kriyukov Yüksek İlkokul müdürüdür. Daha o zamandan yeni eğitim biçim ve yöntemlerini araştırmaya başlamıştır.

Gorki Çocukları

1920 sonbaharında suç işlemiş çocuklar için bir koloni kurmakla görevlendirilir ve ona bir yer gösterilir. Bu yer devrimden önce suçlu çocuklar için kurulmuştur. Elli dönümlük arazi ve içinde harabe haline gelmiş birkaç bina.

Makarenko, Makarenko olmanın ilk adımlarını bu zorlu koşullarda atar. Yoğun bir çalışmayla koloni yaşanılır hale getirilir. Koloniye gelen ilk grup on beş ile on sekiz yaşları arasında 50 kişilik suçlu erkek çocuklar grubudur. Grup böyle olunca olaylar da kaçınılmazdır. Hırsızlık, bıçakların çekildiği kavgalar, koloni çevresinde soygunlar... Öğretmenler zor du-

rumdadır, çünkü çocuklar onlara da karşı gelmektedir. Bu koşullarda Makarenko ilk adımı atar. İkna edebildiği çocuklarla, anayolu güvenli bir yer haline getirmek ve ormanı kaçak ağaç kesimine karşı korumak üzere bir muhafız ekibi kurar. Muhafız ekibi görevi başarıyla sürdürür. Ekte yer alan her çocuk için de bu durum yaşamlarının ters yüz olması anlamını taşır. Artık koloninin çevresindeki anayol güvenlidir ve bu güvenliği önceden hırsız, yankesici, gaspçı olan koloni çocukları sağlamaktadır. Daha önemlisi bir toplu hedef saptanmış, bu hedef doğrultusunda ilk örgütlenme gerçekleşmiştir. Çocukların ve koloninin kaderinin ipleri Makarenko'nun elindedir artık. Bu küçük atılım efsanenin başlangıcıdır.

“Bir kolektifin yaşamında durmaya asla izin verilemez.” diyen Makarenko, hemen ikinci adımı atar. Koloni çevresinde eski bir toprak ağasına ait ve boş olan bir çiftlik ile malikâne vardır. Çocuklarla birlikte karar verilir. Burada tarım yapılacaktır. Coşkuyla kolları sıvarlar. Artık bir çiftlikleri vardır.

Bu arada koloniye sürekli yeni çocuklar gelmeye başlar. Artık sekiz yıl boyunca böyle olacaktır. Kızlı erkekli sokak çocukları ve suçlu çocuklar. İçlerinde yankesici, hırsız, gaspçı, fahişe... Her suç türünden çocuk. Her yeni grup komün için yeni bir tehdit, bir anlamda sil baştan demektir. Suçlu çocukların alışkanlıklarının yıkılması çok zordur. Yaşamın sillesini yemiş bu çocuklara yeni alışkanlıklar kazandırmak daha da zordur. Ayrıca deneyimin ve bilimsel pedagojik yöntemlerin olmadığı da eklendiğinde umutlar yokluk sınırındadır.

Makarenko zaman zaman umutsuzluğa kapılır ama yılmaz. Çıkış noktasını yakalamıştır. “Kolektif ruh” yaratılacak, bu temelde örgütlenme sağlanacak, ardından adım adım topluluğun ilkeleri ortaya çıkacaktır.

Komünün parası yoktur ve yaşam koşulları iyi değildir. Çiftlik üretimi bu sorunu çözecek ve komün kendi kendine yetecek duruma gelecektir. Bu kararın örgütlenmesine geçilir.

Örgütlenme ilginçtir. Bir sivil örgütlenmeden çok askeri örgütlenmeyi andırır. Çalışma müfrezeleri kurulur. Her müfrezenin başında da bir müfreme komutanı vardır. Ve de komutanlardan oluşan komutanlar konseyi. Komutanları önceleri Makarenko atar. Daha sonra bu görev komutanlar konseyine verilir. Komutanlar konseyi her kararı almaya ve ceza vermeye yetkilidir. Konsey toplantılarına tüm komün üyeleri katılır.

“Bir süre sonra ben de Makarenko'nun kurduğu eğitim sisteminde başrolü cezanın değil, yanlış davranışların engellenmesini mümkün kılan önlemlerin oynadığını kavradım.

...Ancak çok geçmeden bu tür uyarıların herkese duyurulma pratik aşamasına çok ender ulaştığına dikkat ettim. Kendisini bekleyen utanç verici olay karşısında uyarılan kişi, hızla durumunu düzeltiyor ve komutanlar konseyi genellikle cezayı bayramdan önce iptal ediyordu.” (Bir öğrencisi)

Çalışmalarda disiplin esastır. Disiplinsizliğin cezası konsey tarafından verilir. Ama bu cezalar dayak gibi onuru zedeleyici cezalar değildir. Çünkü ilkelerden birisi de kolektifin ve bireylerin onurudur.

Kavga, küfür, zorbalık en utanılacak davranışlardır. Komündeki kızlarla erkeklerin sevgili olamayacakları da ilkelerden biridir.

“Ürkütücü, ıslık gibi ses çıkartarak konuşan Makarenko'nun karşı-

Makarenko 1920'de suç işlemiş çocuklar için Gorki Kolonisi'ni kurdu.

sında, telaşlı bir Vaysa vardı.

“Demek, muhteşem Rus dilimize kötü davranmaktan vazgeçmedin! O kadar utanmazlaştın ki, kızların yanında bile küfrediyorsun!... Benimle ormana geleceksin ve sana nasıl küfredilmiş göstereceğim! Bunu uzun süre hatırlayacaksın genç kabadayı! Yürü!...Ve Makarenko önde, çıkıp ormana gittiler. Koloniden yarım kilometre uzakta, kimsenin kendilerini duyamayacağı bir yere geldiklerinde Makarenko küçük bir açıklıkta durdu.

“Şimdi burada küfret bakalım. Bütün gücünle küfret!”

“Anton Semyonoviç, bir daha yapmayacağım. Beni başka nasıl isterse-niz öyle cezalandırın.”

“Seni cezalandırmıyorum. Sana bütün olanakları sunuyorum. Başla bakalım! Saatimi al. Şimdi saat on iki. Altıya kadar çalışabilirsin...”

Makarenko oradan ayrıldı.

Vaysa'nın küfredip küfretmediğini kimse bilmiyor. Belki Makarenko saatini ona vermemiş olsa, bir daha geri dönmezdi de...

Tam altıda Vaysa, müdürün odasına geldi.

“İşim bitti. İşte saatiniz.”

“Kaç yıllık küfür tükettin?” diye sordu Makarenko.

Vaysa ‘Elli yıllık’ diye patladı.

Ve mucizelerin mucizesi gerçekleşti; Vaysa Gud, ağzını bozmaktan vazgeçti. Bundan tek vazgeçen de o değildi.” (Bir öğrencisinden anı)

Çalışmak müfrezeler arası bir yarışma biçimidir. En tembeller bile çalışmanın, üretmenin tadına varır. Hızla dayanışma ve güven duygusu gelişir. Her çocuk için yaşam yeniden başlamaktadır.

“Kolonide elliden fazla kız var. Bir tanesi, zeki gözlerle bakan, neşeli, kızıl saçlı on altısında bir kız bana okuduğu kitapları anlatıyordu. Sonra birdenbire ciddi bir sesle ‘İşte şimdi oturmuş sizinle konuşuyorum, oysa sadece iki yıl önce fahişelik yapıyordum’ dedi.”

En temel ilkelerden birisi de komüne yeni katılan suçlu çocuğa geçmişinin kesinlikle sorulmamasıdır.

Bu merak duygusu ortadan kaldırılır. Deyim yerindeyse her çocuk için komün yaşamı sıfırdan yaşama başlamaktır. Onlara sonsuz bir güven duyar. Bu noktada temel eğitim ilkelereinden biri tüm ağırlığını hissettirir: “Öğrenmeyecek öğrenci değişmeyecek insan yoktur.”

Makarenko suçlu bir çocuğu alıp komüne getirmek üzere cezasını çektiği hapishaneye gider. Yıllar sonra çocuk anlatır:

“Gubernia Eğitim Bürosuna giderken, Makarenko’nun önünden yürümeye çalıştım. Bunu beni gözetiminde tutabilmesini sağlamak ve ondan kaçmaya niyetimin olmadığını göstermek için yapmıştım. Ama o beni hep yanı başına çekti. Bana koloniyile ilgili, orayı organize etmenin ne kadar güç olduğuyla ilgili hikâyeler anlattı. Hapishane, ben ve geçmişim dışında; akla gelebilecek her koldan söz etti.

Eğitim Bölümü’nün avlusuna geldiğimizde, Makarenko, koloninin atını ve arabasını bana teslim ederek, beni şaşırtan bir iş verdi.

‘Okuma yazman var mı Semyon?’

‘Evet’

‘İyi’

Cebinden bir kağıt çıkardı ve şunları söyleyerek bana verdi: ‘Lütfen şunları aliver; ekme, yağ ve şeker... Bana hep kazık atarlar; ya eksik tartarlar, ya da paranın üstünü eksik verirler. Eminim sen bu işi benden daha iyi yaparsın.’

Kendime gelip itiraz etmeme fırsat vermeden hızla uzaklaştı. Fiske vursanız beni devirebilirdiniz! Bu nasıl işti!”

Makarenko’nun temel çıkış noktalarından biri de Gorki’nin insanlarda “çok geniş olanaklar” barındıran zenginlik görüyor olmasıdır. Gorki’nin bu saptaması çok önemli bir eğitim ilkesidir: “Çocuğun içindeki cevheri keşfetmek.”

Gorki’nin geçmişi de serseridir. Çocuklara, Gorki’nin kendilerinin kine çok benzeyen yaşamını anlatır. Şaşırr çocuklar ve de içlerini yeni bir umut doldurur: “Neden olmasın?” Koloni’de Gorki hayranlığı başlar.

Koloni birinci yılın sonuna doğru “Gorki Çalışma Kolonisi” adını alır. Onlar artık Gorki Çocukları’dır. Artık başları daha yukarıdadır. Gorki’yle yazışmalar başlar ve 1928 yılında Gorki koloniyi ziyarete gelir. Makarenko’nun çalışmaları Gorki tarafından çok beğenilir ve bir dostluk doğar.

İlkelerini ve çalışma yöntemlerini özetlediğim Gorki Kolonisi toplumsal hayata her meslekten çok başarılı insanlar ve Sovyet yurttaşları yetiştirmiştir. Tüm bunlar 1928 yılına dek yani 8 yıl sürmüştür.

Gorki Kolonisi’nden ayrılış

Ve 1928 yılı Makarenko’nun Gorki kolonisi yaşamının bitiş yılıdır. 1928 yazında Makarenko rapor vermesi için Eğitim Komiserliği’ne çağırılır. Bilim kurulu rapor verir. Tartışmalar olur. Bilim kurulu “önerilen eğitim süreci sistemine Sovyet sistemi içinde yer olmadığı”na ilişkin karar alır. Yönetenin statükoculuğu ile üretmenin yaratıcılığının çelişkisi Makarenko’nun Gorki okulundan istifasıyla sonuçlanır.

Bu tartışmaların kısa özeti Ceylan Yayınları’ndan basılan *Makarenko Yaşamı ve Eserleri* kitabında bulunabilir. Bu kitapta ayrıca Makarenko’yla ilgili anılar ve bazı makaleleri yer almış. Güzel bir başvuru kitabı. Ben çok yararlandım.

29 Aralık 1927’de Dzerjinski komünü açılmıştır. Bu komünün yönetimi Makarenko’ya verilir. Gorki Kolonisi’nden ayrılıncaya kadar ikisini birlikte, 1928’den itibaren de sadece Dzerjinski’yi yönetir. *Yaşam Yolu* kitabı bu komünü anlatır.

Dzerjinski Komünü

Bir konferansta Makarenko şunları söyler:

“Sekiz yıl boyunca Gorki adlı suç işlemiş çocuklar kolonisini, sekiz yıl da Dzerjinski adlı çalışma komünü yönettim. Dzerjinski Komünü, çocuk yaşta suçlular için kurulmuş bir kurum değildi. Başlangıçta kimsesiz çocukları ve sokak çocuklarını aldım. Son dört yıl boyunca ise sa-

Dzerjinski Komünü’nde üreten çocuklar.

dece ailelerinde maddi koşullar nedeniyle değil de, pedagojik ve ev içi koşullar nedeniyle sorun olan çocukları aldım.

Bu üç kategoriden hangisinin daha zor olduğunu söylemek güç; çocuk suçlular mı, sokak çocukları mı, ailelerden gelen çocuklar mı? Ben ailelerden gelen çocukların daha güç olduğunu düşünüyorum...

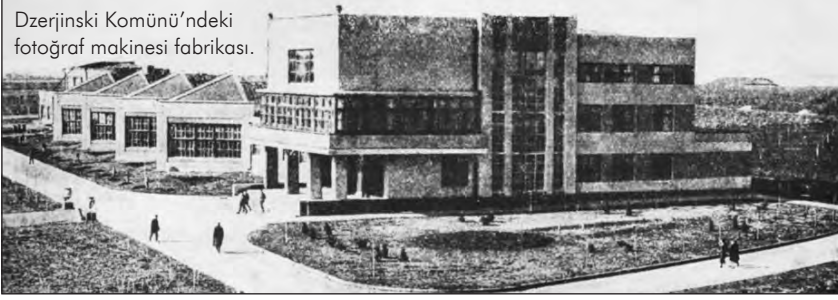
Ancak o zamana kadar işimin gerektirdiği tekniklerle daha iyi dayanmışım ve en önemlisi de on altı yıllık gelenekleri ve on altı yıllık tarihi olan bir çocuklar topluluğuna sahiptim.”

Dzerjinski’deki çalışmalar ve anlayış, Gorki deneyleri üzerine kurulur. Sorunlar benzerdir ama sonuç daha da olumludur.

İki komün arasındaki fark belki şöyle açıklanabilir. Gorki Okulu üretim çiftlikleri temelinde bir örgütlenme iken, Dzerjinski Okulu daha çok atölye, ışık ve fabrika biçiminde yani sanayi tipi bir örgütlenmedir. Geldikleri koşullar farklı olsa da Makarenko için; “zor çocuk diye bir şey yoktur.”

Komün başlangıçta marangozhane, torna, çilingir ve terzi atölyeleri kurar. Bu atölyeler bir yandan komünün ihtiyacını karşılar, diğer yandan siparişler alır. Yani para kazanır. Yaşamı boyunca durağanlıktan kaçınan ve durağanlığı çöküşün başlangıcı olarak gören Makarenko bu aşamada da yapacağını yapar. Komünün önüne fabrika kurma hedefi koyar.

Dzerjinski Komünü'ndeki
fotoğraf makinesi fabrikası.

Birçok atılımda olduğu gibi bunu da “hayal” olarak eleştirenler olur. Ama birisi elektrikli matkap, diğeri fotoğraf makinesi üreten iki fabrika kurulur. Kiminle? Yaşı 18'den küçük olan oğlan ve kızlarla; kültür, sanat ve öğretim çalışmalarını hiç aksatmadan.

Makarenko, Yaşamı ve Eserleri adlı kitabında bu durum şöyle anlatılır:

“SSCB'de elektrikli matkap ve birinci sınıf FED fotoğraf makineleri kadar güç bir üretimi ilk organize eden grup, nasıl olur da günde sadece 4 saat çalışan, daha çocuk yaştaki gençler olabilir? Komünün diğer bütün sanayi yatırımlarıyla aynı koşullarda verilmiş bir devlet kredisine dayanarak 8 yıl içinde iki fabrikayı inşa edip donatabildiğine, yüzlerce çocuğun tam bakımını üstlenip eğitim kadrosunun ücretlerini ödeyebildiğine, bir sürü yapı inşa edip geniş çaplı kültürel faaliyetlere girişebildiğine çoğu kişi inanmıyordu.

Böyle karmaşık üretim işleri ile uğraşan çocuklar, nasıl olur da, aynı zamanda normal koşullarda eksiksiz bir ortaöğretim görmeyi başara-biliyordu?

Nasıl oluyor da; eski sokak serse-rileri, bu kadar kısa bir süre içinde yeni insanlar, harika işçiler, gerçek sosyalist toplum vatandaşları haline getirilebiliyordu?...”

Makarenko'nun çalışmaları ve başarıları artık Sovyetler Birliği'nde ve dünyada kabul görmüştür. Dünyanın birçok ülkesinden eğitimciler Dzerjinski komününü ziyarete gelirler. Makarenko'nun yazdıkları tüm dünyada eğitim çevrelerini etkilemektedir.

Bu arada Gorki Okulu'ndaki çalış-maları “Askeri Alay Pedagojisi” diye

adlandıran, sözde özgür eğitim yan-lısı Halk Eğitim Komiserliği'nin tutu-culuğu 4 Haziran 1936'da Parti Mer-kez Komitesi'nce mahkûm edilir.

1935'te komünden ayrılan Maka-renko pedagojik araştırmalarına, ya-zılarına ağırlık verir. Bu arada çok sayıda konferansa katılır. Anılarını yazar. Çocuklar için kitaplar yazar.

Bu yıllarda, Türkçeye de çevri-len ve Sorun Yayınları'ndan basılan *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi*, *Ana Babaların Kitabı* adlı eserleri yazar. Bu kitaplarda da farklı aile yapıla-rında farklı yetiştirilen çocukların, yöntem ve davranış yanlışlarının analizini yapar. Çünkü Makarenko'nun en temel özelliklerinden biri eğitime bütünlüklü bakmasıdır. Ona göre, ailenin çocuk yetiştirme konu-sunda eğitilmesi gerekir. Bir konfe-ransta ailelere şunları söyler:

“Bir çocuğu gereğince ve normal bir şekilde yetiştirmek onu yeniden eğitmekten çok daha kolaydır... Kimsenin hiçbir anne babanın başa çıkamayacağı kadar zor bir şey de-gildir...”

Çocukları sadece ideal insanlar-dan oluşan bir toplumda yaşaya-cak şekilde yetiştiremeyiz. Oğlunu-zu böyle yetiştirirseniz, kendisini bizimki gibi bir toplumda buldu-ğu anda iflas edecektir... İnsanlarla hem geçinebilmeli, hem de onlara karşı direnebilmelidir...”

Makarenko'nun bu çabası peda-goji çevrelerinin “ailede çocuk e-ğitimi”ne önem vermesini getirir. Ancak bugün bile bu konuda ciddi eksiklikler olduğunu söyleyebiliriz.

1 Şubat 1939'da Emek Kızıl Bay-rak Ödülü'nü alan Makarenko 1 Ni-san 1939'da ardında çocuk sevgisi dolu, mücadeleci bir yaşam bıraka-rak ölür.

Dzerjinski Komünü'nünde
birinci sınıf
FED fotoğraf
makinelere
üretildi.

Makarenko'nun ölümünden bu yana 69 yıl geçti. Şu anda Sovyetler Birliği'nde eğitimin durumu nedir bilmiyorum. Ama sosyalist devrim ve sonrasında Sovyetler Birliği'nde eğitimin çok başarılı olduğunu biliyorum. Sadece ilk ve orta öğretimde değil, yüksek öğretimde de. Çünkü devrimden sonra yönetim önüne yeni bir Sovyet toplumu, yeni bir insan yaratma hedefini koymuştu. Bu da üretim ilişkilerinin yeniden dü-zenlenmesi ve eğitim ile olanaklıydı.

Bu halkayı çok iyi yakalayan Ma-karenko, bu hedefe ulaşmak için “kolektif ruh” yaratmak gerçeğini kavramış ve uygulamıştı.

Benzer gerçeği Türkiye eğitim ta-rihinde de görüyoruz. Cumhuriyet insanını yaratmak hedefi, ülkemizde de eğitim seferberlikleriyle uygulan-mıştır. Okuma yazma seferberlikleri, Millet Mektepleri, Halk Evleri ve Köy Enstitüleri bu tutumun sonucudur. Ve bu atılımlar eğitim geçmişimizin en verimli çalışmalarıdır. Özellikle Köy Enstitüleri “eğitimde kolektif ruh”un en önemli örneklerindendir.

Sonuçlar

1) Eğitimde toplumsal hedef ve bu hedefe ulaşmak için “kolektif ruh” başarının ilk ve temel gereğidir. Ül-kede devrimci durumun olması “ko-

lektif ruh" için en iyi durumdur. Emperyalizmin iğdiş ettiği bizim gibi ülkelerde ne yazık ki ruhsuzluk ön plandadır. Ama yine de eğitimciler daha dar kapsamlı da olsa öğrencilerin önüne hedefler koyup "kolektif ruh" yaratmaya çalışmalıdır.

2) Eğitimde yalınlık temel ilkelerden biridir. Anne-babalar ve özellikle eğitimciler inanmalıdır ki "hiçbir çocuk sizden daha az zeki değildir". Anne-baba ve eğitimciler bu ilkedan hareket etmeli, oyuncu rolüne soyunmamalıdır.

3) Her edinim gibi eğitim bir disiplindir. Disiplinin olmadığı ortamda eğitim öğretim başarılamaz. Elbette disiplini doğru anlamak koşuluyla. Disiplin; eğitime karşı duyulan saygı, sevgi ve güven ile eğitenin "hak edilmiş" otoritesinin bir sonucudur. Kısaca ortak emeğe karşılıklı saygıdır. Disiplini bir baskı aracı olarak görmek veya onun karşısına içi boş "özgür eğitim" anlayışıyla çıkmak, sorunu sloganlar çatışması basitliğine indirger.

4) Suçun olduğu yerde ceza olmalıdır. Hoşgörü cezanın karşılığı değildir. Ancak ceza onur kırıcı olmamalı ve anne-baba ya da öğretmen savcı tavrıyla ceza kesmeye kalkmamalıdır. Mümkünse ceza kolektifin ürünü olmalıdır. Aileyse ailenin, okulsan okulun, sınıfsa sınıfın ortak yaptırımları biçiminde olmalıdır.

5) Eğitim insanı değiştirme bilimidir. O nedenle canlı bir organizmadır. Eğitimci genel ilkeler çerçevesinde, toplumsal değişimi gözlemeli, anlamalı, ilkeleri bu koşullara uygun olarak uygulamalıdır. Bu da bir yöntem sorunudur. Değişen, ilkeler değil yöntemler olmalıdır. Yani eğitimci durağan bir ortamda (örneğin çiftlik) değil, hareketli bir ortamda (örneğin hareket halinde bir tren) olduğunu bilmelidir.

6) Eğitimde başarı bir süreçtir. Engin bir sabır ister. Anne-baba ve eğitimci karşılarında, söylediğini şıppadanak anlayacak insanlar bulacağını beklememelidir. Bu nedenle de eğiten taraftaki, "sizin ne söylediginiz değil, çocuğun ne anladığı o-

nemlidir." ilkesinden hareket etmeli, karşısındakinin doğru anlamadığını düşünüyorsa "aptal işte anlamıyor" zavallılığına düşmemeli, anlatmanın yeni yollarını bulmalıdır.

7) Her insanda keşfedilmeyi bekleyen yanlar vardır. Eğiten taraf bunu aklından çıkarmamalıdır. Örneğin hiçbir anne ya da babanın çocuğunun "çalgıcı" olmasını küçümsemeye hakkı yoktur. Bu durumlarda anne-baba çocuğu değil kendi körlüğünü değiştirmelidir.

8) Eğitimci durduğu yeri bilmeli, "çocukla arkadaş olma" popülizmine düşmemelidir. Çocuk kendi yaşında kişiliğine uygun arkadaş bulur. Bulamıyorsa bu başka bir sorundur. Anne-baba veya öğretmen, anne-baba veya öğretmen olarak kalmalı, çocuğun dostluğunu kazanmalıdır. Arkadaş olacağım çırpınısları, aşınmış ilişkilere dönüşmeye gebedir ve her iki taraf da kaybeder.

9) Eğitimde haklar ve sorumluluklar dengesi iyi kurulmalıdır. Çocuk özgürleşmeli, haklarını bilmeli ve savunmalıdır. Ancak sorumluluklarını da bilerek. Çocukların yetişmesi için aşırı "özveri" övünülecek bir şey değildir ve yanlıştır. Büyüklerin kendi gereksinimlerinden vazgeçip "çocuk için her şeyi" yapmaları doğru değildir. Çocuk ölene dek anne ve babasının "yaşamdan haz almak" hakkı olduğunu bilmeli, buna saygı göstermelidir. "Sen yaşamışsın yaşayacağın kadar, ben gencim, yaşamak benim hakkım" söylemi bencil ve mutsuz insan yetiştirir.

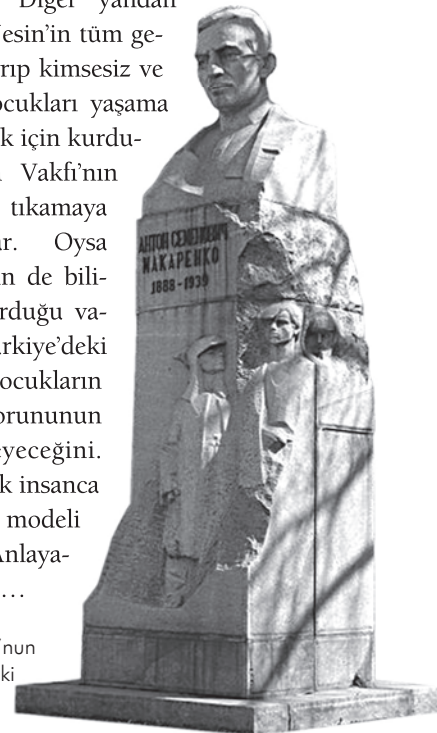
10) Cinsel eğitim önemlidir. Ancak abartılmamalıdır. Cinsel eğitimin eksikliği zaman zaman öne çıkar. "Seni leylek getirmedi, şöyle şöyle doğdun" demek cinsel eğitim değildir. Hele hele günümüzde. Cinsellik temel güdülerden biri, belki de en etkilisidir. Elbette kontrol altına alınması gereken davranışlardandır. Güdülerini ve eğilimlerini kontrol etmek insanın sosyalleşmesi anlamına gelir ki, olması gerektir. O nedenle cinsel eğitim basit bir organ bilgisi ve "özgürlük" savunucularının züppeliği değil, sosyal varlık olan insa-

nın kendini kontrol etme eğitimidir.

Biliyorum yukarıda 10 madde olarak sıraladığım sonuçlar "on emir" gibi oldu. Bunlar bir çırpıda 20'ye 30'a da çıkartılabilir. Makarenko'dan ve kendi deneyimlerimden çıkardığım sonuçlar bunlar. Sıraladığım ve sıralamadığım her maddenin üzerinde çok uzun konuşulabilir. Eğitimle ilgili olanlar bilir ki, eğitim bir sloganlar manzumesi değildir. Ama ne yazık ki günümüzde sloganlar ve kodlama tavrı ön planda.

Örneğin bugün çok gündemde olmasa da yakın zamanda toplumu korkutan ve ölümlere kadar varan öğrenci kavgalarını düşünelim. Nasıl da dehşete düşmüştük. Şu anda bu kavgalar yok. Ama yeniden ortaya çıkmayacağı anlamına gelmiyor. Yine balici, tinerici diye adlandırılan sokak çocukları yerine göre terör estiriyor ve de devlet gündeme getirdiği için basını eleştirerek polisiye tedbirlerle, okul önlerine polis göndererek sorunu çözmeye çalışıyor. (Eğitimciler soran yok ne yapılması gerektiğini. Zaten sorsalar da doğru kişilere sormazlar. Gidip "küfür insanın gerilimini azaltır, yararı vardır" diyen "psikolog"a ya da "küfür köşe taşı gibidir, ustaca küfür edilirse yerine oturur" diyen "bilgiç"e sorarlar. Ya da argoyu Türkçenin azizliğine bağlayan "entel"e). Diğer yandan da Aziz Nesin'in tüm gelirini aktararak kimsesiz ve yoksul çocukları yaşama hazırlamak için kurduğu Nesin Vakfı'nın çanına ot tıkamaya çalışıyorlar. Oysa Aziz Nesin de biliyordu kurduğu vakıfla Türkiye'deki yoksul çocukların eğitim sorununun çözülemeyeceğini. Bizlere çok insanca bir eğitim modeli sundu. Anlayabiliyorsak...

Makarenko'nun Kriyukov'daki büstü.

10 bin yıldır olduğu gibi birlikte yaşayabilirler Ormanlar, makiler, keçiler ve insanlar

Orman, maki, keçi ve insan... Bunların hepsi hem çevrelerindeki -sahneyi terk etmiş olanlar da dahil- diğer etmenlerin hem de kendi aralarındaki ilişki ve etkileşimlerin ortak bir ürünü olarak günümüze kadar gelmişlerdir. Şöyle de söylenebilir: İnsan keçiyi, makiyi, ormanı; keçi insanı, makiyi ormanı; maki insanı, keçiyi, ormanı; orman insanı, keçiyi, makiyi içerir. Peki, şimdi neden birbirlerinin düşmanı gibi gösteriliyorlar? Bu yazı, konuya bir başka açıdan bakmaya davettir.

Prof. Dr. Tuncay Neyişçi

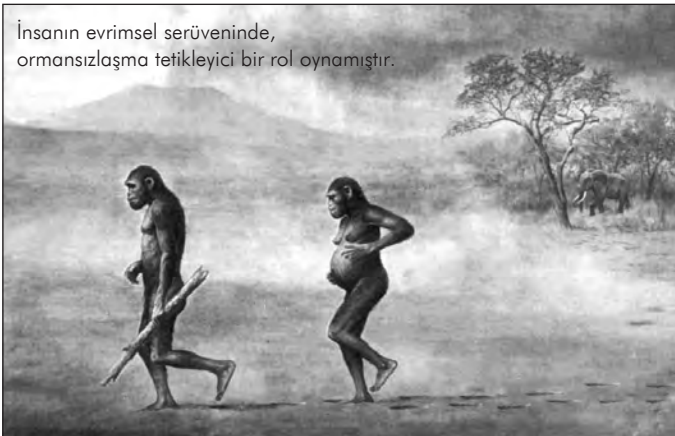
Kronolojik bir sıralama yapılacaksa bunlardan doğum tarihi en yeni olanının keçiler, daha doğru bir ifade ile evcilleştirilmiş keçiler olması gerekir. Burada ağırlıklı olarak evcilleştirilmiş keçilerden söz edileceğinden, aksi söylenmedikçe, keçi evcilleştirilmiş keçi olarak anlaşılmalıdır. Keçiyi evcilleştiren insanın bu sıralamada sondan ikinci sırayı alması olağandır. Ormanın mı yoksa makinin mi daha önce oluşmuş olması o denli önemli değil. Aksini savunan bilim insanları olsa da genel olarak makinin orman ekosisteminin tahrip edilmesiyle ortaya çıkan ikincil bir bitki örtüsü tipi olduğu tezi kabul görmektedir. Yani sondan üçüncü sıra maki-nindir. İnsanın atası olarak kabul edilen şempanzeler ile keçilerin atası olan yaban keçileri orman ya da maki bitki örtüsü tipine bağımlıdır. Bunların hepsi hem çevrelerindeki -sahneyi terk etmiş olanlar da dahil- diğer etmenlerin hem de kendi aralarındaki ilişki ve etkileşimlerin ortak bir ürünü

olarak günümüze kadar gelmişlerdir. Şöyle de söylenebilir: İnsan keçiyi, makiyi, ormanı; keçi insanı, makiyi ormanı; maki insanı, keçiyi, ormanı; orman insanı, keçiyi, makiyi içerir.

Ormanlar

İnsanın tarihi, aynı zamanda, insan-doğa yabancılaşmasının da tarihidir. Bu cümlede doğa kavramı ormanı da içermektedir. Kuzenlerimiz olarak kabul edilen insansımaymunlar, *Australopithecus*’lardan başlayıp insan, *Homo*’yla sonuçlanan evrim süreci bir iklimsel ve ekolojik değişimin ya da konumuz bağlamında ifade etmek gerekirse, bir ormansızlaşma olgusunun ürünüdür. Fransız antropolog Copen’s’in (1994) “Doğu yakasının hikâyesi” olarak adlandırdığı bu olay, Afrika Kıtası’nın doğusunda kuzeyden güneye doğru uzanan Büyük Yarı Vadi’sinin oluşumuyla ilgilidir. Yaklaşık 12 milyon yıl önce, insanlarla insansımaymunların birbirlerinden ayrı olarak evrimleşmesinde büyük önem taşıyan 3000 metreyi aşkın yükseklikteki dağ engelini oluşumu, tekdüze tropikal ormanların bölünmesine ve doğu ile batının birbirinden farklılaşmasına neden olmuştur. Sonuçta aynı ortak atadan gelen topluluklardan batıda -bir başka anlatımla kayda değer bir değişim geçirmemiş, nemli ve ormanlık alanlarda- kalanlar, insansımaymun olarak varlıklarını sürdürebilirken, köklü değişimlere sahne olan doğuda kalanlar ise orman, çalılık ve savandan oluşan farklı ekolojik ortamlara uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Bu yeni ve farklı yaşam ortamı atalarımızı iki ayak üzerinde dikil-

İnsanın evrimsel serüveninde, ormansızlaşma tetikleyici bir rol oynamıştır.

meye zorlayarak günümüz insanı, *Homo sapiens*'e dek uzanacak yolu açmış, taşlarını döşemiştir (Leakey 1998). Eğri oturup doğruyu dile getirmek gerekirse; insanın evrimsel serüveninde, tüm diğer evrim serüvenlerinde olduğu gibi, sorun ya da bu özelde ormansızlaşma tetikleyici bir rol oynamıştır.

Ormanla insan arasında, daha ilk aşamada su yüzüne çıkan zıtlaşma yüz binlerce yıl süren avcı-toplayıcı yaşama biçiminde ormanlık alanların avlağa dönüştürülmesi ile devam etmiştir. Evrim sürecinin yaklaşık son on bin yılında, tarım toplumuna geçişle birlikte, insanın yerleşik, bir başka deyimle de kent yaşamı, sahnedeki yerini almıştır. Bu kez de orman alanları bir yandan tarım ve yerleşme yeri alanlarına dönüştürülmek diğer yandan da sanayi (çömlekçilik, madencilik, vb) ve ısınma için gerekli enerjiyi sağlamak amacıyla kesilerek baskı altına alınmış ve daraltılmıştır.

200-250 yıl önce gerçekleşen sanayi devrimi ve buna paralel olarak gelişen sanayi toplumu giderek büyüyen ve kalabalıklaşan kentleriyle, insan-orman arasındaki bağımlılığı önemli ölçüde zayıflatarak kırsal kökenli *Homo sapiens*'in kentli insana, *Homo sapiens sapiens* 2000'e dönüşmesine ya da bir başka deyişle evrimleşmesine neden olmuştur. Bu tür, genellikle sanıldığı gibi aksine doğa ya da yabana değil kente bağımlı bir türdür ve evrim serüveninin ilk aşamalarındaki akrabaları gibi yaban ortamlarında, ormanlarda ya da Yunan-Roma yerleşimi koşullarında yaşamını sürdürebilmesi olası değildir.

Avcı-toplayıcı toplum düzeninden günümüz toplumuna dek uzanan süreç, aslında insan ile yaban-orman arasındaki bağımlılığın azalışını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Dünyanın tüm ihtiyaçlarını ormandan sağlayan, ormanın sunduğu ürünler olmadan yaşamını sürdürmesi söz konusu olmayan insanı, yerini ormanı dekor ya da oksijen de dahil, hammadde kayna-

ğı olarak gören insana bırakmıştır. Bu ilgi değişimi ve bağımlılık azalışı sürecekteki gibi görünmektedir. Gerçek ağaç ya da çiçeklerin yerini plastik kopyalarının almaya başlaması ve günlük gazetelerin elektronik ortamda yayınlanmaya başlaması bu değişimin su yüzüne çıkan ve çıkması beklenen örnekleridir. Yakın bir gelecekte sanal ortamlarda tropik orman gezintileri yapabileceğimizi düşlemek artık olağan dışı karışılmıyor.

Geleceğin toplumu ve onun ormanla ilişkileri tasarlanırken yaşanan ve yaşanması muhtemel bu köklü değişimlerin dikkate alınması, üzerinde düşünülmesi gerekir.

Veriler insanların kentlere olan bağımlılığının giderek derinleşeceğini ve yaygınlaşacağını belgelemektedir. Kent insan için vazgeçilemez

la ifade edilebilecek kadar kısadır. İstanbul ve bir ölçüde İzmir hariç tutulduğunda, kentlerimizde yaşayanların nerede ise tamamını kısa süre önce kente göçmüş kırsal kökenliler oluşturmaktadır ve bunlarda gerçek bir yeşil alan talebinin oluşması beklenemez. Bu durum insan-kent-yeşil alan ve ağaç ilişkisini belirleyen en önemli konulardan biridir. Her fırsatta yeşil alanların azlığından şikâyet edilmesine karşın yetersiz olduğu ileri sürülen mevcut yeşil alanların çok az kullanılıyor olması bu durumun bir yansımasıdır. Çevreciliği ağaç kesilmesine karşı durmak olarak algılamamıza karşın kentlerimizin ağaç kalitesiyle hiç ilgilenmemek de öyle... En büyüğünden en küçüğüne, hemen hiçbir kentimizin ağaçlandırma politikasının olmaması da.

İnsan ile orman arasındaki bağımlılık giderek zayıflıyor.

doğal yaşama ortamına ve kısa süreli kaçamaklar dışında zamanının tümünü geçirdiği inşa edilmiş bir ekosisteme dönüşmektedir. Kentleşme ve buna bağlı olarak kent içi yeşil alan talebi, kentli ile kırsal arasına giderek artan mesafeler koyan sanayi devriminin bir ürünüdür. Sanayi devrimini tamamlamış gelişmiş ülkelere insanları yüz yıllardan beri kentlerde yaşamaktadırlar ve bu nedenle köklü bir kent kültürüne sahiptirler. Kentsel yeşil alan talebi ile kentlilik kültürü arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur.

Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde kentleşme geçmişi on yıllar-

Makiler

Sıcak ve kurak yazlar, ılık ve yağışlı kışlarla karakterize edilen Akdeniz ikliminin bir ürünü olan maki bitki örtüsü Akdeniz çukurunu çevreleyen ülkeler ile Kaliforniya / ABD, Şili, Güney Afrika ve Avustralya'nın benzer iklim koşullarına sahip bölgelerinin egemen bitki örtüsü tipidir. Kapladığı yaklaşık 1,7 milyon hektarlık alan ile ülkemizin toplam ormanlık alanının yüzde 8,42'sini oluşturur. Akdeniz peyzajının tipik bir bileşeni olmanın dışında maki bitki örtüsü, toprak korumaya ve toprak oluşumu, su rejimi, yerel iklim, genetik rezerv, enerji ü-

Kentsel yeşil alan talebi ile kentlilik kültürü arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur.

retimi, vb. alanlarda da önemli işlevler ortaya koyar.

Kapladığı alanın büyüklüğü ve çok yönlü önemine karşın maki bitki örtüsünün ülkemizde aktüel ve potansiyel önemine yakışır ölçüde tanındığı söylenemez. Maki konusundaki araştırmaların yok değilse bile çok az olması bu durumun çarpıcı kanıtıdır. Maki bitki örtüsü ile kaplı alanlar bu nedenle elden çıkarma ya da ele geçirme amacıyla sürekli olarak çeşitli kuruluşlar arasında itilip kakılmışlar, sürekli ve düzenli bir biçimde incelenememişlerdir.

Makinin tanımı ve özellikleri

Maki, toprak ve iklimle denge durumunda bir bitki örtüsü tipi olmadığından genellikle bir klimaks (bir ekosistemin kararlı duruma ulaşmış olduğu evre) olarak kabul edilmez. Maki, ya klimaks olarak kabul edilen sert yapraklı, her dem yeşil Akdeniz ormanlarının, çoğunlukla insan müdahalelerinden kaynaklanan, bir dejenerasyon aşaması ya da bu klimaksa doğru tedrici gelişim aşamalarından biri olarak ele alınmaktadır. Bitki örtüsü fizyonomisi ve yapısı bakımından maki, “boyu 2 metrenin üzerinde, genellikle sık, toprak üstü kısımları belirgin bir biçimde gövde ve tepe tacı olarak ayrılamayan, ancak yaprakları çoğunlukla yere kadar uzanan,

her dem yeşil sert yapraklı odunsu bitkiler topluluğu” olarak tanımlanabilir (Tomaselli 1977). Tanımlamada bitkisel bileşim göz önünde bulundurulmamakta, terim, örneğin boylu kermes meşesi (*Quercus coccifera* L.), funda (*Erica arborea* L.), sandal (*Arbutus andrachne* L.), tüylü keçiboğan (*Calycatome villosa* Poir. Link), sakız (*Pistacia lentiscus* L.), keçiboynuzu (*Ceratonia siliqua* L.), defne (*Laurus nobilis* L.), akçakesme (*Phillyrea media* L.) vb. fanerofit ve şamefit bitki topluluklarına uygulanmaktadır.

Maki bitki örtüsünü oluşturan bitki türleri, her şeyden önce Akdeniz iklimine ve özellikle de ortalama dört ay süren yaz kuraklığına uyum sağlayabilecek özellikler geliştirmişlerdir. Morfolojik ve fizyolojik karakterli bu uyarlanma (adaptasyon) özellikleri iki grupta toplanabilir: Birincisi kök sistem yardımıyla alınan su miktarı oranını artırıcı biyolojik mekanizmalardır. İkincisi ise terleme (transpirasyon) yoluyla su kaybını azaltan mekanizmalardır.

Maki elemanlarının su alımı ve depolama yeteneklerini artırarak kuraklık baskısı dönemlerini kısıltabilmek için yoğun bir kök sistemi geliştirmeleri önemli bir uyarlanma özelliğidir. Kök gelişimi yatay, dikey ve her iki yönde olabilir. Maki elemanlarının kök sistemleri, tıpkı tepe çatıları gibi, rizosferin (toprağın bitki kökleriyle temasta olduğu katma-

nı) değişik derinliklerinde yoğunlaşmıştır. Boylu ağaç ve çalılar boysuz çalılarla hiçbir yarışmaya girmeden daha derin toprak tabakalarında depolanmış sudan yararlanırlar. Bazı maki türleri 8 m derinlikteki toprak suyundan bile yararlanabilirler (Rundel 1977). Maki elemanlarının sahip oldukları küçük boyutlu, kalın kutikula (yaprak yüzeyindeki hücrelerin dış çeperlerini kaplayan ince, mumsu, su kaybını önleyen katman), dik konumlu ve derin stomalı (açılıp kapanma özelliğiyle bitkideki terlemeyi ve gaz alışverişini kontrol eden, bekçi hücreler olarak da adlandırılan canlı yapı) yapraklar terleme yoluyla su kaybını en aza indirici özellikler taşımaktadırlar. Su kaybını azaltıcı kurakçıl özelliklere ek olarak yaprak hücreleri kurumaya son derece dayanıklıdır. Bununla birlikte 100 günü geçen kurak dönemlerden sonra kurakçıl hücrelerin yeniden canlanmaları güçleşir, ölüm ve yaprak dökümü başlar (Sprecht 1977).

Maki elemanlarından olan kermes meşesi, sakız, menengiç (*Pistacia terebinthus* L.), akçakesme, zeytin (*Olea europea* L.), keçiboynuzu, defne, tespih (*Stirax officinalis* L.), mersin (*Myrtus communis* L.) gibi fanerofitler ile kuşkonmaz (*Asparagus spp.*), saparna (*Similax aspera* L.) gibi sarılcılar zorunlu olarak sürgünle, sadece vejetatif olarak gençleşebilen türlerdir. Tohumla gençleşmeleri söz konusu değildir. Diğer yandan abdestbozan (*Poterium spinosum* L.), hasalban (*Rosmarinus officinalis* L.), kekik (*Thymus* sp.), alevotu (*Phylomis spp.*), adaçayı (*Salvia spp.*) şamefitler hem sürgün yoluyla vejetatif olarak hem de tohumla gençleşebilirler. Bunlara ihtiyari sürgünle gençleşenler adı verilir. Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) ve halepçamı (*Pinus halepensis* Mill.) gibi Akdeniz’e özgü iğne yapraklı türler ile laden (*Cistus spp.*) türleri sadece tohumla gençleşebilirler ve zorunlu tohumla gençleşen türler olarak adlandırılırlar.

Zorunlu sürgünle gençleşen tür-

ler sert yapraklı, çoğunlukla her dem yeşil, kurağa dayanıklı ve yazın aktif olan ağaç ve ağaççık türleridir. Bu türler rizosferin derin tabakalarında depolanmış sudan yararlanırlar. Buna karşılık ihtiyari olarak sürgünle gençleşen türler sınırlandırılmış fizyolojik etkinlik ve terleme yüzeyini azaltarak kurak yazlara adapte olmuş kuraktan sakınan türlerdir. Kökleri daha sığ toprak tabakalarını sömüren bu türler sürgün vermeye ancak ilk sonbahar yağışlarından sonra başlayabilirler. Aksine zorunlu sürgünle gençleşenler bir yangın ya da kesimden hemen sonra, yaz ortasında bile sürgün verebilir ve ilk sonbahar yağışlarına kadar yüksek bir büyüme performansı sergileyebilirler. Maki bitki örtüsü, daha önce de söylendiği gibi, klimaks bitki örtüsünün bir dejenerasyon aşamasını temsil eder. Bu dejenerasyonda yangın, otlatma ve usulsüz kesimlerin önemli bir ağırlığı vardır. Sadece Akdeniz bölgesindeki değil, Kaliforniya, Güney Afrika ve Avustralya'daki maki bitki örtüsü binlerce yıldan beri belirli aralıklarla yinelenen yangınların etkisinde kaldığından bir "yangın tipi" ya da "yangın klimaksı" olarak kabul edilmektedir (Shants 1947). Bu bitki örtüsünü oluşturan zorunlu sürgünle gençleşen, ihtiyari sürgünle gençleşen, zorunlu tohumla gençleşen türler yangın sonrası koşullarda olumlu geri besleme mekanizmalarına uygun olarak, yangınla teşvik edilmiş sürgün verme, tohum çimlenmesi ve yangın sonrası çiçek ve tohum üretimi gibi yangına adaptasyon özellikleri geliştirmişlerdir. Bir başka anlatımla, bu türlerin daha güvence- li ve başarılı gençleşebilmeleri belirli aralıklarla yinelenen yangınlara bağlıdır. Maki, iğne yapraklı ormanlara oranla bir alt dejenerasyon aşamasını temsil ettiğinden, oluşumunu daha yüksek yangın sıklıklarına borçludur.

Benzer biçimde, çoğunluğu şamofit çalılardan oluşan garig (Akdeniz ve Ege bölgesinin kıyı kesimlerinde makilerin tahrip edildiği alanlar-

da görülen çok kısa boylu dikenli çalılardan oluşan bitki toplulukları) bitki örtüsü tipi, makiye oranla daha yüksek yangın sıklıklarının oluşturduğu bir bitki örtüsü tipidir. Maki bitki örtüsü 12-15 yıl arayla yangın etkisinde kalırsa, karakteri ve yapısı bozulmadan varlığını sürdürebilir. Çünkü türler sürgün ve tohum yoluyla kendilerini yenileyebilirler. Yangınlar arasındaki sürenin uzaması yapısal bozulmalara ve biyolojik zenginliğin azalmasına yol açar. Bu nedenle Naveh (1971) maki kuşağındaki doğa parkları ve rezerv alanlarında biyolojik çeşitliliğin ekolojik yönetiminde denetimli yakma uygulamalarını vazgeçilemez bir araç olarak önermektedir. Diğer yandan makinin iki yılda bir arka arkaya yanması durumunda sürgün veremeyen zorunlu tohumla gençleşen türler elimine olarak sistem dışında kalırlar. Yangından sonraki 5. yılda sık maki örtüsü yüksek derecede yanıcı bir aşamaya ulaşır. Bu nedenle bu odunsu türler üzerinde en büyük evrimsel öneme sahip yangın sıklıkları 5-10 yılda birden daha büyük olamaz. Özet olarak, yangına adapte olmuş Akdeniz maki ekosistemlerinde egemen durumda olan bitkiler sadece yangından sonra yaşamda kalmalarına yardım edecek değil, ancak 15-20 yılda bir çıkabilecek yangınlarla daha sağlıklı bir gelişmeyi sürdürebilecek adaptasyonlar geliştirmişlerdir.

Bir varsayıma göre, yangına adapte olmuş ekosistemler aynı zamanda kolay yanabilen ekosistemlerdir (Mutch 1970). Örneğin maki ekosistemlerinin yanabilirliği, yangından sonraki 3-5 yılda kısa ömürlü otsu bitkilerin kolay yanabilirlikleri nedeniyle oldukça yüksektir. 5-15 yaşları arasında makinin yanma olasılığı oldukça düşüktür. Bu yaştan sonra ölü/canlı yanıcı oranı büyümeye ve yanma olasılığı yükselmeye başlar.

Yangın ya da herhangi bir başka nedenle toprak üstü biyo-kütlenin tümüyle tahrip edilmesinden sonra maki, karbonhidrat, mineral besin maddeleri ve su deposu olarak hizmet eden yeraltı organlarından sürgün vererek hızla gençleşir. Sürgünler henüz yumuşak ve sulu yapraklarda dikensiz ve az ligninli (bitkilerde hücre çeperi içerisinde bulunan, selülozla birlikte bitkinin odunsu yapısını ve dayanıklılığını sağlayan ve kâğıt yapımında kullanılan madde) olduklarından otoburlar ve özellikle keçiler tarafından istahla tüketilirler. Tüm Akdeniz ülkelerinde yüzlerce yıldan beri çobanlar makilerin bu özelliğinden keçi sürüleri için otlatma alanları yaratmak amacıyla yararlanmaktadırlar. Bu nedenle yangın sonrası otlatma baskısı, kısa sürede sert, dikenli, ya da lezzetsiz yaprak ve sürgünler geliştiren tür ve biyotipleri himaye eden güçlü bir seçici etken olmuştur

Akdeniz peyzajının tipik bir bileşeni olan maki, kapladığı yaklaşık 1,7 milyon hektarlık alan ile ülkemizin toplam ormanlık alanının yüzde 8,42'sini oluşturur.

Bitki örtüsü fizyonomisi ve yapısı bakımından maki, boyu 2 metrenin üzerinde, genellikle sık, toprak üstü kısımları belirgin bir biçimde gövde ve tepe tacı olarak ayrılamayan, ancak yaprakları çoğunlukla yere kadar uzanan, her dem yeşil sert yapraklı odunsu bitkiler topluluğu olarak tanımlanabilir.

(Money and Dunn 1970).

Kısacası maki bugünkü durum ve yapısını büyük ölçüde iklimin binlerce yıldan beri yinelenen yangın ve otlatma gibi insan müdahalesiyle yakından ilgili iki etken tarafından dejenere edilmesi sonucu almıştır. Makiyi oluşturan bitki türlerinin yangın ve otlatma baskısı ile ilişkili olarak geliştirdikleri adaptasyon mekanizmaları bu sürecin ürünleridir. Bir ekolojik seçici etken olarak yangın ve otlatma göz önünde bulundurulmadan makinin yapısal özelliklerinin kavranabilmesi olması değildir.

Ekolojik ve ekonomik değer

Akdeniz çevresi bitki örtüsü en azından 4 bin yıldan beri insan müdahalelerine maruz kalmaktadır. Nüfusu yoğun merkezlere komşu fiziksel konumu ile maki, bu müdahalelerden payını giderek artan oranlarda almaktadır. Bunda sürekli artan nüfusun da katkısı vardır. Müdahalelerin çoğu kent, ilçe ve tarımsal alanların makiliklere tecavüz ettiği noktalarda yoğunlaşmaktadır. Çok sayıdaki küçük toprak sahibini ilgilendiriyor olması nedeniyle kırsal-kentsel-yabanıl alan arakesitini oluşturan bu alanların yönetimi çok karmaşık ve güçtür. Biz burada ne bu tür güçlüklerle ve ne de makilerin toprağı erozyona karşı koruma, toprak oluşumuna katkıda bulunma, biyokimyasal etkinliği sayesinde toprak kalitesini yükseltme özelliği, su ekonomisini düzenleme, mikro ve yeterli büyüklükte olduğu durumlarda makro iklim yaratma,

çevre kirleticilerine diğer bitki örtüsü tiplerinden -örneğin iğne yapraklı orman gibi- daha dayanıklı olma, daha az bakım gerektirme, önemli bir genetik rezerv oluşturma, Akdeniz peyzajının karakteristik bitki örtüsü tipi olma gibi ekolojik ya da ekonomik değerleri üzerinde durmadan, onun daha çok enerji ve otlatma değerleri üzerinde yoğunlaşmak istiyoruz.

Maki bitki örtüsü tipinde önemli sayılabilecek miktarda enerji var mıdır? Büyüklüğü söz konusu bölge ve bitkisel bileşime bağlı olmakla birlikte, maki biyokütlesinde hasat edilebilecek durumda önemli miktarda enerji vardır.

Ülkemizde bu konuda bir fikir verebilecek değerler bulunmamakla birlikte, benzer özellikler gösteren meşenin ağır bastığı olgun (25 yaşın üzerindeki) bir maki meşçeresinde 45-60 ton/hektar arasında değişen bir biyokütle olduğu hesaplanmıştır (Regan and Dunn 1981). Eğer yüksek verimlilikteki alanlardan biyokütle belirli bir rotasyona göre hasat edilecek olursa dikkat çekici bir enerji kaynağı ortaya çıkar. Ortalama olarak 5 kcal/gr enerji içeriği ve 50 t/ha biyokütle hesabıyla 1 hektarlık bir meşçerenin 34.700 litre petrole eşdeğer enerji içerdiği hesaplanmıştır.

Bu hesaplama tekniği esas alınarak, maki alanlarını 10 yıllık bir rotasyon ve bunun yarısı (25 t/ha) bir verimle işlettiğimizi varsaydığımızda her bir hektardan 1735 lt/ha/yıl petrole eşdeğer enerji üretebileceğimiz ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık

bir hesaplama ile 10 yıllık rotasyonla işletildiğinde sadece makilik alanlarımızdan yılda 300.000 ton petrole eşdeğer enerji üretebilmemiz söz konusudur.

Makilik alanlardan ürün almak bir işletme tekniğini gerektirmektedir. Mevcut tekniklerle makilik alanlardan ürün almak ve işlemek masraflı ve güçtür. Yakacak odun üretmek ve işlemek için kazanılan enerjinin yüzde 20'den fazlasının harcanması gerekmektedir. Ancak ülkemizde yakacak odun fiyatlarının yüksek ve işçilik giderlerinin görece olarak düşük olması bu konuda önemli bir avantajdır. Makilik alanlardan yakacak odun üretimi dalında yeni teknolojilerin devreye sokulması ile üretim giderleri düşürülürken odunun yoğunluğu, enerji değeri ve taşınabilirliği de artırılmaktadır. Halkımızın pişirme ve ısınma alışkanlıkları göz önünde bulundurulduğunda gerek geleneksel ve gerekse modern alternatif tekniklerle makiden yakacak odun üretiminin daha uzun süre pazar bulabileceği açıklıkla görülmektedir. Ayrıca, bir ısınma aracı olarak kullanıldığında, odun ya da odun kömürü gibi alternatif yakıtlara (Linyit gibi) oranla daha temizdir ve bu nedenle çevre üzerinde daha az olumsuz etkiye sahiptir. Makilik alanların yakacak odun üretimi amacıyla işletilmesinde şu basit teknik önerilebilir:

Daha önce de belirtildiği gibi bir maki ekosistemi 20. yaştan sonra yangına her an hazır bir duruma gelmektedir. Elde henüz ülkemiz makilik alanları için geliştirilmiş idare süreleri yok ise de 10 yıl bu amaç için oldukça uygun görülmektedir. Komşumuz Yunanistan'da yapılan çalışmalara dayanarak makilik alanlarda da aynı idare süresinin kullanılabileceği ileri sürülmektedir (Margaris, 1981).

Eğer 20-30 yaşlarda çıkması kuvvetle muhtemel bir yangını beklemek ve bu arada yangınla mücadele masraflarını sürekli artırmak yerine, makinin 10 yılda bir hasat edilmesi bir yandan yangın riski ve yangınla mücadele masraflarını düşürürken

diğer yandan da verimlilik yüksek bir oranda tutulabilir. Sonuç olarak enerji ve organik madde bakımından önemli kazançlar elde edilebilir.

Diğer enerji plantasyonlarıyla karşılaştırıldığında bu tekniğin pek çok önemli üstünlükleri de vardır. Örneğin bu teknikte mono-kültürlerde olağan olan hassaslık, enerji ve gübre girdisi gibi sorunlar yoktur. Bununla birlikte daha önemli olan sistem çeşitliliğindeki olası artıştır. Tekniğin uygulanmaya başlanmasından 10 yıl sonra aynı ekosistemde 1'den 10 yaşına kadar tüm aşamaları bulmak olası duruma gelecektir. Bu yolla organizmaların sistem içinde oynadıkları rol, hem bitki hem de hayvan türlerinin artmasına neden olarak, artacaktır.

İklimin bir sonucu olarak ilkbahar başlangıcında bol olmasına karşın yem bitkileri yaz sonuna doğru tümüyle ortadan kaybolurlar. Bu durum besi hayvanlarının sadece çayır ve küçük çalılara değil ancak daha boylu çalılar ve ağaçların alt dallarına da saldırımlarına neden olur. Çoğunlukla çobanlar da sürülerini besleyebilmek için hayvanlara suç ortaklığı edebilmektedirler.

Akdeniz'de kışlar genellikle ılık geçer ve kar çok ender yağar. Bu durumda bitki örtüsü kış aylarında hayvan otlatmasına karşı daha soğuk bölgelerde olduğu gibi korunamaz. Besiciler hayvanlarını ahırlara almak zorunda kalmadıklarından sürüler tüm yıl açık alanda oturlar ve böylece aşırı otlatmaya neden olurlar. Bu nedenle otlatma, yangın ve düzensiz odun kesimi ile birlikte maki ekosistemlerinin önemli bir dejenerasyon ögesini oluşturur.

Gerek topografinin zorluğu gerekse yem bitkilerinin kalitesi bakımından keçi, maki gibi yem değeri bakımından fakir ekosistemlerde büyüme ve çoğalmaya adapte olmuş tek evcil çift turnaklıdır. Keçinin bu özelliğine ağaçlara tırmanabilme çevikliğini, susuzluğa dayanıklılığını, yem bulmadaki becerisini ve dikenleri bile öğütebilen sert damağını da eklemek gerekir. Tüm bu özellik-

ler keçiyi dejenere olmuş Akdeniz orman ekosistemlerine en iyi adapte olmuş hayvan durumuna getirir. Keçinin maki, makinin de keçi evrimi üzerinde etkili olduğunu gösteren adaptasyon özellikleri vardır.

Makilik alanların binlerce yıldan beri aşırı otlatma, kasten yakma, kaçak kesim gibi, bilinçsizce kullanımı, bu doğal kaynağın ağır biçimde dejenere olmasına ve verim gücünün düşmesine neden olmuştur. Aşırı otlatılmış bu verimsiz alanlarda yılda en az 6-7 ay otlamak zorunda olan keçiler, almaları gereken besini sağlayabilmek için daha çok bitki maddesi yemek ve daha çok yürümek zorunda kalmaktadırlar. Böylece et üretimleri de önemli ölçüde düşmektedir. Makideki otlanabilir bitkiler bugün düşük verimli, düşük lezzetli ve düşük besin değerli türlerden oluşmaktadır. Bu alanların uygun teknikler kullanarak ıslah edilmeleri ve bilimsel bir planlamayla kullanıma açılmaları ortalama sürgün üretimini 5 misli, et üretimini 3 misli artırabilecektir.

Yine komşumuz Yunanistan'da kermes meşesinin hakim olduğu keçi otlatmaya elverişli makilik alanlarda yapılan araştırmalarla, yem üretiminin makilik alanın uygun biçimde ıslahı yoluyla en az 2, makinin kısmen otlağa dönüştürülmesi yolu ile de en az 4 kat artabileceği

ortaya konulmuştur. Sonuçta, uygun ıslah ve işletme teknikleri uygulandığında maki alanlarının otlatılmasıyla et üretiminin en azından 3 katına çıkarılabileceği hesaplanmıştır (Liacos, 1981).

Otlatma için potansiyel bir alan durumundaki bozuk koru niteliğindeki kızılçam alanları ile tepe sürgünü keçinin ulaşabileceği yüksekliği geçmiş ağaçlandırma alanlarının da uygun teknikler kullanılarak otlatmaya açılması durumunda et üretiminin önemli boyutlarda artırılacağı açıktır. Özellikle bozuk koru ve belirli boya ulaşmış ağaçlandırma alanlarının silvopastoral (orman alanlarıyla besicilik yapılan otlakların birarada bulunması) kullanıma açılması, bu ormanların üretimlerini artırmada ve korunmalarını güvence altına almada da yarar sağlayabilecektir.

Maki bir orman formudur ve ormancılık mesleğinin bir konusudur. Makiye layık olduğu değeri verdiğimizde onun, yorgun ve yıkılmış görünümüne karşın, en azından alımlı ve bakımlı muz plantasyonlarına eş değerde ekonomik değer üretebileceğini görebilmemiz de mümkün olabilecektir.

Keçiler

Özlü söz dağarcığımız "keçi" konusunda oldukça zengindir ve bunların çoğu keçileri aşağılayıcı içerik-

Maki, iğne yapraklı ormanlara oranla bir alt dejenerasyon aşamasını temsil ettiğinden, oluşumunu daha yüksek yangın sıklıklarına borçludur.

tedir. Ekolojik anlamda “keçi can, kasap yağ derdinde” deyişi bunlar içinde duruma en uygun olanı belki de. Bunu “keçi can, ormancı odun derdinde” olarak günümüze uyarlayabiliriz.

Keçi, aşırı avlanma sonucu sayılarının çok azalması nedeniyle giderek güçleşen yaban ceylanı avının zorlamasıyla, yukarı Mezopotamya’da, “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan coğrafyada yaklaşık 10 bin yıl (MÖ 8000) önce buğday, bezelye, zeytin ve koyun ile birlikte evcilleştirilmiş ilk hayvan türlerinden biridir. Çayönü, Catalhöyük, yani Anadolu, keçinin evcilleştirilmesine ilişkin ilk kanıtları veren yerleşimlerdir. Yani keçi Anadoluludur. Buradan doğuya, güneye ve batıya yayılmıştır.

Keçinin evcilleştirilmesinin temel nedenleri arasında beslenmesinin ve barınmasının ucuz, veriminin yüksek, susuzluğa dayanıklılığının ve hastalıklara karşı bağışıklığının yüksek olması sayılabilir. Keçi, koyunun ve sığırın yaşamasının mümkün olmadığı dağlık bölgelerde, ağıla gerek duymadan açık alanlarda, sınırlı bir bakımla, ottan çalı ve ağaççık türlerine kadar uzanan farklı bitkileri otlayarak et, süt (ana sütüne en yakın), gübre ve lif (kıl) üretebilen, yem değeri bakımından fakir maki alanlarının tek çift tırnaklı hayvan türüdür. Bu özellikleriyle keçi en az kaynaktan en yüksek miktarı üreten, bir başka anlatımla, bizim bugünlerde sıklıkla sözünü ettiğimiz “sürdürülebilirlik” kavramına tıpa tıp uyan, yoksul insanların ve yoksul alanların hayvanıdır. Yapı Kredi Yayınları arasında çıkan *Keçilerin Dönemi* adlı eserinde Arnavut yazar Luan Starova keçilerle yoksullar arasındaki yaşamsal ilişkiyi des-

Keçi en az kaynaktan en yüksek miktarı üreten, bugünlerde sıklıkla sözünü ettiğimiz “sürdürülebilirlik” kavramına tıpa tıp uyan, yoksul insanların ve yoksul alanların hayvanıdır.

tansı bir dille anlatmaktadır.

Ataları yaban keçileri olan evcilleştirilmiş keçiler ormana değil makilik alanlara aittirler. Makilik alanlar ve keçiler, evcilleşme öncesi ve sonrasında birlikte evrimleşmişlerdir. Seçici olmadan, maki bitki örtüsü tipine ait hemen her türü otlayabilen keçi, bu türleri otlatmaya karşı yeni ekolojik adaptasyonlar geliştirmeye zorlamış ve böylece, sanılanın aksine çeşitliliğin (biyolojik) artmasına yol açmıştır. Sütleğen, zakkum gibi türler kimyasallar üreterek; sarıboğan, karaçalı dikenlerle donanarak; pırnal meşesi, akçakesme sert, dikenli ve otlatmaya dayanıklı yapraklar geliştirerek keçi sofrasının dışında kalmayı ya da otlatmayı en az zararlı atlatılabilmeyi başarmışlardır. Keçiler tarafından ağır biçimde otlanmış bir makilik alan bu karşılıklı etkileşimi anlaşılır bir dille gözler önüne serer. Buna karşılık keçiler dikenli, sert yaprağı, hatta ince dalları bile kemirip öğütebilecek damak yapıları ve bir zeytin ağacının tepesine çıkabilme yeteneği geliştirmişlerdir. Bu etkileşimler, aynı bitkilerin kuraklıkla etkileşimleri sonucu geliştirmiş oldukları çok çeşitli adaptasyon özellikleriyle tıpa tıp benzeşmektedir.

Aslında anlaşılması gereken, bu

Keçinin maki, makinin de keçi evrimi üzerinde etkili olduğunu gösteren adaptasyon özellikleri vardır.

gün etrafımızda gördüğümüz her türden doğal ve kültürel yapının, iyi-kötü, faydalı-zararlı, güzel-çirkin vb. ayrımı yapmadan, kendi ve dışında kalan tüm etkenler arasındaki etkileşimlerin, zaman boyutunda ortak ürünleri olduğudur. Bu bağlamda Akdeniz bölgesinin maki ya da orman ekosistemleri, bugünkü yapı ve bileşimlerini, anlaşılması kolay toprak, su, rüzgâr, kuş, meyil, kuraklık vb. etkenlere olduğu kadar yangın, keçi otlaması, insan müdahalesi gibi etkenlere de borçludurlar.

Keçiye ilişkin sorunlara ekolojik anlamda çözüm üretebilmek için, keçi konusundaki şikayetlerin merkezine keçinin kendisini değil, keçi ile sistem arasındaki etkileşim olgusunu koyma zorunluluğu vardır. İster insan etkisiyle ister “doğal” olarak tanımlamaktan hoşlandığımız nedenlerle olsun, yırtıcının (burada keçi) popülasyonunun değişmesi (artma ya da eksilme) av (burada orman ya da maki) üzerinde etkili olur. Bu milyonlarca yıldan beri süregelen dinamik bir süreçtir. Ortaya çıkan etkiyi iyi-kötü, faydalı-zararlı olarak adlandırmak insan merkezli bir değerlendirmedir.

Keçileri ormanlar için zararlı ilan etmek ekolojik değil antropolojik bir iddiadır. Orman yönetimi, ormanlardan en yüksek sürdürülebilir odun üretimini temel amaç edinmiştir ve bu nedenle de olaya ekolojik

değil ekonomik bakmak durumundadır. Orman yönetiminde odun değeri olmadığı düşünülen “maki” alanlarının bozuk orman olarak tanımlanmış olması bu yaklaşımın bir sonucudur. Orman içi ve bitişiğindeki köylüye ait olan ve onlara ekonomik fayda sağlayan keçilerin, ormandan ekonomik fayda elde etmeye odaklı orman yönetimi için bir önem arz etmemesi, ancak neden olduğu olumsuz etkilere göre değerlendirilmesi olağan bir sonuçtur. Ancak günümüz paradigmasına göre orman yönetimi ekonomik olduğu kadar ekolojik (yazar ekolojinin ekonomik etkileşimleri de kapsadığı, kapsamı gerektiği düşüncesindedir) temellere de dayanmak zorundadır. Sorun bu noktada, orman kaynaklarının ekonomik yaklaşımla mı, ekolojik yaklaşımla mı yönetilebileceğindedir. Birinci yaklaşımda keçi tümüyle zararlıdır ve orman içinde yeri yoktur, ikincisinde ise keçi sistemin bütünleyici ekolojik bir bileşenidir.

Gerçek olan günümüzde maki alanlarının, keçi otlatması da dahil kaçak kesim, açma, yangın gibi nedenlerle bozulmuş verimlerinin önemli ölçüde düşmüş olduğudur. Bu verim düşüklüğü buralarda otlayan keçilerin de verimlerinin düşmesine yol açmaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalar, bu alanların iyileştirme (rehabilitasyon) çalışmalarını sonrasında planlı ve düzenli keçi otlatmasına açılmaları durumunda sürgün veriminde 5, nitelikli et ve

Salt ekonomik yaklaşımda keçi tümüyle zararlıdır ve orman içinde yeri yoktur, bütünsel ve ekolojik yaklaşımda ise keçi sistemin bütünleyici ekolojik bir bileşenidir.

süt veriminde 3 misli artışlara ulaşılabileceğini ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak, maki alanlarının sağlık ve çeşitlilik (bitki ve hayvan, mantar) bakımından gelişmesiyle gelir seviyesi yükselen orman içi ve bitişiğinde yaşayanların orman ile ilişkilerinin düzelmesi de sağlanmış olacaktır.

Keçi inadını bırakıp, keçinin sadece ormanlarımızı değil kültür ve sanatımızı da derinden etkilemiş olduğunun farkına vararak sorunları dışlayıcı ve yasaklayıcı sığ önlemlerle çözmeye çalışma alışkanlığının yerine bilgiye, anlamaya dayalı bütüncül yaklaşımlar geliştirmeliyiz. Keçiler ve göçerler bu ilgi ve sevgiye layıktır.

Keçiler ve ormanlar birlikte 9 bin yıldan beri buralarda. Eğer keçiler ormanın tek düşmanı ise, hâlâ 20 milyon hektarın üzerinde orman kaynağımızın olmasını nasıl açıklayabiliriz?

Ve insanlar...

Başka bir şey söylemeye gerek var mı?

Keçi inadını bırakıp, keçinin sadece ormanlarımızı değil kültür ve sanatımızı da derinden etkilemiş olduğunun farkına varalım. Keçiler ve göçerler bu ilgi ve sevgiye layıktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1) Liacos, L. 1981. Grazing Management of Evergreen Brushlands in Greece. USDA Gen. Tech. Rep. PSW — 58, 270-275.
- 2) Margaris, N. S. 1981. Maquis for Biomass. USDA Gen. Tech. Rep. PRW — 58, 166-170.
- 3) Mooney, H. A. and Dunn, E. L. 1970. Convergent Evolution of Mediterranean Climate Evergreen Sclerophyll Shrubs. *Evolution*, 24; 292-303.
- 4) Mutch, R. W. 1970. Wildland Fires and Ecosystems — a Hypothesis. *Ecology*, 51, 1046-1051.
- 5) Naveh, Z. 1971. The Conservation of Ecological Diversity of Mediterranean Ecosystems Through Ecological Management in: The Scientific Management of Animal and Plant Communities for Conservation. Proc. Symp. Brit. Ecol. Soc. Norwich 1970, ed. E. Duffey and A. S. Watt, 11, 605-622.
- 6) Riggan, P. J. and Dunn, P. H. 1981. Harvesting Chaparral Biomass for Energy An Environmental Assessment. USDA Gen. Tech. Rep. PSW -58, 148-157.
- 7) Rothermel, R. C. and Philpot, C. W. 1973. Predicting Changes in Chaparral Flammability. *J. of Forestry*, 71, (10), 640-643.
- 8) Rundel, P. W. 1977. Water Balance in Mediterranean Sclerophyll Ecosystems. USDA Gen. Tech. Rep. WO — 3, 95-106.
- 9) Shantz, H. L. 1947. The Use of Fire as a Tool in the Management of Ranges in California. Cal. State Board of Forestry.
- 10) Tomaselli, R. 1977. Degradation of the Mediterranean Maquis. *MAB Technical Notes* 2, 33-72.

İtalya'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı tırmanıyor Süper vali Romanlara karşı

"İrkçilik" ve "yabancı korkusu" temelindeki tartışmada göçmenler, Romanlar, tutuklular, eşcinseller ve hayat kadınlarının ardından köpekler de yerini aldı. Treviso şehrinin Lega'dan seçilen namılı belediye başkanı Giancarlo Gentilini, bir ilke imza atarak, "Yabancı ırktan köpekleri bir kenara bırakalım. Bizimkilerin atası olan köpekleri hayat arkadaşı olarak seçelim" önerisinde bulundu.

Aslı Kayabal

İtalyanlar gerçekten korkuyor mu?

Demos-Coop'un yaptığı araştırma "Korkan bir İtalya" gerçeğini ortaya koyuyor. Rakamlara göz atacak olursak, "Yaşadığınız bölgede suç oranında bir artış gözlüyor musunuz?" sorusuna "evet" diyenler yüzde 53,1. "İtalya'da suç işleme oranında bir artış var mı?" sorusuna "evet" yanıtı verenler ise yüzde 86,6.

Halkın son birkaç yıldır çoğu yabancılar tarafından işlenen, cinsel şiddet, tecavüz, hırsızlık, çanta çalma vs suçlardan ürktüğü ortada. Kendilerini güvende hissetmiyorlar. Bu nedenle Lega'nın önerisi ile gündeme gelen ve gönüllü vatandaşların katılımı ile kentlerde yaratılmak istenen "sivil güvenlik" gruplarının hemen faaliyete geçmesine yüzde 63'ü olumlu bakıyor. Kısacası suç çetelerini cezalandırmayı "kendin hallet" yöntemiyle çözmeyi tercih ediyorlar.

Gündeme Romanlar oturduğunda "yabancı korkusu" kabuk değiştiriyor ve "ırkçı" bir kimlik ediniyor. Araştırmaya göre, İtalyanların yüzde 75'i, kentlerin yanı başındaki Roman mahallelerinin bütünüyle dağıtılmasından yana. Yüzde 90,3'ü ise kentlerde birçok noktanın kameralarla izlenmesini istiyor.

İtalyanların yabancı olana güvensizliği ve yabancı fobisi konusunda bir başka ayrıntı da merkez sağ ve sağ partilere oy verenlerde bu korkunun yüzde 50-56'larda seyretmesine karşın, sol partileri tercih edenlerde yüzde 46 gibi küçümsenmeyecek bir düzeyde gözlenmesi. Özellikle bir dönem solun kalesi konumundaki bölgelerde yabancı korkusunun ciddi anlamda tırmandığı da altı çizilmesi gereken yeni bir veri.

Bütün bu rakamlardan ortaya çıkan karamsar tabloda her iki İtalyan'dan birinin yabancı ve farklı olandan ürktüğü gözlenmekte. Kaçak ya da yasal göçmenler sayıca çok fazla, bu durum güven-

Bir İtalyan gazetesinin okur mektupları köşesinde yayımlanan mektubu sizlerle paylaşmak istiyorum. 40'lı yaşlarını süren bir anne, eşi ve iki çocuğu ile birlikte Venedik yakınında bir spor ve eğlence merkezine gidiyor. Çocukların tercihi öncelikle havuzda yüzmek. Aile bilet almak için danışmaya gidiyor. Sırada bir başka aile var. Ancak bu aile ile merkezin yöneticileri arasında sert bir tartışma sürmekte. Aileye havuza giremeyecekleri söyleniyor. Çünkü hepsi Roman vatandaşı ve onların İtalyanlarla birlikte havuzu kullanmaları mümkün değil.

İtalyan aile, bu tatsız tartışmayı yakından izliyor. Roman aile merkezi terk etmek zorunda kalınca bu uygulamadan rahatsız olan İtalyan anne sorumlulara soruyor, "Neden girmelerine izin vermediniz?" Yanıt açık: "Onlarla birlikte kim havuza girmek ister? Siz girer misiniz?"

İtalya'da yabancı korkusu ve ırkçılık hızla tırmanıyor. Çoğu İtalyan "yabancılardan korktuğunu" söylemekten kaçınmıyor. Bir tür vicdan muhasebesi yaparak "ırkçı" olmadıklarını anlatıyorlar. Ama ırkçılık ile yabancı korkusu arasındaki çizgi çok hassas. Ayrıca İtalyan halkının yabancı olana güvensizliği konusunda yapılan araştırmalar kaygı verici boyutlarda.

Sınır dışı edilen
Romanlar - Roma.

sizliği besliyor. Ama “farklı” olanlar arasında en nefret edilen grup Romanlar. Çoğu İtalyan’ın gözünde, “dilenci” ve “hırsızlar”. Zaten halkın yüzde 75’i Romanlara tahammül edemediğini açıkça söylüyor.

Halkın korkusuna ilaç

İtalyan halkı yabancılardan korktuğunu ifade edince, iktidarda olan Berlusconi hükümeti bir ilke imza atarak, Milano valisi Gian Valerio Lombardi’ye “Lombardiya bölgesi Roman vatandaşlar acil durum komiseri” sıfatı da vererek halkın Romanlar konusundaki kaygılarını çözmesini istedi. Napoli asıllı süper vali, “Milano’daki Romanlar en kısa zamanda Romanya’ya geri dönecekler” açıklamasıyla işbaşı yaptığını ilan etti.

Kaçak göçmenlerle mücadelede Belediye Başkanlarına “Şerif” yetkisi veren, kentlerde jandarması ile toplu taşıma araçlarında yabancılara kimlik ve oturma izni belgesi sorarak gerilim yaratan, bir günde 400 Roman’ı tutuklayan, Avrupa Birliği’nden aldığı maddi destekle sınır dışı uygulamalarını charter uçuşlarıyla hızlandıracağını duyuran Berlusconi hükümeti, halkın kaygı ve korkusuna ilaç olacağını göstermekte zaman yitirmedi.

Ayrıntılarına sonra döneceğim “güvenlik paketi”ne geline nokta-yı anlamak için İtalya’da son birkaç aydır yaşananları bilmekte yarar var.

Geçtiğimiz 12 Mayıs’ta gazete okurları, “Çingene kızı bebek çaldı” başlıklı bir haberle karşılaştı. Televizyonlar birinci haber olarak Napoli’nin banliyö semtlerinden Ponticelli mahallesinde yaşanan olayı görüntüleriyle yayınlıyordu. Gerçekten de 16 yaşında bir Roman genç kız, Ponticelli’de bir daireye giriyor. Genç anne banyoda çamaşırlar ile meşgulken, yatağında uymakta olan 6 aylık bebeği kaptığı gibi kaçıyor. Merdivenlerden inerken tesadüfen alt katta oturan ve kızına gelen bebeğin dedesi ile karşılaşıyor. Genç kız kucığında bebekle koşarak uzaklaşmaya çalışırken dede olanca gücüyle torununu çekerek kurtarı-

yor ve kızına teslim ediyor. Hemen ardından kaçmaya çalışan genç Roman’ı yakalıyor. Öfkeden köpüren mahalle halkı genç kızı linç etmeye hazırlanırken jandarma devreye giriyor. Genç kız hemen uzaklaştırılıp tutuklanıyor.

Bu talihsiz bebek kaçırma olayının ardından önce Napoli’de ardından başkent Roma’da doğrudan Romanların kamplarını hedef alan “ırkçı” saldırılar düzenleniyor. Napoli’de arkalarına mafyayı alan çeteler çeşitli kampları ateşe veriyor. Napoli’de söz sahibi olan Camorra ile hareket eden bu ırkçı gençler, bir yandan molotof kokteyli fırlatırken bir yandan da “Ponticelli’yi hemen terk edin!” diye haykırıyorlar.

Barakaları yakılıp yıkılan, hakarete uğrayan ve tehdit edilen 500 Roman, korku ve çaresizlik içinde yaşadıkları mekânı terk etmek zorunda kalıyor. Barakalarda plastik çiçeklere, perdeler ve fotoğraflara varana kadar her şeyleri yakılıp yıkılan Romanlar çoluk çocuk gidiyor Ponticelli’den.

Romanya’ya geri gönderilmek için bindirildikleri otobüs de yabancı düşmanlığından payını alıyor. Yine Ponticelli’nin gençleri, bu çaresiz

İrkçi afişlerden biri: “İtalya’nın onuru için Çin ve İslam dışarı!”.

insanların bindirildiği otobüsleri de tartaklamak cesaretini gösteriyor, sopalarla saldırarak “gidin buradan!” diye bağıyorlar.

Geride 40 kadar İtalyan vatandaşı Roman kalıyor. Onlar ise mafya ve ırkçılardan ürkütüklerini, dışarı çıkmadıklarını, sabaha kadar barakaları ateşe verilecek korkusuyla uyumadıklarını, iki gündür aç olduklarını anlatıyorlar çaresizlikle.

Ponticelli’deki İtalyan anneleri ise bebeğin çalınma girişimi karşısında öfkeli ve bu öfke dinmiyor. “Onlara hep yardımcı olduk. Gıda ve giyecek verdik. Ama hep hırsızlık yapmayı tercih ettiler. Şimdi bebeklerimizi de çalışıyorlar” diyerek kusu-yorlar öfkelerini.

Roma’da dükkânları ateşe verdiler

Napoli’de Romanlara karşı öfkeyi tetikleyen bebek kaçırma olayından birkaç gün sonra bu kez Roma’da

Milano’da yabancı öğrencilerin oranı yüzde 40’ı geçiyor. Berlusconi hükümeti yabancı öğrencilerin sınıflarda yüzde 20’lik kotaya göre dağılımını öngörürken, muhalefet eşit eğitim herkesin hakkıdır, kota uygulaması olmamalı diye karşı çıkıyor. Fotoğrafta Milano’da Trotter ilkokulu. Bu okulda yabancı öğrencilerin oranı yüzde 40’ı aşıyor.

Roberto Rossellini'nin "Roma Açık Şehir" filmini çektiği, Pier Paolo Pasolini'nin çok sevdiği Pigneto mahallesi bir başka ırkçı saldırıya sahne oluyor. Bu kez ırkçıların hedefinde sadece Romanlar yok. Bir grup genç, Pigneto'da yıllardır yaşayan ve çalışan göçmenlerin işyerlerini ateşe veriyor, Ascoli Piceno sokağında Hintli Sat Paul'un, Macerata sokağında ise Bengal vatandaşı Humayun Kabir'in işlettiği dükkânların camları kırılıyor ve her iki dükkân da ateşe veriliyor. Bu saldırıların ardında yine neo-Nazi gruplar var. Olay sırasında tesadüfen orada bulunan Agi ajansı muhabiri Simona Zappulla, dükkânları ateşe veren ve camları kıran gençlerin kollarında gamalı haç gördüğünü anlatıyor. Öfkeli grup ardından İslam Serajul'un sahibi olduğu Phone Center'in camlarını kırarken, olay sırasında dükkânda bulunan bir Kuzey Afrika vatandaşının da yaralanmasına neden oluyor. Aynı saatlerde eşcinsel bir genç ise aynı grup tarafından tartaklanıyor.

Pigneto'da yaşanan saldırıların ardında sorumlu olduğu anlaşılan gençlerden biri, "Bana ırkçı demeyin. Ben solcuyum. Bakın kolumda Che'nin dövmesi var. Nazi olmam mümkün mü? Pigneto, kimliğinden çok şey yitirdi. Bir göçmen kız arkadaşımın cüzdanını çaldı. Kendimi kaybettim. Kimse burada cd satan Senegalli gençlere dokunmuyor. Ama geri kalanlar uyuşturucu işinde ve suç işliyor." diyerek mahallede hakim olan karmaşık kültürel dokuyu özetliyor.

Milano'da artık yabancıya hoşgörü yok

Roma'dan kuzeye Milano'ya geldiğimizde yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve hoşgörüsüzlüğün daha da arttığı gözleniyor. Milanolular bir yandan şehrin tarihi kimliği ve dokusunu olumsuz yönde değiştiren yabancılara düşmanlar, öte yandan Romanların Romanya'ya gitmesi gerektiğini savunuyorlar.

İtalya'da Romanlar genel nüfusun yüzde 0,2'sini meydana getiriyor. Milano'da 5 bin, Roma'da 7 bin Roman yaşıyor. 70 bini ise İtalyan vatandaşı. Kuzey bölgelerinde halk, şehirlerin yanı başındaki Roman kamplarını istemiyor. Siyasi yöneticiler Roman nüfusunu nereye taşıyacağını bilmiyor. Özetle hoşgörü sıfır. Halkın gözünde Romanlar, "hırsız, potansiyel suçlu, bebekleri çalıp satıyorlar ve çöpten farksızlar". Halkın siyasetçilerden beklentisi "çöp yığını" gibi toplanıp sınır dışı edilmeleri gerektiği. Bu tepkileri dikkate almakta gecikmeyen Lega ve Forza Italia partileri, Roman kültürünün korunması ve topluma uyumları için bölgesel idareden ayrılan bütçeleri kaldıracaklarını açıklamakta gecikmediler.

Hapishaneler patlama noktasında

İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre Roma'da suç işleyenlerin yüzde 30'u oturma izni olmayan kaçak göçmenler. Kuzeyde bu oran yüzde 70'e tırmanıyor. İtalya'ya kaçak yol-

la Sicilya adasında Lampedusa'dan giriş yapanların oranı yüzde 10. Geri kalan yüzde 65-70 ise turist vizesi ile giriş yapıyor, ardından kaçak konumuna geçiyor. Son altı ayda 10 bin 500 kaçak göçmenin gözaltına alındığı, bunların 2 bin 400'ünün geçici koruma merkezlerinde alıkonulduğu, geri kalan 8 bin göçmenin ise affedildiği belirtiliyor.

Öte yandan İtalya'daki hapishaneler de, kapasitelerinin üzerinde mahkûm barındırıyor. Kaçak göçmen olmak suç kabul edildiğinde bu kişilerin tutuklanması, ihtiyaca şu aşamada bile yanıt veremeyen hapishaneleri şüphesiz krize sokacak. En çok ürkülen, hükümetin kaçak göçmenliği suç kabul etmesinin hapishaneleri patlama noktasına getirecek olması. Örneğin Milano'daki San Vittore hapishanesi, kapasitesi 870 kişi olmasına karşın 1400 tutuklu barındırıyor. Yabancı uyruklu tutukluların oranı yüzde 75, İtalyanların iki katı.

Durum bu kadar vahim bir boyut kazanınca Berlusconi hükümeti göçmen politikasına yön vermek iddiası ile yeni bir güvenlik paketi önerdi. Bu paket "yabancı korkusu"nu çıkış noktası alsa da, tartışma yaratacak önerilerden oluşuyor. Bundan böyle İtalya'da kaçak göçmen olmanın faturası bir hayli yüklü görünüyor. Yasa, kaçak pozisyonunda olanlara 6 aydan 4 yıla kadar hapis cezası getiriyor. Suç işleyen kaçak ise, bu ceza üçte bir oranında ağırlaşıyor. Sınır dışı edilme süreci önceden olduğu gibi 10 yıl yerine iki yıla sınırlanırken, geçici konaklama merkezlerinde alıkonulma süresi de 2 aydan 18 aya çıkarılıyor. Usulsüz yöntemle kaçak göçmenlere ev kiralayanlara 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası, 10 ila 50 bin Euro arasında para cezası getiriliyor. Ayrıca üç ayı aşan konaklamalarda, yapılan meslekle bağlantılı gelir düzeyini gösteren belge istenecek. Göçmenlerin gecekondlu, baraka, mağara gibi mekânlarda ikamet etmesi engellenecek.

Milano'da kaçak göçmenlerin izini sürmek gerekçesi ile toplu taşı-

Milano'da yangından sonra bir Roman kampı.

ma araçlarında güvenlik güçlerince yapılan kimlik kontrolleri muhalefetteki Demokrat Parti tarafından eleştirilse de, Milano Belediye başkanı vatandaşların bu uygulamadan memnun olduğunu öne sürüyor.

Çizme'de hemen hayata geçirilen güvenlik paketi Madrid hükümetince "ırkçı" bir uygulama olarak yorumlansa da Ulusal İttifak Partisi lideri Gian Franco Fini, Zapatero'nun eleştirisini duymazdan gelmeyi tercih ediyor ve göçmen politikasında bildikleri yoldan sapmayacaklarını söylüyor her fırsatta.

Yeni güvenlik paketinin uygulanmaya başlaması ile geçtiğimiz Mayıs ayında 400 göçmen tutuklandı. Bunlardan 150 bini Roman ve Sinti, 70 bini Roman ama aynı zamanda İtalyan vatandaşı, 80 bini Arnavut ve Kuzey Afrikalı vatandaşlar ve 50 bini Romanya'dan gelen Romanlar.

Hükümet ayrıca polis-jandarma işbirliğiyle karma güvenlik gruplarını harekete geçirmeyi planlıyor. Tüm belediye başkanlarına istenmeyen va-

Napoli'de Romanların ayrımcılığa karşı protestosu. Afiş üzerinde "Romanlar da seyahat etme hakkına sahip olmalı" yazıyor.

tandaşları beldelelerinde uzaklaştırma yetkisi tanınırken, İtalyan vatandaşlığı alma hakkını düzenleyen yasa da yeniden düzenleniyor ve anlaşmalı karma evlilikler bütçe altına yatırılıyor ve evleneceklerini bildiren çiftlere resmi nikâh öncesi iki yıl birlikte yaşama zorunluluğu getiriliyor.

Yerli köpek besleyelim!

"İrkçılık" ve "yabancı korkusu" temelindeki tartışmada göçmenler, tutuklular, eşcinseller ve hayat kadınlarının ardından köpekler de yerini aldı. Treviso şehrinin Lega'dan seçilen namılı belediye başkanı Giancarlo Gentilini, bir ilke imza atarak, "Yabancı ırktan köpekleri bir kenara bırakalım. Bizimkilerin atası olan köpekleri hayat arkadaşı olarak seçelim" önerisinde bulundu.

Gazetelerin okur mektupları köşesinde "yabancı korkusu"nu "ırkçılıkla" karıştırmayalım" diyen yorumlarla çokça karşılaşıyorum. Sanırım "ben aslında ırkçıyım" diye söylemekten kaçınanlar ya da utananlar, kulağa daha hoş geldiği için midir bilinmez, "yabancıdan ürken" olmayı tercih ediyor.

Ama son söz İtalya İçişleri Bakanı Roberto Maroni'de: "İtalya ırkçı bir ülke değil!". Ne diyelim...

EVRENSEL KÜLTÜR

AYLIK KÜLTÜR, SANAT, EDEBİYAT DERGİSİ • SAYI 200 • AĞUSTOS 2008 • AYTL

ikiyüzüncü sayı

Gerçeğin belgesi, belgenin gerçekliği
Belgesel Fotoğrafın bugünü

AĞUSTOS SAYISI BAYİLERDE

Guantanamo'nun dizelerdeki izi
Fatih Polat

Sesini yaratan insan
Levent Beşkardeş
Söyleşi: Nuray Sancar

Tanrı rolünde bir yazar: Unamuno
Çağlar Erteber

Geleneksel Sanat Müziğimiz
Ahmet Say

Şam'ın Anlattığıdır
Linda Urhan

Ayşe ile Camden'a yolculuk
Sennur Sezer

Sınırdaki Deha:
Bronte Kardeşler
A.L. Morton

Yunus Emre'de
Tevhid
Burak Ülker

gerçeğin belgesi belgenin gerçekliği
BELGESEL FOTOĞRAFIN BUGÜNÜ

DOSYA

Özcan Yurdalan, Murat Yaygın, Orhan Cem Çetin, Devrim Büyükcaraçlı, Mehmet Kaçmaz, Yücel Tunca, Gamze Toksoy, Tahir Ün

Belgeleyen her fotoğraf belgesel fotoğraf mıdır? Fotoğrafı çekenin fotoğrafı kurduğu öykü ve bakış açısı belgesel fotoğrafta nasıl rol oynar? Belgesel fotoğrafçılar gerçekliğin belgelenmesindeki anlayışları; kullanılan teknik ile bakışın rolünü tartışıyorlar.

Tel: 0212 361 09 07 - 361 16 68
E-mail: evrenselkultur@evrenselbasim.com
evrenselkulturdergi@yahoo.com

Sudan karaya geçiş dönemine ait yeni fosil

Yeni bulunan bir dört üyeli canlı fosili, balıklar ile karaya çıkan ilk omurgalıları arasındaki evrimsel geçişin boşluğunu doldurdu.

Omurgalıların sudan karaya geçişi dönemine ait fosil sayısı çok azdır. Bu öncülerden bir tanesi olan *Ventastega curonica* ilk olarak 1994'te tanımlanmıştı, fakat şimdiye kadar sadece Letonya'nın batısındaki 365 milyon yaşındaki kayalıklerden çıkarılmış olan eksik kalıntılardan biliniyordu. Sonraki kazılarda çıkarılan fosiller sayesinde bilim adamları bu canlının bütününe tamamlatabiliyorlar.

Canlının kafatası, beyin kabuğu, ön üyesindeki kemiklerinin yarısı ve pelvis kemerinin dörtte birinden oluşan yeni

kalıntılar sayesinde *Ventastega*'nın 382 milyon yıl önce yaşamış bir balık olan *Tiktaalik* ile, *Acanthostega* gibi daha geç döneme ait olan ve karada yürüyebilen tetrapodlar arasında bir geçiş canlısı olduğu ortaya konulmuş oldu.

Yeni fosillerin boyut ve oranlarından anlaşıldığı kadarıyla *Ventastega* 1 ila 1,3 mt. uzunluğundaydı. Kafatasının çoğu özelliği milyonlarca yıl önce yaşamış olan *Tiktaalik* ile benzeşiyorken, kafatasının

ve beyin kabuğunun bütün olarak şekli tipik bir erken tetrapod özelliği gösteriyor. Aynı şekilde, alt çene kemiğinin şekli erken tetrapodlara benzer iken, dişleri ise balık benzeri öncellerini andırıyor.

Ventastega, *Acanthostega* ile yaklaşık olarak aynı çağda yaşamış olmasına rağmen daha ilkel özelliklere sahip

görünüyor. Bununla birlikte, üyelerine ait kemiklerin boyut ve şekli, yüzgeçli değil parmaklı bir canlı olduğuna işaret ediyor.

Yeni fosilden anlaşıldığı kadarıyla, balıklar ve erken tetrapodlar arasındaki geçiş gayet düzgün idi. Milyonlarca yıl boyunca bu yaratıkların gözleri büyüdü, burunları genişledi, kafatasları ise bir bütün olarak biraz küçüldü. İlk tetrapodların *Tiktaalik*'ten 5-7 milyon yıl önce evrimleştiğini belirten bilim insanları, yeni fosilin bu canlıların neye benzediklerinin anlaşılmasına yardımcı olacağını söylüyorlar.

(Kaynak: *Nature* 453, 1199-1204, 26 Haziran 2008)

Menüde ana derisi var!

Garip ve en az 100 milyon yıl geriye uzanan bir hayvan davranışı olan "ana derisi yeme", ilk kez, Latince adı *Boulengerula taitanus* olan solucan benzeri amfibide gözlemlenmişti. Bilim insanları bu davranışı gösteren ikinci bir tür buldular: "*Siphonops annulatus*". Bu iki tür, toprak solucanına benzeyen ama çene ve diş gibi omurgalı özellikleri gösteren bir amfibi takımına mensup uzak akrabalar.

Bu garip beslenme biçimine dermatophagy, Türkiye'de deri-yeme deniyor. Bulgular üzerinde çalışan

araştırmacılara göre deri-yeme aslında "sıradışı bir e-beveyn yatırımı". 11 Haziran'da *Biology Letters* adlı araştırma dergisinde yer alan bu ibareye Londra Doğa Tarihi Müzesi'nden araştırmacı Mark Wilkinson ve meslektaşları şunu da ekliyor: Her iki türde de deri-yeme o kadar gelişmiş ki annelerin derileri ve yavruların dişleri bu iş için özelleşmiş. Kuluçkadaki dişilerin derileri, gelişmekte olan yavrulara zengin bir besin kaynağı olan yağlı bir dokuya dönüşüyor ve yavrular özelleşmiş dişlerini, dış yüzeyi yuzmek ve yemek için kullanıyorlar.

Bilim insanlarına göre deri-yeme konusunda iki tür arasındaki ayrıntılı benzerlikler gösteriyor ki, iki türün yaklaşık 100 milyon yıl önce yaşamış olan ortak evrimsel atası da deri yiyordu. Bu zamansal kabul, amfibi soylarının dağılımı üzerine yapılan araştırmalara ve Afrika ve Güney Amerika kıtalarının 100 milyon yıl önce birbirlerinden ayrılmış olmasına dayandırılıyor. Zaten deri-yiyen amfibiler sırasıyla bu iki kıtada keşfedildi (Keşfedilen ilk deri-yiyene ait bulgular *Nature* dergisinin 13 Nisan 2006 tarihli sayısında yer almıştı).

Wilkinson ve meslektaşlarına göre yeni keşifler şu önermeyi sunuyor: Ana derisi yeme, akraba "caecilian" soyları arasında yaygın olabilir.

(Kaynak: http://www.world-science.net/exclusives/080613_dermatophagy.htm)

Mars benzeri bir göl

Bilim insanları, dünya dışı yaşamın nasıl oluşabileceğini görmek için, Kanada'da bir göldeki mercan kayalığı benzeri yapılar üzerinde çalışıyorlar.

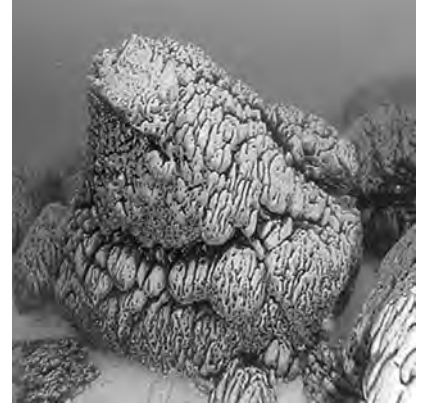
Dünya'da iken, dünya dışı yaşamla ilgili araştırma yapılabilecek pek bir şey yok. Yine de bu konuyla ilgili yaklaşımlardan birisi, "başka bir gezegende yaşam oluştuydu işte bu koşullarda oluşurdu" denilebilecek yerleri Dünya üzerinde bulmak.

Kanada, British Columbia'daki Pavilion Gölü'nün uzay biyologlarını heyecanlandırmasının nedeni de bu. Gölün zemini, bakteri ve minerallerin binlerce yıl boyunca etkileşimleri sonucu ortaya çıkan ve "mikrobialite" denilen, mercan kayalığı benzeri canlı yapılarla kaplı. Her ne kadar bu "mikrobialite"lerin 11 bin yıl öncesine uzanan bir geçmişlerinin olduğu düşünülse de,

540 milyon yıl önce Dünya üzerinde yeşeren yaşam biçimlerine olan benzerlikleri çok şaşırtıcı.

Tatlı su "mikrobialite"leri, Dünya'da birkaç yerde daha bulunabiliyor, ama Pavilion'daki mikrobialite çeşitliliği, buranın ayırt edici tarafı: Karnabahar çiçeği ya da göl zeminindeki düzlüklerde yetişen enginar şekilliler ve hatta baca şekli oluşturup parmaklı çıkıntılarıyla derin yamaçların kenarlarına tutunanlar...

Fikir basit: Bilim insanları Dünya üzerindeki erken yaşamın neye benzediğini anlayabilirlerse, Dünya dışı yaşam hakkında daha çok bilgi sahibi olabilecekler, zira bu konuda kabul gören düşünce Dünya dışında bir yerde, örneğin Mars'ta yaşam varsa veya bir zamanlar var olduysa, bunun ilkel bir yaşam çeşidi olduğu. Buna paralel olarak, Pavilion'daki araştırma ekibi, göl zemininin harita-

sını çıkarmak için bu yıl hizmete aldıkları iki tane tek kişilik araştırma denizaltısıyla çalışıyor. Ayrıca ekip, "mikrobialite" yaşamının özelliklerini ortaya çıkarabilmek için, göl bileşenlerini (gölün çökeltisi, su, izotoplar ve "mikrobialite"lerin DNA'ları) örnekliyor. Mars'a veya başka bir gezegene yapılacak muhtemel keşif gezilerinde benzeri yaşam biçimleriyle karşılaşılması durumunda, test sonuçları belirleyici rol oynayabilir...

(Kaynak: Anne Casselman, *Scientific American*, Temmuz 2008)

Uyanmak için kahveyi koklamak yeterli

Japon biyolog Yoshinori Masuo'nun fareler üzerinde yaptığı bir deney, sabahleyin çabuk uyanmak için kahve içmek yerine hazırlanan kahveyi koklamanın yeterli olduğunu ortaya koydu. Ulusal Tsukuba Enstitüsü'nde görevli Masuo'nun araştırması bu etkinin psikolojik kökenli olmadığını gösterdi. Masuo yaptığı deneyde bir grup fareyi gün boyunca uyanık tuttu. Daha sonra farelerin beyinlerinde uykusuzluğa bağlı olarak fonksiyonları yavaşlayan genleri saptadı. 11 genin fonksiyonlarının yavaşladığını gözledi. Denek farelere kahve aroması koklatıldığında 11 genden 9'unun normal fonksiyonlarının üzerinde görev yaptığı görüldü.

Masuo, kafeinin yanı sıra kahve aromasının en azından farelerin beyin faaliyetleri üzerinde etkili olduğunu öne sürdü.

Akdeniz'de istiridye ölümleri

Akdeniz'de yaşayan genç istiridyelerin henüz anlaşılmayan bir nedenle ölümleri belirtildi. Uzmanlar, Mans'dan Akdeniz'e kadar istiridye üretiminde önemli bir rol oynayan bölgede genç istiridyelerin neden ölümlerini kavramaya çalışıyor.

Araştırmacılar, Akdeniz'de özellikle bazı noktalarda istiridye nüfusunda ölüm oranının yüzde 40 ila 100 arasında değiştiğini, öngörülen kayıp oranının yüzde 15 olması gerektiğine dikkat çekiyor. Yine araştırmacılara göre, Mayıs-Haziran aylarında istiridye ölümleri normal karşılanırsa da bu boyutlarda bir kayıp sıra dışı bir durum olarak kabul edilmekte. İstiridyenin bazı Akdeniz ülkelerinde besin maddesi olarak kullanıldığına dikkat çeken uzmanlar kayıpların bu boyutta devam etmesi halinde 2010 ve 2011 yıllarında istiridyenin artık sofralarda görülmeyeceğine dikkat çekiyor.

İstiridye ölümlerinde küresel ısınmanın rolü olabileceği vurgulanırken su ana kadar bu yönde bir kanıt elde edilmedi. Bir başka görüşe göre ise genç istiridyeler deniz sıcaklığının sürekli değişmesinden kaynaklanan stres nedeniyle ölüyorlar.

Konuşan balıklar

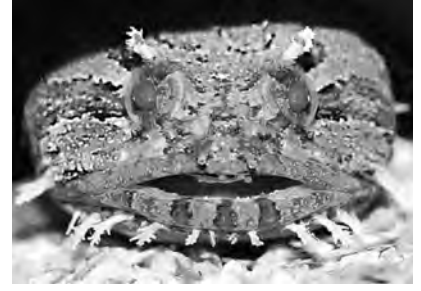
Balıkların animasyon filmlerinde konuşturulduğunu biliyoruz. Şimdi araştırmacılar bunun sadece kurgu olmadığını, bir balık türünün gerçekten ses ile iletişim kurduğunu ortaya koydular. Bu bulgu ile konuşma becerimizin ve aslında omurgalılardaki tüm ses üretimine ait evrimsel izin atalarımız olan balıklarda sürülebileceği belirtiliyor.

Bilim insanları, şarkıcı balık

(*Porichthys notatus*) larvasının gelişmekte olan beyin hücrelerinin haritasını çıkardılar ve diğer türler ile karşılaştırdılar. Bu çalışma ile, bir kuşun cıvıltısı, bir köpeğin havlaması veya aslında herhangi bir hayvanın ağzından çıkan tüm seslerin, yüzlerce milyon yıl öncesinden atalarımız olan balıkların homurtusu ile aynı nöral devrenin ürünü olduğu ortaya kondu.

“Balıklar sizin sahip olduğunuz tüm beyin bölümlerine sahiptir” diyen Cornell Üniversitesi’nden

Andrew Bass gözlemlerini detaylarıyla anlattı. Potansiyel eşi için önce bir yuva hazırlayan erkek balık, sonra hava keselerini büzerek çıkardığı ses ile yuvasındaki dişile-

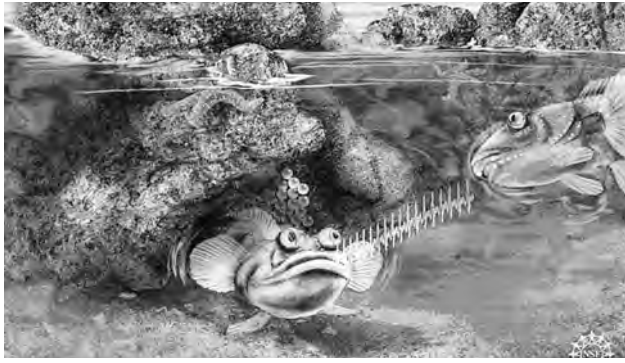

ri çağırıyor (aslında bu hava keseleri balığın dibe batmamasını sağlıyor). Çıkan ses, sis düdüğünden çıkan uzun soluklu bir hırıltıyı andırıyor.

Şarkıcı balıkların çiftleşme mevsimi boyunca, San Fransisko’da yüzen evlerde yaşayan insanlar -tıpkı sualtında giden hızlı motorlardan çıkarılmışçasına- yüksek gürültüye neden olan bu hırıltı nedeniyle evlerinin titreştiğinden şikayet ediyorlar.

Bu balıkların sesleri nasıl işittiklerinin daha iyi anlaşılması ile insanlardaki sağlığın nedenlerinin daha iyi anlaşılabilceği belirtiliyor.

(Kaynak: *Science*, 18 Temmuz 2008)

Ercolano’da sanal müze

Napoli’de Pompei kentinin yakınında yer alan antik Ercolano şehri sanal ortama taşındı. Sanal Arkeolojik Müze (MAV) adlı proje çerçevesinde Ercolano’nun antik dönemine ulaşmak mümkün. Kentin antik dönem sakinleri sanal müzeye giren ziyaretçileri karşılıyor ve tercih edilen dille Ercolano’daki antik yaşamı anlatıyor. Papirüsler Villası adlı bir başka salonda ise sanal müzenin rehberliğini Ercolano’lu felsefeciler üstleniyor. Sanal müzede en yeni teknolojilerle hazırlanan 200 tarihi ev, tiyatro ve hamam da ziyaret edilebilir. İsteyenler Şarap Tanrısı Dionysos adına

düzenlenen bir ritüele de tanıklık edebilir.

Ercolano Sanal Müze projesi, Capware şirketi tarafından tasarlandı. Projenin yöneticiliğini ise Gaetano Capasso yürütmekte. Geçtiğimiz yıl 301 bin kişinin ziyaret ettiği sanal müzeyi 2008’in ilk yarısında 143 bin kişi gezdi. 20 hektarlık bir yüzölçümüne sahip antik Ercolano kentinde şimdiye kadar 5 hektarlık bir alan arkeologlar tarafından kazıldı. Müze konusunda ayrıntılı bilgi isteyenler www.ercolano.unina.it, www.capware.it ve www.comune.ercolano.na.it adreslerine başvurabilir.

Ercolano Sanal Arkeolojik Müzesi’nden görüntüler.

EL NO :81

%100 ama nasıl ?

♠V6
♥V9
♦D6543
♣AD65

G K
1♠ 1NT
4♠ p

K
B D
G

Kontrat: 4♠
Atak: ♣10

♠AD1098743
♥D65
♦A
♣2

Tüm dağılım

♠V6
♥V9
♦D6543
♣AD65

♠R5
♥A87
♦R987
♣10987

K B D
G

♠2
♥R10432
♦V102
♣RV43

♠AD1098743
♥D65
♦A
♣2

EL NO :82

♠V1098
♥863
♦A876
♣D8

B K D G
1♥ p 2♥ 2♠
3♥ 3♠ 4♥ 4♠
p p p

K
B D
G

Kontrat: 4♠
Atak: ♠A

♠AD6543
♥2
♦RV2
♣R52

Batı Kör As'dan sonra Kör devam etti. Doğu'nun Ruasına Güney çıktı, yere doğru Trefl oynadı. Doğu aldı, koz oynadı nasıl devam etmeliyiz ?

Yanıt: Önce puanları sayalım Doğu'da Kör rua ve Trefl As gördük. Kuzey, Güney ve Doğu'nun toplam puanı G=13 + K=7 + D= 7. Toplam= 27. Geriye 13 puan kaldı, demek ki hepsi oyunu açan Batı'da. Pik empas düşünmeden As koyup hemen eliminasyona başlamalıyız. Trefl Rua Trefl

Kup ve yerdeki son Kör'e de çaktuktan sonra Karo Ası ile yere geçip Pik'le eli Batıya veririz. Batı çaresizdir.

Tüm dağılım

♠V1098
♥863
♦A876
♣D8

♠R7
♥ADV97
♦D109
♣V109

K B D
G

♠2
♥91054
♦543
♣A7643

♠AD6543
♥2
♦RV2
♣R52

NOT: 80 Nolu problemin bir başka çözümü var demiştik Güney 6 Kör oynuyordu ve Pik atak gelmişti Deklaran son 6 kağıt rakiplerde şu şekilde kaldı diyelim.

♠876
♥--
♦--
♣AR10

♠RDV
♥--
♦--
♣V98

♠--
♥--
♦RDV10
♣D2

K B D
G

♠5
♥75
♦--
♣743

Yukarıdaki konumda Güney elden Kör oynayıp Trefl 10'luyu atar. Batı Trefl yerse 1 pik verip oyunu yapar eğer Doğu Pik yerse şimdi Güney elden Pik oynar. Doğu'nun Trefl dönüşünden sonra Pik'e çakarak yeri sağlamış olur.

Batı'nın Trefl 10'lu atağından sonra empas düşünülemez. Yerden Trefl as koyup Pik empası tutarsa % 100 oyunu yapmış (!) oluruz. Ya tutmazsa! Rakip bir koz daha oynar ve oyunun çıkması, kozları bitirip yere doğru küçük Kör oynarız ve Kör 10'luyu Batı'da yakalarsak 2 Kör bir Pik vererek oyunu yapabiliriz. Kör 10'lu Doğu'da çıkarsa oyunumuz batar. O zaman %100 oyun nerede?

Yanıt: Trefl ası ile yerdeyken Kör 9'lu oynarız !!

Doğu büyük koyarsa 2 Kör bir Pik vererek oyunu yaparız. Küçük verirse biz de küçük, Batı 10'lu ile kazanırsa koz gelemiz, Doğu 10'lu koyarsa bir yükseltiriz. Löveyi alan Batı yine koz gelemiz Kör oynayıp Doğu'nun koz dönüşünü Pik ası ile alıp bir Kör'e yerden çaktırabiliriz.

Senyörler Avrupa Şampiyonu

Ergun Korkut, Faik Falay, Emin Başaran, Orhan Ekinci

14-28 Haziran 2008 tarihleri arasında Fransa'nın Pau şehrinde yapılan 49. Avrupa Dörtlü Takımlar Briç Şampiyonalarına Türkiye Açık, Bayanlar ve Senyörler serilerinde katıldı. Ergun KORKUT, Faik FALAY, Emin BAŞARAN, Orhan EKİNCİ ve İbrahim YÜCEKÖK'ten oluşan Senyörler Avrupa Şampiyonu oldu Senyörlerimizi kutlarız.

Feodalite araştırmalarında dönüm noktası: Bloch'un *Feodal Toplum*'u

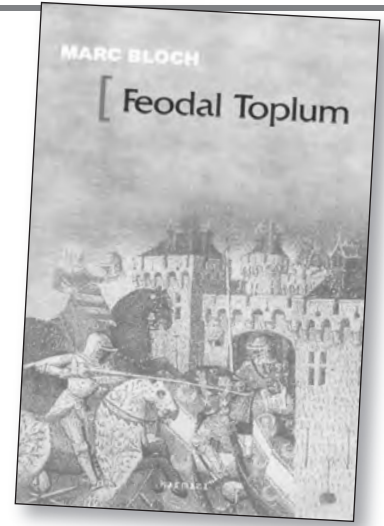
Özelde Marc Bloch'un genelde de Lucien Febvre ile birlikte kurucusu olduğu Annales Okulu'nun Ortaçağ ve feodalite araştırmalarında bir dönüm noktası oluşturduğunu kaydetmek aslında gerçekliğin sınırlı bir yönüne işaret eder. Hem Bloch'un hem de mensubu olduğu Annales geleneğinin, "tarihçilik mesleği"nde olumlu anlamda bir kırılmayı gerçekleştirdiği şüphesiz, daha doyurucu bir tarif. Bloch'un Annales'in kurulduğu 1929 yılından sonraki ikinci çalışması olan -birincisi 1931'de yayımlanan *Les Caractères Originaux de l'Histoire Rurale Française* (Fransa'nın Kırsal Tarihinin Temel Özellikleri)- ve 1939'da yayımlanan *Feodal Toplum*, yazarın belki de en çok bilinen kitabıdır. *Feodal Toplum*, Avrupa tarihinin 10. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar geçen döneminde, Bloch'un birçoğunu daha önce ele almış olduğu kölelik ve özgürlük, kutsal krallık, paranın önemi gibi geniş bir konu yelpazesıyla uğraşan kapsamlı bir sentezidir. Peter Burke'un da belirttiği gibi, kitap bu yönüyle Bloch'un ömür boyu yaptığı çalışmaların bir özeti niteliğindedir (1). O halde, Bloch'un çığır açıcı çalışmasını anlayabilmenin, yazarın ve dolayısıyla Annales'in tarih tahayyülünü kavrayabilmekten geçtiğini söylemek mümkündür.

Annales: Tarihçiliğin put kırıcısı

19. yüzyılda gelişen sosyal bilim anlayışına göre, gerçekliğin bir bütün olarak kavranabilmesinin yolu, toplumsal gerçekliği oluşturan parçaların tek tek ve derinlemesine incelenmesinden geçmektedir. Bu varsayımdan hareketle, 19. yüzyıl bilginin disiplinlere ayrıldığı ve profesyonelleştiği bir dönem olmuştur. Toplumsal bilgiye ilişkin diğer dallar gibi tarih de, 19. yüzyılın başlarında

profesyonel bir disiplin haline gelirken kendisinden önceki araştırmaların oluşturduğu gelenekten, dönemin bilim anlayışı pozitivistimden ve toplumsal siyasal koşullardan derinden etkilenmiştir. Bu dönemde tarih disiplini, disiplin kavramının tanımı gereği, kendi çalışma alanını, yöntemini ve araştırma araçlarını belirlerken, hangi konuların kendi yetki alanının dışında olduğunu da sebepleriyle tanımlama gayretindedir. Bu kurma ve kurumsallaşma sürecinde, tarih disiplinin geçmişteki tarihçilik uğraşına ve çağdaşı olan sosyal bilim disiplinlerine bakışı derinden bir kırılmaya uğramıştır. Sosyo-politik koşulların ve dönemin bilim anlayışının etkisinin yanında, geçmişteki tarihçilikle ve toplumsal bilimin diğer dallarıyla olan mesafenin belirtilmesi gerekliliği, profesyonel tarihçiliğin üzerine yoğunlaşacağı sahanın belirmesinde etkili olmuş; bu dönemdeki tarihçilik esas olarak siyasal olana odaklanmıştır.

19. yüzyılın başında başlayan süreç, yüzyıl dönümüne gelindiğinde tarihçiliğe ilişkin temel varsayımların, yöntemlerin ve çalışma alanlarının evrensel düzeyde kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Tam da bu dönemde, Ranke tarafından başlatılan profesyonel tarih yazımı paradigmasına karşı önemli eleştiriler yükselmiş, deyim yerindeyse Annales Okulu'na giden yolun ilk taşları döşenmeye başlamıştır. Sözü edilen eleştirilerin temelini, 19. yüzyıl tarihçiliğinin toplumsal ve ekonomik olana dışlaması ve salt siyasal olana odaklanması oluşturur. Bu çerçevede, yeni eleştirel yaklaşımın en önemli temsilcileri arasında Karl Lamprecht, Frederick J. Turner, James H. Robinson, Michelet, François Simiand, Henri Berr, Henri Pirenne'in isimleri sayılabilir ve bu isimlerin etkisiyle yüzyıl dönümü ta-

rihyazımında Marx'ın metaforu kullanılacak olursa katı olan her şeyin buharlaşmaya başladığı bir dönem olarak nitelenebilir. Marx demişken, tam da bu dönemde tarih açıklamasının merkezinde, toplumsal yapı kavramı ve bu yapının tarihselliği anlayışı bulunan ve buradan hareketle de toplumsal değişim süreçlerindeki içsel dinamiklere ayrı bir önem atfedilen Marx'ın geliştirdiği tarih tahayyülünün etkilerinin, 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan eleştirel yaklaşımın Rankegil yaklaşıma yönelik itirazların sebepleriyle çıkışma halinde olduğunu söylemek mümkündür.

19. yüzyılın sonunda egemen tarihçilik anlayışına karşı başlatılan muhalefet, Lucien Febvre ve Marc Bloch'un 1929 yılında *Annales d'Histoire Économique et Sociale* dergisini çıkarmaya başlamalarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Annales'in geliştirdiği tarih anlayışıyla birlikte, tarihin içeriği, öznesinin kim olduğu gibi sorulara verilen cevaplar büyük ölçüde değişmiş ve dolayısıyla 19. yüzyıldaki tarih tahayyülü köklü bir biçimde dönüşüme uğramıştır. 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan yeni tarih anlayışı, Rankegil yaklaşımın tarihin ekonomik ve sosyal olana sıkı sıkıya kapattığı kapılarını aralamış; Annales Okulu ise bu kapıları bir daha kapanmamak üzere ortadan kaldırmıştır. Annales'in, tarihin kapsamına ilişkin yok ettiği kapılar, François Simiand'ın 20. yüzyılın hemen başında tarihçiliğe ilişkin kırılması gerektiğini söylediği putları hatırlatır. Put kırma eylemi

ise çeşitli ölçülerde özgürleşmeyi ve özgürleştirmeyi içerir. Dolayısıyla, Annales Okulu'nun gerçekleştirdiği, biraz zorlama bir ifadeyle tarihçiliği özgürleştirme serüveninin, 20. yüzyılda çok çeşitli tarihçilik anlayışlarının kök salıp filizlenmesine uygun ortamı hazırladığı söylenebilir. Kısacası, Annales'dan itibaren tarih yazımının geri dönüşümsüz bir biçimde değiştiğini söylemek mümkündür.

Annales için yapısal model

Marc Bloch ve Lucien Febvre'in hem Annales kurulmadan önce hem de Annales kurulduktan sonra yazdıklarına bakılarak bir yapısal hat ya da Annales hareketinin temel özelliklerini kavramayı kolaylaştıracak bir model oluşturulabilir mi? Çok kabaca özetlemek gerekirse, bu hattın bir-biriyle iç içe olan ve hangisinden yola çıkılırsa diğerine ulaşmayı sağlayan, iki temel ilkesinden bahsedilebilir.

Birinci ilke, esas olarak siyasete odaklanan bir tarih tahayyülünün yerini insan etkinliğinin tamamının incelenmesine bırakmasıdır. İkinci ilke ise, geçmişteki benzersiz, tekil olaylara yoğunlaşmayı öğütleyen geleneksel tarihçiliğin, sorun odaklı analitik tarih araştırmaları lehine dönüşmesinin savunulmasıdır. Annales geleneğiyle özdeşleşen geriye doğru (gerileksel, regressive) ve karşılaştırmalı yöntemden disiplinlerarası işbirliği ve uzun süreli değişimin incelenmesine varıncaya kadar tüm ayırt edici özelliklerin bu iki temel fonksiyonun türevleri olarak geliştiğini söylemek mümkündür.

İlk ilkeden başlanacak olunursa, belirtildiği gibi, Ranke ve çağdaşlarınınca tarihsel değişimin başlıca motoru ve dolayısıyla insan etkinliğini belirleyen esas faktör olduğu varsayılan devletlerarası güç ilişkilerine odaklanma, tarih araştırmalarının merkezine devleti ve siyasal olanı koymaktaydı. Bu tutuma karşı, Febvre ve Bloch, Blache'dan Simiand'a, Michelet'den Marx'a, Pirenne'den Burckhardt'a uzanan bir yelpazede kendilerinden önceki kimi isimlerin de etkisiyle, tarihçiliğe sınır çizmesi

muhtemel her türlü girişimin karşısında yer almış ve tarihi insanın bugünle etkileşim halinde olan geçmişinin bilimi şeklinde yorumlamışlardır. Tarih araştırmalarının merkezine bir önceki yüzyıldan farklı olarak, devlet yerine insanın ya da daha doğru bir ifadeyle toplum içindeki insanın yerleştirilmesi, yeni tarih algısının insan etkinliğinin tüm kalemlerini kapsamasını gerektirmiş; bu durum ise, doğal olarak, tarih ve diğer sosyal bilim disiplinleri arasında kurulması gerekliliği vurgulanılan işbirliğini ve disiplinlerarası çalışmayı gündeme getirmiştir. Toplumsal bilgiye ilişkin diğer disiplinlerle etkileşim ve işbirliği ise hem bu disiplinlerin yöntemlerinden faydalanma yoluyla, tarihçilerin kaynaklarına hangi sorularla yaklaşacakları konusunda ufuk açıcı olmuş ve dolayısıyla tarih araştırmalarında sorun odaklı analitik bir perspektifin gelişmesini sağlamış hem de 19. yüzyılda disiplinlerin kurumsallaşma sürecinde pozitivizmin etkisiyle ortaya çıkan disiplinlerarası sınırların ve ayırım çizgilerinin kemikleşmesine karşı panzehir işlevi görmüştür.

Bu durum da, sosyal bilimlerin diğer disiplinleriyle tarihin 19. yüzyıldaki birbirlerini algılayış biçimlerini ve aralarındaki gerilimi değiştirmeye yöneliktir. 19. yüzyıldaki tarih anlayışının ortaya çıkışını etkileyen faktörlerin aşılmasının bir sonucu olan birbiriyle oldukça iç içe haldeki bu nedensellik zincirinin oluşması Annales hareketinin ilk dönemine rastlar. Ancak, Burke'un da altını çizdiği gibi, Bloch ve Febvre'in siyasal olaylar tarihçiliğine karşı başlattıkları hareket, 20. yüzyılın ilk yarısındaki bir dizi isyan hareketi arasından sadece bir tanesidir (2). Annales'i, siyasal tarihçiliğe isyan eden öncüllerinden ve çağdaşlarından ayıran ve okulun 20. yüzyıldaki tarih yazımına damgasını vurmasını sağlayan ise, ifade edilmeye çalışılan hat doğrultusunda işle-

yen ilkelerin Braudel döneminde kesin olarak formüle edilmesi olmuştur.

Feodal Toplum: Bloch'un tarihçiliğinin özü

Feodal Toplum, tam da sözü edilen yapısal modelin somutlaştığı ve Annales'in kuruluş dönemindeki temel özelliklerinin kristalize olduğu bir çalışmadır. Bloch kitabının ilk cildine tarihsel ortamı inceleyerek, kendi deyişiyle toplumsal arka planın genel koşullarını betimleyerek başlar. Ardından, eldeki teknoloji de dâhil olmak üzere, feodal toplumun duygu ve düşünce tarzından dinsel tutumlarına, halk geleneklerinden hukuki mirasa uzanan bir yelpazede önemli roller oynayan, incelenen uygarlığın özel nitelikleri, feodaliteye kendine özgü rengini veren, insanı insana bağımlı kılan ilişkilerin oluşumuyla birlikte saptanır. Takip eden ciltte ise sınıfların gelişimi ve yönetim kademelerinin oluşum ve örgütlenmesi üzerine yoğunlaşılır. Bu ciltte esas olarak sınıfsal yapılar, çatışmalar ve siyasal değişim çözümlenir.

Feodal Toplum'da, kolektif bilinç, kolektif hafıza ve kolektif tasavvur kavramları sık sık kullanılır. O kadar ki, kolektif hafızaya kitapta bir bölüm ayrılmıştır (3). Bu yönleriyle kitap, bazı yorumlara göre, Bloch'un en Durkheim'cı çalışmasıdır. Durkheim'ın karşılaştırma, tipoloji ve toplumsal evrime yönelik ilgisi ve bu ilginin Bloch üzerindeki etkisi, kitabın son bölümlerinden biri olan "Toplumsal Tip Olarak Feodalite" kısmında da kendisini gösterir

(4). Ancak belirtmek gerekir ki, gerek *Les Rois Thaumaturges*'de (Kutsal Dokunuş), gerek *Les Caractères Originaux de l'Histoire Rurale Française*'de ve gerekse de *Feodal Toplum*'da Bloch'taki yol gösterici temel ilkeler Durkheim'dan çok Marx'a yakındır. Zira, Durkheim'da iş bölümü, toplumsal

kaynaşma, kolektif bilinç ve örgütlenme gibi terimler, ne kavram ne de saha olarak pek açık tanımlanmış değildir ve Bloch'un söz konusu terimleri benimsemesi, bu terimleri aynı anlamda kullandığı anlamına gelmez. Örneğin, Durkheim'in toplumsal gerçekliği, görüntüyle gerçeklik arasındaki ayrımı pozitivist bir biçimde gözetken önkoşullarla daha yakından ilişkilirken, Bloch'un kullandığı anlamıyla toplumsal gerçekler, Durkheim'daki kadar özgül örneklerinden uzak değildirler. Oysa hem Fransız kırsal tarihini incelediği hem de feodaliteyi araştırdığı çalışmalarında Bloch'un başlıca temalarından biri, feodalizmin, var olan hiyerarşik yapıları rasyonelize etme ve doğallaştırma eğiliminde olan yasal tanımlarının çürütülmesinden oluşmaktadır ve Bloch, yasanın toplumsal temelinin sömürünün sınıf yapılarında ve bunlara gösterilen dirençlerde olduğunu kaydeder. Buradan hareketle de, Bloch'un yöneliminin Durkheim'dan ziyade, Marksist teoriye daha yakın olduğunu söylemek mümkündür (5).

Feodal Toplum'da, feodalite üzerine o tarihten önce yapılmış araştırmalardan farklı olarak, sadece toprak kullanma hakkı, toplumsal hiyerarşi, savaşlar ile devlet arasındaki bağlantılarla ilgilenilmek yerine, bir bütün olarak feodal toplum ele alınır. Bloch çalışmasının bu yönünü "burada denemeyi düşündüğümüz şey, bağlantılarıyla birlikte toplumsal yapının çözülmesi ve açıklanmasıdır" şeklinde ifade eder ve diğer çalışma alanlarında da aynı yöntemin kullanılması çağrısını yapar (6). Zira Bloch'a göre, bir toplumu yöneten kurumlar bütünü son çözümlemede ancak, insani ve dolayısıyla maddi ortamın bütününe bilgisi içinde açıklanabilir olmaktadır. Dolayısıyla *Feodal Toplum*, toplumsal yaşam üzerindeki önemli etkilerin çeşitliliğine dikkat çeker. McLennan'ın deyişiyle Bloch bu eserinde, feodalizmin farklı formlarını, tamamlanmamış çözümlüşünü; sınıfların içsel bölünmelerini, akrabalık ilişkilerinin biçimlerini, kültürel yaşamı ve rasyonellik kavramlarını derin görüşlülükle, detaylı bir şekilde inceler (7).

Eğer *Feodal Toplum*'un önemi tek bir cümleyle belirtilmeye çalışılacak olursa, Robert Fossier'nin kitabın yeni baskısında yer alan önsözündeki nitelemesi tercih edilebilir: *Feodal Toplum* merkezdeki çekirdek olarak kalmayı sürdürmektedir; işin daha başındaki bir araştırmacıdan ilk olarak bu kitabı okuması istenirken, yol almış bir araştırmacıdan beklenen yine bu kitabı yeni baştan okumasıdır (8).

(Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Kitabın Özgün Adı: La Société Féodale, Çev. Melek Fırat, Kırmızı Yayınları, İstanbul, Eylül 2007)

DİPNOTLAR

- 1) Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, (2. Baskı), Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s. 58.
- 2) Burke, a.g.e., s. 179.
- 3) Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Çev. Melek Fırat, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 171-194.
- 4) Burke, a.g.e., s. 59.
- 5) Gregor McLennan, "Braudel ve Annales Paradigması", Çev. Deniz Erksan, *Tarih ve Tarihçi: Annales Okulu İzinde* içinde, der. Ali Boratav, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 115-117.
- 6) Bloch, a.g.e., s. 31.
- 7) McLennan, a.g.m., s. 117.
- 8) Robert Fossier, "Önsöz", *Feodal Toplum* içinde, s. 11.

Erdem Sönmez

EVRENSEL

ekleriyle de güçlü...

her gün
bayınızda

www.evrensel.net

KİTAPÇI RAFI

Çok Bilmiş Özne

Bülent Somay, Metis Yayınları, Temmuz 2008, 198 s.

Bu derleme kitap, Bülent Somay'ın 1999-2008 yılları arasındaki çeşitli dergi ve kitaplarda yayımlanan makalelerini içeriyor. Kitaptaki yazıları bir arada tutan üç temadan ilki; hem pozitivist, bilinebilirici Aydınlanma anlayışının, hem de kendisini bunun karşısında konumlandıran relativist, bilinemezci, postmodernist anlayışın radikal eleştirisi; ikincisi, sosyalist, komünist ve Marksistlerin kendileri için yeni bir varoluş tarifi yapmaları gerekliliği; sonuncusu ise, bu varoluş tarifinde yapısal olarak "madun" günümüzde aldığı yeni yapısal ve biçimsel özellikleri yeniden tanımlamak kaydıyla işçi sınıfının kendisinin temel alınması gerekliliği.

Modern Türkiye'nin Şifresi

İtihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918), Fuat Dündar, İletişim Yayınları, 2008, 536 s.

Yirminci yüzyılın başı, Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik haritasının çizildiği

bir dönemeçtir. Fuat Dündar, İtihat ve Terakki'nin raporlar, kitaplar, araştırma heyetleri ve dergilerle biçimlendirdiği; nüfus kompozisyonuna dair gizli ve açık verilere dayanarak uygulamaya koyduğu ve en uzak bölgelerde telgraflarla izlediği iskân politikalarını inceliyor. Kitap, Osmanlı Göç Tarihi ve İtihat ve Terakki Cemiyeti; harita, nüfus sayımları ve etnografya; etnik grupların sevk ve iskânları üzerine belge ve kaynak zenginliğiyle araştırmacıların ilgisini çekebilecek titiz bir çalışmanın ürünü.

Yahudi Düşmanı

Antisemitin Portresi, Jean Paul Sartre, Çev. Emin Türk Eliçin, Salyangoz Yayınları, 2008, 180 s.

Sartre'in Yahudi katliamından sonra kaleme aldığı Antisemitin Portresi ilk

kez politika-edebiyat-felsefe dergisi Les Temps Modernes'in (Modern Zamanlar) 1945 Aralık sayısında yayımlandı. 1946'da Réflexions sur la Question Juive (Yahudi Sorunu Üzerine Düşünceler) adı altında kitap haline getirildi. Kitapta ayrıca, Walter Schmiele'nin Varoluşçuluk ve Yahudi Sorunu; Nevitt Sanford'un Çağdaş Açılımla Yetkeci Kişilik metinleri bulunuyor.

Sartre bu kitabında, antisemitizmi dış etkilerden bağımsız olarak seçen Antisemitin portresini çiziyor.

Yazınsal Yaşamlar

Ünlü Yazarların Gizli Yaşamları, Javier Marías, Çev. Pınar Savaş, Can Yayınları, Temmuz 2008, 190 s.

İspanyol romancı ve deneme yazarı Javier Marías, bu kitabında, ünlü yazarların kısa yaşam öykülerini seçen ve saygılı, bir hayli de alaycı bir yaklaşımla sunuyor. Faulkner ve Conrad'dan James Joyce ve Henry James'e, Arthur Conan Doyle ve Robert Louis Stevenson'dan Turgenev ve Thomas Mann'a, Rainer Maria Rilke ve Malcolm Lowry'den Rimbaud ve Oscar Wilde'e, Mişima'dan Laurence Sterne'e, pek çok yazarı gerçeklerden uzaklaşmadan birer roman kişisine dönüştürerek aktarıyor.

"Gelip Geçen Kadınlar" bölümünde büyük yazarlara esin vermiş kadınlar anlatılıyor. Kitabın sonunda ise Marías kendi kartpostal koleksiyonundan seçtiği en sevdiği yazarların pozlarını eğlenmeli bir dille yorumluyor.

Ziya Gökalp'te Şarkiyatçılık

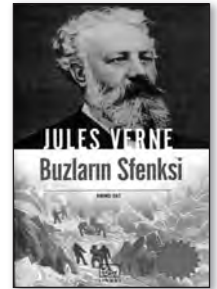
Doğu'nun Batıcı Üretimi, Yücel Karadağ, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2008, 200 s.

Türkiye'de sosyolojinin ilk önemli siması olan Ziya Gökalp'in yazılarında Şarkiyatçılığın etkisi, geçmiş Osmanlı modernleşmesinden devraldığı miras ve bu mirasa kendisinin yaptığı katkılar işleniyor bu kitapta. Ziya Gökalp'in yazılarındaki sosyoloji anlayışında ve Türkiye-Osmanlı üzerine yaptığı sosyolojik tahlillerde, İslam anlayışında; Türklüğü Batı'dan farklılaştırmanın odağı olarak işlediği Türk harsı kurgusunda Şarkiyatçı önermelerin nasıl yeniden üretildiği kitabın ana sorunsalını oluşturuyor.

Buzların Sfenksi

Birinci Cilt, Jules Verne, Çev. Ender Bedisel, İthaki Yayınları, Temmuz 2008, 351 s.

Jeolojik araştırmalarının kendisini Antarktika takımadalarından Kerguelen'e götürdüğü Mösyo Jeorlig, 1839 yılın-

Marco Polo'ya Ters İstikamette

Çağımızın en üretken Asya tarihçilerinden Morris Rossabi, Ortaçağ Asya Türk tarihinin az tanınan bir kahramanının izini sürüyor. Bar Savma Kudüs'e ziyarette bulunmaya karar verdiği zaman, Kuzey Çin'den Ortadoğu'ya uzanan bu zorlu güzergâhı aşmak için Kubilay Han'ın da desteğini alır. 1270'lerin sonlarına doğru, Marco Polo'dan 15 yıl kadar önce ve onun izlediği yolun tersine, Ortadoğu'ya doğru yola çıkar; "Avrupa'ya ulaştığı bilinen ilk Çinli" olarak bilinir. Hanbalık'tan İran'a, oradan da Avrupa'ya doğru yola koyulan maceraperest rahip Savma yol boyunca bu kitabın temelini oluşturan seyahat notlarını tutmaya başlar. Savma, her ne kadar Kudüs'e gitmek niyetiyle yola çıkmışsa da, Ortadoğu'da İlhanlılar ve Memluklar arasında süren askeri rekabet ona beklemediği diyarların kapısını açar...

Yazar, Rabban Savma'nın seyahat ve gözlemlerini bir bağlama oturtmak için gereken arka plan bilgilerini vererek onun çalışmasının daha geniş çaptaki önemini göstermeyi amaçlıyor.

Kubilay Han'ın Seyyahı

Doğu'dan Batı'ya İlk Yolculuk, Morris Rossabi, Çev. Ekin Uşaklı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, 204 s.

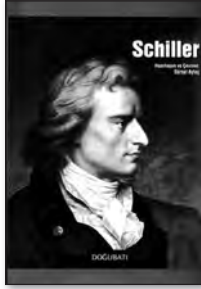
da Halbrane adlı gemiyle denize açılır. Geminin kaptanı Len Guy, Edgar Allan Poe'nun Arthur Gordon Pym'in Öyküsü romanına tutkundur. Poe, bu kitabında Arthur Pym tarafından Antarktika'ya bir keşif seferi yapması için ikna edilen Jane adlı geminin kaptanı William Guy'ın maceralarını anlatır. Jane, bu yolculuk sırasında yok olur, ancak buna rağmen Pym günlüğünü Edgar Allen Poe'ya ulaştırmayı başarır. Öykünün doğrulduğundan her geçen an daha emin olan Mösyö Jeorling, Kaptan Len Guy'ı hâlâ yaşıyor olduğuna inandığı kardeşi William Guy'ı bulması için cesaretlendirir.

Halbrane ile Antarktika'nın bilinmeyen yerlerine yapılan macera dolu yolculuğun birinci kısmını büyük bir heyecanla takip edeceksiniz...

Schiller

Kolektif, Çeviren ve Hazırlayan: Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, 2008, 281 s.

Adorno'ya göre, uzlaşma estetiğinin çaresizliğinden haberdar olan ve modern dünyanın çelişkilerine göğüs germeye çalışan özeleştirici bir modernizmin öncüsü, Thomas Mann'a göre ise hümanist kültür eğitici olan Schiller'i anlatan kitapta, düşünürün yaşamöyküsü ve farklı alanlarda kaleme aldığı eserlerinden örnekler yer alıyor. Kitabın son bölümü olan "Schiller Alınlanması"nda ise, ülkemizde Schiller üzerine yapılan çalış-

Bir Us ve Bilim Savaşçısı: Cemal Yıldırım

Tüm olanaksızlıklara rağmen başladığı eğitimini bilim felsefesi alanında profesörlüğe yükselerek sonlandıran, eğitim gördüğü ABD'den ülkesine faydalı olabilmek için geri dönen ve YÖK sonrası ODTÜ'nün durumunu görerek 1985'te emekliye ayrılan Cemal Yıldırım'a armağan edilen kitapta; otuzu aşkın biliminsanı ve felsefecinin evrim, bilim felsefesi, Türkiye başlıklarında kaleme alınan yazılarının yanı sıra ailesi, dostları, komşuları tarafından aktarılan anılar da yer alıyor. Kitapta seksenli yıllardan itibaren ülkemizde bilim felsefesinin önde gelen adı olan Yıldırım'ın akademik özgeçmişi, felsefeye bakışı ve yayınlarına dair yazı ve söyleşiler var.

"Felsefenin evrensel amacı, dünyayı ve yaşam anlayışımızı ussal düzeyde işlemek, ilgi alanımızda bize kavramsal açıklık sağlamaktır. Felsefe, 'çözüm' diye getirdiği sonuçlardan çok ele aldığı sorunlar, sorunlara yaklaşım biçimiyle kimlik kazanır" diyen Prof. Dr. Cemal Yıldırım yaşamı boyunca aydınlanmacı saflarda yer almıştır.

Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi üyeleri tarafından derlenen kitapta Yıldırım'a ait fotoğraflarda bulunuyor.

Bir Us ve Bilim Savaşçısı -Cemal Yıldırım'a Armağan-

Derleyenler: Kumru Arapgirlioglu, Hürkan Çelebi, Nurtaç Ekşi, Ruken Kızıler, Yaman Örs, İmge Kitabevi, 2008, 630

malar bulunuyor. Alman edebiyatında klasisizm akımının temsilcilerinden biri olan Schiller'i tüm yönleriyle anlatan kitap, karşılaştırmalı edebiyat biliminin Türkiye'de yerleşmesinde önemli katkıları bulunan Gürsel Aytaç tarafından hazırlanmıştır.

Toplumsal Üzerine Yeni Perspektifler

Der. Armağan Öztürk, Dipnot Yayınları, Temmuz 2008, 186 s.

Kültür çalışmaları ve postyapısalcı bakış açısı-

sının odakta olduğu kitapta, Zizek'ten piyasa ideolojisine; biyopolitikadan teröre; biçimsel akıldan Gramsci'ye uzanan başlıklara dağılan makaleler kendi alanlarında akademik çalışmalar sürdüren isimlerce kaleme alınmıştır. Kitapta, Doğançan Özsel, Osman Şişman, Harun Kaygan, Tanzer Yakar, Ali Rıza Taşka- le, Yavuz Yıldırım, Sema Ülper ve kitabı yayıma hazırlayan Armağan Öztürk'ün makaleleri yer alıyor. Armağan Öztürk Yeni Perspektifler'i metaforik anlamda, endüstrileşmiş sinemaya karşı bağımsız bir sinemacı duruş olarak nitelendiriyor.

Toplum Sözleşmesi

-Ya da Siyasal Hukukun İlkeleri-, Jean-Jacques Rousseau, Çev. İsmail Yergüz, Say Yayınları, Temmuz 2008, 191 s.

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi, ünlü aydınlanma filozofunun 230. ölüm yıldönümünde farklı bir çeviriyle yeniden basıldı. Rousseau ilk kez 1762 Nisan'ında yayımlanan bu sözleşme- de, sivil toplum çelişkilerini sorgulamış ve sivil özgürlüğün sağlanması amacını gütmüştü.

Siyaset felsefesinin klasik yapıtlarından biri olan Toplum Sözleşmesi

Kültürel Tarih Bağlamında Fizik

Zeki Tez'in temel bilimlerden matematiğin gelişimini konu edindiği *Matematiğin Kültürel Tarihi*'nden sonra bu kez de, *Fiziğin Kültürel Tarihi* raflarda... Keşifler ve buluşlarla alınan yol; fizik biliminin gelişmesine katkıda bulunan bilim insanlarının yaşamöyküleri ve deneyimlerinin oluşma seyri bu kitabın ana eksenini oluşturuyor. Fiziğin öyküsünün tarihsel bir seyir içinde anlatıldığı kitapta, fiziğin dönem dönem yükselişe geçtiği birbirinden farklı yelpazedeki coğrafyaları bulmak mümkün: Eskiçağ'ın Yunan'ı, Ortaçağ'ın İslam Dünyası, Ortaçağ ve Yeniçağ'ın Avrupa'sı... Ayrıca kitap, manyetizma, elektrik, termodinamik ve sıcaklık ölçen aletlerin gelişimi, hava basıncı ve barometreler, buhar makinesi ve motorlu araçların, ölçüler ve birimlerin tarihi konusunda oldukça geniş bilgi sunuyor.

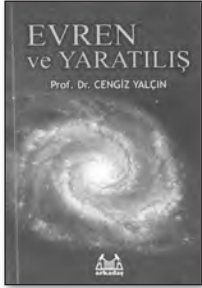
Fiziğin Kültürel Tarihi

Zeki Tez, Doruk Yayıncılık, Haziran 2008, 301 s.

insan, toplum, egemenlik, yasa, hükümet, diktatörlük gibi konulara getirdiği farklı bakış açısıyla bugün de güncelliğini koruyor.

Evren ve Yaratılış

-Kozmik Kodlama-, Cengiz Yalçın, Arkadaş Yay., 2008, 409 s.

ODTÜ Fizik Bölümü ve Türkiye Atom Enerjisi Kurumu eski başkanlarından, Türk Fizik Vakfı kurucu üyesi Prof. Dr. Cengiz

Yalçın evren ve büyük patlama konusunun tarihsel gelişimini izleyen bu kitapta evrensel ölçekte bilimsel olmanın ne anlama geldiğini ortaya koyuyor.

Aristo'dan Galileo'ya, Newton'dan Einstein'a, Çift Yarıklı deneyinden Büyük Hadron Hızlandırıcısı'na (LHC); evrenin yaratılışını kavramaya çalışan filozof ve bilim insanlarının, çığır açan ve açması beklenen projelerin anlatıldığı bu kitap, dünden bugüne din ve bilim arasındaki çatışmaların kaynağını da fizik yasaları çerçevesinde inceliyor.

Kitapta yer alan bölümler şunlar: Mezopotamya, Mısır, Akdeniz'den Galileo'ya Evren Modelleri, Newton Evreni, Bilimsel Devrim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Einstein Evreni, Büyük Patlama (Evrenin Yaratılışı), Kuantum Fiziği, Maddenin Yapısı, Karanlık Madde-Karanlık Enerji, Çok Boyutlu Evren, Ultramikroskopik Evrenin Tabaka Modeli, Kozmik Hortumcu Karadelikler, Yaratılış ve İlke Tartışmaları.

Spinoza-Blyenbergh / Kötülük Mektupları

Baruch Spinoza- Guillaume de Blyenbergh, Çev. Alber Nahum, Norgunk Yayıncılık, Temmuz 2008, 125 s.

"Spinoza-Blyenbergh yazışmasına 'Kötülük Mektupları' adını veren Spinoza felsefesine bakışı kökten değiştiren çığır açıcı okumalarında bu mektuplara geniş yer ayırmış olan Deleuze'dur. Kötülük, bu tartışmanın tek konusu değildir elbet, ama Blyenbergh'in orta-

ya attığı bu sorun, Spinoza'nın kendi konumunu belli edeceği Tanrının yaratımı ve katkısı, isteklerin ve edimlerin doğası, hatanın kökeni, yetkinlik ve yoksunluk ve hatta Kutsal Kitap'ın yapısı gibi konular için somut bir zemin sağlamaktadır.

Cyrano de Bergerac

Edmond Rostand, Çev. Nuriye Yigitler, Remzi Kitabevi, Temmuz 2008, 279 s.

Gerçek bir kişilikten yola çıkılarak yaratılan ve ilk kez 28 Aralık 1897'de Paris'te sahnelenen oyun, ilgi çekici üslubu ve kendine özgü şiirsel diliyle kısa sürede yazarının en ünlü eseri oldu.

Çirkinliğinden ötürü acı çeken "Cyrano de Bergerac"ın karakterinin en belirgin yönü güçlü kişilerle mücadele cesareti, ahlaki kaygıları ve hitabet gücüdür. Cyrano, günümüzde Don Quijote ve Hamlet düzeyinde, dünya çapında örnek bir karakter haline gelmiştir.

öğretmen dünyası

Bağımsızlıkçı
Aydınlanmacı
Halkçı
Öğretmenlerin
29 Yıllık Sesi

öğretmen dünyası 344

YIL 29 AĞUSTOS 2008 İSİN 1308-2759 - 4 YIL

Cavit Orhan Tütengil'in
Ulusal Eğitim Anlayışı
Dr. Atakan Hatipoğlu

Barışın Özani
Öğüt Tansel
Prof. Dr. Aygün Tansel

Kadın ve Deha:
Madame Curie
Gurbet Vurkaya - Şebnem İşeri

Ali Fakirioğlu
Türkçe
Bir Sözcüğünü Daha Yitirdi

"100 Temel Eser" Üzerine
"Kaç Kitap?" Değil,
"Hangi Kitap?"
A. Özgül İnce

Ağustos Sayısı Çıktı

Acı Patlıcanı Kırığı Çalmaz

Zeki Sarıhan

"Kaç Kitap" Değil, "Hangi Kitap?"

A. Özgül İnce

Fizik Öğretmenlerinin Popüler Bilim Yayınlarına İlgisi

Türkkan Gülyurdu

Cavit Orhan Tütengil'in Ulusal Eğitim Anlayışı

Dr. Atakan Hatipoğlu

Kadın ve Deha: Madame Curie

Gurbet Vurkaya - Şebnem İşeri

Eğitimde gündemi yakalamak için...

Abone Olunuz

Posta Çeki Numarası: 524189

Yıllık 12 Sayı 40 YTL/6 Aylık 20 YTL

Öğretmen Dünyası Satış Noktaları:

Ankara: Dost, Turhan, İlhan İlhan - İstanbul: Beyoğlu Mephisto, Eğitimciler Derneği

İzmir: Ulusal Eğitim Derneği Şubesi - Adana: Ecdet Güvel - Adapazarı: Değişim

Merzifon: Ekin Kırtasiye - Antalya: Öz - Çanakkale: Paradigma Diyarbakır: Diclem Sahaf

Edirne: Paradigma - Eskişehir: Doğru - Iskenderun: Ferda - Antakya: Yener

Kocaeli: Kocaeli Kitap Kulübü - Malatya: ABC - Trabzon: Diplomat - Fatsa: Gülenç

Telefon ve Faks: 0312 433 12 83 - 433 34 52

www.ogretmendunyasi.org

ogdunyasi@e-kolay.net

2008 Türkiye Bayanlar Şampiyonası

13-17 Temmuz tarihleri arasında, Konya-Selçuk Üniversitesi 19 Mayıs Spor Salonu'nda gerçekleşen Şampiyonayı 9 turda 8 puan alan IM Ekaterina Atalık kazanırken, ikinciliği 7,5 puanla WIM Betül Cemre Yıldız, üçüncülüğü ise 7 puanla WFM Kübra Öztürk kazandı.

Şampiyonada ilk üçe giren oyuncuların kariyerleri başarılarla dolu. Rus asıllı olan IM Ekaterina Atalık, 14 yaş kızlarda Avrupa şampiyonu oldu. Türkiye'nin ilk büyük ustası Suat Atalık'la evlendikten sonra Türk vatandaşlığına geçen Ekaterina Atalık, turnuvalarda Türkiye adına yarışmaya başladı. 2006 yılında Avrupa Şampiyonu oldu ve aynı yıl Akdeniz Şampiyonası'nda altın madalya kazandı. Temmuz 2008 Fide rating listesinde bayanlarda en iyi ilk 50 oyuncu arasında yer alıyor.

WIM Betül Cemre Yıldız ise 2001-2005 yılları arasın-

da 5 kere üst üste Türkiye Bayanlar Şampiyonu oldu (Şu anda 19 yaşında!). Yaş Grupları Dünya Şampiyonası'nda da 18 Yaş Kızlarda dünya üçüncülüğünü kazandı.

WFM Kübra Öztürk, daha da genç bir oyuncumuz. Geçtiğimiz yıl bayanlar şampiyonasında ikinci oldu. Ayrıca iki kez 16 yaş altı Avrupa Şampiyonluğu'nu kazandı.

IM Ekaterina Atalık - WFM Kübra Öztürk (6. tur)

1. d4 d5 2. c4 dxc4 3. Af3 Af6 4. e3 e6 5. Fxc4 a6 6. O-O c5 7. Fb3 Ac6 8. Ac3 Fe7 9. dxc5 Fxc5 10. Qxd8+ Şxd8 11. e4 h6 12. Ff4 Şe7 13. Kac1 Ad4 14. Fd1 Ad7 15. Aa4 Fa7 16. Fd2 Axf3+ 17. Fxf3 Ae5 18. Fb4+ Şe8 19. Fe2 Fd7 20. Ac5 Fc6 21. Axa6 bxa6 22. Fd6 Fb8 23. Fxe5 Fxe5 24. Kxc6 Şd7 25. Kc2 Khc8 26. Kd2+ Şe7 27. b3 a5 28. g3 Kd8 29. Kc2 Kac8 30. Kfc1 Kxc2 31. Kxc2 Fd4 32. Şg2 Kd7 33. Fb5 Kb7 34. Fa4 Fb6 35. Kc6 Fd4 36. f4 f6 37. Şf3 Şf7 38. Ka6 Fc3 39. Fc6 Kc7 40. f5 exf5 41. exf5 g6 42. g4 Fb4 43. Fd5+ Şg7 44. Fc4 Ke7 45. Ka8 gxf5 46. gxf5 Ke5 47. Fe6 h5 48. Ka7+ Şh6 49. Kf7 Şg5 50. h4+ Şxh4 51. Kxf6 Fe7 52. Kg6 Fg5 53. Şf2 Ke4 54. Fd7 Kd4 55. Fe6 Ke4 56. Fc8 Kf4+ 57. Şe2 Kd4 58. Fe6 Kd2+ 59. Şf3 Kd4 60. Kg8 Kf4+ 61. Şe2 Kd4 62. a3 Kd2+ 63. Şf3 a4 64. bxa4 Kd3+ 65. Şe4 Kxa3 66. Ka8 Şg3 67. Şe5 Ke3+ 68. Şd4 Şf4 69. a5 Ff6+ 70. Şd5 h4 71. Kf8 Fe7 72. Kf7 Ke5+ 73. Şc4 Fc5 74. a6 Ff2 75. Kh7 Şg5 76. Kg7+ Şf4 77. a7 Ka5 78. f6 Fxa7 79. Kg4+ Şe3 80. f7 Fc5 81. Kg5 Ka4+ 82. Şxc5 Ka5+ 83. Şd6 Kxg5 84. f8Q 1-0

WIM Betül Cemre Yıldız - Selen Sop (9. tur)

1. e4 c5 2. Af3 e6 3. d4 cxd4 4. Axd4 a6 5. c4 Af6 6. Ac3 Vc7 7. Fe2 d6 8. O-O Abd7 9. Fe3 b6 10. Kc1 Fb7 11. f3 Kc8 12. Ve1 Vb8 13. g4 g6 14. Vf2 Fe7 15. Ac2 Fd8 16. Fh6 Fc7 17. Kfd1 b5 18. cxb5 Fb6 19. Fe3 Fxe3 20. Axe3 axb5 21. Fxb5 Fc6 22. Fa6 Kc7 23. a4 Ka7 24. Fb5 Fxb5 25. Axb5 Kxa4 26. Kc8+ Vxc8 27. Axd6+ Şe7 28. Axc8+ Kxc8 29. Vd2 Ka7 30. Vd6+ Şe8 31. b4 Kb7 32. g5 Ah5 33. Ag4 Ab6 34. Ae5 Af4 35. Vd2 Ah5 36. Vd3 Şe7 37. Va6 Kcc7 38. Va3 f6 39. b5+ Şe8 40. Kd8+ 1-0

WFM Kübra Öztürk – Ebru Kaplan (9. tur)

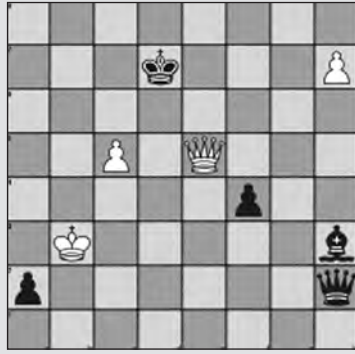
1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Ac3 Af6 4. Fb5 Ad4 5. d3 Axb5 6. Axb5 d6 7. O-O Fe7 8. Ke1 a6 9. Ac3 O-O 10. d4 exd4 11. Axd4 Ke8 12. Ff4 Fg4 13. f3 Fd7 14. Fg3 b5 15. Ad5 Ah5 16. f4 Axc3 17. hxg3 Ff8 18. Vd3 c6 19. Ae3 Vf6 20. Şf2 g6 21. c3 Ve7 22. Şf3 h5 23. c4 Fg7 24. Kab1 bxc4 25. Axc4 Fg4+ 26. Şf2 Va7 27. Şe3 d5 28. Ae5 Fxe5 29. fxe5 Kxe5 30. Şd2 dxe4 31. Kxe4 Kxe4 32. Vxe4 Kd8 33. Şc3 Vc5+ 0-1

SORU 1

Troitzky -Deutsche
Schachzeitung, 1911

(Beyaz oynar,
berabere yapar)

1. b6+ Şxb6 2. h7 a1V 3.
Vxa1 Fe6+ 4. Şb4 Vxh7 5.
Qh6+ Şd5 6. Vc4 Şe5 7.
Vc3 Şd5 beraberlik

SORU 2

Alekhine-Feldt,
Körleme, Tarnopol, 1920

1. Af7!! Şxf7 2. Vxe6!
Şg6 (2. ... Şxe6 Ag5 mat)
3. g4 Fe4 4. Ah4 mat

SORU 3

Kasparov-Andersson,
Tilburg, 1981

1. Af6 gxf6 (1. ... Fxf6 2.
Vg6 Şf8 3. Fxf6 gxf6 4.
Ke6!) 2. Vg6 Şf8 3. Fc1!
d5 4. Kd4 Ad6 5. Kg4
Af7 6. Fxh6 Ke8 7. Fg7
(h6 piyonunun ilerlemesi
kazandırır.)

Doğru ve Yanlış Hamleler

Satranç dünyasının en ilginç şampiyonlarından biri Mikhail Tal'dir. "Riga Sihirbazı" olarak tanınan Tal, tahtada inisiyatifi almak için fedalar yapar. Bu fedalar kimi zaman sezgiseldir ve yarattığı karmaşık durumlardaki tüm olasılıkları tahta üzerinde hesaplamak zordur. Kendisi satranç fedalarını ikiye ayırır, "Doğru olanlar ve benimkiler" der. Tal'in oyunlarından da görülebileceği gibi bir satranç hamlesinin doğruluğu, oyundan sonraki ayrıntılı analizlerde değil, hamlenin kendisi, zaman ve rakibin psikolojisi ilişkisinde saklıdır. Hamlenin kendisinin oyun sonrası analizlerde doğru olmadığı ispatlanabilir. Fakat, rakibin çeşitli karmaşık varyantları hesaplayacak zamanı kalmamışsa ya da rakibin sinirleri tahtada sağlıklı kararlar vermesini engelleyecek kadar harap olmuşsa rakibin bu durumunu daha da şiddetlendirip çöküntüye uğratacak hamle, doğru hamledir.

Botvinnik – Tal / Dünya Şampiyonluğu Maçı (1960 - Moskova), 6. Oyun

1.c4 Af6 2.Af3 g6 3.g3 Fg7 4.Fg2 O-O 5.d4 d6 6.Ac3 Abd7 7.O-O e5 8.e4 c6 9.h3 (Beyaz, taşlarını merkeze doğru geliştirmeye çalışıyor, rakibi d4'de değişmeye zorladığı zaman zayıf d6 piyonu üzerinde baskı oluşturabilir - Tal) Vb6 10.d5 cxd5 11.cxd5 Ac5 12.Ae1 Fd7 13.Ad3 Axd3 14.Vxd3 Kfc8 (Siyah, mücadeleyi vezir kanadına yığmış gibi görünüyor. Aslında bu, Tal'in Botvinnik'in düşünmesini istediği bir durum. Tal'in kafasında iki kanatta koordineli bir hücum var.) 15.Kb1 (Mücadelenin vezir kanadında gerçekleşeceğine kanaat getiren Botvinnik, Ve2 yerine kaleyi oynamayı tercih ediyor. Vezir hamlesi, şah kanadını da koruyordu.) Ah5 16.Fe3 Vb4 17.Ve2 Kc4 18.Kfc1 Kac8 19.Şh2 f5 20.exf5 Fxf5 21.Ka1 Af4 (Şenlik başlıyor. Sessiz sakin görünen şah kanadı hareketlendi.) 22.gxf4 exf4 23.Fd2 Vxb2? (Fe5 daha güzeldi) 24.Kab1 f3 25.Kxb2? (Botvinnik Fxf3 ile rakibin 23. hamlesini cezalandırabilir.) fxe2 26.Kb3 Kd4 27.Fe1 Fe5+ 28.Şg1 Ff4 29.Axe2 Kxc1 30.Axd4 Kxe1+ 31.Ff1 Fe4 32.Ae2 Fe5 33.f4 Ff6 34.Kxb7 Fxd5 35.Kc7 Fxa2 36.Kxa7 Fc4 37.Ka8+ Şf7 38.Ka7+ Şe6 39.Ka3 d5 40.Şf2 Fh4+ 41.Şg2 Şd6 42.Ag3 Fxg3 43.Fxc4 dxc4 44.Şxg3 Şd5 45.Ka7 c3 46.Kc7 Şd4 47.Kd7+ 0-1

Ayın 'söz'ü

"Alkol kullanıyorum, sigara içiyorum, kumar oynuyorum, zamparalık yapıyorum ama yazışmalı satranç oynamak gibi bir kötü alışkanlığım yok."

Mikhail Tal

FOTOĞRAF-DENEME >

TALİHLİ BİR ADAM
John Berger - Jean Mohr
Türkçesi: Osman Akınhay

Ortak kitapları olarak Türkçe'de daha önce *Anlatmanın Başka Bir Biçimi* ve *Yedinci Adam*'la bilinen yazar John Berger ile fotoğrafçı Jean Mohr'un fotoğraf-deneme türündeki bu kitabı, esas itibarıyla toplumsal gözlem ile tıp felsefesini birleştiren bir metindir; ayrıca, idealist bir köy doktorunun hayatından yola çıkan, nefis bir tefekkür metnidir...

GEY-LEZBİYEN >

STONEWALL İSYANI
Martin Duberman
Türkçesi: Ceren Günger

Türkçe'de daha önce *Aylak Kerouac* ve *Toprak Ana – Emma* adlı oyunları ile bilinen ünlü tarihçi ve aktivist Martin Duberman, bu kitabında, 28 Haziran 1969'da New York'taki bir eşcinsel barı olan Stonewall'a düzenlenen polis baskınının nasıl bir isyana dönüştüğünü ve beş güne yayılan çatışmalarla gey ve lezbiyen dünyasının çehresini nasıl kökten değiştirdiğini anlatıyor...

KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR >

BERDEL
Müslüm Yücel

"Edebiyatta Ölüm ve İntihar" ve "Türk Sinemasında Kürtler" kitaplarından tanıdığımız Müslüm Yücel, kendi halasıyla ablasının da genç yaşta ölümlerine sebep olan berdel üzerindeki bu çalışmasında, yaşadığımız coğrafyada süregelen bir gerçekliğin nasıl acılara sebep olduğunu, bu olgunun 'erkeklik'le ilişkisini de kurarak anlatmaktadır...

SİNEMA >

TÜRK SİNEMASINDA KÜRTLER
Müslüm Yücel

Müslüm Yücel'in Kürtçe'nin yasak olduğu yıllarda, asimilasyon politikalarının kökenlerini ve gelişimini de ele alan bu kitabı, Türk sinemasında yer alan Kürt karakterlerin ve Kürt coğrafyasının izini sürerek, Kürtçe'nin Türkçe'nin içerisine nasıl gizlendiğini ve Kürt karakterlerin hangi bakış açısıyla işlendiğini ortaya koymaktadır...

www.agorakitaplgi.com
tel: 0212 243 96 26-27
faks: 0212 243 96 28

6

agorakitaplgi

Taş eksiltme oyunları

Birinci Oyun. Oyunumuz en az iki kişi arasında oynanıyor. Ne iskambil kâğıdına ne kalem kâğıda ne de bir tahtaya gereksinim var bu oyunu oynamak için. Yolda, otobüste, vapurda, sinemada, tiyatrodan, tarlada, fabrikada, atölyede, her yerde oynayabilirsiniz.

Biz oyunu iki kişi arasında oynatacağız ve açıklamaları kolay olsun diye çakıl taşları kullanacağız. Ama dediğim gibi, bu oyunu oynamak için hiçbir gerece gereksinim yok.

Belli bir sayıda çakıl taşı koyun ortaya. Her oyuncu sırası geldiğinde bu kümeden 1, 2 ya da 3 çakıl taşı alacak. Son hamleyi yapan oyuncu oyunu kazanır. Bir başka deyişle, ortada çakıl taşı bırakmayan oyuncu oyunu kazanır.

Örneğin, oyunun başında 4 taş varsa, oyuna başlayan oyuncu oyunu kaybeder. 1 taş alsa, öbür oyuncu kalan 3 taşı alır. 2 taş alsa öbür oyuncu kalan 2 taşı alır. 3 taş alsa, öbür oyuncu kalan tek taşı alır. Demek ki 4 taşlı oyunda, eğer ikinci oyuncu iyi oynarsa, birinci oyuncu oyunu kaybeder.

6 taşlı oyunları – iyi oynarsa – birinci oyuncu kazanır. Öbür oyuncu nasıl oynarsa oynasın, birinci oyuncu hep kazanacak hamleyi bulur. Nasıl mı kazanır? İlk hamlesinde 2 taş alır kümeden. Geriye 4 taş kalmıştır. Sıra ikinci oyuncuda. İkinci oyuncu 4 taşlık bir oyuna başlayacak ve yukarıda gördüğümüz gibi oyunu kaybedecek.

Bu yazıda şu soruyu yanıtlayacağız: **Birinci oyuncu kaç taşlı oyunları kazanır?** Yani oyunda kaç taş olmalıdır ki, ikinci oyuncunun hamleleri ne olursa olsun, birinci oyuncu hep kazanacak hamleleri bulabilsin?

Belli ki birinci oyuncunun bu oyunda bir avantajı var; ne de olsa ilk oyuncu ve oyunu bir nebze de olsa yönlendirebilir. Dolayısıyla oyunların çoğunu birinci oyuncunun kazanacağını umabiliriz.

Birinci Oyunun Stratejisi. Hemen yanıtı verim: Eğer kümedeki taş sayısı 4'e bölünmüyorsa oyunu birinci oyuncu (iyi oynarsa elbet) kazanır. Eğer kümedeki taş sayısı 4'e bölünüyorsa oyunu ikinci oyuncu (iyi oynarsa) kazanır. Örneğin 25, 26, 27 taşlık oyunları birinci oyuncu kazanır; 24, 28, 32 taşlık oyunlarıysa ikinci oyuncu kazanır.

Neden ve nasıl?

Kümede 1, 2 ya da 3 taş varsa, oyunu, oyuna başlayan oyuncu kazanır: taşların hepsini birden alır; ortada taş kalmadığından ikinci oyuncu oynayamaz ve oyunu kaybeder.

Eğer kümede 4 taş varsa, oyuna başlayan oyuncu oyunu kaybedecektir. Çünkü birinci oyuncu öbür oyuncuya ya 1 ya 2 ya da 3 taşlık bir oyun sunmak zorundadır. Öbür oyuncu bütün taşları toplayıp kümede taş bırakmayabilir, yani oyunu kazanabilir.

Eğer kümede 5, 6 ya da 7 taş varsa, oyuna başlayan oyuncu oyunu kazanır. Çünkü bu oyuncu, gerektiği kadar taş alıp, oyunu 4 taşlık bir oyuna dönüştürebilir. Öbür oyuncu 4 taşlık bir oyunun birinci oyuncusu olmak zorunda ve yukarıda gördüğümüz gibi oyunu kaybeder.

Eğer kümede 8 taş varsa, oyuna başlayan oyuncu oyunu 5, 6 ya da 7 taşlık bir oyuna dönüştürmek zorundadır. Öbür oyuncu bu 5, 6 ya da 7 taşlık oyunun birinci oyuncusu olacak ve dolayısıyla – iyi oynayarak – kazanacaktır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, öbür oyuncu kendisine sunulan bu oyunu 4 taşlı oyuna dönüştürecektir (başka türlü oynarsa kaybeder.) Demek ki 8 taşlı oyunu birinci oyuncu kaybeder.

Artık oyunu kimin ve nasıl kazanacağı belli olmuştur sanırım. Oyunda hep 4'e bölünen bir sayıda taş bırakmaya çalışalım. Bunu başarabilirsek oyunu kazanırız. Örneğin 27 taşlı bir oyun oynuyorsak ve sıra bizdeyse, 3 taş almalıyız. Eğer sıra bizde değilse, öbür oyuncunun hata yapmasını beklemekten başka çaremiz yok. Diyelim sıra bizdeydi ve 3 taş aldık. Öbür oyuncuya 24 taş kaldı. O oyuncu kaç taş alırsa alsın, sıra bize geldiğinde, oyunu 20 taşlık bir oyuna çevirmeliyiz. Bir sonraki oyunumuzda da oyunu 16 taşlık bir oyuna çevirmeliyiz. Böyle gide gide öbür oyuncuya 12, 8, 4 ve 0 taşlık oyunlar kalır.

Eğer önünüze 4'e bölünen sayıda taş gelmişse, 1 taş alın ki taş sayısı fazla azalmasın. Böylece öbür oyuncunun hata yapma olasılığını artırmış olursunuz.

Görüldüğü gibi oyunların dörtte üçünü birinci oyuncu kazanıyor. İlk hamleyi yapmak ona hatırı sayılır bir avantaj sağlıyor.

Biraz Sohbet. Bu oyunu çözümlmek için, her hamleden sonra oyunun bir başka oyuna dönüştüğü olgusunu kullandık. Örneğin 27 taşlık bir oyun, bir sonraki hamlede 26, 25 ya da 24 taşlık bir oyuna dönüşür. Ama 27 taşlık oyunun birinci oyuncusu, dönüştürdüğü 26, 25 ya da 24 taşlı oyunun ikinci oyuncusu olacaktır.

Eğer A oyununu oynuyorsak ve sıra bizdeyse, yapabileceğimiz hamlelere bakalım. Diyelim ya-

pabileceğimiz beş hamle var. Her hamlemizden sonra oyun bir başka oyuna dönüşecektir. Bu oyunlara A_1, A_2, A_3, A_4 ve A_5 oyunları diyelim. Öbür oyuncuya bu oyunlardan birini sunacağız ve öbür oyuncu kendisine sunulan bu oyunun birinci oyuncusu olacak. Eğer A_1, A_2, A_3, A_4, A_5 oyunlarından en az birinde ikinci oyuncu kazanıyorsa, A oyununu kazanmak için, A oyununu bu oyuna dönüştürecek hamleyi yapmalıyız.

Yukarıdaki örnekte A, 27 taşlı oyun. Yapabileceğimiz üç hamle var: 1, 2 ya da 3 taş alabiliriz. A_1, A_2, A_3 sırasıyla 26, 25 ve 24 taşlı oyunları simgelesin. A_3 oyununda ikinci oyuncu kazandığından, 3 taş almalıyız.

İkinci Oyun. Yukardaki oyun basit geldiyse, kuralları biraz zorlaştıralım. Oyunu gene iki kişi arasında ve çakıl taşlarıyla oynatacağız. Oyuncular gene ortadaki kümeden 1, 2 ya da 3 taş alabilecekler. İlk oyunumuzdaki gibi yapacak hamle bulamayan ilk oyuncu oyunu kaybedecek, yani son hamleyi yapan kazanacak.

Ancak bir kuralımız daha var bu kez. Oyuncular bir önceki oyuncunun aldığı taş kadar taş alamazlar yerden. Örneğin bir hamlenizde 2 taş almışsanız, bir sonraki hamlede öbür oyuncu 2 taş alamaz, 1 ya da 3 taş alabilir ancak. Oyuna başlayan oyuncunun böyle bir kısıtlaması yoktur elbet.

Son hamleyi yapan kazanır.

Bütün taşları aldığımızda oyunu kazanırsınız elbet. Ama, 1 taş alarak kümede 1 taş bıraktığımızda da oyunu kazanırsınız. Çünkü öbür oyuncu yerdeki o tek taşı alamaz. Oyunun kuralları bu hamleyi engelliyor.

Gene aynı soruyu soruyoruz: **Bu yeni oyunu hangi oyuncu ve nasıl oynayarak kazanır?** Yanıt oyunun başındaki taş sayısına göre değişebilir elbet.

İkinci Oyunun Stratejisi. Bu oyunun da yanıtı yukardaki yanıt gibi: Taş sayısı 4'e bölünmüyorsa oyunu birinci oyuncu kazanır, taş sayısı 4'e bölünüyorsa oyunu ikinci oyuncu kazanır! Ve şaşılacak şey, bu oyunun stratejisi de yukarıdaki oyunun stratejisi gibidir, hatta daha da kolaydır!

4 taşlı oyunu birinci oyuncu kaybeder. 1 taş alsa, ikinci oyuncu kalan 3 taşı alır. 3 taş alsa, ikinci oyuncu kalan taşı alır. 2 taş alsa, ikinci oyuncu 2 taş alamaz ama 1 taş alabilir ve hatta 1 taş almak zorundadır. Birinci oyuncuya 1 taş kalır. Ama birinci oyuncu bu taşı alamaz, çünkü bir önceki hamlesinde ikinci oyuncu 1 taş almıştı. Birinci oyuncu oynayamadığından oyunu kaybeder.

Bu oyunda kazanmak için birinci oyunun stratejisinin hemen hemen aynısı uygulanmalı.

Diyelim 27 taşlı bir oyunda birinci oyuncuyuz. İlk oyundaki gibi 3 taş alalım ve öbür oyuncuya 24 taş bırakalım. Eğer öbür oyuncu 1 taş alırsa 3 taş alalım ve oyunu 20 taş indirgeyelim. Eğer öbür oyuncu 3 taş alırsa 1 taş alalım ve oyunu gene 20 taş indirgeyelim. Peki, ya

öbür oyuncu 2 taş alıp oyunu 22 taş indirgerse ne yapmalıyız? Yukardaki oyunu oynasaydık, biz de 2 taş alıp oyunu 20 taş indirgerdik. Ne yazık ki 2 taş almaya kurallar izin vermiyor. Ya 1 ya 3 taş alacağız. Ne yapmalıyız? 1 taş mı almalıyız 3 taş mı?

Kaç taş alırsak alalım, önemli değil. Çünkü ne oynarsak oynayalım, öbür oyuncu bize 4'e bölünen sayıda taş bırakamaz: Diyelim 1 taş aldık ve geriye 21 taş kaldı. Öbür oyuncu 1 taş alamayacağından oyunu 20 taş indirgeyemez. Diyelim 3 taş alıp oyunu 19 taş indirgedik. Öbür oyuncu 3 taş alamayacağından oyunu 16 taş indirgeyemez.

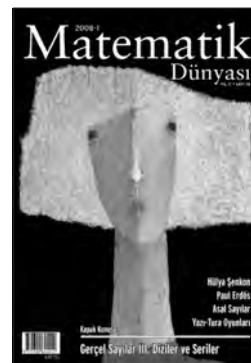
Eğer bu yöntemi uygularsak, her zaman 4'e bölünen sayıda taş bırakamayabiliriz ama, öbür oyuncunun bize 4'e bölünen sayıda taş bırakmasını engelleriz. Böylece hiçbir zaman 4'e bölünen sayıda taş gelmez önümüze. Dolayısıyla hiçbir zaman 0 taşlı bir oyun devralmayız (0, 4'e bölünür!) ve taş yokluğundan oyunu kaybedemeyiz.

Peki, bu yöntemle oynayarak, önümüze 1 taş gelip de bu taşı alamadığımızdan oyunu kaybettiğimiz olur mu? Olmaz. Neden olmaz? Çünkü önümüze 1 taş gelmişse ve bu taşı alamıyorsak, bir önceki hamlede öbür oyuncu kümeden 1 taş almış demektir. Demek ki bu oyuncuya 2 taşlı bir oyun devretmişizdir. Öbür oyuncu bu 2 taşı alabilseydi alırdı. Almadığına göre bir önceki hamlemizde 2 taş almışızdır. Demek ki bir önceki oyunda önümüzde 4 taş varmış. Yani, önümüze 4 taşlı bir oyun sunulmuş bir an! Ama önümüze 4'e bölünen sayıda taş bırakamayacağımızı biraz önce kanıtlamıştık. Demek ki böyle de kaybedemeyiz. Demek ki hiçbir türlü kaybedemeyiz. Demek ki bu stratejiyle oyunu kazanırsınız.

Sonuç olarak hep 4'e bölünen bir sayıda taş bırakmalıyız. Oyunun kuralları bunu engelliyorsa, ne yaparsak yapalım önemli değildir.

Bu son dediğim pek doğru değil... Eğer önümüze gelen oyunun taş sayısı 4'e bölünüyorsa, 2 taş almalıyız. Çünkü 2 taş alırsak, öbür oyuncunun yanlış yapmasına olanak yoktur. Ya 1 ya 3 taş alalım.

Bir önceki oyunun yöntemini öbür oyuncu bir iki kez oynadıktan sonra kolayca anlayabilir. Bu oyunun yöntemini öbür oyuncunun anlaması daha zordur. Çünkü oyunun kimi aşamalarında ister 1 ister 3 taş alabiliriz. Kimileyin 1, kimileyin 3 taş alarak yöntemimizi uzun süre öbür oyuncudan gizleyebiliriz.

Kapak Konusu: Diziler ve Seriler

Birkaç Yakınsak Dizi Örneği / İlk Bakışta Muamma Bir Dizi Örneği / Sonsuza İraksayan Diziler / Sonsuzları R'ye eklemek / Dizilerin Alt ve Üstlimitleri / Seriler / Serilerle İlgili İki Basit Gözlem / Serilerin Terimleriyle Oynamak / Pozitif Seriler ve Mutlak Yakınsaklık / Serilerle İşlemler ve Cauchy Çarpımı

Soldan sağa

- 1- Partizan Radyo ve DP, Türkiye'deki Maden Mücadelesi, Öğretmen Dosyası, Sosyalist Enternasyonal ve CHP gibi yapıtları da üretmiş, 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyon sözcülüğünü yapmış 1917-1990 yılları arasında yaşamış bilim ve siyaset adamımız. – Eski Mısır'da güneş tanrısı.
- 2- Cebir'de "bileşke" sözcüğünün eş anlamlısı. – Titan'ın simgesi. – Kuran'da bir sure.
- 3- Japonya'da bi şogunun doğrudan vasallığı altına giren samuray. – Hayvanlara vurulan damga. – Hristiyan ermişi.
- 4- Manganez'in simgesi. – Arılarda görülen bulaşıcı sindirim sistemi hastalığı. – "Saçlarım ... düştü / Sana ad bulamadım / Gönüle uçmak düştü / Bir kanat bulamadım." (Sadettin Kaynak – Buselik).
- 5- Arkadaş. – İridyum'un simgesi. – Argo'da olağanüstü güzel (şey, kimse).
- 6- Karahindiba ve Kızılağaçtan elde edilen bir tür alkol. – İlgi eki.
- 7- Bir bilgisayar oyunu. – "Geçme namert köprüsünden ... aparsın su seni." (Diyarbakırlı Sait Paşa). – "... Variations" (Edward Elgar'ın İngiliz halk müziğinden alınmış bir tema üzerine 14 çeşitlemeden oluşan orkestra yapıtı).
- 8- Uğur, talih. – Makine Kimya Endüstrisi'ni simgeleyen harfler. – Ödeme, verme. – Eski Filistin'de bir kent.
- 9- Stronsiyum'un simgesi. – Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın bir şiir betiği. – "oturağında .... bitmek" (bir yerde çok oturmak). – Lümen'in Simgesi – Bir nota.
- 10- Havada çok az bulunan bir soy gaz. – Meydana gelen, oluşan.
- 11- İskandinav söylencebiliminde evrendeki ilk canlı. – Neptunyum'un simgesi. – Açık kavrulmuş kahve.
- 12- Gaziantep Ağız, Mütercim Asım, Atasözleri ve deyimler, Gelişen ve Özleşen Dilimiz gibi yapıtları da üretmiş, Türk Dil Kurumu'ndaki çalışmaları ve yazılarıyla dilde özleşme anlayışını savunmuş, 1898 – 1993 yılları arasında yaşamış yazar ve dilbilimcimiz.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

1															
2															
3															
4															
5															
6															
7															
8															
9															
10															
11															
12															

Yukarıdan aşağıya

- 1- "Futbolcular", "Horoz", "Yürüyüş", "İşçimiz", "Halk Ozanı" gibi pek çok heykel üretmiş, yurt dışındaki işçilerin yaşamını konu alan yapıtlarıyla tanınmış, 1939 doğumlu ünlü heykeltıraşımız.
- 2- Asya'da bir başkent. – İsa'dan evvelki dönemleri anlatırken kullanılan harfler.
- 3- Avrupa Birliği'ni simgeleyen daha önceki kısaltma. – Erden başgedikliğe değişim askerlere verilen genel ad. – .... Korkar Matematikten (Nazif Tepedelenlioğlu'nun bir yapıtı).
- 4- Asya'da bir ülke. – Ayak kayması, tökezleme.
- 5- Kemal Bilbaşar'ın bir romanı. – "...ye etmem şikayet, ağlarım ben halime / Titrerim mücrim gibi, baktıkça istikbalime." (Kemani Serkis Efendi – Nihavent)
- 6- "Birleşme" anlamında, yunan genişleme siyasetinin (megalo idea) araçlarından biri. – Kedi, köpek yavrusu.
- 7- Ölen bir kimseden kalan her şey. – Roma söylencebiliminde bereket ve

toprak ürünleri tanrıçası.

- 8- Kimyasal olarak bir elementin tüm özelliklerini taşıyan en küçük parçası. – Romanya'nın plaka imi. – "Güzelliğin .... para etmez / şu bendeki aşk olmasa." (Aşık Veysel).
- 9- Bir bağlaç. – Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kısaltması. – Terbiyesiz. – Çare, ilaç.
- 10- Osmanlı döneminde, imparatorluğun büyük sivil ve askeri yönetim bölgesi. – Hristiyanlığın kurucusu Filistinli yahudi.
- 11- Sık sık değişen, kararsız. – Hayvanları bağlamak için yere çakılan sivri demir.
- 12- Şaşkınlık belirten bir ünlem. – "... Müren" (Klasik Türk Müziği'nin unutulmaz sesi). – Merih gezegeninin öbür adı.
- 13- Suudi Arabistan'ın plaka imi. – Letonya'nın başkenti. – .... Bravo (Yönetmenliğini Howard Hawks'ın yaptığı bir film).
- 14- Asya'da bir başkent. – "... bulandırma" (bir iş, durum vb. kötü sonuca varacağı kuşkusunu uyandırmak).
- 15- Kıta. – "Kendi Kendine" anlamında yabancı bir ön ek.

GEÇEN SAYININ YANITI

1	A	L	A	E	T	T	I	N	A	K	S	O	Y	V
2	R	E	K	L	A	M	I	S	E	L	E	M	E	
3	K	Y	O	T	O	A	T	I	M	U	L	A	K	
4	A	L	I	C	A	Z	E	T	N	A	M	E	A	
5	D	A	I	U	L	E	M	A	I	L	K	E	L	
6	A	G	N	I	L	E	R	N	E	T	A	V	E	
7	Ş	E	M	T	U	B	A	E	Z	M	A	R	T	
8	N	A	K	R	A	L	I	Z	A	L	E			
9	İ	C	R	A	A	Y	L	A	M	A	K	N	A	
10	V	E	S	T	A	C	E	L	E	P	A	S	T	
11	A	R	A	I	V	A	N	O	V	B	R	E	L	
12	N	T	A	B	A	N	K	I	R	A	Z	L	I	

Temmuz sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Hüseyin Gülseven** (İstanbul), **Cantürk Köletelioğlu** (Edirne) ve **Özge Özcan** (Afyon) James Fenimore Cooper'ın Abis Yayınları'ndan çıkan Son Mohikan adlı kitabını kazandı. Ağustos bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *Harun Yahya Safsatası* ve *Evrin Gerçeği* adlı kitabı kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Ağustos tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin...

